

**TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
BALKAN ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

Cilt: 6, Sayı: 2, Aralık 2017

**TRAKYA UNIVERSITY
JOURNAL OF BALKAN RESEARCH INSTITUTE**

Volume 6, Number 2, December 2017

ISSN 2147-1371

Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi (BAE-Dergisi), Balkanlar üzerine sosyal bilimler alanında özgün çalışmalara yer veren uluslararası hakemli bir dergidir. Türkçe ve İngilizce makalelere yer veren BAE-Dergisi, Temmuz ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanır. BAE-Dergisi'ne gönderilen yazılar, yayımlanmadan önce Yayın Kurulunca dergi yazım ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Yayımlanması uygun bulunan makaleler adları gizli tutulan iki ayrı hakeme gönderilir. Hakem süreçleri tamamlanan makaleler Yayın Kurulu'nun nihai değerlendirmesi ve kararı sonrası dergide yayımlanır. Dergide yayımlanan makalelerde savunulan görüşler BAE-Dergisini hiçbir surette bağlamaz. Yayımlanan makale ve yazıların sorumluluğu yazarına aittir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

Gönderilen makaleler intihallere karşı *iThenticate* programı ile denetlenmektedir. <http://www.ithenticate.com/>

Journal of Balkan Research Institute (JBRI) is an international biannual (July and December) peer-reviewed academic journal that aims to publish original articles, i.e. papers which have not been previously published in any journal, in the realm of Social Sciences related to the Balkans. Each article is examined by the Editorial Board regarding writing principles and guidelines. The ones approved are sent to two independent experts for double-blind peer review. Those articles which peer review process is completed are published after the final evaluation and decision of the Editorial Board. Authors are responsible for their articles. Any of their ideas are individual and does not bind the JBRI. No article is returned to authors.

The articles sent are controlled for plagiarism by the *iThenticate* programme. <http://www.ithenticate.com/>

YAZIşMA ADRESİ / CORRESPONDENCE ADDRESS

Trakya Üniversitesi Balkan Yerleşkesi Enstitüler Binası
Balkan Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü
22030 Edirne / TÜRKİYE

Telefon / Phone: +90 284 - 235 34 58 **Belgegeçer / Fax :** +90 284 - 236 31 79

E-Mektup / E-mail: baedergisi@trakya.edu.tr

www.baedergisi.trakya.edu.tr / www.baedergisi-en.trakya.edu.tr

BASKI / PRINTING

Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO – Sarayıçi Yerleşkesi / EDİRNE

EDİRNE – ARALIK 2017

BALKAN ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ DERĐİSİ
JOURNAL OF BALKAN RESEARCH INSTITUTE

ISSN 2147-1371

DERĐİ SAĞİBİ / OWNER

Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Balkan Araştırma Enstitüsü adına
Yrd. Doç. Dr. Bülent AKYAY

EDİTÖR / EDITOR

Yrd. Doç. Dr. Bülent AKYAY

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Kerima FILAN (Saraybosna Üniversitesi, Bosna-Hersek)
Prof. Dr. Engin BEKSAÇ (Trakya Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Dragi GJORGIEV (St. Cyril ve Methodius Üniversitesi, Makedonya)
Prof. Dr. Machiel KIEL (Netherlands Institute, Türkiye)
Prof. Dr. Mirjana TEODOSIJEVIC (Belgrad Üniversitesi, Sırbistan)
Prof. Dr. Thanos VEREMİS (Atina Üniversitesi, Yunanistan)
Prof. Dr. İlhan TOKSÖZ (Trakya Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Liliana BOŐCAN ALTIN (Bükreş Üniversitesi, Romanya)
Doç. Dr. Alexei KALİONSKI (Sofya Üniversitesi, Bulgaristan)
Yrd. Doç. Dr. Bülent AKYAY (Trakya Üniversitesi, Türkiye)
Yrd. Doç. Dr. Kader ÖZLEM (Trakya Üniversitesi, Türkiye)
Yrd. Doç. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET (Trakya Üniversitesi, Türkiye)

İNGİLİZCE EDİTÖR / ENGLISH LANGUAGE EDITOR

Yrd. Doç. Dr. Ali HÜSEYİNOĞLU

YAYIN KOORDİNATÖRÜ / PUBLICATION COORDINATOR

Yrd. Doç. Dr. Vahit Cemil URHAN

DİZGİ / TYPESETTING

ÖĞr. Gör. Utku KIRLIDÖKME

HALKLA İLİŞKİLER / PUBLIC RELATIONS

Arş. Gör. Fatma RODOPLU

İNDEKS KOORDİNATÖRÜ / INDEX COORDINATOR

Yrd. Doç. Dr. Ali HÜSEYİNOĞLU

KAPAK TASARIM / COVER DESIGN

Fatma YAZICI

ULUSLARARASI BİLİM DANIŞMA KURULU
INTERNATIONAL SCIENTIFIC ADVISORY COMMITTEE

Prof. Dr. Yücel ACER, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale/Türkiye
Prof. Dr. İlker ALP, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH, Erciyes Üniversitesi, Kayseri/Türkiye
Prof. Dr. Engin BEKSAÇ, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Nuray BOZBORA, Marmara Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Sabina BAKSİC, Saraybosna Üniversitesi, Saraybosna/Bosna-Hersek
Prof. Dr. Bernt BRENDAMOEN, University of Oslo, Oslo/Norveç
Prof. Dr. Rıdvan CANIM, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Swietlana M. CZERWONNAJA, Nicolaus Copernicus University, Torun/Polonya
Prof. Dr. Hasret ÇOMAK, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Birgül DEMİRTAŞ, TOBB Üniversitesi, Ankara/ Türkiye
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN, Ege Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Mehmet HACISALİHOĞLU, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ, University of Pristina, Priştine/Kosova
Prof. Dr. Fadil HOCA, Saints Cyril and Methodius University, Üsküp/Makedonya
Prof. Dr. Ömer Soner HUNKAN, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Nazim İBRAHİM, Saints Cyril and Methodius University, Üsküp/Makedonya
Prof. Dr. Zegir KADRIU, SEEU University, Kalkandelen/Makedonya
Prof. Dr. Osman KARATAY, Ege Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR, Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ/Türkiye
Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU, Marmara Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Lyubomir MÍKOV, Bulgaristan Bilimler Akademisi, Sofya/Bulgaristan
Prof. Dr. İrfan MORİNA, University of Pristina, Priştine/ Kosova
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ, Gazi Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon/Türkiye
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN, Erciyes Üniversitesi, Kayseri/Türkiye
Prof.. Dr. Fahri TÜRK, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ, TÜRKSOY Genel Sekreter Yrd., Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Lelija SOCANAC, University of Zagreb, Zagreb/Hırvatistan
Prof. Dr. Mirjana TEODOSIJEVIC, Univerzitet u Beogradu (Belgrad Üniv.), Belgrad/Sırbistan
Prof. Dr. İlhan TOKSÖZ, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Sibel TURAN, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN, İzmir/Türkiye
Prof. Dr. Hamit XHAFERİ, SEEU University, Kalkandelen/Makedonya
Doç. Dr. Selim ASLANTAŞ, Hacettepe Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Doç. Dr. Goran BANDOVIĆ, Univ. College of IR and Diplomacy, Zagreb/Hırvatistan
Doç. Dr. Tuba ÜNLÜ BİLGİÇ, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Doç. Dr. Bilgin ÇELİK, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Doç. Dr. Aşkın KOYUNCU, Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale/Türkiye
Doç. Dr. Emel G. OKTAY, Hacettepe Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Doç. Dr. Murat ÖNSOY, Hacettepe Üniversitesi, Ankara/Türkiye

Yrd. Doç. Dr. Ankan ACAR, Yaşar Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Yrd. Doç. Dr. Veysi AKIN, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Yrd. Doç. Dr. Bülent AKYAY, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Yrd. Doç. Dr. Levent DOĞAN, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Yrd. Doç. Dr. Mümin İSOV, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Yrd. Doç. Dr. Yüksel HOŞ, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Yrd. Doç. Dr. Ali HÜSEYİNOĞLU, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Yrd. Doç. Dr. Ayşegül KILIÇ, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Yrd. Doç. Dr. Kader ÖZLEM, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Yrd. Doç. Dr. Vahit Cemil URHAN, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Neriman HASAN, Ovidius Üniversitesi, Köstence/Romanya

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. İlker ALP, Trakya Üniversitesi/Edirne
Prof. Dr. Emin ATASOY, Uludağ Üniversitesi/Bursa
Prof. Dr. Mesut ÇAPA, Ankara Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Zafer GÖLEN, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi/Burdur
Prof. Dr. Naciye GÜNGÖRMÜŞ, Ankara Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Nedim İPEK, Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Samsun
Prof. Dr. Ayla KAŞOĞLU, Gazi Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Zeynep TARIM, İstanbul Üniversitesi/İstanbul
Doç. Dr. Gamze ÖKSÜZ, Gazi Üniversitesi/Ankara
Doç. Dr. Nizam ÖNEN, Mustafa Kemal Üniversitesi/Hatay
Doç. Dr. Caner SANCAKTAR, Kocaeli Üniversitesi/Kocaeli
Doç. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK, Ahi Evran Üniversitesi/Kırşehir
Yrd. Doç. Dr. Togay Seçkin BİRBUDAK, Gazi Üniversitesi/Ankara
Yrd. Doç. Dr. Mümin İSOV, Trakya Üniversitesi/Edirne
Yrd. Doç. Dr. Özlem KUTKAN, Kastamonu Üniversitesi/Kastamonu
Yrd. Doç. Dr. Kader ÖZLEM, Trakya Üniversitesi/Edirne

Balkan Araştırma Enstitüsü (BAE) Dergisi, TÜBİTAK/ULAKBİM TR Dizin Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı, Central and Eastern European Online Library (CEEOL), EBSCO, J-Gate, Modern Language Association (MLA) International Bibliography, ProQuest ve T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Veri Tabanı tarafından taranmaktadır.

The Journal of Balkan Research Institute (JBRI) is indexed in TÜBİTAK/ULAKBİM TR Dizin Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Veri Tabanı, Central and Eastern European Online Library (CEEOL), EBSCO, J-Gate, Modern Language Association (MLA) International Bibliography and ProQuest.

**BALKAN ARAŞTIRMA
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

Cilt 6, Sayı 2, Aralık 2017

**JOURNAL OF BALKAN
RESEARCH INSTITUTE**

Volume 6, Number 2, December 2017

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

MAKALELER

ARTICLES

İlker ALP

*Soğuk Savaş Sonrasında Sancak'taki
Gelişmelere Dair Bir Değerlendirme*

*An Evaluation On The Developments
In Sandzak After The Cold War*

227-260

Önder CANVEREN

*Sekülerleşen Toplumsal Zeminde
Macaristan'da Devlet İle Kiliselerin
Uzlaşısı*

*The Consensus Of The State And
Churches In Hungary On Secularising
Social Ground*

261-288

Hakan DEMİR

*"Slovenya"da XIX. Yüzyılın İlk
Yarısında Milliyetçi Hareket*

*National Movement In "Slovenia" In
The First Half Of XIXth Century*

289-317

Kürşat KURTULGAN – Aydın EFE

*Konya Ve Havalisi Mülkiye Müfettişi
Nusret Bey'in Muhacirlere Dair
İncelemeleri*

*Observations Of Immigrants By Nusret
Bey, Civil Inspector Of Konya And Its
Vicinity*

319-340

Fatma SEL TURHAN

*İstanbul'da İlan Edilir, Saraybosna'da
Kutlanır:
18. Ve 19. Yüzyıl Osmanlı Resmî
Törenlerinin Bosna Eyaletindeki
Yansımaları*

*Announced In Istanbul, Celebrated In
Sarajevo:
Repercussions Of 18th And 19th Century
Ottoman Ceremonies In Bosnia*

341-360

Zeynep ZAFER

*V. M. Garşin'in Sanat Dünyasında
Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878)*

*The Ottoman-Russian War
(1877-1878)
In The Art Of V. M. Garshin*

361-379

ÇEVİRİ / TRANSLATION

Aykut AYDOĞDU

*Adem Handžić, "Sultan IV. Murad'ın Erdel Prensi I. George Rakoçi'ye Yazdığı
Berât"*

381-407

KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ / BOOK REVIEWS

Serkan CÖMERTEL

*Vilço Zlatilov, Bulgarlar ve Türkler Neuilly Diktesi'ne Karşı Ayaklanıyor
(1919-1923)*

409-412

Oğuzhan YETİŞTİ

Şenol Alparslan, Balkan Savaşı'nda Trakya Muharebeleri (1912-1913)

413-417

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA SANCAK'TAKİ GELİŞMELERE DAİR BİR DEĞERLENDİRME

İlker ALP*

ÖZ

XIV. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetine giren Sancak, Balkan Savaşları'nda Sırbistan ve Karadağ tarafından işgal edilmiş ve 1913'te imzalanan Belgrad Antlaşması ile bu iki devlet arasında paylaşılmıştır. Sancak, I. Dünya Savaşı sonrasında Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın ve onun devamı olan Yugoslavya'nın idaresinde yer almış, II. Dünya Savaşı sırasında ise Alman ve İtalyan kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. Sancak, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Tito döneminde yeniden Sırbistan ile Karadağ arasında 1913 sınırlarına göre taksim edilmiştir. Yugoslavya yönetimi, Soğuk Savaş'ın bitimine kadar olan dönemde Sancak'ta Türkleri ve Boşnakları göçe zorlamaya yönelik politikalar takip etmiştir. Ancak Sırplarla Karadağlılar, Soğuk Savaş sonrasında da aynı politikalara devam etmişlerdir. Bu sebeple Sancaklı Boşnaklar, Yugoslavya'da 1990 yılında çok partili hayata geçilmesinden sonra haklarının tanınmasını sağlamak, özerklik elde etmek veya Bosna-Hersek ile birleşmek gibi hedeflere ulaşabilmek gayesiyle, kendi siyasî partilerini ve teşkilâtlarını kurmaya başlamışlardır. Yugoslavya'da 1991'de iç savaşın çıkması üzerine Hırvatistan, Slovenya ve Makedonya bağımsızlıklarını ilân etmişlerdir. Bu süreçte Sırbistan'la Karadağ, 1992'de Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır. Sancak da bu yeni devletin bünyesinde kalmıştır. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin anayasasına göre dinî azınlık olarak kabul edilen Sancaklı Müslümanlar, iç savaş döneminde, özellikle Bosna ve Kosova savaşları süresince, baskı ve zulümlere uğramışlardır. 2003 yılında Sırbistan-Karadağ Devleti'nin kurulmasından sonra, Avrupa Birliği (AB)'ne üye olmak için yürütülen reformlar çerçevesinde, Müslümanların lehinde bazı düzenlemeler yapılmıştır. Fakat 2006 yılında yapılan referandumla Karadağ'ın Sırbistan'dan ayrılması sonucunda, Sancak bu iki devlet arasında yeniden paylaşılmıştır. Sancak'ın bölünmesi, Balkanlar'daki Boşnaklarla diğer Müslümanların birleşmesine yönelik sürdürülen mücadelenin aleyhinde bir gelişme olmuştur. Bu çalışmada, Soğuk Savaş sonrası

* Prof. Dr., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Edirne, E-mektup: ilkeralp@trakya.edu.tr.

İLKER ALP

dönemde Sancak'ın durumu ve Sancak Müslümanlarının özerklik, bağımsızlık veya Bosna-Hersek ile birleşmek için verdikleri mücadeleler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sancak, Boşnak, Sırbistan, Karadağ, Yugoslavya.

AN EVALUATION ON THE DEVELOPMENTS IN SANDZAK AFTER THE COLD WAR

ABSTRACT

Falling under the rule of the Ottoman Empire in the 19th century, Sandzak was occupied by Serbia and Montenegro in the Balkan Wars and shared by these two states with the Belgrade Agreement signed in 1913. Sandzak stayed under the rule of Serbian-Croatian-Slovenian Kingdom and its successor Yugoslavia in the First World War and was occupied by German and Italian forces during the Second World War. After the Second World War, Sandzak was split up between Serbia and Montenegro according to 1913 borders. Yugoslavian administration followed policies forcing the Turks and the Bosnians in Sandzak to migrate until the end of the Cold War. However, the Serbians and the Montenegrins continued the same politics after the Cold War. Therefore, the Bosnians of Sandzak began to establish their own political parties and organizations in order to ensure grant of their rights, gain autonomy or unify with Bosnia-Herzegovina after transition to multiparty system. Following the civil war in 1991 in Yugoslavia, Croatia, Slovenia and Macedonia declared their independence. In this process, Serbia and Montenegro established the Yugoslavia Federal Republic in 1991. Sandzak remained in the administration of the new state. Sandzak Muslims, who are regarded as the religious minority according to the constitution of the Federal Republic of Yugoslavia, suffered repression and persecution during the civil war, especially during the Bosnian and Kosovo wars. After the establishment of the Serbia-Montenegro State in 2003, some reforms were made in favor of Muslims within the framework of reforms carried out to become a member of the European Union (EU). But as a result of the referendum held in 2006, Montenegro departed from Serbia and Sandzak was re-shared between these two states. The division of Sandzak was a process against the ongoing struggle for the unification of the Bosnians and other Muslims in the Balkans. In this study, the situation of Sandzak in the post-Cold War era and the challenges for the autonomy, independence and Bosnia-Herzegovina unification of the Sandzak Muslims were discussed.

Keywords: Sandzak, Bosniak, Serbia, Montenegro, Yugoslavia.

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA SANCAK'TAKİ GELİŞMELERE DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Giriş

Sancak bölgesi Balkanlar'da coğrafi konumu nedeniyle küresel ve bölgesel aktörler açısından ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Tarihî süreç içerisinde Balkanlar'da yaşanan gelişmelerle bölge üzerindeki güç ve çıkar ilişkileri dikkate alındığında, Sancak'ın ifade ettiği anlam daha belirgin hâle gelmektedir. Öyle ki; Sancak üzerinde hâkimiyet sağlamaya yönelik mücadeleler, bölgenin demografik dengelerinin değiştirilmeye çalışılması ve Türklerle diğer Müslümanların göçe zorlanması gibi girişimler, Balkan Yarımadası'ndaki büyük denklemin yansıması niteliğindedir.

Çalışmada, Soğuk Savaş sonrası dönemde Sancak'ta yaşanan gelişmeler, Sancak'taki Müslüman toplumun özerklik, bağımsızlık veya Bosna-Hersek ile birleşmeye yönelik mücadelesi değerlendirilmiştir. Metodolojik olarak süreç analizi benimsenirken, kaynaklar bakımından konuyla ilgili Türkçe ve İngilizce eserlerin yanı sıra Boşnakça literatürden önemli ölçüde faydalanılmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın analitik yapısı dört kısımdan oluşmaktadır. Birinci ve ikinci kısımlarda Sancak'ın coğrafi konumuyla bölgedeki demografik veriler ele alınmıştır. Üçüncü kısımda tarihî süreç içerisinde Sancak'ın durumu incelenirken, çalışmanın ana konusunu oluşturan son kısımda ise, 1990 sonrasında Balkanlar'da Yugoslavya merkezli olarak meydana gelen parçalanma süreci bağlamında Sancak'ta yaşanan gelişmeler analiz edilmiştir.

1. Sancak'ın Konumu

Balkan Yarımadası'nın merkezinde bulunan ve iki Slav devleti olan Sırbistan ile Karadağ arasında paylaşılan Sancak, kuzeybatıda Bosna-Hersek ve Bosna Sırp bölgesi (Republika Srpska), güneydoğuda Kosova ve güneyde Arnavutluk'la sınırlıdır. Bu bölge bugün Sırbistan'daki; Novi Pazar (Yeni Pazar), Sjenica (Senice), Tutin, Priboj, Prijepolje (Semipazar), Nova Varoš ile Karadağ'daki Bijelo Polje (Akova), Rožaje, Plav, Pljevlja (Taşlıca) ve Berane belediyelerinin alanlarını içine almaktadır.¹ Bulunduğu coğrafi

¹ Vujadin Rudić, Milomir Stepic, "Ethnic Changes in the Raska Region", *The Serbian Questions in The Balkans*, Belgrade 1995, s. 1. <https://www.rastko.rs/istorija/srbi-balkan/rudic-stepic-raska.html>, (Erişim: 23.05.2017); Petar Vlahović, "Ethnic Processes in the Raska Region and the Ethnic Identity of the Muslims", *The Serbian Questions in the Balkans*, University of Belgrade, Faculty of Geography, Belgrade 1995, s. 1; *Helsinki Committee for Human Rights in Serbia: Human Rights, Democracy and Violence, Annual Report: Serbia 2009*, Beograd 2009, s. 363-364. www.helsinki.org.rs/reports.html, (Erişim: 19.05.2017).

konumu itibarıyla Sancak; Sırbistan, Karadağ, Bosna-Hersek, Bosna Sırp Cumhuriyeti, Kosova-Metohiya ve Arnavutluk'u birbirine bağlayan önemli bir zincirin halkası niteliği taşımaktadır. Bu sebeple Boşnaklar, Sırlar, Karadağlılar, Arnavutlar, Türkler ve burada yaşayan diğer milletler açısından demografik, jeopolitik, jeostratejik, ulaşım, askerî ve iç güvenlik bakımından çok büyük bir öneme sahiptir.² Kapsadığı alanın genişliğine dair farklı görüşler öne sürülen bu bölge **Sancak**, **Yeni Pazar Sancağı** ve **Raşka** isimleriyle anılmıştır. Bununla birlikte Osmanlı döneminde asıl adı **Yeni Pazar Sancağı** şeklindedir. (Bölgenin eğitim-öğretim, sosyo-kültürel ve tarımsal merkezi ise her zaman Yeni Pazar şehri olmuştur).³ Sancak isminin, milletlerarası alanda kabul edilerek siyasî ve coğrafi terim olarak kullanılması ise, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avusturya-Macaristan ile Türkiye'nin** bölge üzerindeki müzakereleri sırasında başlamıştır.⁴ Osmanlı döneminde Sancak, Bosna Paşalığı'nın bünyesindeki yedi sancaktan biri olmuş ve daha geniş sınırları kapsamıştır. Öyle ki bugünkü Sancak'ın yanı sıra Kosova Cumhuriyeti'ndeki Kosovska Mitrovica ve Bosna-Hersek'teki Rudo bölgelerini de içine almıştır. Dolayısıyla bugüne göre hemen hemen 3 kat daha geniş bir alana sahip olan Sancak'ın yüzölçümü 24.000 km²'ye ulaşmıştır.⁵ Sırların, "*Ortaçağ Sırp Devleti'nin çekirdeği ve tarihî etnik Sırp bölgesi Raşka*"⁶ olarak isimlendirdikleri Sancak'ın, bugünkü daraltılmış sınırları 8.687 km²'lik bir alanı kapsamaktadır.⁷ Bölge halkının çoğunluğunu

² Ljubomir Gigović, "Geopolitički i geostratejski značaj Raške Oblasti", *Sistem Odbrane - Vojno Delo*, C. 62, No: 1, Ministarstvo Odbrane Republike Srbije, Belgrad, Bahar 2010, s. 111-112.

³ Petar Z. Petrović, *Raşka antropogeografska proučavanja*, Etnografski Institut, Srpska Akademija Nauka i Umetnosti, Belgrad 1984, s. 11.

**Avrupa ve Balkan kaynaklarında Osmanlı Devleti yerine, genelde Türkiye ismine yer verilmesi sebebiyle, bu makalede zaman zaman Osmanlı Devleti ile Türkiye isimleri eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

⁴ Vlahović, *a.g.m.*, s. 1.

⁵ Murat Yılmaz, "Sancak Meselesi", *Balkanlar El Kitabı*, C. II, Ankara 2007, s. 151; Murat Yılmaz, "Sancak Parçalanıyor mu?", balkanpazar.org/sancak_sorunu, (Erişim: 15.05.2017); Murat Yılmaz, "Karadağ'ın Bağımsızlığı Sancak'ı Parçaladı!", *Yarın Dergisi*, Haziran 2006, http://www.haber10.com/yazar/murat_yilmaz/mbluekaradagin_bagimsizligi_sancaki_parcala dimblue-18512, (Erişim: 15.05.2017).

⁶ Ljubomir Gigović, "Etnički Sastav Stanovništva Raške Oblasti", *Časopis Arhiv*, Y. VIII, S. 1, Arhiv Jugoslavije, Belgrad 2011, s. 113-114.

⁷ Oya Akgönenç-Mughisuddin, "Bosna-Hersek, Kosova, Sancak ve Makedonya", *Silâhli Kuvvetler Dergisi*, Y. 112, S. 336, 15 Nisan 1993, s. 66. Ancak bazı eserlerde Sancak'ın yüzölçümü 7.350 km² verilerek 4.900 km²'lik alanı Sırbistan'ın, 2.450 km²'lik bölümü Karadağ'ın işgalinde olduğu belirtilmektedir. Bkz. "Sancak Bölgesi Özerklik Mücadelesi Veriyor", *Yeni Batı Trakya Dergisi*, Y. 9, S. 103, İstanbul Ekim 1991, s. 36. Genelde Sırp

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA SANCAK'TAKİ GELİŞMELERE DAİR BİR DEĞERLENDİRME

teşkil eden Boşnak, Türk ve diğer Müslümanların istekleri dışında ve direnişlerine rağmen, 1912'de işgal edilerek ikiye bölünmüş olan Sancak'ın, 6 belediyesi Sırbistan'ın, 5 belediyesi Karadağ'ın bünyesinde kalmıştır.⁸

2. Sancak'ta Boşnak Nüfusu

24.000 km²'lik Sancak'ın toplam nüfusu hakkında kesin bir bilginin bulunmamasına rağmen, 1990'larda 800 bin Müslüman'ın yaşadığı, bunun da bölge nüfusunun %70'ini veya bazı kaynaklara göre %80'ini oluşturduğu tahmin edilmektedir.⁹ Ancak büyük spekülasyonların yapıldığı 1991 yılı sayımının şüpheli olan resmî sonuçlarına dayanarak Sırp ve Karadağ yetkilileri, coğrafi sınırları daraltılmış olan 8.687 km²'lik Sancak'ın toplam nüfusunun 419.994 olduğunu, bunlardan 257.849'unun Sırbistan'ın ve 162.000'inin Karadağ'ın bünyesinde yaşadığını öne sürmüşlerdir. Ayrıca Sancak'ın her iki kısmında toplam 228.448 Boşnak'ın bulunduğunu, bunların bölge nüfusunun %54'ünü teşkil ettiğini, geriye kalanlardan %46'sını Sırp, Karadağlılar vd. milletlerin meydana getirdiğini iddia etmişlerdir.¹⁰ Buna karşılık Boşnak bilim adamları bu iddiaları yalanlayarak Sancak'taki toplam nüfusun üçte ikisini Boşnakların teşkil ettiğini savunmuşlardır.¹¹

2002 yılında Sırbistan ve 2003'te Karadağ'da yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre, Sırbistan dâhilindeki Sancak'ta 235.567 ve Karadağ'ın bünyesindeki Sancak'ta 184.692 kişi olmak üzere, Sancak'ın toplam nüfusunun 420.259 olduğu belirtilmiştir. Yine güvenli olmayan nüfus sayım sonuçlarına dayanılarak Sancak'ın her iki kısmındaki Müslümanlarla Boşnakların sayısının 220.065 olduğu ve toplam nüfusun %52.36'sını teşkil

kaynakları Sancak Bölgesi'nin alanını bilinçli olarak daha küçük olarak göstermektedirler. Örneğin: 7.929 km² (Gigović, "Geopolitički, geostratejijski...", s. 114), 8.201 km² (Rudić, Stepčić, *a.g.m.*, s. 1), 7.000 km² (Vlahović, *a.g.m.*, s. 1) gibi rakamlar verilmektedir.

⁸ Emir Türkoğlu, "Geçmişten Günümüze Sancak Sorunu ve Sırp-Karadağ Anlaşmazlığının Boşnaklara Yansıması", *Stratejik Analiz*, Cilt 2, Sayı 18, Ankara Ekim 2001, s. 65.

⁹ "Sancak Bölgesi Özerklik Mücadelesi Veriyor", *a.g.m.*, s. 36; Akgönenç-Mughissuddin, "Bosna-Hersek, Kosova, Sancak ve Makedonya", s. 66.

¹⁰ "Broj Bošnjaka u Sandžaku" (Boşnakların Sancak'taki Sayısı), <http://www.novosti.rs/vesti/srbija.73.html:412057-u-srbiji-živi-145000-bošnjaka>, (Erişim: 02.05.2017); "U oba dijela Sandžaka ukupno živi 228.448 Bošnjaka i oni čine 54% ukupne sandžačke populacije" <http://www.camo.ch/sandzak.htm>, (Erişim: 02.05.2017), "Novi Pazar, Tutin, Sjenica", [sandzaknews:http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=43959](http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=43959), (Erişim: 04.05.2017); "Sjeverni Sandžak na popisu 2011: Demografska analiza", <http://sandzakpress.net/sjeverni-sandzak-na-popisu-2011-demografska-analiza>, (Erişim: 02.05.2017).

¹¹ "Sjeverni Sandžak na popisu 2011", *a.g.s.*

ettiği açıklanmıştır.¹² Sırpların açıkladığı verilere dayanılarak “Helsinki Komitesi’nin 2009 Sırbistan İnsan Halkları Demokrasi ve Şiddet Raporu”nda, Sırbistan’ın dâhilinde bulunan Sancak’ın 6 belediyesinde toplam 235.567 kişinin yaşadığı, bunlardan 132.350’si Boşnak, 89.396’sı Sırp ve 5.000’i diğer milletlerden ibaret olduğu belirtilmiştir. Sırbistan Cumhuriyeti’nin tamamında ise 136.087 Boşnak ile 19.503 Müslümanın bulunduğu, Müslümanların toplam sayısının 155.590 ve ülkenin genel nüfusu içindeki oranlarının %2 olduğu kaydedilmiştir.¹³ Belgrad Savaş Akademisi’nde ise Sırbistan’ın politikalarını desteklemek üzere yapılan ve Yugoslavya Arşivi tarafından yayınlanan araştırmalarda, 2003 yıllarına ait sayımlara göre Sancak bölgesinde 379.418 kişinin yaşadığı, bunlardan 171.660 kişinin veya %45.2’sinin Boşnak, 148.406’sının veya %39.1’inin Sırp, 26.958’inin veya %7.1’inin Karadağlı, 22.882’sinin veya %6’sının Müslüman olduğu öne sürülmüştür.¹⁴ Yapılan resmî açıklamalarda verilen şüpheli veriler doğru olarak kabul edilse dahi, Boşnak ve Müslüman olarak kaydedilen Boşnakların toplam sayısının 194.542’ye veya oran olarak %51,2’ye çıktığı sonucuna varılmaktadır. Hâlbuki Belgrad Üniversitesi’ndeki konunun uzmanları tarafından nüfus artışları nazarı dikkate alınarak 1995’te yapılan hesaplama göre, 2000 yılında Sancak’taki Müslümanların nüfus oranının %60’a yükseleceği tahmin edilmiştir.¹⁵ Bununla birlikte resmî açıklamalarda %50 civarında bir oran gösterilmiştir.

2011 yılında Sırbistan’da yapılan sayımın resmî sonuçlarına dayanılarak Sırbistan’daki Sancak’ın 6 belediyesindeki toplam nüfusun 220.423 kişi olduğu açıklanmıştır. Bunlardan 77.656’sının Sırp, 142.363’nün (veya 145.278’nin) Boşnak ve 20.000’in Müslüman olduğu, 101.410 nüfuslu olan Yeni Pazar’da ise 77.443 Boşnak’ın yaşadığı bildirilmiştir.¹⁶ 2011 sayımına göre Karadağ’ın toplam nüfusu 622.388, Boşnakların sayısı ise

¹² Ayşe Yazar, *Osmanlıdan Günümüze Sancak Bölgesi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Fahrettin Tızlak, Isparta 2010, s. 90.

¹³ *Helsinki Committee for Human Rights in Serbia: Human Rights, Democracy and Violence, Annual Report: Serbia 2009*, Beograd 2009, s. 363. www.helsinki.org.rs/reports.html, (Erişim: 19.05.2017).

¹⁴ Gigović, “Etnički sastav ...”, s. 120; Gigović, “Geopolitički i geostrategijski ...”, s. 129.

¹⁵ Rudić, Stepic, *a.g.m.*, s. 9.

¹⁶ “Popis stanovništva domačinstva i stanova 2011. u Republici Srbiji”, *Republički zavod za statistiku*, 30 Eylül 2011, s. 51, 64, <http://pod2.stat.gov.rs/objavljenePublikacije/Popis2011/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf>, (Erişim: 02.05.2017); <http://www.novosti.rs/vesti/srbija.73.html:412057>, (Erişim: 02.05.2017); “Broj Bošnjaka u Sandžaku”, *a.g.s.*

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA SANCAK'TAKİ GELİŞMELERE DAİR BİR
DEĞERLENDİRME

75.365 olarak gösterilmiştir.¹⁷ Karadağ'daki toplam nüfusun %72.07'sinin Ortodoks, %15.59'unun Müslüman ve %3.44'ünün Katolik olduğu belirtilmiştir.¹⁸ Görüldüğü gibi Sırbistan'la Karadağ, Sancak'ın 11 belediyesinde toplam 220.643 (240.643) Boşnak'ın yaşadığını açıklamışlardır.

Ancak Sırbistan'la Karadağ, Boşnaklarla Müslümanların sayısını düşük göstermek için, sayım ve istatistik hilelerine başvurmuşlardır. Örneğin, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Müslümanlar; *Sırp, Karadağlı, Türk, Kararsız Müslümanlar, Kararsız Yugoslavlar, Müslüman milleti, Yugoslavlar* olarak kaydedilmişlerdir.¹⁹ 2002/3 ve 2011'de ise yapılan son sayımlarda Sırbistan'daki Boşnakları, kendilerini “Boşnak”, “Goralı”, “Müslüman”, “müslüman” kelimelerinden biriyle tanımlamaya zorlamışlardır.²⁰ Karadağ'daki istatistiklerde de: “Bosnalılar”, “Boşnaklar”, “Boşnaklar-Müslümanlar”, “Karadağlı-Müslümanlar”, “Müslümanlar”, “Müslüman-Bosnalılar”, “Müslümanlar-Karadağlılar”, “Goralılar” ve “Türkler” gibi farklı millet adlarından birini işaret etmelerini istemişlerdir.²¹ Böylece, 20'ye yakın farklı millet adıyla kendilerini kaydetmek zorunda kalan Boşnakların sayısı da olduğundan çok daha az gösterilmiştir.

Bošnjačko nacionalno vijeće-BNV (Boşnak Millî Konseyi), 2002 sayımında olduğu gibi 2011 sayımında da istatistikî hilelerin yapılacağı ve Boşnakların sayısının olduğundan çok daha düşük gösterileceği gerekçesiyle halkın 2011 sayımını boykot etmesine dair çağrıda bulunmuştur. Boşnakların çoğu bu çağrıya uyarak 2011 sayımını boykot etmiştir. Dolayısıyla Sancak'taki nüfusun sadece %26,4'ünün kaydı yapılabilmektedir. Bu sebeplerden dolayı, Sancak'ta toplam 220.643 Boşnak soylunun yaşadığı yönündeki resmî açıklama gerçeği yansıtmamaktadır. Ayrıca “başarılı olan boykot” nedeniyle Boşnakların gerçek sayısı ile oranlarının tespiti de adeta imkânsız hâle gelmiştir.²² Bununla birlikte **Bošnjačka Akademija Nauka i Umjetnost -BANU (Boşnak Bilim ve Sanat Akademisi)** Başkanı Dr. Cerić,

¹⁷ Table CG5. Population by ethnicity and religion, Population Census in Montenegro 2011, <https://www.monstat.org/cg/page.php?id=534&pageid=322>, (Erişim: 2 Mayıs 2017).

¹⁸ “Bošnjaci u Srbiji”, <http://bosnjaci.wordpress.com/2013/08/21/popis-bosnjaka-u-zemljama-bivse-jugoslavije-statisticka-operacija-ili-statisticka-manipulacija>, (Erişim: 02.05.2017).

¹⁹ Rudić, Stepic, a.g.m., s. 2.

²⁰ “Bošnjaci u Srbiji”, a.g.s.

²¹ Table CG5. Population by ethnicity and religion...

²² “Novi Pazar, Tutin, Sjenica”, sandzaknews:<http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=43959>, (Erişim: 04.05.2017); <http://www.camo.ch/sandzak.htm>, (Erişim: 02.05.2017); “Sjeverni Sandzak...”, a.g.s.

yaptıkları bilimsel incelemeler sonucunda, Sancak'ın iki kısmında minimum 350.000 ile 400.000 civarında Boşnak'ın yaşadığını tespit ettiklerini öne sürmüştür. Türkiye'deki bazı araştırmacılar ise 8.687 km²'lik Sancak'ın, 2000'li yıllarda 530 bin nüfuslu olduğunu, bu nüfusun %67'sini Müslüman Boşnakların, geriye kalan %33'ünü Hristiyan Sırplarla Karadağlıların ve Müslüman Arnavutlarla diğer unsurların teşkil ettiğini öne sürmüştür.²³

Sancak Bölgesi'ndeki Müslüman Boşnak nüfusunun doğurganlık ve artış oranları Sırplarla Karadağlılara oranla çok daha fazladır. Sırbistan Harp Akademisi öğretim üyesi Prof. Dr. Ljubomir Gigović'e göre: "*Bütün sayımların arasındaki süreçlerde Ortodoks Hristiyan olan Sırplarla Karadağlıların sayıları ve genel nüfus içindeki oranları devamlı azalmıştır. Buna karşılık İslâmiyete mensup olan Arnavutlar, Türkler, Müslümanlar ve Boşnakların sayısıyla oranları sürekli artmıştır.*" Öyle ki, 2002/3 yılları sayımlarında, 1961 yılı sayımına göre Ortodoks Hristiyan din grubu % 20.2 oranında azalmıştır. Aynı zamanda Müslüman din grubuna mensup olanlar % 19.7 oranında artmıştır.²⁴ Müslümanlar ile Ortodokslar arasında en büyük nüfus artış farklılıkları, etnik ve dinî çatışmaların kesilmesi, devlet eliyle sürdürülen baskıların azalması ve Türkiye'ye göçlerin durmasından sonra, yani 1961-1971 ve 1971-1981 yılları arasında görülmüştür. Nitekim Sırp araştırmacılar da nüfus artışında en büyük farklılığın 1961'den 1971'e kadar olan süreçte dikkatleri çektiğini belirtmişlerdir. Zaten, yıllık kriterlere göre, Müslümanlar % 30.5 artış gösterirken, Sırplarla Karadağlıların artış nispeti % 7.7'ye gerilemiştir.²⁵ Türkiye'ye göçlerin büyük ölçüde durmasından ve önceden memleketlerini terk edenlerin geri dönmelerinden sonra, Ortodokslara göre çok daha yüksek doğurganlığa sahip olan Müslümanlarda, 1961'den 1971'e kadar % 49.82, 1971 ile 1981 yılları arasında % 19.79 ve 1981'den 1991 yılına kadar % 11.82 nispetinde artış kaydedilmiştir.²⁶ Müslüman nüfusun toplam artışı ele alındığında 1961-1991 yılları arasında, Karadağ'ın bünyesindeki Sancak'ta % 112.60 ve Sırbistan'ın idaresindeki Sancak'ta % 96.28 oranında olduğu görülmektedir.²⁷ Yine Sırp bilim adamlarına göre: "*Müslümanların artış dinamiği ile Ortodoksların azalması oranlarındaki fark son 20 yıl içinde nispeten kapanmıştır. Öyle ki 1991-*

²³ Yılmaz, "Sancak Meselesi...", s. 151; Murat Yılmaz, "Karadağ'ın Bağımsızlığı Sancak'ı Parçaladı!", *Yarın Dergisi*, Haziran 2006, http://www.haber10.com/yazar/murat_yilmaz/mbluekaradagin_bagimsizligi_sancaki_parcaladimblue_18512, (Erişim: 15.05.2017).

²⁴ Gigović, "Geopolitički i geostrategijski ...", s. 128.

²⁵ Aynı yerde. Ayrıca daha geniş bilgi için bkz. Rudić, Stepic, *a.g.m.*, s. 2-8.

²⁶ Aynı yerde.

²⁷ Aynı yerde.

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA SANCAK'TAKİ GELİŞMELERE DAİR BİR DEĞERLENDİRME

2002/3 sayımları arasındaki zaman zarfında yıllık ortalamaya göre, Ortodokslar ‰ -0.5, Müslümanlar ‰ -5.4 artış göstermişlerdir. Raška (Sancak) bölgesinin yıllık ortalama nüfus artışı ise ‰ 2.8 olmuştur". "Sonuçta Müslümanların (Boşnak, Arnavut ve Türklerin) "bütün sayım neticelerinde pozitif artış değerleri kaydedilirken" bunlardan farklı olarak Ortodoks Hristiyanlar (Sırlarla Karadağlılar)'daki "negatif veriler dikkatleri çekmektedir."²⁸ Bu durum da Sırbistan'la Karadağ, devlet terörü estirmezlerse, güvenlik birimleriyle çeteciler katliâm ve soykırım yapmazlarsa, Sancak Bölgesi'ndeki başta Boşnaklar olmak üzere, Müslüman nüfusun sayısı ile oranının Ortodoks Sırlarla Karadağlılara göre her geçen gün daha fazla artacağını göstermektedir. Nitekim Müslümanların Ortodokslara göre çok daha yüksek oranlarda artış göstermesinden dolayı, Sırp bilim adamları endişelerini şu şekilde dile getirmişlerdir: "Karadağlılarla Sırların nüfusu devamlı azalmakta, buna karşılık Müslüman nüfus devamlı çok yüksek oranlarla artmaktadır. Aynı etnik dili konuşan bu bölgelerdeki bütün belediyeler yakında tamamen Müslüman olacaklardır."²⁹

3. 1878'den 1990'a Kadar Sancak

Sancak XIV. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresine girmiştir. Osmanlı döneminde Bosna Eyaleti'ne bağlı olan Sancak Bölgesi, **Yeni Pazar** ve **Taşlıca** (bugünkü Pljevlja) olmak üzere iki kısımdan (sancaktan) teşkil edilmiştir.³⁰ 93 Harbi'nden sonra 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Kongresi kararları ile Sancak Osmanlı Devleti'nin bünyesinde kalmıştır. Fakat Avusturya-Macaristan burada asker bulundurma yetkisine sahip olmuştur. Aynı kongrede Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsız birer devlet olarak tanınmışlardır.³¹ Ama Sancak, farklı demografik özelliğinden yani nüfusunun hemen hemen tamamını Türklerle Boşnakların teşkil etmesinden dolayı bu devletlerden ayrı tutulmuştur.

²⁸ Gigović, "Geopolitički i geostrategijski ...", s. 128-129.

²⁹ Rudić, Stepic, a.g.m., s. 8.

³⁰ "Sancak Bölgesi Özerklik ...", a.g.m., s. 36; İlker Alp, "Balkanlar ve Yugoslavya Olayları", *Silâhli Kuvvetler Dergisi*, S. 332, Ankara Nisan 1992, s. 22.

³¹ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasî Tarih Metinleri*, Cilt I, Ankara 1953, s. 387-390, 403. Avusturya-Macaristan'ın bölge üzerindeki hedef ve uygulamalarına dair bkz. Nurten Çetin, "I. Dünya Savaşı'na Giden Yolda Avusturya Macaristan İle Sırbistan İhtilafı", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 19, S. 1, Haziran 2017, s. 380-386.

5 Ekim 1908'de Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini, Yeni Pazar Sancağı'nı ise Osmanlı Devleti'ne bıraktığını açıklamıştır.³² 26 Şubat 1909 tarihinde Osmanlı Devleti ile Avusturya-Macaristan arasında yapılan anlaşmayla Sancak yeniden Türk idaresine geçmiştir.³³ Bununla birlikte bölge üzerinde Avusturya-Macaristan, Sırbistan ve Karadağ'ın yayılcı emelleri devam etmiştir. Sırbistan, Sancak'ı "Raška" olarak isimlendirmiş ve Ortaçağ'daki Sırp Krallığı'nın çekirdeği olduğunu iddia etmiştir. Nitekim Sırbistan'la Karadağ, aralarında bulunan Sancak'ı işgal ederek birleşmeyi plânlamışlardır. Bu plân doğrultusunda hem diplomatik, hem de askerî açıdan çaba harcamışlardır. Aynı zamanda Sırbistan, Karadağ'ın yardımıyla Adriyatik Denizi'nin kıyılarına hâkim olmayı, Kosova'yı da alarak Arnavutluk ve Makedonya'ya inmeyi hedeflemiştir. Bu sebeple Sırlarla Karadağlılar, Sancak'ın kendileri için hayati önem taşıdığını öne sürerek, Batılılar nezdinde diplomatik faaliyetlerde bulunmuşlar ve askerî hazırlıklarını da belirledikleri hedeflerine göre düzenlemişlerdir.³⁴

Avusturya-Macaristan'ın da ana hedeflerinden biri Balkanlar'a hâkim olmak ve Ege Denizi'ne açılmaktı. Bu sebeple Avusturya-Macaristan'ın, Bosna'dan ilerleyerek Kosova'yı alabilmesi ve oradan Vardar Makedonyası üzerinden Selânik'e ve Ege Denizi'ne inebilmesi için Sancak'ı ele geçirmesi gerekirdi. Avusturya diplomatları: "*Karadeniz için Boğazlar ne ise, Sancak da Bosna için aynı anlamı taşımaktadır.*" sözleriyle güneye açılabilmesi için Sancak'ın kendileri için çok büyük stratejik öneme haiz olduğunu vurgulamışlardır.³⁵

XIX. ve XX. yüzyıllarda ise Türkiye açısından Sancak, Avusturya-Macaristan, Sırbistan ve Karadağ'ın saldırıları karşısında, Balkanlar'da tutunabilmesini sağlayacak en önemli bir savunma bölgesini teşkil etmiştir. Nüfusunun büyük çoğunluğunu Türk, Boşnak vd. Müslümanların teşkil etmesi ve bunların Osmanlı Devleti'ne sadakatle bağlı olmaları sebebiyle

³² Fahir H. Armaoğlu, *Siyasî Tarih 1789-1960*, Ankara 1975, s. 314; İlhakın yarattığı tepki için bkz. Çetin, *a.g.m.*, s. 377.

³³ *Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri, (1516-1919)*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1992, s. 286-291.

³⁴ Gigović, "Geopolitički i geostratejijski..." s. 119; Karadağ'ın bağımsızlık mücadelesini yürüttüğü süreçte, bölge üzerindeki yayılcı hedefleriyle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Vahit Cemil Urhan, "Ayestafanos ve Berlin Sürecinde Karadağ'ın Bağımsızlığını Kazanması", *Avrasya Etüdleri Balkanlar Özel Sayısı*, 50/2016-2, s. 237-258.

³⁵ Gigović, "Geopolitički i geostratejijski...", s. 119-120.

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA SANCAK'TAKİ GELİŞMELERE DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Sancak adeta bir kaleyi andırmıştır. Sancak'ın elden çıkması hâlinde, Türkiye Orta Balkanlar'daki hâkimiyetini kaybedecekti. Ardından Kosova, Arnavutluk ve Makedonya da işgal tehlikesi ile karşı karşıya kalacaklardı. Ayrıca büyük çoğunluğunu Türk ve diğer Müslümanların oluşturduğu Sancak Bölgesi'nin halkı da esarete düşecekti. Bu sebeple Türkiye, bölgeyi elinde tutabilmek için, kararlı bir şekilde mücadele etmek mecburiyetinde kalmıştır. Fakat 1912'de Balkan Savaşları'nın başlamasıyla birlikte, nüfusunun % 90'ından fazlası Türk ve Boşnak olan Sancak bölgesi, Sırp-Boşnak Karadağlılar tarafından işgal edilmiştir. 1913'te ise yapılan Belgrad Andlaşması'yla Sırbistan **Yeni Pazar**'ı, Karadağ da **Taşlıca**'yı alarak Sancak'ı kendi aralarında paylaşmışlardır.³⁶

İşgalle birlikte, Sancak'taki Müslümanları göçe zorlamak maksadıyla devlet eliyle siyasî, iktisadî ve sosyo-kültürel baskıların yapılmasına başlanmıştır. Boşnaklar ve Türklerin evleriyle, dükkânları yağmalanarak yakılmış, gayrimenkullerine el konmuştur.³⁷ 1918'de kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı (sonradan Yugoslavya Krallığı) döneminde de aynı uygulamalara devam edilmiştir. Sırp-Boşnak Karadağlıların yaptıkları baskılardan dolayı çok sayıda Müslüman Boşnak ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. Örneğin, 1914'ün baharında, Sancak'ın Yeni Pazar kısmından 40.000 ve Taşlıca bölümünden 16.500 Sancaklı göç etmek üzere Karadağ'ın Bar limanına gitmişlerdir.³⁸

I. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra oluşturulan “yeni devletler birliği Yugoslavya”nın içinde Sancak, en fakir ve geri bırakılan bölge hâline gelmiştir.³⁹ Buna rağmen, Yugoslavya Krallığı'nın toprak reformlarıyla çıkardığı kanunlar, özellikle 1931'de kabul edilen “Zakon o agrarnoj reformi” (Toprak Reformuna Dair Kanun) ile genelde ziraat ve hayvancılıkla geçimini sağlayan Boşnakların iktisadî durumuyla içtimaî yapısına ağır bir darbe vurulmuştur. Böylece tamamen fakirleştirilen Sancaklı Müslümanların,

³⁶ Hakija Avdić, *Položaj Muslimana u Sandžaku*, Sarajevo 1991, s. 6; Safet Bandžović, *Iseljavanje Muslimana Iz Sandžaka*, Sarajevo 1991, s. 14. Ayrıca bkz: Mustafa Selver, *Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 124-131.

³⁷ Sancak'ta yapılan baskıları ve Müslüman Boşnakların hayatta kalmak için verdikleri mücadele hakkında daha geniş bilgi için bkz. Hajrudin Čengić, *Borba za Opstanak Bošnjaka u Sandžaku 1919-1929.g: Istina o Jusufu Mehonjiću i Huseinu Boškoviću*, (Sancakta Müslümanların Var Olma Mücadelesi, Yusuf Mehonyiç ve Hüseyin Boşkoviç'e Dair Gerçekler), Sarajevo 1999.

³⁸ Yılmaz, “Karadağ'ın Bağımsızlığı ...”, a.g.s.

³⁹ Gigović, “Geopolitički i geostratejski...”, s. 120.

sosyo-kültürel yapısı ve eğitim düzeyi de gerilemiştir.⁴⁰ Halkının geçimini temin etmekte zorlanan Sancak, 1941 yılında Alman ve İtalyan askerî kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. Faşistlerle işbirliği yapan Draža Mihajlović ve bunun emrindeki Çetnikler (çeteciler), Bosna-Hersek ile Sancak'taki Boşnakları katlederek etnik temizlik yapmışlardır. Fakat sonradan komünizmi benimsemeyenler de bu sefer “partizanlar” tarafından katledilmişlerdir.⁴¹ Önemli jeopolitik-jeostratejik konumundan dolayı bu bölgeye Almanlar, İtalyanlar ve bunların işbirlikçileri hâkim olmak istemişlerdir. Dolayısıyla bu faşist güçler ile batı devletleriyle Rusya'nın desteklediği komünistler arasında çok çetin bir mücadele sürdürülmüştür. Bu sebeple Sancak, Yugoslavya sınırları içinde savaşın en ağır ve en kanlı geçtiği, hatta halkının katliâmlara uğradığı bir bölge olmuştur.⁴² Nitekim 1940-1945 yılları arasında Sancak'ta 15 bin sivil Boşnak'ın katledildiği öne sürülmektedir.⁴³

II. Dünya Savaşı sırasında, Boşnak, Arnavut ve Türkleri yanlarına çekebilmek amacıyla Josip Broz Tito, Sancak'taki Müslümanlara özerklik tanınacağına dair söz vermiştir. Hatta 1943 yılında **AVNOJ (Anti Faşist Halk Kurtuluş Konseyi)** tarafından Sancak'a özerklik tanındığı açıklanmıştır.⁴⁴ Bunun üzerine **Komunistička Partija Jugoslavije - KPJ (Yugoslavya Komünist Partisi)** ve **Narodnooslobodilački Rat - NOR (Millî Kurtuluş Harbi)** yönetimi, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı tarafından kaldırılmış olan Sancak tabirini, yeniden bölgenin resmî adı olarak kullanmaya başlamıştır. Aynı zamanda 1943 yılında Bijelo Polje (Akova), Pljevlja (Taşlıca), Priboj, Mileševa, Nova Varoš, Sjenica (Seniçe), Deževa ve Štavnice belediyelerini içine alacak şekilde Sancak, partizanların “otonom bölgesi” olarak ilân edilmiştir. Bu alanlardaki idareyi en yüksek siyasî, yasama ve icracı organ olarak **Zemaljsko antifaşističko vijeće narodnog osloboğenja Sandžaka-ZAVNOS (Sancak'ın Vatanî Anti Faşist Halk Konseyi)** üstlenmiştir.⁴⁵ Fakat sonradan şovenist ve irredantist Sırplarla Karadağlıların yaptıkları baskılar ile Sancak Bölgesi'nin özerkliği

⁴⁰ Vasilije I. Zindović, “Naš agrarni zakon”, *Sancak*, No:1, Şubat 1932, s. 3; Vasilije Zindović, “Naš agrarni zakon”, *Sancak*, No: 27, 1 Ağustos 1933, s. 2; Kader Özlem, *Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikası (1191-2014)*, Dora Yayınları, Bursa 2016, s. 65.

⁴¹ Harun Crnovršanin, Nuro Sadiković, *Sinovi Sandžaka: Početak Drugog Svetskog Rata i Okupacija Sandžaka*, <http://www.sandjak.4t.com/photo3.html>, (Erişim: 18 Eylül 2001).

⁴² Gigović, “Geopolitički i geostratejijski...”, s. 120.

⁴³ Yılmaz, “Karadağ'ın Bağımsızlığı ...”, a.g.s.

⁴⁴ Türkoğlu, a.g.m., s. 66.

⁴⁵ Gigović, “Geopolitički i geostratejijski...”, s. 113, 120-121.

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA SANCAK'TAKİ GELİŞMELERE DAİR BİR DEĞERLENDİRME

engellenmiştir. Bu sebeple savaşın bitmesinden sonra 1945 yılında, ZAVNOS kaldırılmış ve Sancak yeniden Sırbistan ile Karadağ arasında 1913 sınırlarına göre taksim edilmiştir. Taksimattan sonra Sırplarla Karadağlılar, buralara Slav unsurlarını iskân ettirme ve Boşnaklarla Türkleri Türkiye'ye göç ettirme suretiyle Müslümanların lehine olan demografik nüfus yapısını da değiştirmeye çalışmışlardır. Böylece özerklik statüsünü tanımadıkları Sancak'ta, zamanla etnik ve dinî yapıda bazı değişiklikler yapmışlardır.⁴⁶

II. Dünya Savaşı ve sonrasında (komünizm döneminde) yapılan bütün baskılara rağmen, Sancaklı Müslümanlar, kendilerini Sırp veya Karadağlı olarak ifade etmeye yanaşmamışlardır. Örneğin, 1953 nüfus sayımına göre Müslümanların büyük çoğunluğu milliyetlerini “*Türk*” olarak yazdırmışlardır. Ancak resmî makamlardan çekinenler, kendilerini milliyeti belli olmayan “*Yugoslav*” olarak kaydetmişlerdir. 1961 sayımında aynı sayıdaki vatandaşlar kendi milliyetlerini yeniden Türk olarak beyan etmişlerdir. Bu Türk nüfusu ise ekseriyetle Yeni Pazar, Tutin, Sjenica (Seniçe), Prijepolje (Semipazar), Bijelo Polje (Akova) vd. kasaba ile şehirlerde hayatını sürdürmüştür.⁴⁷

4. Soğuk Savaş Sonrası Yaşanan Gelişmeler

1990'lı yılların hemen başında Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecini yaşaması ve Doğu Bloku sisteminin yıkılması üzerine “Soğuk Savaş” dönemi sona ermiştir. Ancak Doğu Bloku'nda başlayan bu dalga, Yugoslavya'ya da ulaşmış ve buradaki etnik ve dinî unsurlar arasındaki mücadeleler şiddetlenerek ülkenin parçalanmasıyla sonuçlanan bir iç savaşa dönüşmüştür. Yugoslavya'daki iç savaş, özellikle Sırplarla Hırvatların saldırmasıyla çıkan Bosna Savaşı, hem çok kanlı olmuş, hem de Sancak'ı derinden sarsmıştır. Aynı zamanda Kosova'daki buhran ve savaş süresince Sırp, Sancaklı Müslümanlara yaptıkları siyasî, iktisadî, dinî ve ırkî baskılarla zulmü arttırmışlardır.

Eski Yugoslavya'da 1980'den itibaren kuvvetlenen milliyetçilik ve bağımsızlık akımları, 1990'dan sonra, Sancak'ta da tesirini göstermeye başlamıştır. Öyle ki 1990 yılında Yugoslavya'nın çok partili sisteme geçmesiyle birlikte, “Bütün Boşnakları birleştirme” maksadıyla faaliyete başlayan ve Saraybosna'da merkezi bulunan **Stranka Demokratske Akcije**

⁴⁶ “Sancak Bölgesi Özerklik...”, s. 36.

⁴⁷ Rudić, Stepic, *a.g.m.*, s. 8.

SDA (Demokratik Hareket Partisi)'nin şubesi, 29 Temmuz 1990'da Yeni Pazar'da kurulmuştur.⁴⁸ Böylece Sancaklıların ilk siyasî partisi teşkil edilmiştir. **Demokratik Hareket Partisi**, Boşnakların Osmanlı Türkleriyle kaynaşarak kazandığı tarihî, siyasî, sosyo-kültürel ve millî hüviyetini devamlı öne çıkarmış ve Sancak'ın Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki son mukavemet kalesi olduğunu vurgulamıştır. Millî nitelik taşıyan Demokratik Hareket Partisi'nin temel hedefi; Sancak'ın bütünlüğünü temin etmek, (kendi meclisini, hükümetini, güvenlik teşkilâtlarını oluşturarak kendi iktisadî ve eğitim politikalarını uygulayabilecek) tam özerklik statüsüne kavuşmak ve mümkünse Bosna'yla birleşmektir.⁴⁹ Yugoslavya'nın dağılma sürecine girmesiyle birlikte Boşnaklar, bölgedeki aşırı milliyetçi ve ırkçı Sırplarla Karadağlıların saldırılarına karşı korunabilmek, Müslümanların göçünü önleyerek kendi vatanlarında yaşamalarını temin edebilmek, bağımsızlık hareketlerini teşkilâtlandırabilmek ve mücadelelerini yürütebilmek gayesiyle 11 Mayıs 1991'de "**Skupština Muslimanskog nacionalnog vijeća Sandžaka**" **SMNVS-(Sancak Müslümanlarının Millî Meclisi Konseyi)** ve bunun en yüksek karar verme organı niteliğinde olan "**Genel Kurul**"u kurmuşlardır. Konsey Başkanlığı'na Sulejman Ugljanin getirilmiştir. SMNVS; BM, AGİT, AK gibi milletlerarası teşkilâtlarla ilişkiye geçmiştir. Aynı gayeyle (Süleyman Uglyanin'in başkanı olan) "**Muslimanska Demokratska Stranka**" (**Demokrat Müslümanlar Partisi**) ve Kasım Zoraniç'in başkanı bulunduğu "**Muslimanska Bošnjačka Organizacija**" (**Müslüman Boşnak Teşkilâtı**) da kurulmuştur. Sancakta kurulan bu önemli teşkilâtların amaç ve hedefleri; "*Bosna-Hersek'teki partilerle aynı olup, Müslüman Boşnakların her çeşit siyasî, iktisadî, sosyo-kültürel haklarını korumak ve bölgenin özerkliğe veya bağımsızlığa kavuşmasını sağlamaktır.*"⁵⁰

Yugoslavya'nın hızlı bir şekilde iç savaşa ve dağılma sürecine girmesi, Sancaklı Boşnakların özerklik umutlarını artırmıştır. SMNVS ve SDA Başkanı Sulejman Ugljanin, Mart 1991'de verdiği bir demeçte: "*Bir başka Yugoslavya cumhuriyeti daha ayrılırsa veya bölgedeki Müslüman*

⁴⁸ Türkoğlu, *a.g.m.*, s. 62; Yılmaz, "Sancak Parçalanıyor...", *a.g.s.* ; "Bölünmüş Bir Türk Diyarı: Sancak", *Rumeli Tuna Boyları*, S. 1, Temmuz-Ağustos 2008, s. 54; *Helsinki Committee for Human Rights in Serbia...*, s. 361.

⁴⁹ Tanıl Bora, *Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası*, İstanbul 1994, s. 206; *Helsinki Committee for Human Rights in Serbia...*, s. 362-364; Murat Yılmaz, *Sancak Drina'nın Öbür...*, s. 243.

⁵⁰ Rusmir Mahmutçehajić, *Bosnia and the Bosnian Muslims-Muslims in Sandzak*, Sarajevo 1991, s. 5-9; Murat Yılmaz, *Sancak Drina'nın Öbür Yakası*, İstanbul 2004, s. 154-155.

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA SANCAK'TAKİ GELİŞMELERE DAİR BİR
DEĞERLENDİRME

halkın korunması zorunlu hâle gelirse, Sancak özerkliğini ilân edecektir"⁵¹ sözleriyle Boşnakların hedeflerini açıklamıştır. Nitekim Yugoslavya'da, etnik ve dinî unsurlar arasında cereyan eden hadiseler, federal cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını ilân etmeleri ve Sırp'ların uyguladıkları baskılar, Sancak'taki Müslümanların özerklik ilânı için referanduma gitme kararı almasında etkili olmuştur. Sırbistan'la Karadağ, sınırların değiştirilmesinin Yugoslavya Anayasası'na aykırı olduğu gerekçesiyle bu referandumu yasaklamışlardır. Buna rağmen 1990'dan sonra Sancak'ta, daha fazla siyasî haklar elde edebilmek ve Bosna'yla birleşebilmek amacıyla sürdürülen faaliyetler arttırılmıştır. Hatta "Sancak'ın Meclisi" görevini üstlenen "**Sancak Müslümanları Millî Meclisi Konseyi**" tarafından özerk bir idarenin kurulması gayesiyle 1991 yılında referandum düzenlenmiştir. Boşnaklar tarafından yapılan açıklamalara göre, 27 Ekim 1991'de sonuçlanan referanduma katılanların % 98.92'si veya bölge nüfusunun % 69.39'u otonom bir idarenin kurulması veya Bosna'yla birleşmesi yönünde evet oyu kullanmıştır.⁵² Bu suretle Sancak Müslümanları, Sırbistan'la Karadağ'dan ayrılarak, Bosna-Hersek'teki soydaşlarıyla birleşmek veya özerk bir yapıya kavuşmak istediklerini vurgulamışlardır.⁵³

1991-1992 yıllarında Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti dağılma sürecini yaşamıştır. Bu süreçte Hırvatistan, Slovenya, Makedonya ve Bosna-Hersek cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilân etmişlerdir. Sırbistan ve Karadağ ise 27 Nisan 1992 tarihinde Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ni kurduklarını açıklamışlardır.⁵⁴ Böylece Yeni Yugoslavya Federasyonu'nun, yani 3. Yugoslavya'nın bünyesinde Sırbistan'la Karadağ cumhuriyetleri, Kosova ile Voyvodina otonom bölgeleri ve Sancak Bölgesi kalmıştır. Sırbistan'la Karadağ, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ni kurdukları aynı gün (27 Nisan 1992'de) yeni bir anayasayı kabul etmişler ve bu anayasayı idareleri altındaki bütün bölgelere uygulamaya başlamışlardır.⁵⁵ Müslüman

⁵¹ Yılmaz, "Sancak Meselesi ...", s. 154.

⁵² *Sandzak Muslims*, Muslim National Council of Sanjak, Novi Pazar 1993, s. 11, 15.

⁵³ "Yugoslavya: Sancak Bölgesi'ndeki Müslümanlar Özerklik İçin Oy Kullanıyorlar", *AP*, 25 Ekim 1991; "Yugoslavya-Sancak: Beş Müslüman Lider, Anayasaya Aykırı Davranmakla Suçlandı", *AFP*, 30 Ekim 1991. (Diğer bazı verilere göre referanduma halkın % 70.19'u katılmış ve bunlardan % 98.92'si özerklik yönünde oy kullanmıştır).

⁵⁴ Metin Kričić, *Milliyetçilik ve Etnik Milliyetçilik, Sırbistan ve Karadağ Örneği*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Levent Ürer, İstanbul 2007, s. 89; Murat Yılmaz, *Kosova*, İstanbul 2006, s. 59.

⁵⁵ Osman Karatay, "Karadağ'daki Siyasî Gelişmeler", *Balkanlar El Kitabı, Çağdaş Balkanlar*, Cilt II, Ankara 2007, s. 71.

Boşnaklara, 1974 Anayasası gereğince eski Yugoslavya devlet sistemi içinde “*Müslüman Millet*” statüsü tanınmıştır. Fakat 1992’de yürürlüğe giren yeni anayasa ve yeni devlet sistemi içinde “*millet*” yerine “*dini azınlık*” sayılmışlardır. Bu şekilde Müslümanların önceden sahip oldukları hakları dahi ellerinden alınmıştır.⁵⁶ 1991’de Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’nin dağılma sürecine girmesiyle birlikte, Sırbistan’ın resmî makamları, akademisyenleri, aydınları ve basını, Müslümanlara “*devletin kurucu milleti*” statüsünün verilmesine karşı gelmişlerdir. Hatta devletin bütün propaganda vasıtalarıyla Müslümanların “*İslâmlaştırılmış Slav ve Hristiyan kökenli*” olduklarına dair kampanyalar yürütmüşlerdir.⁵⁷ Sonraki yıllarda da Sırbistan’ın resmî yayın organları ve basını vasıtasıyla Boşnaklar için “*İslâmlaştırılmış Sırp halkı...*” tabiri kullanılmıştır. Örneğin:

“...Sırbistan ve Karadağ’da yaşayan Müslümanlar, İslâmlaştırılmış Sırplardır.”, “Kendilerini farklı milletler olarak ifade etmelerine rağmen Sancak’taki halk, (Ortodokslarla Müslümanlar) aynı etnik kökenden gelmektedirler. Onların hepsi Sırptır.”⁵⁸

“Sancak Bölgesindeki Sırplarla Müslümanların, Sırp milletinin Ortodoks ve Müslümanlığa mensup temsilcilerinin oldukları vurgulanmalıdır.”⁵⁹

“Sırp kanı ve özelliklerini taşıyan ve Sırpçayı konuşan Sancak halkı, iki kısma ayrılmaktadır. Bunlardan bir kısmı Müslüman iken diğerleri Ortodoks Hristiyandır. Birincileri Türk, ikincileri ise Sırp olarak isimlendirilmektedir... Hâlbuki Sırp soylu olan bu halk, aynı adet ve geleneklere, aynı hayat tarzına, aynı sosyal ve içtimaî yapıya, aynı yüz özellikleriyle irkî niteliklere...sahiptir. Fakat farklı dinlere mensuptur...”⁶⁰ şeklindeki propagandalarla gerçekleri gizlemeye, algı operasyonu yapmak suretiyle Boşnakları Sırp olduklarına ikna etmeye ve dünya kamuoyunu bu yönde yanıltmaya çalışmışlardır.

Sırp, Karadağlıların da Sırp olduklarını iddia etmişlerdir: “Ortodokslar kendilerini bazen Sırp, bazen ise Karadağlı olarak ifade

⁵⁶ Akgönenç-Mughisudin, “Bosna Hersek, Kosova, Sancak ve Makedonya”, s. 66.

⁵⁷ Nesrin Kenar, *Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya*, Ankara 2005, s. 257.

⁵⁸ Rudić, Stepić, a.g.m., s. 28.

⁵⁹ Rudić, Stepić, a.g.m., s. 9.

⁶⁰ Vlahović, a.g.m., s. 2.

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA SANCAK'TAKİ GELİŞMELERE DAİR BİR
DEĞERLENDİRME

*etmişlerdir. Hâlbuki onlar aynı etnik halka, Sırp milletine mensuptur*⁶¹ sözleriyle bu görüşlerini de sıkça dile getirmişlerdir.

Sırplarla Karadağlıların teşkil ettiği Yugoslavya Hükümeti, Boşnakların bütün millî haklarını iptal etmenin yanı sıra, Sancak'taki demografik yapıyı da değiştirmeye karar vermiştir. Bu maksatla 1996 ve sonrasında Yugoslavya Hükümeti, Sırbistan'ın çeşitli yerlerinden 10 bin Sırbı Sancak'a nakletmiş ve bunlara ücretsiz (veya çok düşük bir bedel ile) araziler tahsis etmiştir.⁶² Söz konusu olumsuz gelişmeler karşısında Müslümanlar, yeni "Yugoslavya Federal Cumhuriyeti"ni tanımadıklarını açıklamışlar ve Mayıs ile Aralık 1992'de Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nde yapılan seçimleri boykot ederek oy kullanmamışlardır. Ayrıca; *Sancak'ın askerden arındırılmasını, bölgeye BM barış gücünün yerleştirilmesini, insan hakları ve etnik gruplarla ilgili Lahey kararlarındaki azınlık haklarına dair maddelerin kendilerine uygulanmasını talep etmişlerdir. Sırp liderler, "insan hakları" ile ilgili isteklerin sağlanacağını, ama "özel statüye" ilişkin herhangi bir belgenin bulunmadığını ve Sancak'ın Sırbistan'dan ayrılmasının kabul edilemeyeceğini belirtmişlerdir.*⁶³

27 Nisan 1992 tarihinde kurulan üçüncü Yugoslavya'nın anayasasında Sancak'a yer verilmemesi ve Boşnakların sadece "*dini azınlık*" olarak ifade edilmesi art niyetle atılan bir adımdır. Bunun maksadı ise Sancaklı Boşnakların varlığını inkâr ederek asimilasyona tabi tutmak ve milletlerarası kamuoyunda unutturmaktır. Bu konuda SMNVS ve SDA başkanı Sulejman Ugljanin; "*Biz Yugoslavya'da varız ama anayasada yokuz. Bu en büyük trajedimiz. Sancak'ta çoğunlukta'yız, ama Yugoslavya demirbaşında yokuz. Yarın bir malzeme kaybolduğunda bunu kimse fark etmeyecektir*"⁶⁴ sözleriyle Sancaklı Boşnakların varlığı ve geleceğiyle ilgili haklı endişelerini dile getirmiştir

1993 yılında da **Demokratik Hareket Partisi** ve **Sancak Müslümanları Millî Meclisi Konseyi**'nin,⁶⁵ yayınladığı "*Sancak Bölgesi'nde Kurulacak Özerkliğe Dair Memorandum (Muhtıra)*" ile;

⁶¹ Rudić, Stepic, *a.g.m.*, s. 2.

⁶² Yazar, *a.g.t.*, s. 104; Yılmaz, "Sancak Meselesi"..., s. 155-157; Yılmaz, "Karadağ'ın Bağımsızlığı...", *a.g.s.*

⁶³ Akgönenç-Mughisudin, *a.g.m.*, s. 66-67.

⁶⁴ Yılmaz, "Sancak Meselesi...", s. 158; Yılmaz, "Sancak Parçalanıyor...", *a.g.s.*

⁶⁵ Bu kuruluş 1993'ten sonra "**Bošnjačko nacionalno vijeće Sandžaka**" (**Sancak Boşnakları Millî Konseyi**) adını almıştır.

*Sancak'a kendi mahallî hükümetini, meclisini, emniyet teşkilâtlarını vd. önemli kurum ile kuruluşlarını teşkil edebilme hakkının verilmesini ve Sırbistan ile Karadağ arasında taksim edilen Sancak Bölgesi'nin birleştirilmesini talep etmiştir.*⁶⁶ Millî Konsey'in, temel hak ve hürriyetlerini elde etme mücadelesini ise Sırbistan'la Karadağ çarpıtarak; "*Türkiye'nin Sancak Bölgesi'ni kendi güdümünde tek bir İslâmî siyasî alan hâline getirmek çabası*"⁶⁷ ve Sancak Boşnaklarını "*aşırı islâmcılık*", "*islâm fanatizmi*", "*islâm terörü*" ile suçlamışlardır. Bu propagandalarla birlikte baskılarını artırmışlar, özellikle 1993 yılında Demokratik Hareket Partisi'nden birçok üyeyi bölücülükle suçlayarak tutuklamışlar, insanları kaçırmışlar, cinayetler işlemişler, çok sayıda ev ile işyerini ateşe vermişlerdir. Helsinki İnsan Hakları Komitesi'nin raporuna göre, 1990 ile 1995 yılları arasında sebepsiz yere 34 Sancaklı Boşnak öldürülmüş, akıbeti öğrenilemeyen 100'den fazla insan kaçırmış, 105 gayrimenkul tahrip edilmiş, 27 Boşnak köyü etnik olarak temizlenmiştir.⁶⁸ 1992-1995 Bosna Savaşı süresince 15 binden fazla Sancaklı Boşnak soruşturmalara tabi tutulmuştur.⁶⁹ Sırplarla Karadağlıların uyguladıkları bu baskı, zulüm ve devlet teröründen dolayı 1990-2000 yılları arasında yani Bosna-Hersek ve Kosova savaşları sırasında, Sancak'tan 80.000 civarında Boşnak yurtlarından ayrılmak zorunda kalmıştır.⁷⁰

Tutuklama emri çıkarılınca Sancak'ın en etkili önderi Suleyman Ugljanin, ülkesini terk ederek geçici olarak Türkiye'ye sığınmıştır. O, 30 Eylül 1996'da Sancak'a geri dönmüştür ve 9 Kasım 1996'da yapılan seçimlerde Yugoslavya Federal Meclisi'ne girmeyi başarmıştır.⁷¹ Süleyman Uglyanin, Boşnaklara uygulanan devlet terörünün durdurulmadığı ve Boşnakların statüsünün çözüme kavuşturulmadığı sürece, Yugoslavya (Sırbistan-Karadağ) organlarının boykot edilmesi çağrısında bulunmuştur. Fakat şiddetli siyasî anlaşmazlıklardan dolayı Demokratik Hareket Partisi bölünmeye başlamış ve sadece 1995'te 5 yeni parti kurulmuştur.⁷² 2000'li yıllarda ise Sırbistan'la Karadağ'ın idaresindeki Sancak kesimlerinde,

⁶⁶ Kenar, *a.g.e.*, s. 258, Ek: 4; Gigović, "Geopolitički i geostrategijski ...", s. 123.

⁶⁷ Gigović, "Geopolitički i geostrategijski ...", s. 123.

⁶⁸ Türkoğlu, *a.g.m.*, s. 67-68; Yazar, *a.g.t.*, s. 106-107. Ancak bazı iddialara göre Sancak'a giren Sırp askerleri 8.000 civarında Müslümanı katletmiştir. (Bkz. Yılmaz. "Sancak Parçalanıyor...", *a.g.s.*).

⁶⁹ Yılmaz, "Karadağ'ın Bağımsızlığı ...", *a.g.s.*

⁷⁰ Yazar, *a.g.t.*, s. 90; Yılmaz, "Sancak Parçalanıyor...", *a.g.s.*; Yılmaz, "Karadağ'ın Bağımsızlığı ...", *a.g.s.*

⁷¹ Yılmaz, "Sancak Meselesi", *a.g.e.*, s. 156.

⁷² Yılmaz, "Sancak Parçalanıyor ..." , *a.g.s.*; Yılmaz, "Karadağ'ın Bağımsızlığı ..." , *a.g.s.*; Yazar, *a.g.t.*, s. 90.

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA SANCAK'TAKİ GELİŞMELERE DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Müslüman Boşnak partilerinin sayısı anormal bir şekilde artarak 22'ye (veya 25) çıkmıştır.⁷³ Bu siyasî partilerin, Sancak meselesinin çözümü, Sancak'ın statüsünün tespiti ve Boşnakların temel hak ve hürriyetlerinin belirlenmesi hususlarındaki görüş ve hedefleri geniş bir yelpazeyi oluşturmuştur. Öyle ki, mevcut bölünmüş durumu sürdürmeyi, özerklik elde etmeyi, Bosna'yla birleşmeyi, hatta Karadağ'ın veya Sırbistan'ın bünyesinde kalmayı savunanlar çıkmıştır.⁷⁴ Söz konusu durum, Boşnakların arasında birlik beraberliğin sağlanamadığını ve tam anlamıyla siyasî parçalanmanın meydana geldiğini göstermektedir. Bu ise öncelikle liderlerin şahsî ihtiraslarından ve Sırplarla Karadağlıların, Sancaklı Boşnakları bölmeye yönelik plânlarının etkili olmasından kaynaklanmaktadır.

Kosova Savaşı'nın şiddetlendiği 1998-1999 yıllarında, Milošević'in emriyle Sancak'a Yugoslavya silâhlı kuvvetlerinden çok sayıda birlik nakledilmiştir. Askerlerle emniyet güçleri yeniden Sancak'ta devlet terörünü şiddetlendirmişlerdir. Bu sebeple 1999 yılında Sancak'lı Boşnakların göçlerinde yeniden artış kaydedilmiştir. Sonraki yıllarda da Sırpların şiddet ve terörü devam etmiştir. 2005-2008 yıllarında Arnavutlar, Kosova'nın bağımsızlığını gündeme getirince Sancak'taki durum yeniden gerginleşmiştir. Siyasetçilerle medyanın yönlendirmesiyle Sırpalarda ırkçılıkla dinî (Hristiyanlık) fanatizm kontrol edilemez bir hâl almıştır. Sırbistan'ın her yerinde düzenlenen mitinglerde Müslümanların aleyhine sloganlar atılmış ve ilâhîler söylenmiştir. Bu arada Ortodoks Sırpalar, Boşnak halka saldırmış, Müslümanlara ait işyerleriyle evleri ve İslâm kültür eserlerini tahrip etmişlerdir. Nitekim 17 Mart 2004 tarihinde Belgrad'daki Bayraklı Camii ile Niş'teki İslam Aga Camii'ni yani Osmanlı döneminden kalan son 2 tarihi camiyi yakmışlardır. Novisad'ta da Sırpalar, Müslümanlara ait evlerle işyerlerini tahrip etmişlerdir. 2007-2008 yıllarında da camilere ve dinî yapılara saldırmaya devam etmişlerdir. Ancak 2008'den sonra saldırılar büyük ölçüde azalmıştır.⁷⁵

Sırpaların, Boşnakları asimilasyona ve yok etmeye yönelik şovenist ve irredantist politikalarına karşı Boşnak parti liderleri, aydınları ve Sancak Müftüsü Muamer Zukorlić direnmişlerdir. Özellikle Sancak Meşihati (Diyaneti) Başkanı ve Müslüman Boşnakların dinî lideri Müftü Muamer Zukorlić'in halk üzerindeki etkisi bazı parti başkanlarından bile fazla

⁷³ Yılmaz, *Sancak Drina'nın Öbür ...*, s. 254.

⁷⁴ "Bölünmüş Bir Türk Diyarı ...", s. 54.

⁷⁵ *Helsinki Committee for Human Rights in Serbia ...*, s. 361, 364, 373; "Son Camiyi Yaktılar", *Milliyet Gazetesi*, 19 Mart 2004.

olmuştur. O, Müslüman Boşnakların hak ve hürriyetlerini kazanmaları için kararlı bir şekilde mücadelesini sürdürmüştür. Sırlara göre Muamer Zukorlić, halka yaptığı konuşmalarda ve medyaya verdiği demeçlerde genelde: *Sırbistan Devleti ile Belgrad'taki siyasetçilerin yabancı işgalciler oldukları, Sancak'a özerkliğin verilmesi, Boşnaklara azınlık haklarının tanınması, Sırbistan'da dinî özgürlüklerin uygulanması, Sırların Srebrenitsa'da soykırım yaptığı, Sırbistan'daki Boşnakların birleşmesi* konularını gündeme getirmiştir. Ayrıca *Sırbistan istihbarat ve güvenlik servislerinin, bilhassa son 15 yıl içinde, Boşnakların birleşmesini, İslâmiyetin gelişmesini ve eğitim-öğretim sisteminin çağdaşlaşmasını önledikleri* gibi suçlamalarda bulunmuştur. Görüldüğü gibi Boşnakların millî menfaatlerini savunması sebebiyle Müftü, Sırbistan yönetimi, basını, hatta akademisyenleri tarafından “provokatörlük”, “fanatik islâmcılık”, “bölücülük”, “ajanlık” ile suçlanmıştır.⁷⁶

Sırbistan-Karadağ yönetimi tarafından uygulanan baskıcı idare tarzının devam etmesi karşısında, 19 Temmuz 1999'da SMNVS (Sancak Müslümanları Millî Meclisi Konseyi), *Boşnakların siyasî ve millî haklarının verilmesini, kendilerine Sırp ve Karadağlı vatandaşlar ile eşitliğin sağlanmasını* isteyen bir bildiri yayınlamak zorunda kalmıştır. Ayrıca hazırladığı bir muhtıra ile “*Sancak ve Bosna-Hersek'teki Boşnakların aynı millet oldukları, bu yüzden aralarında sosyo-kültürel, din, bilim, eğitim, ekonomi, ticaret vd. alanlarda işbirliğin sağlanmasının gerektiğini*” vurgulamıştır. Bu sebeplerden dolayı “*Sancak anayasasının hazırlanması, AGİT denetiminde seçimlerin yapılması, bölgeden Sırbistan ile Karadağ'ın askerî birliklerinin çekilmesi, Sancaklıların kendi hükümetini kurması, eğitim-öğretim ve iktisadî kalkınma plânlarını bağımsız bir şekilde yapabilmeleri*” vb. isteklerini öne sürmüştür.⁷⁷ Ancak bu istekler de Sırlarla Karadağlılar tarafından nazarı dikkate alınmamıştır.

Slobodan Milošević'in, 2000 yılında yapılan seçimi kaybetmesi ve “Sırbistan Demokratik Muhalefeti” tarafından iktidardan düşürülmesinden sonra,⁷⁸ Cumhurbaşkanı Vojislav Koštunica ile Sırp-Karadağ Hükümeti,

⁷⁶ Davor Marko, “Power Constellation(s), Symbolic Divisions and Media: Perception of Islam as a Personalized, ‘Minorized’ and Subordinated Part of Serbian Society”, *Us and Them, Symbolic Divisions in Western Balkan Societies*, (Ivan Spasić, Predrag Cvetičanin), University of Belgrade, The Institute for Philosophy and Social Theory, Belgrade 2013, s. 180-191.

⁷⁷ Türkoğlu, *a.g.m.*, s. 68-69.

⁷⁸ Erhan Türbedar, “Yugoslavya, Hırvatistan ve Bosna Hersek: Geçmişin Gölgesinde İşbirliği Arayışları”, *Stratejik Analiz*, S. 29, Eylül 2002, s. 35.

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA SANCAK'TAKİ GELİŞMELERE DAİR BİR
DEĞERLENDİRME

Sancak'taki Boşnaklara karşı uygulanan plânlı, sistemli baskıları kaldırmış ve daha ılımlı bir politika takip etmeye başlamıştır. Bununla birlikte Sırplarla Karadağlılar, Sancak meselesinin çözümü için hiçbir somut adım atmamışlardır.⁷⁹ Milošević yerine geçen yeni başkan Vojislav Koštunica, daha ılımlı söylemlerde bulunmuştur. Ama uygulamada köklü bir değişikliğe yanaşmamıştır. Zaten o, 1974'te Kosova ve Voyvodina'ya otonominin verilmesine de karşı gelmiştir. Boşnaklar yeni başkanı, “*Kurt kalını değiştirebilir ama huyunu asla.*” şeklinde tarif etmişlerdir.⁸⁰

2003 yılında Sırbistan-Karadağ Devleti, Avrupa Konseyi'ne üye olmuştur. Aynı zamanda AB'ye de tam üye olarak girmeyi hedeflemiştir. Dolayısıyla Sırbistan-Karadağ Hükümeti sınırları dâhilindeki azınlıklarla ilgili düzenlemeler yapmıştır. Bu bağlamda, AB müktesebatı uygulamaları gereğince, *Boşnakların millî kimliği tanınmış* ve **Müslüman** yerine **Boşnak** adının kullanılması kabul edilmiştir. Bu karar 21 Ocak 2003 tarihli Sırp-Karadağ basınında da açıklanmıştır.⁸¹ Avrupa Birliği'nin tavsiyeleri üzerine *okullarda eğitim-öğretim dili olarak Boşnakça'nın da kullanılması hakkı* tanınmıştır. Ama geçen 15 yıl içinde Boşnakların arzu ettikleri haklar uygulanmamıştır.⁸²

Batılıların yönlendirmesiyle Karadağlılar, Sırbistan'dan ayrılarak bağımsızlıklarını ilân etme yönünde ciddi çalışmalara başlamışlardır. Bu ise Sancak'ın ikiye bölünmesine sebep olacaktı. Belki de Sırbistan ile Karadağ arasında bir savaşın çıkmasına bile yol açabilecekti. Savaşın çıkması hâlinde ise, iki devletin cepheleri Müslüman halkın yaşadığı Sancak Bölgesi'nin arazisinde teşkil edilecekti. Bu sebeple Boşnakların mevcudiyeti yeniden tehdit altına girmiştir. Zaten küçük gruplar hâlinde Sırbistan yanlıları, Boşnakların nüfusun ekseriyetini oluşturduğu Akova (Bijelo Polje), Berane, Rožaje ve Taşlıca (Pljevlja)'da gösteriler düzenlemiş ve ellerindeki afişlerde “*Türk kanı içmeye var mısınız?*” vb. sloganlar yazarak tehdit edici bir tavır sergilemişlerdir.⁸³

Karadağ'ın Sırbistan'dan ayrılması durumunda, Sancak da bu iki devlet arasında taksim edilecek ve siyasî ile fizikî sınırlarla bölünecekti. Böyle bir durum ise, Boşnakların 1912 yılından itibaren Sancak'ın birleşmesi

⁷⁹ Türkoğlu, *a.g.m.*, s. 69.

⁸⁰ Yılmaz, “Karadağ'ın Bağımsızlığı ...”, *a.g.s.*

⁸¹ Yazar, *a.g.t.*, s. 111; Krlić, *a.g.t.*, s. 75.

⁸² Yılmaz, “Karadağ'ın Bağımsızlığı ...”, *a.g.s.*

⁸³ Karatay, *a.g.m.*, s. 67.

ve özerklik kazanması yönündeki mücadelelerine de darbe vuracaktı. Bu sebeple, Karadağ'ın Sırbistan'dan ayrılmasının oylanacağı referandumdan önce, 1 Nisan 2006 tarihinde Boşnak Millî Konseyi'nin organizasyonu çerçevesinde, Sancak Boşnakları Kongresi düzenlenmiştir. Burada Boşnaklar, yapılacak referandumda Karadağ'ın bağımsızlığını kazanması durumunda, nasıl bir yolu takip edeceklerini tartışmışlardır. 1.500 Sancaklı'nın katıldığı kongrede, “*Sancak'ın bir bütün hâlinde ve özerk bir statüye sahip olarak Sırbistan veya Karadağ'ın bünyesinde kalmasına dair halk oylamasının yapılmasına*” karar alınmıştır.⁸⁴ Ayrıca sivil toplum kuruluşları ve siyasi partilerin yetkililerince imzalanan bir deklarasyon da yayınlanmıştır. Deklarasyonda şu hususlara yer verilmiştir:

*“Halkımıza sormadan hiçbir güç Sancak hakkında karar veremez. Sancak'ın bölünmesine asla müsaade etmeyeceğiz. Kim Sancak'ın bölünmesine rıza gösterirse o Sancak halkına ihanet etmiş olur. Bizler Sancak Boşnakları Kongresi olarak bu konuda referanduma gidilmesinin ve Sancak halkının vereceği karara göre hareket edilmesinin gerektiği görüşündeyiz. Sancak'ın bölünmemesi ve bir oldubittiye getirilmemesi için tüm demokratik ülke ve kuruluşları göreve çağırıyoruz.”*⁸⁵ Meydana gelen bu hassas siyasi gelişmeler karşısında Sancaklı Boşnakların en güçlü önderi ve Sancak Müslümanları Millî Meclis Konseyi Başkanı Sulejman Ugljanin: “*Biz demokratik bir Yugoslavya'dan yanayız. Sancak'ın Yugoslavya dâhilinde özerkliğe sahip olması için barışçı yollarla mücadele ediyoruz*”⁸⁶ diyerek Sancak'ın, iki devlet arasında bölünmeden, bir bütün hâlinde ve özerklik statüsünü kazanmış şekilde, demokrasiyle idare edilecek Yugoslavya'nın bünyesinde kalmasının Boşnakların faydasına olacağını söylemiştir. Bu hassas durum karşısında Sancak Meşihatı Başkanı ve Müslüman Boşnakların lideri Müftü Muamer Zukorlić de Sancak'ın bir bütün olarak korunmasına dair çağrıda bulunmuştur. O, Sırbistan'la Karadağ'ın ayrılmaları kaçınılmaz olursa, Sancak'ın yine bölünmeden ve bir bütün olarak Sırbistan'ın veya Karadağ'ın bünyesinde kalmasının gerektiğini vurgulayarak şu değerlendirmeyi yapmıştır: “*On sene içinde iki büyük tehlike vardı. Bunlar savaş ve göçmen meseleleriydi. Bugün Milošević'in gitmesiyle bu iki tehlike ertelendi ve yerine yeni iki tehlike belirdi: Sancak'ın parçalanması ve*

⁸⁴ Yarar, *a.g.t.*, s. 120-122.

⁸⁵ Yılmaz, “Karadağ'ın Bağımsızlığı ...” *a.g.s.*

⁸⁶ Emir Türkoğlu, “Sancaklı Boşnakların Lideri Süleyman Uglyanin: Türkiye'den Destek Bekliyoruz”, *Stratejik Analiz*, Cilt 2, Sayı 14, Haziran 2001, s. 120.

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA SANCAK'TAKİ GELİŞMELERE DAİR BİR
DEĞERLENDİRME

*asimilasyon meselesi.*⁸⁷ Nitekim Sancak Meşihatı Başkanı Muamer Zukorlić, Sancak'ın parçalanacağı ve Boşnakların asimilasyona tabi tutulacakları yönündeki endişelerinde haklı çıkmıştır.

21 Mayıs 2006 tarihinde yapılan referandum sonucunda Karadağlılarla Boşnakların oylarıyla Karadağ Sırbistan'dan ayrılmıştır. Fakat aynı zamanda Sancak da Sırbistan'la Karadağ arasında yeniden ikiye bölünmüştür.

Osmanlı döneminde tarihî Sancak toprakları 24.000 km² olup daha geniş alana ve özerk bir yapıya sahiptir.⁸⁸ Fakat Sancak, Balkan Savaşları'nda işgal edilerek 7 Kasım 1913'te Sırbistan'la Karadağ arasında taksim edilmiş ve özerkliğini kaybetmiştir. Sancak Bölgesi'ne Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Yugoslavya Krallığı, Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti, Yugoslavya Federasyonu ve Sırbistan-Karadağ Cumhuriyeti dönemlerinde de özel bir statü verilmemiş veya özerklik tanınmamıştır.⁸⁹ Ancak parçalanmalar sonrası geriye kalmış olan 8.687 km²'lik Sancak, bir bütün hâlinde korunmuştur. Oysa 21 Mayıs 2006 tarihinde Karadağ'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte, Sancak, özerkliğinin yanı sıra bütünlüğünü de kaybetmiştir. Çizilen yeni sınırlar ile 4.499 km²'yi kapsayan 6 belediye Sırbistan'ın idaresinde, 4.188 km²'lik ve 5 belediyeyi içine alan kısım Karadağ'ın bünyesinde kalmıştır. Böylece Boşnaklar; Bosna-Hersek, Sırbistan ve Karadağ olmak üzere üç ayrı devletin sınırları içinde kalarak birbirinden ve Makedonya, Kosova ile Arnavutluk'taki Türklerden, Arnavutlardan vd. Müslümanlardan koparılmışlardır. Sancak'ın bölünmesi sadece Boşnaklar için değil, bütün Balkan Müslümanları için büyük bir kayıp teşkil etmiştir. Nitekim 1995'te Bosna-Hersek'in üç bölgeye bölünmesi, 2006'da Sancak'ın ikiye ayrılması ve 2008'de ise Kosova'nın bağımsızlığını ilân etmesi ile Balkan coğrafyasında Türk ve İslâm dünyası ağır yaralar almıştır. Çünkü devlet sayılarıyla birlikte sınırlar artmış ve Türkler, Boşnaklar, Goralılar, Arnavutlar, Torbeşler vd. Müslümanlar ayrı devletlerin bünyelerinde kalmıştır. Haliyle çizilen yeni sınırlarla bunların siyasî, iktisadî, sosyo-kültürel ilişki ve irtibatları da büyük ölçüde kesilmiştir.

⁸⁷ Yılmaz, "Sancak Meselesi...", s. 159; Yılmaz, "Sancak Parçalanıyor...", *a.g.s.* (Ayrıca daha geniş bilgi için bkz. Murat Yılmaz, *Sancak Drina'nın Öbür Yakası*, İstanbul 2004).

⁸⁸ Yılmaz, "Sancak Meselesi...", s. 151.

⁸⁹ *Helsinki Committee for Human Rights...*, s. 362.

Sonuç

Sancak bölgesinde yaşayan Müslüman Boşnakların en büyük arzusu, 1912 yılından itibaren Sırbistan ve Karadağ'ın işgali altında bulunan vatanlarını kurtarıp bağımsız bir Sancak yönetimi altında birleştirmek olmuştur. Müslüman Boşnaklar, bu isteklerini hukukî ve siyasî açıdan desteklemek amacıyla Hırvatistan ile Bosna-Hersek'te yaşayan Sırlara tanınan azınlık statüsü ve verilen hakları örnek olarak göstermişlerdir. Bu konuda Suleyman Ugljanin şunları ifade etmiştir:

“...Biz başkalarının sahip olduğu şeyi istiyoruz. Dayton'da imzalanan anlaşma gereğince Sırp Cumhuriyeti'nde yaşayan Sırlar Bosna-Hersek'in bir parçasını oluşturdular. Ve kendilerine geniş bir özerklik verildi. Sancaklıların da benzer bir hak elde etmesi gerekir.”⁹⁰

Fakat büyük devletler, BM ve milletlerarası kuruluşların, Sancak'taki halka duydukları ilgi, (Bosna Savaşı'nın bitmesinden sonra) her geçen gün azalmıştır. Bosna-Hersek Boşnakları da Sırp ve Hırvatlarla olan meseleleri ile ihtilâflarını çözemedikleri için Sancak'taki soydaşlarına gerektiği kadar destek verememişlerdir. Bunlardan başka 350.000-400.000 civarında olan Sancaklı Boşnakların 22 (25) ayrı siyasî parti ile çeşitli gruplara bölünmesi, siyasî önderlerin anlaşamaması, bölük pörçük olan partilerin birleşmemesi ve Sancak'ın geleceği ile ilgili hedef ve takip edilecek politikalarda uzlaşamaması gibi sebepler, Sancaklıların millî birlik ve beraberliğini zayıflatmış ve Sancak'ın yakın gelecekte özerklik kazanması veya Bosna-Hersek Boşnaklarıyla birleşmesini adeta imkânsız hâle getirmişlerdir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Sancak Bölgesi'ndeki halkın büyük bir çoğunluğu etnik, kültür, tarih ve millî duygu olarak Bosna-Hersek'teki Boşnakların güneydeki devamını oluşturmaktadır. Sancak ve Bosna'daki Boşnaklar aynı kökenden (Hun, Avar, Peçenek Türklerinden) gelmektedir. Dinleri İslâmiyet'tir, dilleri de Boşnakçadır. Yani aynı kültürel kimliğe sahip olup Türk-İslâm kültürü çerçevesinde gelişmişlerdir. Bu sebeple Sancaklı Boşnaklar, Balkan Savaşları'na kadar Osmanlı Devleti'nin bünyesinde kalmak için mücadele etmişler, bölgenin işgal edildiği 1912 yılından itibaren ise Bosna'yla birleşmek veya özerklik elde etmek gayesini gütmüşler ve bu yönde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bosnalı Boşnaklar da Sancak'taki kardeşleriyle birleşmeyi her zaman arzu etmişler ve bu yönde girişimlerde bulunmuşlardır. Fakat buna rağmen, Slavlar (Sırlarla Karadağlılar)

⁹⁰ Yılmaz, “Sancak Meselesi” ..., s. 157.

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA SANCAK'TAKİ GELİŞMELERE DAİR BİR
DEĞERLENDİRME

tarafından, Sancak'ın Bosna'yla birleşmesi veya özerklik elde etmesi önlenmiştir. Zira Sırlar, Sancak'ı "*tarihî Raška bölgesi ve Velika Srbija (Büyük Sırbistan) 'nın bir parçası*" olarak görmüşlerdir. Nitekim Sırbistan temel politikasını, "*Sırların yaşadığı her yer Sırbistan'dır*" ve "*Bütün Sırlar tek bir devlet bünyesinde birleştirilmelidir*" ülkü ve ideolojisine göre şekillendirmiş ve uygulamıştır. Ayrıca Sancak, Sırbistan'ın Adriyatik Denizi'ne çıkış yolu üzerinde bulunmakta ve Sırbistan ile Karadağ'ı birbirine bağlamaktadır. Dolayısıyla Karadağ ve özellikle Sırbistan için büyük bir jeopolitik-jeostratejik öneme sahiptir. Bunların yanısıra Sırbistan, Sancak'ı bir koridor olarak kullanmak suretiyle Arnavutluk ve Kosova'ya ulaşmak imkânına sahiptir. Sırbistan, bölge üzerinde tam bir hâkimiyet sağlayabilmek için buranın demografik yapısını değiştirmek maksadını da gütmüştür. Bu yüzden Sancak'a bir taraftan Sırları iskân etmiş, diğer taraftan Boşnakları, Türkleri vd. Müslümanları göçe zorlamış, bunlar üzerinde her zaman baskı, zulüm, asimilasyon, katliâm, hatta soykırım yapmış ve Sancak ile ilgili katiyetle taviz vermeyecek tarzda politikalar takip etmiştir.

Sancak aynı zamanda Balkanlar'daki Türk, Arnavut, Goralı, Torbeş vd. Müslümanlar açısından da önemli bir bölgedir. Sancak, nüfusunun %45-50'ini Müslümanların teşkil ettiği Makedonya'yı, nüfusunun %90'ı Müslüman olan Kosova'yı ve nüfusunun %70'ini Müslümanların meydana getirdiği Arnavutluk'u Bosna-Hersek'e bağlayan bir köprü niteliğini taşımaktadır. Bu sebeple Arnavutlar da Sancak'ı önce Kosova'ya, sonradan kurmayı istedikleri Büyük Arnavutluk'a katmayı hedeflemişlerdir.

Türkiye de Balkanlar'la olan tarihî, sosyo-kültürel, dinî ve etnik bağlarından dolayı, kendisine düşen görev gereğince, soydaş ve dindaşlarının temel hak ve hürriyetlerini kazanma ve koruma yönünde diplomatik alanlarda yürüttüğü çaba ve verdiği desteği devam ettirecektir.

Haliyle emperyalist güçlerin menfaatleri ve Balkan devletleriyle milletlerinin belirledikleri yayılmacı hedefler ve bunları gerçekleştirmek üzere sürdürdükleri mücadeleler, meselenin henüz çözüme ulaşmasını engelleyerek Sancak'ın önümüzdeki yıllarda gerginliklere yol açabilecek bir ihtilafli bölge hâlinde kalmasına yol açmaktadır. Özetle Sancak üzerinde büyük devletlerin (Rusya, Amerika, Almanya vd. AB devletlerinin) kendi çıkarları doğrultusundaki müdahaleleri ile bölge milletlerinin, yani Sırlar, Karadağlılar ve Müslüman Boşnakların, ayrıca daha küçük bir aktör olan Arnavutların mücadelelerinin devam etmesi kuvvetle muhtemeldir. Nitekim NATO raporlarına göre Sancak, dünyanın 16. hassas ve ihtilafli bölgesidir.

İLKER ALP

Balkan Yarımadası'nda ise en çok çatışma ihtimali olan (Bosna-Hersek, Kosova, Makedonya gibi) bölgelerin arasında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

AKGÖNENÇ-MUGHİSUDİN, Oya, “Bosna Hersek, Kosova, Sancak ve Makedonya”, *Silâhli Kuvvetler Dergisi*, Y. 112, S. 336, 15 Nisan 1993.

ALP, İlker, “Balkanlar ve Yugoslavya Olayları”, *Silâhli Kuvvetler Dergisi*, S. 332, Ankara Nisan 1992.

_____ “1990’larda Yugoslavya ve Bosna Hersek”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, Ocak 2011.

ARMAOĞLU, Fahir H., *Siyasî Tarih 1789-1960*, Ankara 1975.

AVDIĆ, Hakija, *Položaj Muslimana u Sandžaku*, Sarajevo 1991.

BANDŽOVIĆ, Safet, *Iselavanje Muslimana Iz Sandžaka*, Sarajevo 1991.

BORA, Tanıl, *Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası*, İstanbul 1994.

Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1992.

“Bölünmüş Bir Türk Diyarı: Sancak”, *Rumeli Tuna Boyları*, S. 1, Temmuz-Ağustos 2008.

ÇENGIĆ, Hajrudin, *Borba za Opstanak Bošnjaka u Sandžaku 1919-1929.g: Istina o Jusufu Mehonjiću i Huseinu Boškoviću*, Sarajevo 1999.

ÇETİN, Nurten, “I. Dünya Savaşı’na Giden Yolda Avusturya Macaristan İle Sırbistan İhtilafı”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 19, S. 1, Haziran 2017, s. 380-386.

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA SANCAK'TAKİ GELİŞMELERE DAİR BİR
DEĞERLENDİRME

ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasî Tarih Metinleri*, C. I, Ankara 1953.

GIGOVIĆ, Ljubomir, “Geopolitički i geostrategijski značaj Raške Oblasti”, *Sistem Odbrane-Vojno Delo*, C. 62, No: 1, Ministarstvo Odbrane Republike Srbije, Belgrad Bahar 2010.

_____, “Etnički Sastav Stanovništva Raške Oblasti”, *Časopis Arhiv*, Y. VIII, S. 1, Arhiv Yugoslavije, Belgrad 2011.

KARATAY, Osman, “Karadağ’daki Siyasî Gelişmeler”, *Balkanlar El Kitabı, Çağdaş Balkanlar*, C. II, Ankara 2007.

KENAR, Nesrin, *Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya*, Ankara 2005.

KRLIĆ, Metin, *Milliyetçilik ve Etnik Milliyetçilik, Sırbistan ve Karadağ Örneği*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Levent Ürer, İstanbul 2007.

MAHMUTÇEHAJIĆ, Rusmir, *Bosnia and the Bosnian Mulims-Muslims in Sandzak*, Sarayevu 1991.

MARKO, Davor, “Power Constellation(s), Symbolic Divisions and Media: Perception of Islam as a Personalized, ‘Minorized’ and Subordinated Part of Serbian Society”, *Us and Them, Symbolic Divisions in Western Balkan Societies*, (Ivan Spasić, Predrag Cvetičanin), University of Belgrade, The Institute for Philosophy and Social Theory, Belgrade 2013.

ÖZLEM, Kader, *Türkiye’nin Balkan Türkleri Politikası (1991-2014)*, Dora Yayınları, Bursa 2016.

PETROVIĆ, Petar Z., *Raška antropogeografska proučavanja*, Etnografski Institut, SANU (Srpska Akademija Nauka i Umetnosti), Belgrad 1984.

RUDIĆ, Vujadin, Milomir Stepic, “Ethnic Changes in the Raska Region”, *The Serbian Questions in the Balkans*, Belgrade, University of Belgrade, Faculty of Geography, Belgrade 1995.

İLKER ALP

“Sancak Bölgesi Özerklik Mücadelesi Veriyor”, *Yeni Batı Trakya Dergisi*, Y. 9, S. 103, İstanbul Ekim 1991.

Sandzak Muslims, Muslim National Council of Sanjak, Novi Pazar 1993.

SELVER, Mustafa, *Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2003.

TÜRBEDAR, Erhan, “Yugoslavya, Hırvatistan ve Bosna Hersek: Geçmişin Gölgesinde İşbirliği Arayışları”, *Stratejik Analiz*, S. 29, Eylül 2002.

TÜRKOĞLU, Emir, “Geçmişten Günümüze Sancak Sorunu ve Sırp-Karadağ Anlaşmazlığının Boşnaklara Yansıması”, *Stratejik Analiz*, C. 2, S. 18, Ankara Ekim 2001.

_____, “Sancaklı Boşnakların Lideri Süleyman Uglyanın: Türkiye’den Destek Bekliyoruz”, *Stratejik Analiz*, C. 2, S. 14, Haziran 2001.

URHAN, Vahit Cemil, “Ayestafanos ve Berlin Sürecinde Karadağ’ın Bağımsızlığını Kazanması”, *Avrasya Etüdleri Balkanlar Özel Sayısı*, 50/2016-2.

VLAHOVIĆ, Petar, “Ethnic Processes in the Raška Region and the Ethnic Identity of the Muslims”, *The Serbian Questions in the Balkans*, University of Belgrade, Faculty of Geography, Belgrade 1995.

YARAR, Ayşe, *Osmanlıdan Günümüze Sancak Bölgesi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Fahrettin Tızlak, Isparta 2010.

YILMAZ, Murat, *Kosova*, İstanbul 2006.

_____, *Sancak Drina’nın Öbür Yakası*, İstanbul 2004.

_____, “Sancak Meselesi”, *Balkanlar El Kitabı, Çağdaş Balkanlar*, C. II, Ankara 2007.

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA SANCAK'TAKİ GELİŞMELERE DAİR BİR
DEĞERLENDİRME

Elektronik Kaynaklar ve Gazeteler

“Bošnjaci u Srbiji”, <http://bosnjaci.wordpress.com/2013/08/21/popis-bosnjaka-u-zemljama-bivse-jugoslavije-statisticka-operacija-ili-statisticka-manipulacija>, (Erişim: 02.05.2017).

“Broj Bošnjaka u Sandžaku”, <http://www.novosti.rs/vesti/srbija.73.html:412057-u-srbiji-zivi-145000-bosnjaka>, (Erişim: 02.05.2017).

CRNOVRŠANIN, Harun, Nuro Sadiković, *Sinovi Sandžaka: Početak Drugog Svetskog Rata i Okupacija Sandžaka*, <http://www.sandjak.4t.com/photo3.html>, (Erişim: 18 Eylül 2001).

Helsinki Committee For Human Rights in Serbia: Human Rights, Democracy and Violence, Annual Report: Serbia 2009, Beograd 2009, www.helsinki.org.rs/reports.html, (Erişim: 19.05.2017).

“Novi Pazar, Tutin, Sjenica”, *sandzaknews*: <http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=43959>, (Erişim: 04.05.2017).

“Popis stanovništva domaćinstva i stanova 2011. u Republici Srbiji”, *Republički zavod za statistiku*, 30 Eylül 2011, <http://pod2.stat.gov.rs/ObljavljenePublikacije/Popis2011/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf>, (Erişim: 02.05.2017).

“Sjeverni Sandžak na popisu 2011: Demografska analiza”, <http://sandzakpress.net/sjeverni-sandzak-na-popisu-2011demografska-analiza>, (Erişim: 02.05.2017).

“Son Camiyi Yaktılar”, *Milliyet Gazetesi*, 19 Mart 2004.

Table CG4. Population by ethnicity and mother tongue, population Census in Montenegro 2011, <https://www.monstat.org/eng/page.php?id=393&pageid=57>, (Erişim 2 Mayıs 2017).

Table CG5. Population by ethnicity and religion, Population Census in Montenegro 2011, <https://www.monstat.org/eng/page.php?id=393&pageid=57>, (Erişim: 2 Mayıs 2017).

İLKER ALP

“U oba dijela Sandžaka ukupno živi 228.448 Bošnjaka i oni čine 54% ukupno sandžačke populacije”, <http://www.camo.ch/sandzak.htm>, (Erişim: 02.05.2017).

YILMAZ, Murat, “Karadağ’ın Bağımsızlığı Sancak’ı Parçaladı!”, *Yarın Dergisi*, Haziran 2006, http://www.haber10.com/yazar/murat_yilmaz/mbluekaradagin_bagimsizligi_sancaki_parcaladimblue-18512, (Erişim: 15.05.2017).

_____, “Sancak Parçalanıyor mu?”, balkapazar.org/sancak_sorunu, (Erişim: 15.05.2017).

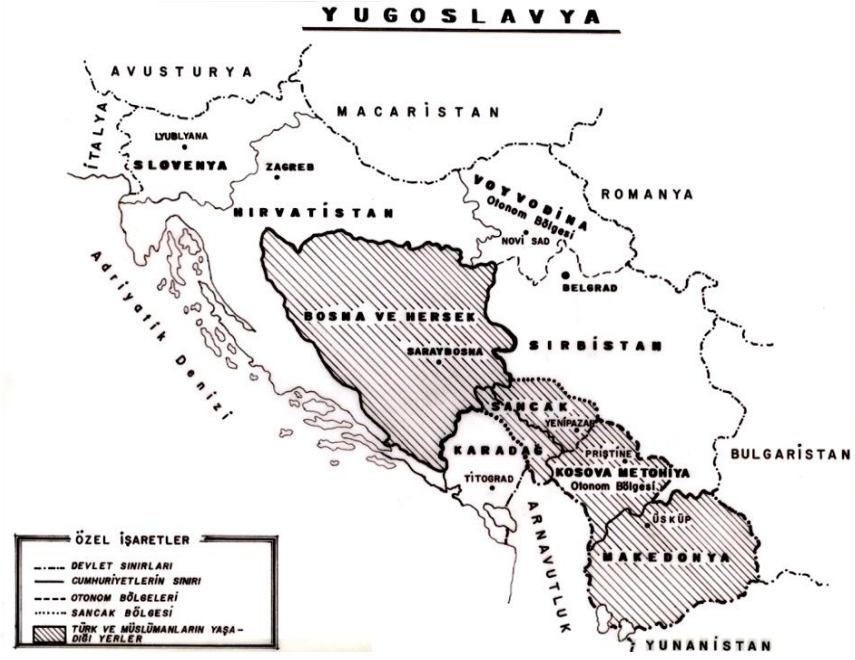
“Yugoslavya: Sancak Bölgesi’ndeki Müslümanlar Özerklik İçin Oy Kullanıyorlar”, *AP*, 25 Ekim 1991.

ZINDOVIĆ, Vasilije I., “Naš agrarni zakon”, *Sancak*, No:1, Şubat 1932.

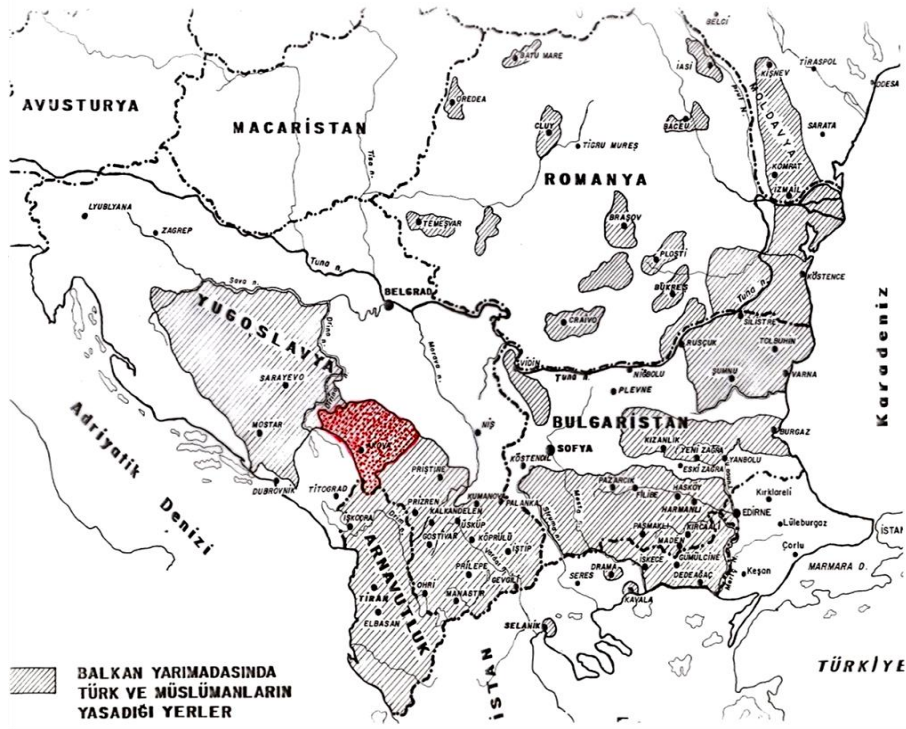
_____, “Naš agrarni zakon”, *Sancak*, No: 27, 1 Ağustos 1933.

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA SANCAK'TAKİ GELİŞMELERE DAİR BİR
DEĞERLENDİRME

EKLER

EK 1: Yugoslavya'nın dağılmasından sonra Türk ve diğer Müslümanların yaşadığı bölgeler Makedonya (%45-50), Kosova-Metohiya (%90), Sancak (%65-70) ve Bosna-Hersek (%49). (Harita 1990'da İlker ALP tarafından çizilmiştir).

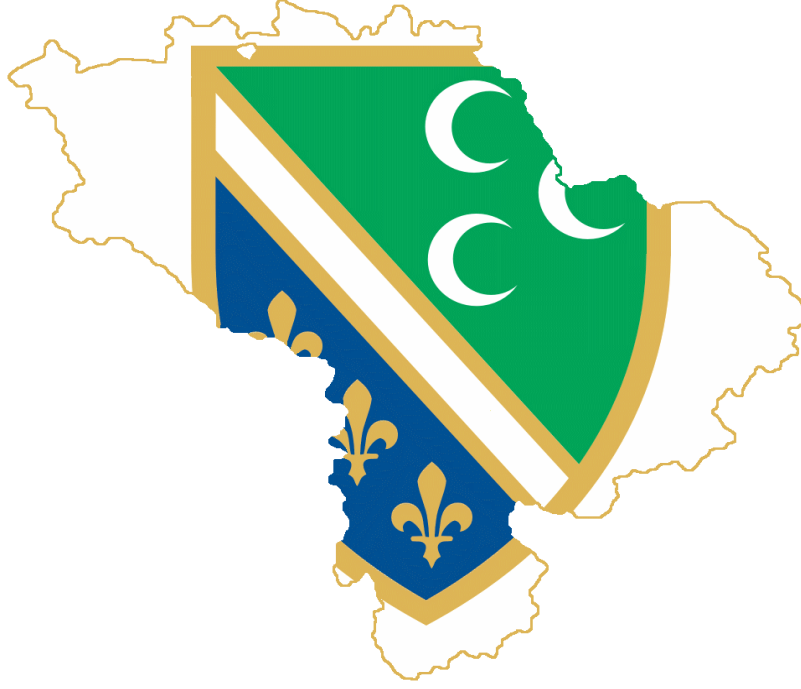
EK 2: Balkanlarda Türklele diğerk Müslümanların çoğunluk veya azınlık olarak yaşadığı yerler: Batı Trakya %30-35, Bulgaristan %30-35, Makedonya %45-50, Arnavutluk %70, Kosova %90, Sancak %65-70, Bosna-Hersek %49. (Harita 1990'da İlker ALP tarafından çizilmiştir).

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA SANCAK'TAKİ GELİŞMELERE DAİR BİR
DEĞERLENDİRME

EK 3: Üç Hilâl şeklindeki Sancak Amblemi. <http://www.bosna/hersek.ba/tarih-boyunca-sancakin-statusu/>, (Erişim: 07.10.2017).

İLKER ALP

EK 4: Sırbistan ile Karadağ arasında bölgenin bölünmüşlüğünü vurgulayan, Sancak bölgesinin coğrafi sınırları üzerinde yer alan Sancak amblemi. <https://bosnjaci.net/prilog.php?pid=57408>, (Erişim: 07.10.2017).

SEKÜLERLEŞEN TOPLUMSAL ZEMİNDE MACARİSTAN’DA DEVLET İLE KİLİSELERİN UZLAŞISI*

Önder CANVEREN**

ÖZ

Soğuk Savaş sonrası dönemde siyasi liberalleşme sürecine giren Macaristan’da siyasetin her alanında olduğu gibi din ve devlet ilişkileri alanında da yeniden yapılanma süreci başlamıştır. Bu yeni süreçte tartışma, Kiliselerin özerkliği ve devletin tarafsızlığı ilkeleri üzerinden etki, kazanımlar ve sınırlar üzerinden devam etmiştir. Saha çalışmasının yapıldığı ve süreç analizine dayanan bu makalede, din-devlet ilişkileri açısından ülkedeki değişim ve dönüşüm, tarihsel sosyolojik yaklaşımla irdelenmiştir. İlişkilerin tarihsel, hukuki, toplumsal ve ekonomik boyutlarının ele alındığı çalışmada, Kiliselerin kamusal alanda güçlendiği ve özellikle sağ siyasetin iktidar olmasıyla özerkliğini ve faaliyet alanlarını arttırdığı ortaya çıkmaktadır. Buna rağmen Macar toplumundaki sekülerleşme, ülkede Kiliseler ve muhafazakâr siyaset için yeni ve zorlu bir düzlemin sinyallerini vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Macaristan, din-devlet ilişkileri, laiklik, sekülerleşme.

THE CONSENSUS OF THE STATE AND CHURCHES IN HUNGARY ON SECULARISING SOCIAL GROUND

ABSTRACT

As in other areas of politics, distinctive processes of re-structuring have begun in the field of religion and state relations in Hungary, where political liberalization has entered in the post-Cold War era. Discussions surrounding these changes have primarily detailed their impacts, gains and boundaries associated with the principles of autonomy for churches and state neutrality. This article examines the changes and transformations Hungary is currently undergoing in terms of religion-state relations from a historical sociological approach, based on field studies and

* Bu çalışma, araştırmacı sıfatıyla Macar Bilimler Akademisi, Sosyal Bilimler Merkezi, Azınlık Çalışmaları Enstitüsü’nde gerçekleştirilmiştir.

** Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, İzmir, E-mektup: onder.canveren@gmail.com.

process analysis. Analyses, with regard to the historical, legal, social and economic dimensions of this relationship reveal the churches influences are dramatically strengthened in the public arena; in addition, their autonomy and activities have increased, primarily due to the rise of conservative governments. Nevertheless, the secularization of Hungarian society signals a new and challenging path for both the church and conservative politics in the country.

Keywords: Hungary, state-religion relations, laicism, secularisation.

Giriş

Tuna Nehri'nin kıvrımlar çizdiği Macaristan, Berlin Duvarı'nın yıkılmasını takiben diğer Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri gibi siyasal dönüşüm sürecine girmiş ve 2004 yılında da Avrupa Birliği (AB) üyesi olmuştur. Aradan geçen 30 yıla rağmen siyasal değişim ve yeni rejimin nitelikleri üzerinde ülkede tartışma ve kısmi çatışmalar devam etmektedir. Bu tartışma alanlarından birisi de hiç kuşkusuz din ve devlet ilişkilerinin siyasal, hukuki, ekonomik ve toplumsal yönleridir.

Bu araştırma makalesinde Macaristan'da Soğuk Savaş sonrası dönemde din-devlet ilişkilerindeki değişim ve dönüşüm tarihsel sosyoloji temelinde irdelenmektedir. Makalenin ilk kısmında din ve devlet ilişkilerinin tarihsel serüveni ve günümüze yansımaları ele alınmaktadır. Devamında 1990 yılındaki siyasal değişim sonrasında din ve devlet ilişkilerinin yasal ve kurumsal dinamikleri açıklanmaktadır. Üçüncü kısımda siyaset sosyolojisi ve din sosyoloji özelinde devlet-Kiliseler ve toplum üçgeninde ülkenin güncel durumu hakkındaki genel gözlemler paylaşılmaktadır. Son kısımda ise özerk alanda Kilise faaliyetleri detaylandırılmaktadır.

Yöntem olarak saha çalışması; veri toplama tekniği olarak uzman görüşmesi¹ ve literatür taraması kullanılmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Kiliselerin özellikle kamusal alanda güçlenip siyasal alandaki nüfuzunu arttırdığı anlaşılmaktadır. “Devletin tarafsızlığı” ve “Kiliselerin özerkliği” ilkeleri üzerine kurulmuş olan din-devlet ilişkilerinin uygulama ve fiili durumu, ülkede katı bir laiklik anlayışının aksine dostluk hikâyesini andıran bir ilişkiler yumağının olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte,

¹ Görüşme yapılan kişilerden e-posta ile ilgili kısımların İngilizce tercümeleri üzerinden teyit alınmıştır.

SEKÜLERLEŞEN TOPLUMSAL ZEMİNDE
MACARİSTAN'DA DEVLET İLE KİLİSELERİN UZLAŞISI

sekülerleşen toplumsal zemine rağmen Kiliseleri merkeze alan ve muhafazakârlaşan siyasi iklimin ülkede bir paradoks oluşturduğu anlaşılmaktadır. Benzer bir paradoks Kiliseler için de geçerlidir ki, kamusal alanda güçlenen Kiliseler, sekülerleşme nedeniyle toplumsal tabanında önemli kayıplar yaşamaktadır. Bu karmaşık denklemin gölgesinde Macaristan'da devlet ve kiliseler ile toplum üçgeninin spekülasyona açık olduğu ve bu alanda tartışmaların devam edeceği şahsına münhasır bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

1. Kiliseleri Tanımlamanın Bir Aracı Olarak “Tarih”

Macaristan'da “tarih”, Kiliseleri tasvir etmek için kullanılan önemli bir sıfattır. Hem siyasette hem de akademik yazımda Katolik Kilisesi, Reform Kilisesi, Evanjelik-Lutheran Kilisesi ve Yahudi Cemaati; *Kadim (Historical) Kiliseler* olarak adlandırılmakta ve Macar tarihindeki rollerine sıklıkla referans verilmektedir.² Bu amaçla Kiliselere atfedilen üç önemli rol vardır: (I) Diğer Avrupa ülkelerinin aksine dinî hizipleşme ve teolojik farklılıklar, ülke tarihinde bir çatışmaya neden olmamıştır. Bu tarihsel mirasın günümüzde de korunduğunu ve farklı Kilise ve cemaatler arasındaki ilişkilerin diyalog ve saygı temelinde devam ettiğini not etmek gerekir.³ (II) Kadim Kiliseler özellikle Orta Çağ ve Yeni Çağda siyasi, ekonomik ve toplumsal güçleri ile sağlıktan eğitime, sosyal yardımlardan dış ilişkilere geniş bir alanda devlet içerisinde ‘devlet’ olarak hareket etmiştir.⁴ (III) XIX. yüzyıla uzanan ulus-devlet ve milli kimlik inşa sürecinde -istisnaları olmakla beraber-⁵ Protestan Kiliseleri (Reformcular ve Kalvinistler) ve Yahudi Cemaati reform döneminin öncül aktörleri olmuştur.⁶

XIX. ve XX. yüzyıllar Kiliseler için klasik dönemin aksine zorlu bir süreci ifade etmektedir. Kiliseler, 1848 İhtilali ile başlayan ve temelde ulus-devletin inşasını ifade eden merkezileşme, siyasi liberalleşme ve politik

² Doç. Dr. Gábor Schweitzer ile Budapeşte’de yapılan görüşme, 26 Mart 2015.

³ Mary L. Gautier, “Church Elites and the Restoration of Civil Society in the Communist Societies of Central Europe”, *Journal of Church and State*, Cilt 40, Sayı 2, 1998, s. 308-309.

⁴ Andrew C. Janos, *The Politics of Backwardness in Hungary 1825-1945*, Princeton University Press, New Jersey 1982.

⁵ Bu dönemde Macar “millî” siyaseti ile kendi “evrensel” vizyonu arasında kalan Katolik Kilisesi, monarşiye destek vererek Katolik dünyasına ve Papa’ya bağlılık politikası takip etmiştir.

⁶ Csaba Fazekas, “The Dawn of Political Catholicism in Hungary, 1844-1848”, *Hungarian Studies*, Cilt 1, 1998/99, s. 13-26.

sekülerleşme nedeniyle eski otoritelerini kaybetmeye başlamıştır.⁷ Sonraki yüzyılda Almanya ile ittifak kuran Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, I. Dünya Savaşındaki yenilgiden sonra dağılmış ve İtilaf Devletleri, Macaristan ile Triyanon Antlaşması'nı (1920) imzalamıştır. Antlaşmanın ağır şartları ve kaybedilen toprakları geri alma hedefi ile Macarlar, II. Dünya Savaşı'nda Nazi Almanyası ile yeni bir ittifaka girmiştir. Bu ikinci ittifak, "Çifte İşgal" olarak tabir edilen zorlu yılların başlangıcı olmuştur. 1944 yılında ülke Nazi ordusu tarafından işgal edilmiş ve bu işgal, Macaristan'da bir insanlık suçuna sebep olmuştur: Yahudi Soykırımı. Geçmişe dayanan Yahudi karşıtı söylem ve uygulamalarla beraber,⁸ Nazi işgaliyle sayıları 440.000 olduğu tahmin edilen Macaristan kökenli Yahudi, Auschwitz Kamplarına taşınmıştır.⁹

Anti-Musevi söylemlerin oluşmasında, dinî referansların ve din adamlarının rolü olmakla beraber,¹⁰ Soykırım için Kiliselerin doğrudan bir sorumluluğundan bahsetmek mümkün değildir.¹¹ Bununla birlikte Kiliseler, geçiş dönemi adaletinin sağlanması için talep edilen geçmişle yüzleşme hususunda katı bir tavır takınmıştır.¹² 1990'da, soykırım ve komünist rejim dönemindeki Kilise-devlet bağlantısını araştırması için kurulan Parlamento Komitesi şu sebeplerden ötürü lağvedilmiştir:¹³ Gizli servisle bağlantısı olan kilise mensubu sayısının tahmin edilenden fazla çıkması, hem iktidar hem muhalefet vekillerinin gizli servis arşivlerinin açılmasına karşı olması ve

⁷ László Péter, *Hungary's Long Nineteenth Century: Constitutional and Democratic Traditions in a European Perspective*, Leiden & Boston, Brill 2012, s. 405-434.

⁸ 1938 ve 1941'de çıkarılan kanunlarda antisemitik unsurlar yer almaktadır. Ayrıca Başpiskopos Ottokar Prohaszka (1858-1927) antisemitik tezleri ile dikkat çeken din adamı olmuştur. Detaylar için bkz. Gábor Schweitzer, "Responses in Hungarian Constitutional Theory and the so-called anti-Jewish Laws (1938-1943)", *Journal on European History of Law*, Cilt 2, 2014, s. 67-72.

⁹ Konunun detayları için bkz. Zoltán Lippényi ve diğerleri, "Economic Voting in Hungary, 1998-2008", *Electoral Studies*, Cilt 32, Sayı 4, 2013, ss. 838-851.

¹⁰ Randolph L. Braham, "The Christian Churches of Hungary and the Holocaust", *Yad Vashem Studies*, Cilt 29, 2001, s. 3-8.

¹¹ Prof. Dr. Tibor Klestenitz ile Budapeşte'de yapılan görüşme, 5 Mayıs 2015.

¹² Ülkede dönüşüm, otoriter rejim tarafından başlatıldığından, geçiş dönemi adaleti ve geçmişle yüzleşmenin aksine; 'geçmiş sorgulamama' siyaseti izlenmiştir. Detaylar için bkz. Csilla Kiss, "The Misuses of Manipulation: The Failure of Transitional Justice in post-Communist Hungary", *Europe-Asia Studies*, Cilt 58, Sayı 6, 2006, s. 925-940.

¹³ Zsolt Enyedi, "The Contested Politics of Positive Neutrality in Hungary", *West European Politics*, Cilt 26, Sayı 1, 2003, s. 164.

SEKÜLERLEŞEN TOPLUMSAL ZEMİNDE
MACARİSTAN'DA DEVLET İLE KİLİSELERİN UZLAŞISI

Kiliseler hususunda ortaya çıkacak muhtemel sonuçlarının sadece ateistlerin işine yarayacağına dair kanaat.¹⁴

Geçmişle yüzleşmenin aksine, Macar tarih yazımının bir 'Mağdur Macar' imajı üzerine inşa edildiğini iddia etmek mümkündür. Budapeşte'de müzelerde işlenen temalar ve verilen mesajların alt metinlerinde bu tespit somut olarak gözlemlenmektedir. Dışişleri Eski Bakanı János Martonyi, bu mağdur imajı yansıtır biçimde Yahudilerin Macar kimliğine vurgu yaparak soykırımı "savaş koşulları ve Nazicilik" ile geçiştirmiştir.¹⁵

1944 Nazi İşgalini 1945 yılındaki Sovyet İşgali takip etmiş ve sonrasında Macaristan yeni bir siyasi sürece girmiştir. 1956-1989 yıllarında ülke, Macaristan Halk Cumhuriyeti adı altında otoriter *Kádár Rejimi* tarafından yönetilmiştir. Bu dönemde Kiliseler, rejimin 'Sosyalizm içinde din' politikası altında, kendisine tanınan sınırlı alanda ve kontrollü yetkiyle hareket edebilmiştir. Devlete bağlı olan Kiliselerin taşınmazları kamulaştırılmış, ibadet dışındaki faaliyetleri yasaklanmış, özellikle ilk yıllarda birçok din adamı tutuklanarak¹⁶ kötü muameleye maruz kalmıştır.¹⁷ 1964 yılında Vatikan ile yapılan antlaşma sonrasında Kiliseler için kısmi bir rahatlama gerçekleşmiş; fakat din adamları, otoriter yönetimin 'Bize karşı olmayan bizimle beraberdir!' şiarı altında, rejime olan bağlılıkları oranında hareket edebilmiştir. Kiliselerin bu dönemini tasvir etmek için Budapeşte Terör Evi Müzesi'nde yer alan şu ifadeler dikkat çekicidir:¹⁸

"İrk savaşlarını destekleyen Nazicilik ve sınıf mücadelesini savunan Komünizm; dini, düşmanları olarak görmüştür. Totaliter rejim kolektif kriterleriyle zulmederken ve mazlumları öldürürken; din, günah olarak görülmüş ve af (barışma sakramenti), bireysel alana indirgenmiştir. Hem Nazicilik hem de Komünizm yanılmaz ve her şeyi bilen diye"

¹⁴ Bu başarısız girişime rağmen 1997 yılında hükümet, Yahudilere ait taşınmaz malları iade etmiş, mağdur ve yakınlarına tazminat ödenmiştir. Ayrıca 2014 yılı ülkede Holokost'u anma yılı olarak ilan edilmiş ve başkentte Soykırım Müzesi inşa edilmiştir.

¹⁵ János Martonyi, "Europe, Central Europe and Hungary: 2014, a Year of Anniversaries", *Europe-Asia Studies*, Cilt 66, Sayı 3, 2014, s. 360.

¹⁶ Bu uygulamaların en dikkat çekeni, Macar Katolik Kilisesi Kardinali József Mindszenty'nin Nazi ve Komünist rejim tarafından tutuklanıp ömür boyu hapse mahkûm edilmesidir. Uzun yıllar sürgün hayatı yaşayan Kardinal, 1975 yılında Viyana'da vefat etmiştir.

¹⁷ Krisztián Ungváry, "The Kádár Regime and the Subduing of the Roman Catholic Hierarchy", *Religion and Politics in Post-Socialist Central and Southeastern Europe: Challenges since 1989*, (ed.) Sabrina P. Ramet, Palgrave Macmillan, New York 2014, s. 86-114.

¹⁸ Müzenin Din ve Kiliseler kısmında yer alan İngilizce metnin, yazar tarafından yapılmış tercümesidir.

ÖNDER CANVEREN

addettikleri liderlerini Yüce Tanrı'nın yerine koymuşlardır. Yeni bir düzen kurmak adına (Bu iddia ettikleri düzen dünyadaki cennetleri idi), sık sık yeni bir insan modeli yaratılmasının gereğine vurgu yapmışlardır.”

XIX. yüzyıldaki gelişmeler ve iki büyük savaş; Kiliselerin siyasi düzlemle beraber, toplumsal düzlemde de kan kaybetmesine neden olmuştur.¹⁹ Tablo-1'deki veriler Kadim Kiliselere mensubiyet oranlarının tarihsel süreçte azaldığını göstermektedir. En yaygın cemaat olan Roma Katolik Kilisesi mensuplarının ülkedeki oranı %37,1'dir. Ülkede Protestanlar, Macaristan Reform Kilisesi (%11,6) ve Macaristan Evanjelik-Lutheran Kilisesi (%2,2) ile en geniş ikinci cemaati oluşturmaktadır. Soykırım nedeniyle nüfusu azalan Yahudiler, sembolik oranlarıyla (%0,1) ülkenin sonuncu Kadim Kilisesidir. Son çeyrekte, Kiliseye mensubiyet oranlarının azalma eğiliminde olduğu ve herhangi bir dine mensup olmadığını belirten (%18,2) ya da cevap vermeyenlerin oranının (%27,2) yükseldiği görülmektedir. Bu veriler, üçüncü kısımda detaylandırılmış olan toplumsal sekülerleşmeye ve dinin bireyselleştigiğine işaret etmektedir.

Tablo 1: Değişen Yıllara Göre Kadim Kiliselere Mensubiyet Oranları (%)²⁰

	Katolik Kilisesi	Macaristan Reform Kilisesi	Macaristan Evanjelik-Lutheran Kilisesi	Yahudi	Herhangi bir din/Kiliseye Mensup Olmayanlar	Cevap Vermeyenler
1930	64,8	20,9	6,1	5,1	0	-
1941	65,7	20,8	6	4,3	0	-
1949	67,8	21,9	5,2	1,5	0,1	-
2001	51,9	15,9	3	0,1	14,5	10,8
2011	37,1	11,6	2,2	0,1	18,2	27,2

Kaynak: Hungarian Central Statistical Office, “2011. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS10. Vallás, Felekezet”, 2014, http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_10_2011.pdf (02.04.2015).

¹⁹ Mălina Voicu, “Religiosity and Nationalism in Post-Communist Societies: A Longitudinal Approach”, *Studia Sociologia*, Cilt 2, Sayı 2, 2012, s. 123-138.

²⁰ Kilise Kanunu gereği, 2011 yılından itibaren ülkede Kilise ya da inanç üzerine kamu kurumlarınca veri toplanması ve yayınlanması yasaklanmıştır. Bu nedenle resmi-güncel bir veriye ulaşılamamıştır.

2. Kiliselerin 'Yeniden Doğuşu': Hukuki Düzenlemeler ve Kurumsal Yapılanma

Kiliseler için 1990 yılı bir dönüm noktasını ifade etmektedir. Kádár rejiminin çok partili-adil seçim kararı ile siyasal dönüşüm süreci başlamıştır. Devamındaki reformlarla devletin sınırları ve kontrolü daralmış; fakat ülke farklı siyasi akım ve söylemlerin gölgesinde, belirsiz bir sürece girmiştir.²¹ Bu dönemde Kiliselerin temel amacı, devletin dinî alana müdahalesini mümkün olduğunca en aza indirmek ve kendi faaliyet alanlarını genişleterek maksimum düzeyde nüfuz elde etmek olmuştur.²² Kiliseler amaçlarına ulaşmak adına; yasal mevzuatın ve kurumsal yapılanmanın tartışıldığı 90'lı yıllarda, kamusal alanda din ve Kiliselerin rolü noktasında 'laik' bir pozisyonu olan Horn Hükümetiyle (1994-1998) mücadele etmek durumunda kalmıştır.²³ Liberalizm, kapitalizm ve komünizm karşıtı söylemleriyle gelenekçi ve milliyetçi referansları olan Kiliseler²⁴ bu dönemde siyasette bir çıkar grubu olarak hareket etmiştir.

Kadim Kiliseler Horn Hükümetine ve seküler politikaya karşı; Hıristiyan öğretisiyle kamuoyu oluşturma, tartışmaları uluslararasılaştırma, sol ve liberal partileri hedef alarak sağ partilerin desteğini alma gibi stratejiler takip etmiştir. Katolik Kilisesi bu amaçla, 1996 yılında Macar Piskoposlar Konferansı Bildirgesini yayınlamıştır. "Daha Adil ve Kardeşçe Bir Dünyaya Doğru" başlıklı, manifesto niteliğindeki bu bildiri ile Kilise; sağlıktan kamu düzenine, sivil toplumdan medyaya, ekonomiden kültüre, yoksullukla mücadeleden çevre haklarına, siyaset ve toplumu ilgilendiren hemen her konuda eleştiri, tavsiye ve taleplerde bulunmuştur.²⁵ 1996 yılında Kiliselerin finansmanı ile önceki rejim tarafından kamusallaştırılmış olan taşınmazları iadesi talebi hususunda krizler yaşanmış ve Kiliseler bu dönemde meseleyi

²¹ Umut Korkut, *Liberalization Challenges in Hungary: Elitism, Progressivism and Populism*, Palgrave Macmillan, New York 2012, s. 118-124.

²² Sabrina P. Ramet, "Religion and Politics in Post-Socialist Central and Southeastern Europe: An Introduction", *Religion and Politics in Post-Socialist Central and Southeastern Europe: Challenges Since 1989*, (ed.) Sabrina P. Ramet, Palgrave Macmillan, London 2014, s. 2.

²³ Bu dönemde özellikle Kiliselerin taşınmaz mallarının iadesi ile mali yapısı ve finansmanı hususunda seküler siyaset ile Kiliseler arasında tartışmalar yaşanmıştır. Ayrıca eşcinseller, boşanma ve kürtaj gibi konularda Hıristiyan öğretileri ile çatışan kararlar alınmıştır.

²⁴ Zsolt Enyedi ve Joan O'Mahony, "Churches and The Consolidation of Democratic Culture: Difference and Convergence in The Czech Republic and Hungary", *Democratization*, Cilt 11, Sayı 4, 2004, s. 182.

²⁵ Akt. Paul Richard Blum, "The Catholic Church in Hungary: A Case of Remodernisation?", *Religion, State and Society*, Cilt 27, Sayı 3-4, 1999, s. 318-319.

Vatikan gündemine getirmek yoluyla uluslararasılaştırma stratejisini takip etmiştir.

Kiliselerin sol ve liberal karşıtı pozisyonları, 90'lı ve 2000'li yıllarda sağ partiler ile ittifaka yol açmış ve Macar Yurttaşlar Birliği'nin (FIDESZ) 2010 yılında iktidara gelmesiyle Kadim Kiliseleri kamu alanında güçlendiren ve finansal konularda dini grupları rahatlatan politikalara dönülmüştür.²⁶ Kiliseler, yeni düzlemde siyasi elitler tarafından bir tehdit olarak algılanmaktan kurtulmuştur.²⁷ Bu durum Komünist dönemin sindirmeci politikalarının aksine, yeni düzlemde Kiliselerin üzerlerindeki kamu baskısını ve devlet kontrolünü azaltmıştır.

Bugün Macaristan'da din ve devlet ilişkileri, her iki erkin *birbirinden ayrılması* ilkesine dayanmaktadır. Bu ilke, Kiliseler ve devletin bir diğerinin alanına müdahalesini engellemekte ve Kiliselerin özerkliğini güvence altına almaktadır. Anayasanın 7(3) maddesi din ve devlet ilişkilerini şu şekilde tanımlamaktadır: “*Dinî faaliyetlerde bulunan Kiliseler ve diğer kuruluşlar ile devlet birbirinden bağımsız çalışır. Dinî faaliyetlerde bulunan Kiliseler ve diğer kuruluşlar özerktir.*”²⁸ Din ve vicdanı da kapsayacak şekilde, devletin ideolojiler karşısında *tarafsız olması* ilkesi, Kiliselerin özerkliğini güvence altına almaktadır. Bu ilke, devletin herhangi bir ideoloji yahut inanç ile tanımlanmayıp bir din ya da kiliseden bağımsız olması durumunu ifade etmektedir.²⁹ Tarafsızlık ilkesinin din ve devlet ilişkileri açısından ne anlam ifade ettiği, Anayasa Mahkemesi'nin 1993 yılında verdiği ve üç önemli içtihadın ortaya çıktığı kararda şekillenmiştir:

(I) Devlet, hangi cenahtan olursa olsun -ifade özgürlüğünü de kapsayacak şekilde- din ve vicdan özgürlüğü noktasında tarafsızlığını sağlamakla yükümlüdür. (II) Özellikle inanç konusunda devlet, herhangi bir Kiliseye taraf olamaz ve Kiliselerin iç işlerine karışamaz. Aksine, devlet tüm Kiliselere eşit mesafede durmak ve vicdan özgürlüğü

²⁶ Dr. Zoltán Kmetty ile Budapeşte'de yapılan görüşme, 5 Mayıs 2015.

²⁷ Gergely Rosta, “Religiosity and Political Values in Central and Eastern Europe”, *Transformations of Religiosity: Religion and Religiosity in Eastern Europe 1989-2010*, (eds) Gert Pickel ve Kornelia Sammet, Springer VS, Wiesbaden 2012, s. 95-110.

²⁸ Office of the President of the Republic, “The Fundamental Law of Hungary”, *National Symbols*, 2015, http://www.keh.hu/the_fundamental_law/1536The_fundamental_law_of_Hungary*&pnr=5, (Erişim: 17.03.2015).

²⁹ Balázs Schanda, “Religion and State in the Candidate Countries to the European Union: Issues concerning Religion and State in Hungary”, *Sociology of Religion*, Cilt 4, Sayı 3, 2003, s. 339-340.

SEKÜLERLEŞEN TOPLUMSAL ZEMİNDE
MACARİSTAN'DA DEVLET İLE KİLİSELERİN UZLAŞISI

konusunda herkese eşit imkân vermekle yükümlüdür. (III) Fakat din ve devlet ilişkilerinin ayrılması, devletin yasal mevzuatta din ve Kiliselerin rollerini görmezden gelmesi anlamına gelmemektedir. Örneğin devlet, Kiliselerin ve dinî cemaatlerin, diğer dernek, sendika yahut kulüplerden farklı olarak tarihsel ve toplumsal rollerini dikkate alır. Sekülerleşmeyle beraber devletin de sorumluluğunda olan bu roller eğitim, sağlık hizmetleri, yoksullukla mücadeledir.³⁰

Mahkeme, din ve devlet işlerinin keskin çizgilerle ayrılmasını savunan katı bir anlayışın aksine; Kadim Kiliseleri rahatlatan bir karar almıştır.³¹ Mahkeme, 'din ve vicdan özgürlüğü' ile 'devletin tarafsızlığı' ve bu noktada 'eşit mesafede durması' ilkelerini ön plana çıkarmakla kalmamış, aynı zamanda bu eşitliğin ve özgürlüğün sağlanması noktasında devlete 'pozitif sorumluluk' yüklemiştir. Bu sorumluluklar: din ve vicdan özgürlüğünün eşitlik ilkesi çerçevesinde sağlanması, Kiliseler ve dinî cemaatlerle ilişkileri düzenleyen yasal mevzuat ve kurumsal yapının oluşturulması, mali konularda devletin aktif rol üstlenmesidir.³² Üçüncü içtihadı ile Mahkeme, Kadim Kiliselerin tarihsel ve toplumsal rollerinin altını çizerek devlet organları ile Kiliselerin kamu yararı adına birlikte hareket edebileceği yönünde karar vermiştir. Din Vicdan Özgürlüğü ve Kiliseler Kanunu'nun (Kilise Kanunu)³³ 8. maddesi, bu alanları: eğitim, sağlık, ailenin korunması, yoksullukla mücadele, gençlik politikaları, kültürel ve sportif aktiviteler vd. olarak sıralamaktadır. Buna rağmen, Mahkeme ilk iki içtihadının aksine, son içtihadında devletin tarafsızlığı ve din-devlet ilişkilerinin ayrılması prensiplerini göz ardı ederek bir ayrımcılığa gitmiştir. Öyle ki Kadim Kiliseler için son derece elverişli koşullar yaratmak suretiyle kamusal alanda diğer dinî cemaatler açısından eşit ve adil olmayan bir ayrımcılığa neden olmuştur.³⁴

³⁰ The Constitutional Court of Hungary, "Decision 4/1993 on the Restitution of Church Property", 12 Şubat 1994, http://www.mkab.hu/letoltesek/en_0004_1993.pdf, (Erişim: 01.03.2015).

³¹ James T. Richardson ve Marat S. Shterin, "Constitutional Courts in Postcommunist Russia and Hungary: How do They Treat Religion?", *Religion, State and Society*, Cilt 36, Sayı 3, 2008, s. 251-267.

³² Balázs Schanda, "Freedom of Religion and Minority Religions in Hungary", *Social Justice Research*, Cilt 12, Sayı 4, 1999, s. 304.

³³ Kanunun İngilizce tam metni için bkz. Legislationonline.org, "Act C of 2011", 2011, http://www.legislationonline.org/download/action/download/id/3610/file/Hungarian_Act_C_on_Freedom_of_Religion_adopted_12.07.2011_en.pdf, (Erişim: 07.04.2015).

³⁴ Gábor Attila Tóth, "Unequal Protection: Historical Churches and Roma People in the Hungarian Constitutional Jurisprudence", *Acta Juridica Hungarica*, Cilt 51, Sayı 2, 2010, s. 127.

İlgili Anayasa maddesi ve Mahkemenin bu içtihatları dışında; ülkede din ve devlet ilişkilerinin yön, boyut ve sınırlarını belirleyen yasal dayanak, *Kiliseler Kanunu*'dur. 1990 yılındaki ilk Kanun, Kilise ve dinî cemaatlerin mahkemelere yaptıkları başvuruyu takiben '*kayıt altına alma*' (*registration*) usulüne dayanmaktaydı. Bu yöntemle 2011 yılına kadar 300'ü aşkın grubun kayıt altına alındığı tahmin edilmektedir.³⁵ Kilise olarak tanınmanın getirdiği avantajlardan yararlanmak amacıyla din ya da inançla doğrudan bağlantısı olmayan bazı gruplar, kanun boşluğunu kullanarak zamanla listeye girmiştir.³⁶ Bu durum dinin ne olduğu ve hangi cemaatlerin bir din veya bir Kilise olarak tanınabileceği sorusunu gündeme getirmiştir. Kanun boşluğunu doldurmak ve sistemin istismar edilmesini önlemek adına Hükümet, 2011 yılında yeni bir Kilise Kanunu çıkartmıştır. Yeni Kanun ile kayıt usulünden '*siyasi tanınma*' (*recognition*) usulüne geçilmiştir. Mevcut sisteme göre dinî cemaatler, İnsan Kaynakları Bakanlığına yaptıkları başvuruda sırasıyla: Macaristan'da en az yirmi yıllık (dinî) varlığı ya da uluslararası alanda yüz yıllık bir (dinî) geçmişinin, en az 1.000 üye imzasının ve son olarak teolojik doktrininin olması gibi şartları sağlamakta yükümlüdür. Kriterleri sağlaması durumunda başvuru, Macar Bilimler Akademisi, Kamu Yönetimi ile Adalet Bakanlıklarının görüşünü takiben Parlamento gündemine gelmekte ve oylamada 2/3 salt çoğunluk aranmaktadır.

Yeni Kanun ve uygulanışı Anayasa Mahkemesi³⁷ ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi³⁸ gündemine gelmiş ve her iki mahkeme de yeni

³⁵ Venice Commission, "Opinion on Act CCVI of 2011 on the Right to Freedom of Conscience and Religion and the Legal Status of Churches, Denominations and Religious Communities of Hungary", *Opinion 664/2012*, 19 Mart 2012, [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2012\)004-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2012)004-e), (Erişim: 02.05.2015).

³⁶ İnançla alakalı olmayıp sistemi istismar eden grupları ifade etmek için ülkede 'Business Church' kavramı kullanılmaktadır. Bu noktada dikkat çeken gruplardan bazıları şunlardır: Scientology Kilisesi, Cadılar Derneği, Doğum Onuru Topluluğu, UFO İnanırları Topluluğu, Yaşayan Topluluklar için Nuh.

³⁷ The Constitutional Court of Hungary, "Decision 6/2013 on the Constitutionality of the Act on Churches", 1 Mart 2013, [http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CODICES/precis/eng/eur/hun/hun-2013-1-004?fn=document-frameset.htm&f=templates\\$q=\\$u=\\$x=\\$sup=1\\$force=5381](http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CODICES/precis/eng/eur/hun/hun-2013-1-004?fn=document-frameset.htm&f=templates$q=$u=$x=$sup=1$force=5381), (Erişim: 17.03.2015).

³⁸ European Court of Human Rights, "Case of Magyar Keresztény Mennonita Egyház and Others v. Hungary", (Application nos. 70945/11, 23611/12, 26998/12, 41150/12, 41155/12, 41463/12, 41553/12, 54977/12 and 56581/12), 2014,

SEKÜLERLEŞEN TOPLUMSAL ZEMİNDE
MACARİSTAN'DA DEVLET İLE KİLİSELERİN UZLAŞISI

Kanunun, üç nedenden ötürü Anayasa'ya ve insan haklarına aykırı olduğu sonucuna varmıştır. Bunların ilki Hükümetin; Kadim Kiliseler ile Ortodoks, Müslüman ve Budist grupların da yer aldığı toplam 32 cemaati Kanunun ekinde listelemek suretiyle bunlara doğrudan resmî tanınma sağlamış olmasıdır.³⁹ Bu uygulama ile devlet, seçtiği Kilise ve cemaatleri Kanun ile doğrudan tanıyarak tarafsızlık ilkesini ve ayrımcılık yasağını ihlâl etmiştir. Bu durum, liste dışında kalan -fakat daha önce mahkemelerce kayıt altına alınmış olan- dinî cemaatler için zorlaştırıcı hükümler getirmiş ve kazanılmış haklarını ellerinden almıştır. Son olarak hâlihazırdaki Kanun, hakları alınmış olan cemaatlere sivil toplum kuruluşu olarak hareket etme alternatifini sunmakla beraber, mevcut uygulama tanınmamış cemaatler için daha az kamu garantisi ve desteği anlamına gelmektedir.⁴⁰

3. Bir Açmazın İz Düşümü: Sekülerleşen Toplumsal Zeminde Kiliseler ve Muhafazakâr Siyaset

Tarihten gelen tecrübeleri ve parti ile siyasilerin gelip geçici olduğu yönündeki kanaat, Kiliselerin çoğunu günlük siyasetten uzak tutmaktadır. Öyle ki Kiliseler, kendi alanları dışındaki konularda alacakları siyasi inisiyatifin kendi tabanında bir karşılığı olmayacağını, aksine tepki yaratacağının farkındadır.⁴¹ Bu genel kaideye istisna iki gözlemi paylaşmak mümkündür. İlk olarak Reform Kilisesi ve Evanjelik-Lutheryan Kilisesi, Katolik Kilisesine kıyasla ülkede siyasetle kısmen daha fazla ilgilenmektedir. Reform Kilisesi, üyelerini 'daha iyi bir toplum ve daha adil bir düzen' adına siyaseti etkilemeye çağırılmış⁴² ve özellikle ülkedeki Romenleri gündem yaparak ayrımcılıkla mücadele adına politika önerilerinde bulunmuştur.⁴³ Evanjelik-Lutheryan Kilisesi, Ukrayna Krizi için dua çağrısında bulunarak

[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-142196#{"itemid":\["001-142196"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-142196#{), (Erişim: 12.03.2015).

³⁹ Parlamento tarafından tanınan cemaatlerin listesi için bkz. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100206.TV, (15.05.2017).

⁴⁰ Balázs Schanda, "The Freedom of Religious Association in Hungary: Recent Developments", *Religion and Human Rights*, Cilt 8, Sayı 1, 2013, ss. 65-75.

⁴¹ Prof. Dr. Zoltán Balázs ile Budapeşte'de yapılan görüşme, 29 Nisan 2015.

⁴² Reformed Church in Hungary, "Closing Statement of the Second European Synod Meeting", 4 Şubat 2015, <http://reformatus.hu/mutat/closing-statement-of-the-second-european-synod-meeting/>, (Erişim: 13.04.2015).

⁴³ Reformed Church in Hungary, "Roma Strategy", 2013/14, <http://reformatus.hu/letoltesek/545/>, (Erişim: 13.04.2015).

dikkatleri üzerine çekmiştir.⁴⁴ Benzer şekilde İnanç Kilisesi (Faith Church),⁴⁵ İsrail ile dayanışmayı ve iki ülke arasındaki ilişkileri güçlendirmeyi, cemaatin temel hedefleri olarak sıralamaktadır. İkinci istisna seçim dönemlerine aittir. Kiliselerin merkezi organlarında seçimlerle ilgili herhangi bir karar alınmamasına ya da çağrı yapılmamasına rağmen bireysel inisiyatifleriyle bazı din adamlarının, sol ve liberal partileri eleştiren ve doğrudan hedef alan açıklamaları basına yansımıştır.⁴⁶

2002-2009 yılları arasındaki sosyal demokrat-liberal koalisyonu sonrasında, 2010 ve 2014 seçimlerini kazanan FIDESZ, Viktor Orbán'ın başkanlığında ülkenin üçüncü sağ iktidarını kurmuştur. Sağın yükselişi, Kiliseler için sol-liberal iktidarların (1994-1998 ile 2002-2009) 'tehdidini' bertaraf etmekle kalmamış; teolojik alanın yanında, kamusal alanda da Kiliseleri önemli bir ortak/aktör haline getirmiştir. Bugün Hükümet, muhafazakâr değerlerle yoğrulmuş yeni bir toplumu inşa etmek adına Kiliseleri vazgeçilmez ortakları olarak görmektedir.⁴⁷ Buna rağmen ülkedeki mevcut din sosyolojisi, sağ siyaset ile Kiliselerin bu ortak hedefe ulaşmadaki muhtemel başarısı hususunda soru işaretleri yaratmaktadır.

Macaristan'da Kadim Kiliseler, son yarım asırda teolojik temellerini oluşturan ilahi mesajın yaygınlaştırılmasında ciddi nüfuz kaybı yaşamaktadır. Kiliseler bugün dinî hassasiyetlerin, inanç ve ibadetin sosyal önemini kaybettiği gerçeği ile karşı karşıyadır. Yoğun sekülerleşme altında mevcut toplumsal doku, örgütlü din modelini reddeden ve inançların yorumlanıp ibadetlerin uygulanmasında göreceliliğe ve bireyselleşmeye evrilmektedir.⁴⁸

⁴⁴ Evangelikus.hu, "Prayer for Ukraine", 13 Mart 2014,

<http://www.evangelikus.hu/english/prayer-ukraine?language=en>, (Erişim: 12.04.2015).

⁴⁵ 1979 yılında Sándor Németh öncülüğünde kurulan ve Pentakostal-Evanjelic olan Kilise; ırkçılık, antisemitizm ve İsrail karşıtlığıyla mücadeleyi temel hedefleri olarak sıralamaktadır. Kilisenin bugün 30.000'den fazla kayıtlı üyesi bulunmaktadır. Detaylar için bkz. Faith Church Hungary, "Official Webpage", 2015, <http://www.faithchurchhungary.com/>, (Erişim: 01.04.2015).

⁴⁶ 2002 seçimleri öncesinde Evanjelic Kilisesi, 'milli-Hristiyan' değerlere sahip çıkan partilere oy verilmesi çağrısında bulunurken Katolik Piskopos Endre Gyulay, seçimlerde sağ partilerin başarı elde etmesi için dua çağrısında bulunmuştur. Hristiyan Entelektüeller Topluluğu ise seçimleri sağcıların kazanabilmesi için Hac organize etmiştir. Başka bir rahip ise sosyalist ya da liberallere oy verenlerin günah çıkarmaları gerektiğini iddia etmiştir. Detaylar için bkz. Enyedi, *The Contested Politics of Positive Neutrality in Hungary*, s. 157-176.

⁴⁷ András Bozóki, "Consolidation or Second Revolution? The Emergence of the New Right in Hungary", *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Cilt 24, Sayı 2, 2008, s. 219.

⁴⁸ Péter Török, *Hungarian Church-State Relations: A Socio-Historical Analysis*, Hungarian Institute for Sociology of Religion, Budapest 2003, s. 116.

SEKÜLERLEŞEN TOPLUMSAL ZEMİNDE
MACARİSTAN'DA DEVLET İLE KİLİSELERİN UZLAŞISI

Avrupa Değerler Araştırması verileri, ülkede Tanrıtanımazlığın arttığını ve kurumsallaşmış (Kiliseye bağlı) din modelinin sorgulanmaya başladığını göstermektedir.⁴⁹ Öncelikle dinsizlik, ülkede yaygındır ve artma eğilimindedir. Sayıları net olmamakla beraber, nüfusun %32-46'sının dinî inancının olmadığı tahmin edilmektedir.⁵⁰

Kiliseler için sorun sadece artan dinsizlik değil, bireysel alana indirilmiş ve göreceli hale gelmiş olan din ve ibadet anlayışıdır. İnançlı kişiler arasında Kiliseye olan talebin azaldığı ve inanç ile ibadette Kiliselerin temel öğretileriyle çatışan yönelimlerin yaygınlaştığı gözlemlenmektedir. Avrupa Değerler Araştırması verilerine göre ülkede Tanrı'nın varlığına inananların oranı %70,3 iken Kilise'ye bağlı olanların oranı %53,5'te; benzer şekilde, dinden güç ve destek aldığını belirtenlerin oranı da %46,3'de kalmıştır.⁵¹ İman konusunda Hristiyan teoloji ile çatışan bu seçiciliğe ve bireyselleşmeye rağmen, halkın %53,5'i kendini dindar olarak tanımlamaktadır. İman noktasındaki bu bireyselleşme ve izafiyet, ibadetlere ilişkin verilerde de gözlemlenmektedir. %53,5'lik kiliseye mensubiyet oranına rağmen nüfusun sadece %14,6'sı ayda en az bir kere Kiliseye gitmektedir. Buna karşılık, Kilise dışında ayda en az bir kez bireysel ibadet/dua ettiklerini belirtenlerin oranı %38,6'dır. Yeni neslin sekülerleşmeden daha yoğun etkilendiğini not etmek gerekir. Veriler, gençlerin %46'sının Kiliseye hiç gitmediğini, buna karşılık sadece %16'sının ayda en az bir kere Kiliseye gittiğini göstermektedir.⁵²

Aile, evlilik, boşanma, kürtaj vb. konulardaki veriler, yeni 'yaşam tarzlarının' toplumsal sekülerleşmeyle beraber Kilise öğretileriyle çatıştığını ortaya çıkarmaktadır. Eurostat verilerine göre 1970 yılında 9,3/1000 olan evlenme oranı 1990 yılında 6,1'e, 2015 yılında ise 4,7'ye düşmüştür. 1970'te

⁴⁹ European Values Survey, "Hungary, Religion and Morale", *GESIS*, 2008, <http://zacat.gesis.org/webview/index.jsp?object=http://zacat.gesis.org/obj/fStudy/ZA4772>, (Erişim: 17.04.2015).

⁵⁰ Phil Zuckerman, "Atheism: Contemporary Rates and Patterns", *The Cambridge Companion to Atheism*, (ed.) Michael Martin, Cambridge University Press, Cambridge 2007, s. 47-68.

⁵¹ İnanç konusunda bir seçiciliğin ve bireyselleşmenin olduğu, Avrupa Değerler Araştırmasının şu verilerinde de ortaya çıkmaktadır: Ahirete inananların oranı %35,2, Cennet ve Cehennem'in varlığına inananların oranı ise sırasıyla %34,4 ve %25,3 olarak kaydedilmiştir. Kilisesiz iman ve ibadetin mümkün olabileceği düşüncesine karşı çıkanların oranı ise %42,6'dır.

⁵² Akt. Ádám Hámori ve Gergely Rosta, "Youth, Religion, Socialization. Changes in Youth Religiosity and its Relationship to Denominational Education in Hungary", *Hungarian Educational Research Journal*, Cilt 4, Sayı 3, 2013, s. 7-8.

1,7/1000 olan boşanma oranı ise 2015 yılında 2,2'e yükselmiştir.⁵³ 2012 yılındaki tüm doğumların %47,9 gibi yüksek bir oranı evli olmayan çiftlere aittir. Doğumlara kıyasla %35,7 olan kürtaj oranı ile Macaristan, AB-28 listesinde ilk sırada yer almaktadır.⁵⁴ Ülke, Litvanya'dan sonra kıtada intiharın en yaygın olduğu ikinci ülkedir.⁵⁵

Sekülerleşen din sosyolojisine rağmen ülkede sağın yükselmesi bir paradoks olarak gözükmekle beraber, seçmen davranışları bu durumun nedenlerini ortaya koymaktadır. Ülkedeki seçmen davranışları kimlik siyaseti ve ideolojiye kıyasla, rasyonel nedenlerden ve ekonomik faktörlerden daha fazla etkilenmektedir.⁵⁶ İkinci olarak 'gelenekçi' diye tanımlayabileceğimiz Macar toplumu; Kiliselerin üstün güç olma durumu ile katı hiyerarşisi, sosyolojik değişimler (temelde sekülerleşme), Kilise öğretileri, mali yapılarındaki soru işaretleri ve uluslararasılaşan skandallar nedeniyle Kilisesiz din anlayışını daha makul görmektedir. Buna rağmen seçmenler, rasyonel ve gelenekçi nedenlerle sağ partilere oy vermektedir.⁵⁷ Dünya Değerler Atlası, bu değerlendirmeyi doğrular şekilde Macaristan'da seküler ve rasyonel düşünce sisteminin hâkim olduğunu, fakat toplumda dar düşüncenin yaygın olduğunu göstermektedir.⁵⁸

Toplumun sekülerleştiği ve dinin bireyselleştiği gerçeğiyle yüzleşmiş olmakla beraber bunun nedenleri ve mücadele yöntemleri noktasında Kiliselerden farklı sesler çıkmaktadır. Avrupa Piskoposlar Konferansı Başkanı olan Kardinal Erdő Péter, basına verdiği demeçte artan kürtaj ve boşanmadan yakınmıştır. Kardinal, bu sorunların nedenini Kádár Rejiminin politikalarına bağlamış ve toplumsal sekülerleşmeyi eski rejimdeki deformasyonla ilişkilendirmiştir.⁵⁹ Buna karşılık Reform Kilisesi, sorunu

⁵³ Eurostat, "Marriage and Divorce Statistics", 2017, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics (Erişim: 20.07.2017).

⁵⁴ Hungarian Central Statistical Office, "Population, Vital Events (1949-)", 2013, http://www.ksh.hu/docs/eng/xstadat/xstadat_annual/xls/1_1ie.xls, (Erişim: 12.03.2015).

⁵⁵ OECD, "Health at Glance: Europe 2014, Suicide", 2014, http://ec.europa.eu/health/reports/docs/health_glance_2014_en.pdf, (Erişim: 05.03.2015).

⁵⁶ Oddbjørn Knutsen, "Social Structure, Social Coalitions and Party Choice in Hungary", *Communist and Post-Communist Studies*, Cilt 46, 2013, s. 25-38; Lippényi Zoltán, ve diğerleri, *a.g.m.*, s. 838-851.

⁵⁷ Doç. Dr. Rita Hegedüs ile Budapeşte'de yapılan görüşme, 20 Nisan 2015.

⁵⁸ Tamás Keller, "Hungary on the World Values Map", *Review of Sociology*, Cilt 20, Sayı 1, 2010, s. 27-51.

⁵⁹ www.catholicculture.org, "Cardinal Peter Erdo on the Church in Hungary", 2005, <http://www.catholicculture.org/culture/library/view.cfm?id=6651>, (Erişim: 12.04.2015).

SEKÜLERLEŞEN TOPLUMSAL ZEMİNDE
MACARİSTAN'DA DEVLET İLE KİLİSELERİN UZLAŞISI

iletişim eksikliği üzerinden değerlendirmektedir.⁶⁰ Kilise, 'Yolda Birliktelik' başlıklı bildiriye, toplumsal (dinî) erozyonla mücadele adına, farklı Kiliselerin diyalogu genişleterek birlikte hareket etmesi ve özellikle gençlere yoğunlaşması çağrısında bulunmuştur. Ayrıca sekülerleşmeye karşı eğitime önem ve öncelik verilmesi, bu amaçla müzik ve sanat da dâhil her türlü iletişim aracının kullanılması karara bağlanmıştır.⁶¹

Toplumsal sekülerleşmenin sorunsallaştırılıp çözümü yönündeki arayışlar, Kiliselerle beraber sağ iktidarın da gündemini oluşturmaktadır. Hükümet, liberal ve sol cenahı toplumsal sekülerleşme de dâhil tüm 'günahların' müsebbibi olarak görmekte; Hıristiyan ve milli değerlerle yoğrulmuş, sosyal adaletin hâkim olduğu, aile kurumunun güçlendirildiği, güçlü ve yaygın orta sınıfın yer aldığı bir toplum hedeflemektedir.⁶² Macar basını, iktidarın bu hedefini açıkça belirttiği demeçlerle doludur. AB konusunda eleştirel diliyle bilinen Başbakan Orbán'ın şu ifadeleri bu noktada çarpıcıdır: "*Avrupa; enternasyonalist, aile karşıtı vizyona sahip agresif bir laiklik tuzağına düşmüştür... Gökyüzüne şahlanmış olan eski Avrupa, şimdilerde dibe batmış durumdadır. Bizler (Macarlar), Aziz Stephen'in yolunu kendi yolumuz bileceğiz.*"⁶³ Benzer şekilde Eğitim Bakanı Rózsa Hoffmann etik değerlerin yoksunluğundan yakınarak: "*İnsan hayatının korunması, emeğe saygı, adalet, dürüstlük ve vatanseverlik için (dinî) değerlerin yeniden inşa edilmesini istiyoruz. Okullar sadece bilginin edinildiği yerler değildir, okullar aynı zamanda (Hıristiyan) değerleri de aktarmak durumundadır.*" değerlendirmesinde bulunmuştur.⁶⁴

FIDESZ Hükümeti muhafazakâr bir toplum yaratma adına yasama gücünü kullanmaktadır. İlk yılların aksine, daha fazla dinî/muhafazakâr

⁶⁰ Reformed Church in Hungary, "Annual Report 2013", 2013, <http://www.youblisher.com/p/970141-Annual-Report-2013/>, (Erişim: 12.04.2015).

⁶¹ Reformed Church in Hungary, "Closing Statement of the Second European Synod Meeting", 2015, <http://reformatus.hu/mutat/closing-statement-of-the-second-european-synod-meeting/> (Erişim: 13.04.2015).

⁶² Gergely Egedy, "Political Conservatism in Post-Communist Hungary", *Problems of Post-Communism*, Cilt 56, Sayı 3, 2009, s. 50-51.

⁶³ Politics.hu, "Quotable: Viktor Orbán on European Secularism", 2013, <http://www.politics.hu/20130428/quotable-viktor-orban-on-european-secularism/>, (Erişim: 17.03.2015).

⁶⁴ Holy Family Traditional Roman Catholic Church, "Fifth Sunday after Eastern", 2013, <http://www.chapeloftheholysfamily.org/uploads/7/6/7/1/7671717/5-5-13.pdf>, (Erişim: 18.03.2015).

referans kamusal alana dâhil edilmiştir.⁶⁵ Dinî referanslar kendini özellikle 2011 yılında kabul edilen yeni anayasada göstermektedir. Anayasa'nın "Tanrı Macarları korusun!" cümlesiyle başlayan giriş metni: Aziz Stephen'ı, Hıristiyanlaşma sürecinin mimarı; Macaristan'ı ise Hristiyan Avrupa'nın bir parçası olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Kiliselerin, ulusu korumadaki tarihi ve toplumsal rollerinden övgüyle bahsedilmektedir.⁶⁶

Ülkede son yıllarda Kilise Kanunu, din dersleri, Kilise okulları ile Kiliselerin finansmanı konularında yeni yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu noktada en dikkat çeken değişiklik, pazar günleri büyük alışveriş merkezlerinin kapatılmasına yönelik 2014 yılında parlamentodan geçen 'Pazar Yasası'dır. Yasa ile küçük işletmeler dışındaki büyük alışveriş merkezlerinin ve uluslararası şirketlerin, pazar günleri kapatılmasına karar verilmiştir. Başbakan Orbán, basına verdiği demeçte Almanya ve Avusturya'daki aynı uygulamaya referans vererek pazar gününün Hristiyanlar için istirahat günü olduğunu belirtmiştir.⁶⁷ Ayrıca Hükümet, aile kurumunun güçlendirilmesi, evliliğin yaygınlaştırılması ve doğal nüfus artışı için yeni önlemler almaktadır.

Bu girişimler düşünülen aksine, her durum ve koşulda Kiliseler tarafından olumlu karşılanmamaktadır. 'Kiliseler için fakat Kiliselere rağmen' alınan bazı inisiyatifler din adamları tarafından eleştirilmektedir. Örneğin; dinî nikâhın doğrudan tanınması yönündeki Hükümet inisiyatifi ve din derslerine yönelik yasa değişikliği, Katolik Kilisesi tarafından eleştirilmiştir.⁶⁸ Benzer şekilde idam cezasının yeniden gündeme alınması

⁶⁵ David Herbert ve Max Fris, "European Enlargement, Secularisation and Religious Republicisation in Central and Eastern Europe", *Religion, State and Society*, Cilt 37, Sayı 1-2, 2009, s. 81-97.

⁶⁶ Kamusal alanda yer alan dinî sembollerden bazıları şunlardır: Macar bayrağındaki beyaz renk, inancı simgelemektedir. Yoğun Türk karşıtı ifadelerin yer aldığı Macar Milli Marşı, "Tanrım, Macar halkını koru!" cümlesiyle başlamaktadır. 10.000 forintlük Macar banknotunun üzerinde Aziz Stephen'ın portresi yer almaktadır. Hristiyanlığın önemli ifadelerinden olan "Tanrım bana yardım et!" cümlesi isteğe bağlı olmak şartıyla yemin metinlerinde yer almaktadır.

⁶⁷ Reuters, "Sunday Closure could Deal New Blow to Hungary's Foreign Retailers", 2014, <http://www.reuters.com/article/2014/12/10/hungary-retailidUSL6N0TH1SM20141210>, (Erişim: 02.04.2015).

⁶⁸ [www.hvg.hu](http://hvg.hu/itthon/20130913_Hazassag_hittan_Erdo_Peter_nem_ertett_egy), "Házasság, hittan: Erdő Péter nem értett egyet Semjénnel", 13 Eylül 2013, http://hvg.hu/itthon/20130913_Hazassag_hittan_Erdo_Peter_nem_ertett_egy, (Erişim: 05.05.2015).

SEKÜLERLEŞEN TOPLUMSAL ZEMİNDE
MACARİSTAN'DA DEVLET İLE KİLİSELERİN UZLAŞISI

hususunda Başbakan Orbán'ın çağrısına, Hükümet ortağı Macaristan Hristiyan Demokrat Partisi (KDNP) karşı çıkmıştır.⁶⁹

Macaristan'da sağ iktidar ile Kiliseler arasındaki görünür ittifak, kendi içerisinde soru işaretleri ve çatışmaya neden olabilecek potansiyeller barındırmaktadır.⁷⁰ İlk olarak, Hükümetin artan muhafazakâr söylemleri popülist bir çizgiye doğru evirilmektedir.⁷¹ Siyasi söylemlerin popülistleşmesi ve dinin siyasallaşması nedeniyle basına yansıyan ve Hükümeti hedef alan Kilise açıklamaları, ittifakın hassas ve kırılabilir yapısını ortaya çıkarmaktadır. İkinci olarak, dinin siyasete müdahil edilmesini istemeyen ve iktidar yanlısı olmayan geniş kitleler dikkate alındığında hâlihazırda 'ittifak' görüntüsü, toplumsal sekülerleşme ile mücadele eden Kiliseler için daha fazla meşruiyet kaybını ifade etmektedir. Bu ittifak izleniminin devamı, Kiliseler için rasyonel ve sürdürülebilir değildir. Ayrıca sağ siyasetin yasama gücünü kullanarak değiştirdiği Anayasa ve diğer bazı yasalar, eşitlik temelinde din ve vicdan özgürlüğünü sağlamanın aksine Kadim Kiliseleri öncülleştirerek diğer din ve cemaatler aleyhine siyasi ayrımcılık yaratmaktadır.⁷²

Din - siyaset ve toplum üçgeninde son zamanlarda gündem ve tartışma konusu olan aktör, kısa sürede güçlenip ülkenin üçüncü büyük partisi konumuna gelen Daha İyi Bir Macaristan Hareketidir (Jobbik).⁷³ Jobbik, ülkedeki Romanlar ve Yahudi Cemaatiyle olan polemik ve gerilimleri ile gündeme gelmektedir. Emperyal politikaları olduğunu iddia ettiği ABD, 'Siyonist' İsrail ve AB ile olan ilişkileri kesmeyi vadeden parti, son iki yıldır sistem içerisinde 'radikal olmayan/ana akım parti' görüntüsü vermek adına ve oy hesabıyla kısmi bir retorik değişime giderek popülistleşmektedir.⁷⁴ Radikal kimliğini inkâr eden parti; Yahudi Cemaatini hedef alan, sadakatsizlikle itham edip Macarlarla bir ve eşit görmeyen açıklamaları ve komplo teorileri ile ülkenin antisemitik aktörü olarak karşımıza

⁶⁹ www.bbj.hu, "KDNP does not Support 'Death Penalty'", 30 Nisan 2015, http://www.bbj.hu/politics/kdnp-not-supports-death-penalty_96794, (Erişim: 05.05.2015).

⁷⁰ Prof. Dr. András Máté-Tóth ile Budapeşte'de yapılan görüşme, 30 Mart 2015.

⁷¹ Egedy, *a.g.m.*, s. 52.

⁷² Renáta Uitz, "Freedom of Religion and Churches: Archaeology in a Constitutionmaking Assembly", *Constitution for a Disunited Nation*, (ed.) Gábor Attila Tóth, CEU Press, Budapest 2012, s. 197-236.

⁷³ 2006 yılında oyların %2,2'sini alan Parti, 2010 yılında oylarını %16,6'ya, 2014 yılındaki son seçimde ise %20,3'e çıkarmıştır. Parti programı ve detaylar için bkz. <http://www.jobbik.com/policies>, (Erişim: 20.05.2017).

⁷⁴ Dr. András Biró-Nagy ile Budapeşte'de yapılan görüşme, 28 Nisan 2015.

çıkılmaktadır.⁷⁵ Parti, bu katı milliyetçi ve aşırı sağ söylemleriyle hükümetin oy aldığı kitle için bir alternatif oluşturmakta ve kendi çizgisine kayması noktasında Hükümet üzerinde baskı yaratmaktadır.⁷⁶ Mevcut oy oranını korumak adına hükümetin göçmenler, AB ve Rusya ile olan ilişkilerde Jobbik'in söylemlerine yaklaştığı gözlemlenmektedir.⁷⁷

4. Macaristan'da Kiliselerin Özerk Faaliyet Alanları

Macaristan'da Kiliselerin en etkili olduğu kamu alanı eğitimidir. Kilise Kanunu ile Milli Eğitim Kanunu, eğitimin tüm kademesinde Kiliselere sivil ve dinî okullar açma yetkisi vermektedir. Macaristan, Kiliselere bağlı okulların yaygın olduğu bir ülkedir ve Tablo-2'de yer alan veriler, sayının giderek arttığını göstermektedir. 2001 yılında Kiliselere bağlı okulların sayısı 280 iken, bu sayı 2013 yılında 820'ye yükselmiştir. Kiliseler özellikle anaokulu, ilkokul ve ortaokul kademelerine yoğunlaşmaktadır. Ayrıca farklı Kiliselere bağlı çok sayıda kolej ve toplamda beş üniversite mevcuttur ve bu üniversiteler, teoloji alanı dışındaki fakülteleri de bünyesinde barındırmaktadır. Kiliselere ait okullarda, ülkedeki tüm öğrencilerin %7,4'lük dilimine tekabül eden toplam 155.690 öğrenci eğitim görmektedir.⁷⁸ Eleştiri konusu olan husus; dinî ve ideolojik olarak tarafsız olması gereken devletin, özellikle kırsal alanda kamuya ait okulların önemli bir kısmını Kiliselere devrederek giderlerini merkezi bütçeden karşılanmasıdır.⁷⁹

Tablo 2: Yıllara Göre Ülkede Kiliselere Bağlı Okulların Sayısı

	Anaokulu	İlkokul	Ortaokul	Meslek Liseleri	Müzik ve Sanat Okulları	Toplam
2001	86	144	111	22	15	380
2008	134	183	131	27	33	508
2013	212	300	204	51	53	820

⁷⁵ László Molnár, "Anti-Semitism in Hungary", *Jerusalem Centre for Public Affairs*, 2010, <http://jcpa.org/article/anti-semitism-in-hungary/>, (Erişim: 01.05.2015).

⁷⁶ Gergely Karácsony ve Dániel Róna, "The Secret of Jobbik: Reasons behind the Rise of the Hungarian Radical Right", *Journal of East European and Asian Studies*, Cilt 2, Sayı 1, 2011, s. 88.

⁷⁷ Dr. Dániel Róna ile Budapeşte'de yapılan görüşme, 27 Nisan 2015.

⁷⁸ Hámori ve Rosta, *a.g.m.*, s. 3.

⁷⁹ [www.helsinki.hu](http://helsinki.hu), "Disrespect for European Values in Hungary 2010-2014", 2014, http://helsinki.hu/wp-content/uploads/Disrespect_for_values-Nov2014.pdf, (Erişim: 24.03.2015).

SEKÜLERLEŞEN TOPLUMSAL ZEMİNDE
MACARİSTAN'DA DEVLET İLE KİLİSELERİN UZLAŞISI

Kaynak: The Ministry of Human Resources, “Statistical Yearbook of Education 2012/2013”, *Section of Statistics*, 2013, http://2010-2014.kormany.hu/download/c/93/21000/Oktat%C3%A1si_%C3%89vk%C3%B6nyv_2012.pdf, (Erişim: 10.05.2015).

Macaristan Anayasa Mahkemesi 1993 yılında, kamu fonksiyonu gördüğünü belirttiği bu okulların, devlet tarafından mali olarak desteklenmesini Anayasa'ya uygun bulmuştur.⁸⁰ Ülkede sağ iktidar ile seküler iktidarların algı farklılıkları en belirgin haliyle Kilise okullarının finansmanı ve din dersi öğretmenlerinin maaşları konularında ortaya çıkmıştır. 1990–94 yılındaki sağ Macar Demokratik Forumu (MDF) hükümeti döneminde din dersi öğretmenlerinin maaşları devlet tarafından ödenmiş, 1994-98 yıllarında başa gelen Horn Hükümeti bu uygulamayı kaldırmıştır. FIDESZ iktidara geldiğinde ise ilk uygulamaya geri dönmüş ve ödenekler arttırılmıştır.

Din görevlilerinin yetiştirilmesi ve ihtiyaç halinde tayini hususundaki görev ve yetki Kiliselere aittir. Anayasa Mahkemesi, 1993 yılında, tarafsızlık ilkesine ve devletin bu noktadaki pozitif sorumluluğuna referans vererek din derslerinin seçmeli olmasına hükmetmiştir.⁸¹ 2011 yılında yasada değişiklik yapılarak öğrencilerin din dersi ile etik dersi arasında tercih yapması usulü benimsenmiştir. Ordu, hastaneler ve hapishaneler, Kiliselerin faaliyet gösterdikleri diğer önemli kamu alanlarıdır. Savunma Bakanlığı, askerlerin dinî ibadetlerini yapmaları için gerekli önlemleri almakla yükümlüdür. Yine bunun sonucunda Kiliselere öğretilerini yayma hakları çerçevesinde basın ve yayın alanında da geniş özgürlükler tanınmıştır. Son olarak, Hıristiyanlığın kutsal günleri ülkede resmi tatil günü olarak kabul edilmiştir.⁸²

Kiliselerin mali yapısı ve finansmanı, temel tartışma konularından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. 1997 yılına kadar otoriter rejimdeki gelenek devam ettirilmiş ve Kiliseler için Parlatmentonun onayladığı merkezi bütçeden pay ayrılmıştır. Horn Hükümeti döneminde, gönüllü mükelleflerin gelir vergilerinden %1'lik pay aktarılması usulüne geçilmiştir. Kiliseler iki nedenden ötürü, bu yeni düzenlemeye karşı çıkmıştır: İlk olarak Kiliseler, %1'lik vergi dilimi için STK'lar ile yarışmak zorunda olmalarını, devletin

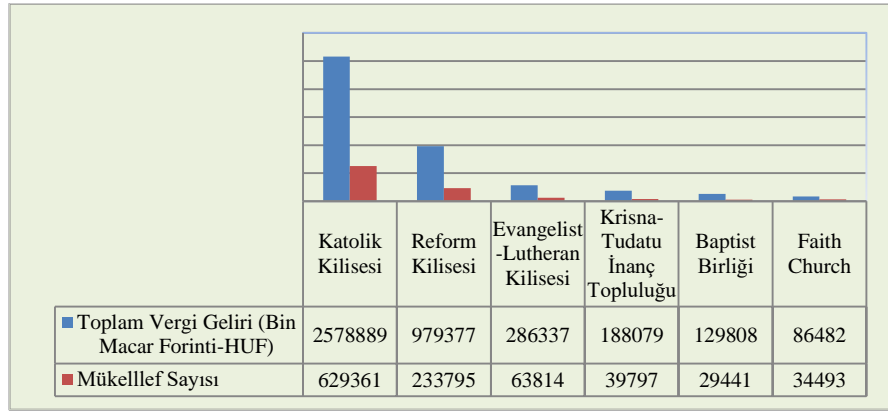
⁸⁰ The Constitutional Court of Hungary, *Decision 4/1993*.

⁸¹ The Constitutional Court of Hungary, *Decision 4/1993*.

⁸² Yahudi Cemaatinin, kutsal günlerinin Cemaat mensupları için tatil edilmesi yönündeki başvurusu, Anayasa Mahkemesi tarafından reddedilmiştir.

tarafsızlığına aykırı olduğunu iddia etmiştir. İkinci olarak, vergi payını aktarmaları için halkı ikna edene kadar geçecek süredeki harcamaların finansmanı, Kiliseler için tereddütlere neden olmuştur.⁸³ Uluslararası boyut kazanan sorun Papa'ya kadar uzamış ve 1998 yılında Vatikan ile yenilenen Konkordato ile uzlaşma sağlanmıştır.⁸⁴ Yeni anlaşmayla Kiliseler ve STK'lar için ayrı yüzdelik dilimler belirlenmiş ve iki yıllık geçiş sürecinde hükümetin Kiliselere mali destek vermeye devam etmesi kararlaştırılmıştır.

Tablo 3: 2016 Yılı Verilerine Göre Kiliseye Kayıtlı Üye Sayısı ve Vergi Gelirleri

Kaynak: National Tax and Customs Administration, “Kimutatás a 2015. évi Szja 1%-ának a 2016”, 2017, http://www.nav.gov.hu/nav/szja1_1/egyhazak_kiemelt_koltsegvetesi_eloira_nyzatok/Kozlemen_y_a_2016.html, (Erişim: 20.07.2017).

2016 yılı verilerine göre toplam 1,1 milyon mükelleften 4,6 milyon Macar forinti %1'lik vergi dilimi olarak Kiliselere aktarılmıştır. Kiliseler içerisinde en fazla payı Katolik, Reform ve Evanjelik-Lutheran Kilisesi almıştır (Tablo-3). Hükümet, Ulusal Destek Programı kapsamında Kiliselere aynı yıl 1,4 milyon forint hibe etmiştir. Kiliseler ayrıca AB hibelerinden ve toplum yararına geliştirilmiş programlar çerçevesinde devletten mali destek alma hakkına sahiptir. Kiliselere bağış mümkündür ve bağışta bulunan kişi ya

⁸³ Schanda, *Freedom of Religion and Minority Religions in Hungary*, s. 309-310.

⁸⁴ Antlaşma ile Kiliselerin eski rejim tarafından millileştirilmiş olan taşınmaz malları ve Kilise okullarının finansmanı hususundaki anlaşmazlıklar da çözülmüştür.

SEKÜLERLEŞEN TOPLUMSAL ZEMİNDE
MACARİSTAN'DA DEVLET İLE KİLİSELERİN UZLAŞISI

da işletme, vergi indiriminden yararlanmaktadır. Yasal güvence altına alınmış olan Kiliselerin özerkliği nedeniyle bütçe ve harcamaları devlet tarafından kontrol edilmemektedir.

Sonuç

Macaristan'da din ve devlet ilişkilerinin siyasi dönüşümden sonraki dinamiklerini disiplinler-arası yöntemle ve özelde Kadim Kiliselerin gözünden inceleyen bu çalışma-Budapeşte'deki din ve devlet ilişkilerinin karmaşık, istisnaların yoğun olduğu ve genellenemeyen dinamiklerini sergilemiştir. Bu durum Macaristan'ı kilise-devlet ilişkileri noktasında nevi şahsına münhasır bir örnek olarak karşımıza çıkarmaktadır. Buna rağmen en genel gözlem, dönüşümden sonra Kadim Kiliselerin özellikle kamusal alanda bu durumdan kazançlı çıkmış olduğudur. Anayasadaki din ve devlet işlerinin teorideki yasal ayrılığının aksine Kiliseler, bugün teoloji alanı dışındaki farklı kamusal alanlarda faaliyet göstermektedir. Kiliseler ile devletin birbirlerini çatışma ya da tehdit unsuru olarak algılamadığı ülkede ilişkiler katı çizgilerle ayrılmamış durumdadır. Bununla birlikte ilişkilerin yönü, boyutu ve sınırları konusunda ülkede oturmamış bir sistemin var olduğunu da not etmek gerekmektedir. Değişen yasal mevzuat ve devam eden siyasi tartışmalar bu durumun orta vadede süreceğinin sinyallerini vermektedir.

Macaristan'da sağ siyaset, muhafazakârlık ile popülizmi iç içe geçiren söylemlere sahip iktidar örneklerinden birisidir. "Kiliseler, muhafazakârlaşan siyasetin bir aracı mı yoksa Kiliselerin güçlenmesi için siyaset mi bir araç?" sorusunun cevabını bulmak zor. Hâlihazırda Kadim Kiliseler ile iktidarın ilişkileri bir birliktelik ve iş birliği hikâyesini andırmaktadır. Fakat bu durum, demokratik toplum geleneği ile insan hak ve özgürlükleri noktasında hem ulusal hem de uluslararası eleştirilere neden olmaktadır. Siyasetin ve günlük uygulamaların Kadim Kiliseler ile diğer Kilise ve gruplar arasında ayrımına neden olması, devletin 'tarafsızlığı' ve 'tüm inanç ve Kiliselere eşit muamelede bulunması' ilkeleri dikkate alındığında soru işaretlerini beraberinde getirmektedir.

Klasik kavram ve tanımlamaların açıklamakta zorlandığı, kafa karışıklıklarına neden olan din sosyolojisindeki yeni dinamikler; Tuna Nehri'nin, Kiliselerin aksi yönünde aktığını göstermektedir. Ülkede inanç ve ibadet bireyselleşip izafiyete uğrarken, Kiliseye bağlı ve örgütlü din modeli tarihte hiç olmadığı kadar sorgulanmaya başlanmıştır. Orta ve uzun vadede

ÖNDER CANVEREN

Kiliselerin toplumsal rolleri ve kabulleri, diğer AB ülkelerinde olduğu gibi daha sorunlu bir hal alacaktır. Din sosyolojisindeki dinamiklerle yüzleşmiş olan Kiliselerin, geliştireceği stratejilerin ne oranda başarılı olacağını öngörmek ise oldukça güçtür. Bununla beraber, devam eden tartışmalar ve ilişkileri kurumsallaştırma noktasındaki arayış, din-devlet ilişkileri açısından yakın zamanda farklı ve belki de yeni bir Macaristan ortaya çıkartabilir.

Bu makale, yakın dönemde Macaristan'daki din ve devlet ilişkilerinin genel çerçevesini verebilmek adına temelde Kadim Kiliseler üzerine yoğunlaşmış olmakla beraber, diğer din ve cemaatler açısından çifte standart ve ayrımcılık olarak tanımlanabilecek gözlem ve dinamiklere yeterince eğilememiştir. Bu amaçla yapılacak mukayeseli bir araştırma, literatüre önemli katkılar sağlayacağını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

BLUM, Paul Richard, "The Catholic Church in Hungary: A Case of Remodernisation?", *Religion, State and Society*, Cilt 27, Sayı 3-4, 1999, s. 315-326.

BOZÓKI, András, "Consolidation or Second Revolution? The Emergence of the New Right in Hungary", *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Cilt 24, Sayı 2, 2008, s. 191-231.

BRAHAM, Randolph L., "The Christian Churches of Hungary and the Holocaust", *Yad Vashem Studies*, Cilt 29, 2001, s. 241-280.

ECKHART, Ferenc, *Macaristan Tarihi*, (çev.) İbrahim Kafesoğlu, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010.

EGEDY, Gergely, "Political Conservatism in Post-Communist Hungary", *Problems of Post-Communism*, Cilt 56, Sayı 3, 2009, s. 42-53.

ENYEDİ, Zsolt ve Joan O'Mahony, "Churches and the Consolidation of Democratic Culture: Difference and Convergence in the Czech Republic and Hungary", *Democratization*, Cilt 11, Sayı 4, 2004, s. 171-191.

SEKÜLERLEŞEN TOPLUMSAL ZEMİNDE
MACARİSTAN'DA DEVLET İLE KİLİSELERİN UZLAŞISI

ENYEDİ, Zsolt, “The Contested Politics of Positive Neutrality in Hungary”, *West European Politics*, Cilt 26, Sayı 1, 2003, s. 157-176.

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS, “Case of Magyar Keresztény Mennonita Egyház and Others v. Hungary”, (Application nos. 70945/11, 23611/12, 26998/12, 41150/12, 41155/12, 41463/12, 41553/12, 54977/12 and 56581/12), 2014,
[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-142196#{"itemid":\["001-142196"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-142196#{) (Erişim: 12.03.2015).

EUROPEAN VALUES SURVEY, “Hungary, Religion and Morale”, *GESIS*, 2008,
http://zacad.gesis.org/webview/index.jsp?object=http://zacad.gesis.org/obj/fs_tudy/ZA4772, (Erişim: 17.04.2015).

EUROSTAT, “Marriage and Divorce Statistics”, 2017,
http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics, (Erişim: 20.07.2017).

EVANGELIKUS.HU, “Prayer for Ukraine”, 13 Mart 2014,
<http://www.evangelikus.hu/english/prayer-ukraine?language=en>, (Erişim: 12.04.2015).

FAITH CHURCH HUNGARY, “Official Webpage”, 2015,
<http://www.faithchurchhungary.com/>, (Erişim: 01.04.2015).

FAZEKAS, Csaba, “The Dawn of Political Catholicism in Hungary, 1844-1848”, *Hungarian Studies*, Cilt 1, 1998/99, s. 13-26.

GAUTIER, Mary L., “Church Elites and the Restoration of Civil Society in the Communist Societies of Central Europe”, *Journal of Church and State*, Cilt 40, Sayı 2, 1998, s. 289-317.

HÁMORÍ, Ádám ve Gergely Rosta, “Youth, Religion, Socialization. Changes in Youth Religiosity and its Relationship to Denominational Education in Hungary”, *Hungarian Educational Research Journal*, Cilt 4, Sayı 3, 2013, ss. 1-16.

ÖNDER CANVEREN

HERBERT, David ve Max Frass, “European Enlargement, Secularisation and Religious Re-publicisation in Central and Eastern Europe”, *Religion, State and Society*, Cilt 37, Sayı 1-2, 2009, s. 81-97.

HOLY FAMILY TRADITIONAL ROMAN CATHOLIC CHURCH, “Fifth Sunday after Eastern”, 2013,
<http://www.chapeloftheholymfamily.org/uploads/7/6/7/1/7671717/5-5-13.pdf>,
(Erişim: 18.03.2015).

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100206.TV, (Erişim:
15.05.2017).

<http://www.jobbik.com/policies>, (Erişim: 20.05.2017).

HUNGARIAN CENTRAL STATISTICAL OFFICE, “Population, Vital Events (1949-)”, 2013,
http://www.ksh.hu/docs/eng/xstadat/xstadat_annual/xls/1_1ie.xls, (Erişim:
12.03.2015).

JANOS, Andrew C., *The Politics of Backwardness in Hungary 1825-1945*, Princeton University Press, New Jersey 1982.

KARÁCSONY, Gergely ve Dániel Róna, “The Secret of Jobbik: Reasons behind the Rise of the Hungarian Radical Right”, *Journal of East European and Asian Studies*, Cilt 2, Sayı 1, 2011, s. 61-92.

KELLER, Tamás, “Hungary on the World Values Map”, *Review of Sociology*, Cilt 20, Sayı 1, 2010, s. 27-51.

KISS, Csilla, “The Misuses of Manipulation: The Failure of Transitional Justice in post-Communist Hungary”, *Europe-Asia Studies*, Cilt 58, Sayı 6, 2006, s. 925-940.

KNUTSEN, Oddbjørn, “Social Structure, Social Coalitions and Party Choice in Hungary”, *Communist and Post-Communist Studies*, Cilt 46, 2013, s. 25-38.

KORKUT, Umut, *Liberalization Challenges in Hungary: Elitism, Progressivism and Populism*, Palgrave Macmillan, New York 2012.

SEKÜLERLEŞEN TOPLUMSAL ZEMİNDE
MACARİSTAN'DA DEVLET İLE KİLİSELERİN UZLAŞISI

LÁSZLÓ, Péter, *Hungary's Long Nineteenth Century: Constitutional and Democratic Traditions in a European Perspective*, Leiden & Boston, Brill 2012.

LEGISLATIONONLINE.ORG, “Act C of 2011”, 2011, http://www.legislationonline.org/download/action/download/id/3610/file/Hungarian_Act_C_on_Freedom_of_Religion_adopted_12.07.2011_en.pdf, (Erişim: 07.04.2015).

LİPPÉNYI, Zoltán, ve diğerleri, “Economic Voting in Hungary, 1998-2008”, *Electoral Studies*, Cilt 32, Sayı 4, 2013, s. 838-851.

MARTONYI, János, “Europe, Central Europe and Hungary: 2014, a Year of Anniversaries”, *Europe-Asia Studies*, Cilt 66, Sayı 3, 2014, s. 359-363.

MOLNÁR, László, “Anti-Semitism in Hungary”, *Jerusalem Centre for Public Affairs*, 2010, <http://jcpa.org/article/anti-semitism-in-hungary/>, (Erişim: 01.05.2015).

OECD, “Health at Glance: Europe 2014, Suicide”, 2014, http://ec.europa.eu/health/reports/docs/health_glance_2014_en.pdf, (Erişim: 05.03.2015).

OFFICE OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC, “The Fundamental Law of Hungary”, *National Symbols*, 2015, http://www.keh.hu/the_fundamental_law/1536The_fundamental_law_of_Hungary*&pnr=5, (Erişim: 17.03.2015).

POLITICS.HU, “Quotable: Viktor Orbán on European Secularism”, 2013, <http://www.politics.hu/20130428/quotable-viktor-orban-on-european-secularism/>, (Erişim: 17.03. 2015).

RAMET, Sabrina P., “Religion and Politics in Post-Socialist Central and Southeastern Europe: An Introduction”, *Religion and Politics in Post-Socialist Central and Southeastern Europe: Challenges since 1989*, (ed.) Sabrina P. Ramet, Palgrave Macmillan, London 2014, s. 1-24.

REFORMED CHURCH IN HUNGARY, “Closing Statement of the Second European Synod Meeting”, 4 Şubat 2015,

ÖNDER CANVEREN

<http://reformatus.hu/mutat/closing-statement-of-the-second-european-synod-meeting/>, (Erişim: 13.04.2015).

_____, “Annual Report 2013”, 2013, <http://www.youblisher.com/p/970141-Annual-Report-2013/>, (Erişim: 12.04.2015).

_____, “Closing Statement of the Second European Synod Meeting”, 2015, <http://reformatus.hu/mutat/closing-statement-of-the-second-european-synod-meeting/>, (Erişim: 13.04.2015).

_____, “Roma Strategy”, 2013/14, <http://reformatus.hu/letoltesek/545/>, (Erişim: 13.04.2015).

REUTERS, “Sunday Closure could Deal New Blow to Hungary’s Foreign Retailers”, 2014, <http://www.reuters.com/article/2014/12/10/hungary-retailidUSL6N0TH1SM20141210>, (Erişim: 02.04.2015).

RICHARDSON, James T. ve Marat S. Shterin, “Constitutional Courts in Postcommunist Russia and Hungary: How do They Treat Religion?”, *Religion, State and Society*, Cilt 36, Sayı 3, 2008, ss. 251-267.

ROSTA, Gergely, “Religiosity and Political Values in Central and Eastern Europe”, *Transformations of Religiosity: Religion and Religiosity in Eastern Europe 1989-2010*, (eds). Gert Pickel ve Kornelia Sammet, Springer VS, Wiesbaden 2012, s. 95-110.

SCHANDA, Balázs, “Freedom of Religion and Minority Religions in Hungary”, *Social Justice Research*, Cilt 12, Sayı 4, 1999, ss. 297-313.

_____, “Religion and State in the Candidate Countries to the European Union: Issues concerning Religion and State in Hungary”, *Sociology of Religion*, Cilt 4, Sayı 3, 2003, s. 333-348.

_____, “The Freedom of Religious Association in Hungary: Recent Developments”, *Religion and Human Rights*, Cilt 8, Sayı 1, 2013, ss. 65-75.

SCHWEITZER, Gábor, “Responses in Hungarian Constitutional Theory and the so-called anti-Jewish Laws (1938-1943)”, *Journal on European History of Law*, Cilt 2, 2014, s. 67-72.

SEKÜLERLEŞEN TOPLUMSAL ZEMİNDE
MACARİSTAN'DA DEVLET İLE KİLİSELERİN UZLAŞISI

THE CONSTITUTIONAL COURT OF HUNGARY, “Decision 4/1993 on the Restitution of Church Property”, 12 Şubat 1994, http://www.mkab.hu/letoltesek/en_0004_1993.pdf, (Erişim: 01.03. 2015).

_____, “Decision 6/2013 on the Constitutionality of the Act on Churches”, 1 Mart 2013, [http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CODICES/precis/eng/eur/hun/hun-2013-1-004?fn=document-frameset.htm&f=templates\\$g=\\$uq=\\$x=\\$up=1\\$force=5381](http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CODICES/precis/eng/eur/hun/hun-2013-1-004?fn=document-frameset.htm&f=templates$g=$uq=$x=$up=1$force=5381), (Erişim: 17.03.2015).

TÓTH, Gábor Attila, “Unequal Protection: Historical Churches and Roma People in the Hungarian Constitutional Jurisprudence”, *Acta Juridica Hungarica*, Cilt 51, Sayı 2, 2010, s. 122-135.

TÖRÖK, Péter, *Hungarian Church-State Relations: A Socio-Historical Analysis*, Hungarian Institute for Sociologie of Religion, Budapest 2003.

UITZ, Renáta, “Freedom of Religion and Churches: Archaeology in a Constitutionmaking Assembly”, *Constitution for a Disunited Nation*, (ed.) Gábor Attila Tóth, CEU Press, Budapest 2012, s. 197-236.

UNGVÁRY, Krisztián, “The Kádár Regime and the Subduing of the Roman Catholic Hierarchy”, *Religion and Politics in Post-Socialist Central and Southeastern Europe: Challenges since 1989*, (ed.) Sabrina P. Ramet, Palgrave Macmillan, New York 2014, s. 86-114.

VENICE COMMISSION, “Opinion on Act CCVI of 2011 on the Right to Freedom of Conscience and Religion and the Legal Status of Churches, Denominations and Religious Communities of Hungary”, *Opinion 664/2012*, 19 Mart 2012, [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2012\)004-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2012)004-e), (Erişim: 02.05.2015).

VOICU, Mălina, “Religiosity and Nationalism in Post-Communist Societies: A Longitudinal Approach”, *Studia Sociologia*, Cilt 2, Sayı 2, 2012, s. 123-138.

ÖNDER CANVEREN

www.bbj.hu, “KDNP does not Support ‘Death Penalty’”, 30 Nisan 2015, http://www.bbj.hu/politics/kdnp-not-supports-death-penalty_96794, (Erişim: 05.05.2015).

www.catholicculture.org, “Cardinal Peter Erdo on the Church in Hungary”, 2005, <http://www.catholicculture.org/culture/library/view.cfm?id=6651>, (Erişim: 12.04.2015).

www.helsinki.hu, “Disrespect for European Values in Hungary 2010-2014”, 2014, http://helsinki.hu/wp-content/uploads/Disrespect_for_values-Nov2014.pdf, (Erişim: 24.03.2015).

www.hvg.hu, “Házasság, hittan: Erdő Péter nem értett egyet Semjénnel”, 13 Eylül 2013, http://hvg.hu/itthon/20130913_Hazassag_hittan_Erdo_Peter_nem_ertett_egy, (Erişim: 05.05.2015).

ZUCKERMAN, Phil, “Atheism: Contemporary Rates and Patterns”, *The Cambridge Companion to Atheism*, (ed.) Michael Martin, Cambridge University Press, Cambridge 2007, s. 47-68.

Mülakatlar:

András Bíró-Nagy (Dr.) ile Budapeşte’de yapılan görüşme, 28 Nisan 2015.

András Máté-Tóth (Prof. Dr.) ile Budapeşte’de yapılan görüşme, 30 Mart 2015.

Dániel Róna (Dr.) ile Budapeşte’de yapılan görüşme, 27 Nisan 2015.

Gábor Schweitzer (Doç. Dr.) ile Budapeşte’de yapılan görüşme, 26 Mart 2015.

Rita Hegedűs (Doç. Dr.) ile Budapeřte’de yapılan görüřme, 20 Nisan 2015.

Tibor Klestenitz (Prof. Dr.) ile Budapeşte’de yapılan görüşme, 5 Mayıs 2015.

Zoltán Balázs (Prof. Dr.) ile Budapeşte’de yapılan görüşme, 29 Nisan 2015.

Zoltán Kmetty (Dr.) ile Budapeşte’de yapılan görüşme, 5 Mayıs 2015.

“SLOVENYA”DA XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA MİLLİ HAREKET

Hakan DEMİR*

ÖZ

Bu çalışmada 1991 yılında Yugoslavya’dan ayrılarak ilk kez bağımsız bir devlet kuran Slovenlerin XIX. yüzyılın ilk yarısında yaşadıkları uluslaşma süreci ele alınacaktır. Bu dönemde Slovenler önce dil-kültür alanında yaptıkları çalışmalarla uluslaşma sürecine girmişler ve ardından 1848 Devrimleri döneminde Habsburg İmparatorluğu yönetimi altında yaşadıkları farklı idari bölgelerin “Birleşik Slovenya (*Zedinjena Slovenija*)” adı altında birleşmesini talep ederek modern anlamda Sloven milli hareketine ilk kez siyasi bir karakter kazandırmışlardır. “Birleşik Slovenya” programı; XX. yüzyılda Yugoslavya Federasyonu’nun bir parçası olan Slovenlerin bu devlet içinde kendi federe yönetimlerine sahip olma taleplerine de tarihsel bir dayanak oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Slovenya, Yugoslavya, Milliyetçilik, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Austroslavizm

NATIONAL MOVEMENT IN “SLOVENIA” IN THE FIRST HALF OF XIXth CENTURY

ABSTRACT

In this study the nationalization process of Slovenes, who declared their independence from Yugoslavia in 1991 and established an independent state for the first time, in the first half of the XIXth century will be examined. The Slovenes, firstly entered the process of nationalization through the studies in the field of language and culture and then they politically demanded the unification of different Slovene regions under the autonomous administrative unit of the “United Slovenia (*Zedinjena Slovenija*)” within the framework of Habsburg Monarchy during the Revolutions of 1848 in Europe. The “United Slovenia” was the first nationalist political program of Slovenes in the modern era. The “United Slovenia” program also was the basic

* Dr., Sakarya Üniversitesi, Adapazarı, E-mektup: hakand@sakarya.edu.tr.

reference to Slovenian nationalist demands during the Yugoslavian period in the XXth century.

Keywords: Slovenia, Yugoslavia, Nationalism, Austro-Hungarian Empire, Austroslavism

Giriş

Günümüzde Orta Avrupa'nın güneyinde Avusturya, İtalya, Hırvatistan, Macaristan ve Adriyatik Denizi ile çevrili ve 2 milyon nüfusa sahip olan Slovenya 1991 yılında Sosyalist Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nden ayrılarak tarihinde ilk kez bağımsız bir devlet olarak ortaya çıktı. XIX. yüzyılda Slovenler Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları içinde yer alan Kranjska (Carniola), Štajerska (Styria), Koroška (Carinthia) dükliklerinde ve Gorica, İstria ve Trieste gibi idari bölgelerde yaşadılar. Bu bakımdan aslında "Slovenya" adı altında siyasi bir yapı XX. yüzyıla kadar var olmadı ve "Sloven" kavramı dahi XIX. yüzyıla kadar tam olarak tanımlanmadı. Hatta "Sloven" adı çoğu zaman "Slav" adıyla birlikte aynı anlamda kullanıldı. Bu makalede XIX. yüzyılın ilk yarısındaki Sloven milli hareketinin gelişim süreci ele alınacak ve bu gelişim süreci önemli bir milliyetçilik kuramcısı olan Çek tarihçi Miroslav Hroch'un bu alanda yaptığı çözümleme çerçevesinde irdelenecektir. Çalışmada Slovence, Hırvatça ve Polonya dillerinde yazılmış ikincil kaynaklar kullanılmış ve konuyla ilgili genel bir bilgi ve yorum elde edilmesi amaçlanarak Türkiye'de az bilinen bir konunun açıklanması hedeflenmiştir.

Milliyetçilik kuramcılarını İlkçiler (Primordialistler), Modernistler ve Etno-Sembolcüler olmak üzere 3 gruba ayıran Umut Özkırımlı'ya göre İlkçiler milletleri doğal ve eski çağlardan beri var olan yapılar olarak görürken; Modernistler milletler ve milliyetçiliğin modern çağa (son birkaç yüzyıla) ait yapılar olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Modernist görüşe göre milletler ve milliyetçilik kapitalizm, sanayileşme, merkezi devletlerin kurulması, kentleşme, laikleşme gibi modern süreçlerle birlikte ya da onların ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Modernistlerin temel görüşü milliyetçilik milletleri yaratır, milletler milliyetçiliği değil şeklinde özetlenebilir. Üçüncü grupta yer alan Etno-Sembolcüler ise milliyetçilik çözümlemelerinde etnik geçmişe (ve kültüre) ağırlık vermekte ve İlkçi ve Modernist yaklaşımlardan

SLOVENYA'DA XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA MİLLİ HAREKET

hareketle bir senteze ulaşmaya ve bir tür “orta yol” bulmaya çalışmaktadırlar.¹ Özkırmılı'nın sınıflandırmasında Modernistler grubunun içinde yer alan ve milliyetçiliği toplumsal-kültürel dönüşüm çerçevesinde açıklamaya çalışan Miroslav Hroch'un çözümlenmeleri; bu çalışmada XIX. yüzyılın ilk yarısındaki Sloven milli hareketinin gelişim sürecinin yorumlamasında kullanılacaktır. Çünkü Hroch, Slovenlerin de bir parçası olduğu Orta Avrupa'da ortaya çıkan milli hareketleri etkin bir biçimde açıklamıştır. Bu bakımdan öncelikle Hroch'un temel çözümlenmesi incelenecek ve bu çözümlenme çerçevesinde XIX. yüzyıldaki Sloven milli hareketinin gelişme süreci ele alınacaktır.

Hroch'a göre XIX. yüzyılda Avrupa'ya bakıldığında siyasi bir yapıya, etnik açıdan türdeş olan bir seçkin sınıfa, gelişmiş bir milli kültür ve yazı diline sahip olan İngiltere, Fransa, İspanya (Kastilya), Hollanda, Portekiz, Danimarka, İsveç ve Rusya olmak üzere sekiz “ulus-devlet” bulunmaktaydı. Bunların dışında ise otuzu aşkın “egemen olmayan etnik grup” (non-dominant ethnic group) vardı. Çoğunluğu çok-etnik gruplu imparatorluklarda yaşayan bu grupların kendilerine ait bir yönetici sınıfı ve devamlılığı olan bir kültürel geleneği yoktu. Coğrafi olarak belirli bölgelerde yoğunlaşmalarına karşın “kendilerinden olamayan” (yani farklı bir etnik gruba mensup) seçkinler tarafından yönetiliyorlardı. Bu gruplar genelde Doğu ve Orta Avrupa'ya özdeşleştirilse de, Batı Avrupa'da da aynı kaderi paylaşan gruplar vardı. Bir süre sonra bu grupların bazı üyeleri etnik kökenlerinin bilincine varmış, kendilerini potansiyel bir millet olarak görmeye başlamışlardı. Millet olmalarını engelleyen eksiklikleri gidermek ve grubun geri kalanını bir millet oluşturma konusunda ikna etmek amacı taşıyan bu hareketlenme kimi gruplarda 1800 yılı dolaylarında (Yunanlar, Çekler, Norveç ve İrlandalılar), kimilerindeyse bir kuşak sonra (Finliler, Hırvatlar, Slovenler, Flamanlar ve Galliler) hatta XIX. yüzyılın ikinci yarısında (Letonyalılar, Estonyalılar, Katalan ve Basklar) başlamıştı.²

Miroslav Hroch, oluşumunu tamamlamış bir milletin tüm niteliklerine kavuşma amacı taşıyan örgütlü çabalara “milli hareketler” adını verir. Ona göre bu hareketlere “milliyetçi” demek yanlış anlamalara yol açabilir, çünkü milliyetçilik “milletin” değerlerini diğer tüm değer ve çıkarlardan önemli gören bakış açısıdır. Klasik bir milli hareketin

¹ Umut Özkırmılı, *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1999, s. 75, 98, 194.

² Özkırmılı, *a.g.e.*, s. 183-184.

programında farklı hedefler dile getirilir. Söz konusu hedefler algılanan eksikliklere göre üç temel istek içerir. Yerel dile dayalı bir milli kültürün oluşturulması ve bu dilin eğitimde, yönetimde ve ekonomik hayatta kullanılması, eğitilmiş seçkinler ve girişimci sınıflardan oluşan kimi zaman özgür köylü sınıfıyla örgütlü işçileri de içeren eksiksiz bir toplumsal sınıf yaratılması ve sivil hakların ve kendi kendini yönetme hakkının elde edilmesidir. Bu noktada ilk aşamada özerklik yeterli görülmekte ve bağımsızlık talebi sonradan dile getirilmektedir.³

Hroch, bir milli hareketin başlangıcıyla başarılı sona erişisi arasında katılımcılarının niteliği, oynadıkları rol ve etnik grubun milli bilinçlenme düzeyine göre üç yapısal evre belirler. Birinci evrede, ki Hroch buna “A Evresi” adını verir, eylemciler daha çok etnik grubun dilini, kültürel-toplumsal özelliklerini, tarihten gelen farklılıklarını keşfetmek ve bunları yaymakla meşguldürler. Bu evrede çoğunlukla siyasi istekler dile getirilmez; hatta bazıları grubun bir millet oluşturabileceğinden bile emin değildir. İkinci evre olan “B Evresi”nde ise yeni bir eylemci grubu ortaya çıkar ve bir millet yaratma projesine kitlesel destek sağlamaya çalışır. Milli bilinci “uyandırma” amacını güden eylemler gerçekleştiren bu grup, başlangıçta fazla başarı sağlayamaz. Ama ortaya attıkları düşünceler giderek daha fazla destek bulur. Etnik grubu oluşturanların çoğunluğu “milli kimliklerine” sahip çıkmaya başladığındaysa bir kitle hareketi oluşur ve Hroch’un “C Evresi” adını verdiği üçüncü evreye girilir. Ancak bu evreden sonra eksiksiz bir toplumsal yapı oluşturulabilir. Hroch’a göre Orta ve Doğu Avrupa’daki milli hareketlerin anlaşılmasında en önemli etken B ve C Evresine geçişlerle hukuksal eşitliğe dayalı bir anayasal düzene geçiş arasındaki ilişkidir. Bu genel gözlemlere göre Hroch’a göre B evresi Slovenya’da 1840’larda, C evresine geçiş ise ancak 1890’larda mümkün olabilmektedir.⁴

Miroslav Hroch, Ortaçağ’dan itibaren verilen siyasi kavgalardan ve millet kurma çabalarından geriye kalan mirasın Orta ve Doğu Avrupa’daki egemen olmayan etnik grupları da etkilediğini belirtmektedir. Bunlardan ilki, geçmişte sahip olunan siyasi özerkliğin kalıntılarıydı. Bu kalıntılara (ellerindeki mülklere, kendilerine tanınan ayrıcalıklara) sahip çıkmak isteyen gruplar, çoğu zaman merkeziyetçi yönetimlerle karşı karşıya geliyorlardı. İkinci önemli unsur, etnik grupların bir bölümünün eskiden kurmuş oldukları devletin hatıralarıydı. Bir zamanlar bağımsız yaşadığını bilmek, etnik

³ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 184-185.

⁴ Aynı yerde, s. 185-186.

dayanışmayı ve milli bilinci artırıyor. Üçüncü önemli unsur ise geçmişten kalma bir dildi. Bu tür bir dil, kendi edebiyatı olan modern bir dil yaratılmasını kolaylaştırıyordu. Bu durum Slovenler için de geçerliydi. Ancak bu unsurun önemi abartılmamalıydı. Geçmişte bir dile sahip olmak, “tarihi” milletlerle “tarihi olmayan” milletler gibi yapay bir ayrıma yol açmamalıydı. Geçmişten kalan miras ne olursa olsun, modern millet kurma süreci etnik grubun tarihi, dili ve geleneklerine ilişkin bilgi toplayarak başlıyordu. Hroch, milletlerin geçmişte belirli bir noktada “icat” edildiklerini düşünmektedir.⁵

Hroch'un bu genel çözümlemesi çerçevesinde Sloven milli hareketi incelerken öncelikle Sloven tarihi konusunda kısa bir bilgi verilecek ve ardından bu tarihsel mirastan yola çıkan Sloven entelektüellerin modern dönemde Sloven dili ve kimliği konusunda yaptıkları çalışmalar anlatılacaktır. Böylelikle Sloven milli hareketinin “A Evresi” açıklanmış olacaktır. Daha sonra 1848 Devrimleri döneminde Sloven milliyetçilerinin Sloven milleti yaratma projesinden yola çıkarak Sloven milli hareketini kitleleştirme yoluna gitmeleri ve ortaya koydukları “Birleşik Slovenya” programıyla harekete siyasal bir nitelik kazandırmaları süreci ele alınacaktır. Bu aşamada Sloven milli hareketini yönlendirenler Habsburg İmparatorluğu yönetimi altında bulunan Slovenlerin özerk bir idari yapıya sahip olmaları gerektiğini ifade etmişler ancak bağımsızlık düşüncesini dile getirmemişlerdir. Zaten Slovenlerin Habsburg Monarşisi yapısı içerisinde var olan güç dengesi çerçevesinde böyle bir talebi dile getirmeleri sayı ve gelişmişlik düzeyi bakımından yaşadıkları zorluklar nedeniyle de mümkün değildi. Bu nedenle Slovenler bu aşamada sadece özerklik talebiyle yetinmişlerdir. Aslında 1848 Devrimleri döneminde Sloven milli hareketi hem “B Evresi”ne ulaşmış hem de kısmen “C Evresi”ne doğru bir geçiş yaşamıştır. Ancak 1848 Devrimlerinin Viyana Sarayı tarafından bastırılması sonucunda Sloven milli hareketinin “C Evresi”nin gelişimi durmuş ve bu evre ancak Miroslav Hroch'un da belirttiği gibi 1890'larda gelişimini devam ettirme olanağı bulabilmiştir. Bu genel çerçeve kapsamında şimdi XIX. yüzyıl öncesi Sloven tarihi konusunda bazı bilgiler verilecektir.

1. XIX. Yüzyıl Öncesi Kısa Slovenya Tarihi

Slovenya toprakları üzerinde tarihte kurulmuş ilk siyasi oluşum bir Kelt kabile konfederasyonu tarafından kontrol edilen Noricum Krallığı'ydı. Bu krallığın önemli merkezlerinden birisi Avusturya'da bulunan

⁵ Aynı yerde, s. 189-190.

Magdalensberg ve diğeri de Slovenya'daki Celje kentiydi. İ.Ö. 10 yılında Noricum Krallığı herhangi bir savaş yapılmadan Roma İmparatorluğu'na dâhil oldu. Romalıların Slovenya'da kurduğu ilk şehir olan bugünkü başkent Ljubljana; o dönemde *Emona* adını taşımaktaydı. III. yüzyılda kuzeyden gelen Germen kavimleri Roma'yı tehdit etmeye başladığında Romalılar Slovenya toprakları boyunca bir savunma hattı oluşturdular. Kalelerden oluşturulan bu savunma hattının resmi adı ise *Claustra Alpinum Iuliarum*'du. Kavimler göçü sırasında Vizigotlar 379 yılında Ptuj (*Poetovium*) şehrini yağmaladılar. Ardından İtalya'yı yöneten Ostrogotlar Slovenya topraklarını ele geçirdiler ve yarım yüzyıl kadar yönettiler. Macaristan'daki Panonya ovasından gelmiş bir başka Germen kavmi olan Lombardlar ise 568'de Slovenya'dan ayrıldılar. Lombardların ardından Slavlar bugünkü Slovenya topraklarına yerleşmeye başladılar ve eski Noricum Krallığı sınırları içinde bulunan bazı şehirleri ele geçirdiler. Aynı zamanda Avarların müttefiki olan Slavlar 595 yılında Doğu Tirol bölgesindeki Lienz şehri yakınlarında yapılan savaşta Bavyeralıları yendiler. Bavyeralılar ve Slavlar arasındaki çatışmalar neredeyse üç yüzyıl kadar sürdü ve ancak Slavların Alplerin doğusunu işgal etmesinden sonra Alman-Slav sınırı belirlenebildi.⁶ V. yüzyıldan itibaren bir kriz içerisine girmiş olan Roma İmparatorluğu Germen kavimlerin sınır boylarına yaptıkları saldırılarla iyice zayıflamaya başlamıştı. Roma topraklarına yerleşen Germenler kendi kavim tanrılarını bırakarak Hıristiyanlığa geçmeye başladılar. Böylece VI.-VII. yüzyıllarda batıda yeni bir Romalılaştırılmış Germen toplumu ortaya çıktı.⁷

Bu bölgede VII. yüzyılda kurulan ve ilk Slav devleti olarak kabul edilen *Karantaniya Prensiği* bugünkü Avusturya ve Slovenya arasında bölünmüş olan Koroška (Carinthia) bölgesi ile Štajerska-Drau (Styria-Drau) bölgelerini içine almaktaydı. Yazılı kaynaklar Karantaniya'nın Bohemya ve Moravya'da (bugünkü Slovakya ve bir kısım Çekya toprakları) kurulan Samo Krallığı'yla da bağlantıları olduğunu göstermektedir. Karantanyalılar (*Karantanci*) Krn Kalesi'nde kendi yöneticilerini seçerek Dük'ün Taşı (*Knežji Kamen*) adı verilen yerde özel bir seremoni yapıyorlardı. Dük'ün seçiminin ardından gerçekleştirilen seremoni bir köylü tarafından yönetilmekte ve dükün kendisi Karantanyalıların yöneticisi olarak onların haklarını koruyacağına dair yemin ederek sembolik olarak köylü elbisesi giymekteydi. Bu seremoni geç ortaçağ dönemine kadar devam ettirildi. Bu

⁶ Janko Prunk, *A Brief History of Slovenia*, (çev.) Wayne Tuttle, Špela Kok ve Nina Gorenc, Založba Grada, Ljubljana 2008, s. 12-14.

⁷ Mary Fulbrook, *Almanya'nın Kısa Tarihi*, (çev.) Sabri Gürses, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2011, s. 24.

SLOVENYA'DA XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA MİLLİ HAREKET

“proto-demokratik” ritüel ayrıca Fransız siyaset felsefesi filozofu Jean Bodin ve ABD Başkanı Thomas Jefferson’ın çalışmalarına konu olmuştur. Bu dönemde Karantanija’nın yanı sıra Karavanke Dağları’nın güneyinde yaşayan Slavların *Kranjska* (bugünkü başkent Ljubljana’nın bulunduğu Carniola bölgesi) adında başka bir prenslik kurduklarından da Lombard kroniklerinde bahsedilmektedir.⁸

Avar saldırıları karşısında Bavyeralılardan yardım alan Karantanija daha sonra bir antlaşma sonucunda Bavyeralıların üstünlüğünü kabul ederek onların vassalı durumuna geldi. VIII. yüzyılın ikinci yarısında Hıristiyanlık Bavyera’dan Karantanija’ya doğru yayılmaya başlamış ve Hıristiyanlaştırma girişimlerine karşı bölge halkının direnişi, yine Bavyeralıların yardımıyla, Prens Valtunk tarafından bastırılmıştı. 788 yılında Bavyera devleti Frank Krallığı tarafından ele geçirilince Karantanija da Frankların yönetimi altına girdi. Frank Kralı I. Clovis Roma İmparatorluğu’nun Galya’daki son valisini 486’da yenmiş ve Merovenj hanedanını kurmuştu. Belirli Germen kabilelerini birleştiren Frank Krallığı sonunda Alamanlar, Saksonlar ve Bavyeralıları içine almış oldu. 751’de Merovenj hanedanı tahtan indirildi ve Karolenj hanedanından Pepin kral seçildi. 771’de tahta çıkan Charlemagne 800 yılının Noel’inde Roma İmparatoru olarak resmi törenle taç giydi.⁹ 819 ve 823 yılları arasında Karantanija ve Kranjska’da bulunan Slavlar Hırvatistan’ın Sisak kentinde Ljudevit Posavski’nin Frank İmparatorluğu’na karşı başlattığı ayaklanmaya katıldılar. Ancak Franklar bu ayaklanmayı bastırdılar ve Karantanija’nın otonomisine son verdiler. Frank feodal sistemi bu bölgede yayılmaya başladı ve “*kosezi*” adı verilen Slav aristokrat sınıfı zaman içerisinde ortadan kalkarak Frank aristokrat sınıfına karıştı. Böylece Slavlar kendi yönetici sınıflarını kaybetmiş oldular. Ancak kırsalda serf konumunda yaşayan Slavlar dillerini kaybetmeyerek Bavyeralılar ve Franklara karşı farklılıklarını korudular. Bu şekilde Alman ve Slav dilleri arasında bir sınır oluştu.¹⁰ 962 yılında bu bölgelerin yönetimi Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu’na geçti. I. Otto, ölen Lombardiya Kralı II. Lothair’in dul eşi Adelaide Burgundy ile evlenerek İtalya’ya yönelik bir hamle yapınca Papa tarafından Kutsal Roma-Germen İmparatoru olarak vaftiz edilip taç giydi. Bu imparatorluk Alman Monarşisi ve Roma İmparatorluğu’nun getirmiş olduğu tüm sıkıntı ve gerilimlerle birlikte varlığını 1806 yılına kadar sürdürdü. Ortaçağ Alman kralları Roma’daki Papa tarafından imparator olarak ilan

⁸ Prunk, *a.g.e.*, s. 18-19.

⁹ Fulbrook, *a.g.e.*, s. 25.

¹⁰ Carole Rogel, *The Slovenes and Yugoslavism*, East European Quarterly, New York 1977, s. 8-9.

edildikleri için İmparatorluk ve Papalık arasındaki dengeyi sürekli gözetmek durumunda kaldılar.¹¹

Bu bağlamda Roma-Germen İmparatorluğu'na dâhil olan Sloven toprakları üzerindeki imparatorluk otoritesi arttı ve feodalleşme süreci hızlandı. Slovenya ortaçağ boyunca Alman ve Venedik etkisi altında kaldı. Benedikten manastırlarıyla birlikte bir Sisteryen manastırının da Sloven topraklarında kurulması sonucunda bu etki aynı zamanda dini bir nitelik kazandı. Almanların 955 yılında Augsburg'da Macarları yenilgiye uğratmasından sonra hızla gelişen Alman kolonizasyonu Karantanija ve Kranjska'daki Slavların Bohemya ve Moravya'daki (Çekya ve Slovakya) Slavlarla bağlantılarını kopardı. Bu süreçte Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, Macar akınlarına karşı sınırlarını korumak için bugünkü Slovenya topraklarında askeri sınır bölgeleri oluşturmuş ve bu şekilde Slavların yaşadığı topraklar idari anlamda parçalanmıştı.¹² Aslında bu askeri sınır bölgeleri daha sonraki yüzyıllarda artan Osmanlı akınlarına karşı Avusturya Habsburglarının Hırvatistan topraklarında kurdukları *Vojna Krajina* askeri sınır bölgesine de benzetilebilir. Hırvatistan'da Osmanlı akınlarına karşı kurulan *Vojna Krajina* bölgesinin adı Hırvat dilindeki “*kraj*” sözcüğünden gelmektedir ve bu sözcük “*uç*” ve/veya “*yer*” anlamında kullanılmaktadır. Bu tip bölgeler yukarıda belirtildiği gibi ilk kez Roma İmparatorluğu tarafından Germen kavimlerinin saldırılarına karşı Slovenya toprakları üzerinde zaten kurulmuştu.

Slovenya'da kurulan askeri bölgeleri yöneten feodal lordlar zaman içerisinde kendi hanedanlıklarını oluşturdular. Böylece Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu siyasi yapısı içerisinde hanedanlıklara dayalı tarihi yönetim bölgeleri ortaya çıktı. XI. yüzyılın ortalarından itibaren sınır bölgelerindeki feodal lordlar giderek bağımsız hareket etmeye ve evlilikler yoluyla diğer hanedanlarla kurdukları akrabalık bağları nedeniyle sınırlarını genişletmeye başladılar. XIII. yüzyılın başlarında Slovenya topraklarında Spanheims hanedanı Koroška (Carinthia) bölgesini; Bamberg hanedanı ise Štajerska (Styria) bölgesini yönetmekteydi. Ancak 1246'da önce Bambergs hanedanı daha sonra 1269'da Spanheims hanedanı sona erdi. Bohemya (Çekya) Kralı II. Ottokar Přemysl bu iki hanedanın yönettiği bölgeleri ele geçirdi. 1278 yılında Rudolf von Habsburg, Ottokar'ın elinden buraların yönetimini geri

¹¹ Fulbrook, *a.g.e.*, s. 30.

¹² Prunk, *a.g.e.*, s. 33-34.

SLOVENYA'DA XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA MİLLİ HAREKET

aldı ve Sloven toprakları Habsburg hanedanının denetimine geçti.¹³ 1254 yılında IV. Konrad'ın ölümüyle birlikte Hohenstaufen hanedanı dönemi sona ermiş ve bu durumdan yararlanan Habsburglar güçlenerek 1438'den başlayıp 1806'ya kadar neredeyse kesintisiz bir süreklilikle aynı zamanda Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nu da yönetmişlerdir.¹⁴

XV. yüzyılın başlarında Slovenya'da Habsburglara karşı önemli bir rakip olarak ortaya çıkan Celje Kontluğu II. Herman döneminde en parlak devrini yaşayarak Avrupa hanedanlarıyla sıkı bağlantılar kurmuştu. 1436 yılında Kutsal Roma-Germen İmparatoru Sigismund Luxembourg; Celje kontlarını imparatorluk prensleri statüsüne yükseltti. Prens II. Ulrich Sırp despotu Jurij Branković'in kızıyla evlenerek Celje Kontluğu'nun etkisini Balkanlara kadar genişletti. Ancak II. Ulrich'in ölümünden sonra güç kaybeden kontluğu Habsburglar ele geçirdiler. Böylece Slovenya toprakları tamamen Habsburgların kontrolüne girmiş oldu. Slovenler 1918 yılına kadar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları içinde yer alan Kranjska (Carniola), Štajerska (Styria), Koroška (Carinthia) düklikleri ile Gorica (Gorizia) idari bölgesi, İstria Markiliği ve Trieste gibi farklı siyasi-coğrafi birimler altında yaşadılar.¹⁵ Bu durum 1918'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılmasına kadar devam etti. Sloven ve Çek toprakları imparatorluk içerisinde yüzyıllar boyunca direkt olarak Avusturya tarafından yönetildi. Buna karşılık Dalmaçya bölgesi dışındaki Hırvat toprakları ile Slovakya Macaristan idaresi altında kaldı. Bu nedenle Sloven tarihi, Avusturya-Alman tarihi ile devamlı bir ilişki içinde oldu.

Osmanlı akınlarının Sloven topraklarına da ulaşmasından sonra buradaki köylüler akınlara karşı koyabilmek için *Tabor* adı verilen tahkimat merkezleri inşa etmeye ve kiliseleri yüksek yerlere yapmaya başladılar. Yerel prenslerin ek vergiler koymasından dolayı köylü ayaklanmalarının ortaya çıkmasına neden oldu ve 1473 ile 1476 yıllarında Koroška (Carinthia) bölgesinde bir köylü topluluğu "*Bund*" adı altında ayaklandı. Sloven dilinde "*Punt*" anlamına gelen bu sözcükten ötürü ayaklanmaya katılanlara "*Puntarji*" adı verildi. Köylü ayaklanmaları XV. yüzyılın sonundan XVI. yüzyılın sonuna kadar yoğun bir biçimde görüldü.¹⁶ XVI. yüzyıldan itibaren ise Rönesans ve Reform hareketleri Sloven topraklarında etkili olmaya başladı. Bu dönemde birçok kişi Alman ve İtalyan üniversitelerinde eğitim gördü. Almanya'daki

¹³ Aynı yerde, s. 28-29.

¹⁴ Fulbrook, *a.g.e.*, s. 39.

¹⁵ Rogel, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁶ Aynı yerde, s. 36-41.

Reform hareketi içerisinde yer alan Lutherçiler Slovenya’da da ortaya çıktılar. Bu reformculardan en önemlisi *Primož Trubar*’dır. Rijeka, Viyana ve Trieste’de eğitim gören Trubar çoğu zaman “Slovenlerin Luther”i olarak adlandırılrsa da görüşleri Martin Luther’den çok Huldrych Zwingli’ye yakındı. Trubar, çalışmalarında kendi doğum yeri olan Dolenjska bölgesindeki Rašica kentinin yerel lehçesini kullanmış ve Yeni Ahit’i Sloven diline çevirme girişimlerini 1555-1577 yılları arasında sürdürmüştür. Trubar ayrıca temel bir gramer ve Katekizm kitabı çıkarmıştır. Eski Sloven dini metinlerini derlediği çalışmalarında Primož Trubar “*Windisch*” kavramını kullandı. Bu kavramı kullanmasının nedeni Slavların İ.Ö. 1000 yıllarından itibaren günümüzdeki Slovenya topraklarında yaşadıkları ve Kelt kökenli bir kavim olan *Venetlerin* (Veneti) soyundan geldiklerine dair bir varsayımın bulunmasından kaynaklanmaktadır. Ancak bu varsayım bilimsel olarak yeterli derecede kanıtlanmamıştır. Zaten “Sloven” adı XIX. yüzyıla kadar çoğu zaman “Slav” adıyla eşanlamlı olarak kullanılmaktaydı. Trubar’ın Windisch adını vermesine rağmen Slovenler Windischler olarak değil *Kranjskahilar*, *Štajerskahilar*, *Koroškahilar* gibi yaşadıkları bölgelerin isimlerine göre adlandırıldılar. Hatta XVIII. yüzyılın sonu ve XIX. yüzyılın başında Sloven entelektüeller Slovenlerin konuştuğu dili Slovence olarak değil Slovenlerin çoğunlukta oldukları Habsburgların kontrolündeki Kranjska (Carniola) Düklüğü’ne atfen “*Kranjska Špraha*” olarak isimlendirmişlerdir. Sloven tarih yazımında Primož Trubar “*erken Sloven ulusal uyanışının babası*” olarak kabul edilmektedir. Trubar Sloven lehçesi kullanarak eserler yazmış olsa da bunlar Sloven milliyetçiliğini konu alan değil çoğunlukla dini nitelikli eserlerdi. Reformasyon döneminde Trubar dışında Slovenler arasındaki “erken ulusal uyanışa” katkı yapan bir diğer isim Sloven bilim adamı *Adam Bohorič*’tir. Kendisi Sloven dili grameriyle ilgili eserini Latince yazmıştır. Ayrıca teolog ve yazar *Jurij Dalmatin* tüm İncil’i çevirmiş ve 1584 yılında yayımlamıştır. Protestan hareketin etkisinin arttığı bu dönemde Ljubljana’da bulunan Janž Mandelc’in basımevi de birçok kitap çıkarmıştır. Sloven Protestanlarının kültür alanında yaptıkları çalışmalar günümüzde Sloven ulusunun kültürel doğuşunun başlangıcı olarak kabul edilmektedir.¹⁷

Protestanlara ibadet özgürlüğü tanımış olan Orta Avusturya Arşidükü II. Karl Habsburg’un 1590 yılında ölmesinden sonra yerine geçen, Cizvit Koleji’nde eğitim almış ve koyu bir Katolik olan, oğlu Ferdinand Habsburg döneminde Protestan karşıtı bir kampanya başlatıldı ve Ferdinand 1598’de şehirlerdeki Protestan eğitimi yasakladı. Amcası II. Maximilian’ın 1619

¹⁷ Aynı yerde, s. 45-49.

SLOVENYA'DA XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA MİLLİ HAREKET

yılında ölmesinden sonra Yukarı ve Aşağı Avusturya bölgelerini miras yoluyla eline geçiren Ferdinand Habsburg daha sonra II. Ferdinand adıyla Kutsal Roma-Germen İmparatoru olarak seçildi. Ferdinand kendisini Bohemya (Çekya) Kralı olarak tanımak istemeyen Protestan Bohemya soyluları üzerine askeri bir sefer başlattı ve yeniden “Katolikleştirme” faaliyetlerini sert bir biçimde uyguladı. 1620 yılında İmparator Bohemyalıları Prag yakınlarında yapılan Beyaz Dağ savaşında (*Bitva na Bíle Hoře*) yenilgiye uğrattı. Bohemyalı soyluları ya cezalandırıldı ya da öldürüldü. Bir kısmı da başka Avrupa ülkelerine göç etmek zorunda kaldı. Böylece Bohemya diğer Avusturya bölgeleri gibi tamamen Habsburg tacının bir parçası haline getirildi. Slovenya'daki yeniden Katolikleştirme faaliyetlerine karşı çıkan Protestan soylular göç ettiler. Göç etmeyenlerin malları müsadere edildi. Ljubljana Piskoposu Tomaž Hren Protestan karşıtı hareketleri yürütmekteydi. Hren, Protestan kitapları yaktırdı. Sloven topraklarında yaklaşık 150 yıl süren Katolik restorasyon dönemi kültürel alanda yapılan çalışmalarda bir gerilemenin yaşanmasına neden oldu. Ancak yine de bazı çalışmalar ortaya çıktı. Örneğin aristokrat kökenli Janez Vajkard Valvasor'un 1689 yılında Nürnberg'de bastırıldığı “*Şanlı Kranjska Düklüğü*” adlı kitabı erken dönemde yazılmış “vatansever” temalı önemli bir eser olarak kabul edilmektedir. Valvasor çalışmalarından dolayı İngiliz Kraliyet Bilimler Akademisi'ne kabul edilmiştir. Katolik din adamı Janez Schönleben de Ljubljana şehrinin tarihini anlatan bir kitap çıkarmıştır. 1701 yılında Ljubljana'da 12 avukat, 6 teolog ve 5 tıp adamından oluşan *entelijansiya* İtalyan örneğini izleyerek bugünkü Sloven Bilimler ve Sanatlar Akademisi'nin temelini oluşturan *Academia Operosorum Labacensium*'u kurdu. Bu dönemde ayrıca İtalya, Avusturya ve Bohemya (Çekya) bölgelerinden gelen zengin işadamları Sloven topraklarına yerleşmeye başlamış ve Ruard, Zois ve Schellenburg gibi aileler kültürel ve bilimsel alandaki gelişmelerin öncüleri olmuşlardı. Slovenya'da ayrıca Barok tarzda binalar yapılmış ve Ljubljana ve Maribor kentleri Barok bir görünüm kazanmıştı.¹⁸

2. Modern Dönemde Sloven Milli Hareketinin Gelişim Süreci

Habsburg İmparatorluğu'nda İmparatoriçe Maria Theresa (1740-1780) ve oğlu II. Joseph (1780-1790) döneminde yönetim alanında reformlar

¹⁸ Prunk, *a.g.e.*, s. 54-56.

yapıldı ve idari bürolar ile bölgesel hükümetler oluşturuldu.¹⁹ Sloven toprakları üzerinden Trieste limanına ulaşılabilmesi için yapılan yol çalışmaları Slovenlerin yaşadığı bölgeleri birleştirmiş ve tarımda miras yoluyla mal edinme hakkı getirilmişti. 1770'lerin başında zorunlu 3 yıllık ilköğretim uygulaması başlatıldı. Almanca aracılığıyla eğitimde birlik yaratılmaya çalışılmasına rağmen İmparatoriçe Maria Theresa yerel dillerin de okullarda kullanılmasına izin vererek bu konuda pragmatist bir yaklaşım gösterdi. Slovenya'da 1772 yılında filolog Blaž Kumerdej gözetiminde eğitim faaliyetleri hayata geçirildi. 1782 yılında İmparator II. Joseph serflere kişisel özgürlüklerini veren bir kararname çıkardı ve bu durum Sloven orta sınıfının aşamalı olarak gelişiminde önemli bir rol oynadı. XVIII. yüzyılın ortalarında Habsburg Monarşisi'nde yapılan ilk sayımda Slovenlerin nüfusunun 1 milyondan az olduğu tespit edildi.²⁰

İngiltere'de başlayan sanayi devrimi zamanla Habsburg topraklarına ulaşmış ve 1797 yılında Avusturya'da ilk pamuk atölyesi kurulmuştur. 1816'da ilk buhar makinesi Avusturya'daki Moravya bölgesinde faaliyete geçti. 1841'de Avusturya'da 231 tane buhar makinesi vardı. 1838 yılında Viyana-Wagram demiryolu yapıldı. 1850 yılına gelindiğinde Avusturya 2240 km uzunluğunda bir demiryolu hattına sahip olmuştu. Demiryolu 1846'da Slovenya'daki Celje kentine de ulaştı ve Celje-Ljubljana arasına bir hat döşenmeye başlandı. Avusturya aristokrasisi demiryolu yapımına önemli bir yatırım yaptı. Auersperg ailesi Sloven topraklarında bu alanda yatırım yapan en önemli aristokrat ailelerden birisiydi. 1848'de Avusturya'da toplam 17 tane tasarruf bankası bulunuyordu. 1820 yılında Ljubljana kentindeki *Kranjska Hranilnica* Avusturya'da kurulan ikinci tasarruf bankasıydı. Slovenya'daki en büyük cam fabrikası 400 işçiyle Koroška bölgesinde bulunmaktaydı. 1828'de Ljubljana'da kurulan şeker rafinerisinde 160 işçi, yine Ljubljana yakınlarında faaliyete geçen yağ ve kâğıt fabrikasında ise 200 işçi çalışıyor ve bunların %60'ı da kadınlardan oluşuyordu. Tekstil ve iplik imalathaneleri Ljubljana, Prebold ve Ajdovščina kentlerinde açıldı. 1848 yılında Kranjska'da 88, Koroška'da 237, Štajerska'da 75, Gorica'da 26 ve Tršćanski bölgesinde 65 tane "fabrika ve manifaktür merkezi" bulunmaktaydı. Slovenya'daki üretim çoğunlukla manifaktür düzeyindeydi. Karşılaştırma olması açısından tüm Avusturya'da manifaktür sayısının 4441 olduğunu ve bunların 1636 tanesinin Çek topraklarında, 961 tanesinin de

¹⁹ Hakan Demir, "XIX. Yüzyılda Hırvat İlerizm Hareketi", *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID)*, Cilt 1, Sayı 1, İstanbul 2012, s. 222.

²⁰ Prunk, *a.g.e.*, s. 58-59.

SLOVENYA'DA XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA MİLLİ HAREKET

Aşağı Avusturya bölgesinde bulunduğunu belirtmek gerekir. Büyük makinalı fabrikaların sayısı oldukça azdı. Sloven toprakları Aşağı Avusturya ve Çek bölgelerine göre daha geri kalmış durumdaydı. Şehirli nüfusa göre Sloven Koroška ve Kranjska bölgeleri monarşinin %4'ünü, Štajerska ise %8'ini oluştururken; Aşağı Avusturya %40'ını, Çekya %19'unu ve Moravya da %24'ünü meydana getirmekteydi. 1817'de monarşinin Avusturya bölümünde 13 milyondan az olan nüfus 1850'de 17 milyona kadar yükseldi. Viyana 1800 yılında 231.000 kişilik nüfusa sahipken 1846'da nüfusu 411.000 oldu. Bu süreçte bürokrasi de hızla büyüdü ve Habsburg devletinin önemli bir aparatı haline geldi. Sözgelimi 1828'de 12.000 nüfusa sahip olan Ljubljana'da bürokraside çalışan kişi sayısı 1000'di. Bütün bu gelişmelere rağmen İngiltere ve Fransa ile karşılaştırıldığında Avusturya genel olarak geri kalmış bir coğrafyaydı. Üstelik aradaki fark sürekli artmaktaydı.²¹

Diğer taraftan sanayinin gelişmeye başlaması Avusturya Monarşisi açısından bir ikilem de yaratmıştı. Bir yandan güçlü bir devlet için sanayinin gelişmesi gerekli görülüyor ama diğer yandan burjuvazinin güçlenmesi ve işçi sınıfının büyümesi istenmiyordu. Çünkü bu tip gelişmeler Fransız devriminden bu yana Avrupa'daki monarşileri korkutmaktaydı. Bu nedenle sanayinin gelişimi devlet tarafından direkt engellenmese bile bazı noktalarda sınırlandırıldı. Özellikle büyük şehirlerde fabrikaların kurulmasının önüne geçiliyordu. Daha çok manifaktür üretim destekleniyor ve her büyük değişimin bir devrime yol açacağı düşünülüyordu.²² Ancak Habsburg Monarşisi'nde hem eğitim ve hem de cılız da olsa sanayi alanında yaşanan gelişmeler Sloven topraklarını da etkiledi ve bu durum modern dönemde Sloven milli hareketinin ortaya çıkmasında belirleyici oldu. Çünkü Sloven milli hareketinin nüvesini oluşturan entelijansiya bu dönemde yetişti.

XIX. yüzyılda Avrupa'da milli hareketler ortaya çıkmaya başladığında Slovenler açısından zorluk yaratan en önemli konu Slovenlerin yaşadığı toprakların yukarıda da belirtildiği gibi birçok idari bölgeye ayrılmış olması ve bazı bölgelerde Slovenlerin Almanlara göre azınlık durumunda kalmasıydı. 1846 yılında monarşinin Avusturya bölümünde konuşulan dile göre yapılan nüfus sayımında Slovenler Kranjska (*Carniola*) bölgesinin %92'sini (428.000), Štajerska'nın (*Styria*) %36'sını (363.000), Koroška'nın (*Carinthia*) %30'unu (96.000), Gorica'nın (*Gorizia*) %67'sini (128.000),

²¹ Vasilj Melik, Ferdo Gestrin, *Povijest Slovenaca 1813-1914*, (çev.) T. Wittasek ve R. F. Poljanec, Naklada Školske Knjige, Zagreb 1952, s. 9-12.

²² Aynı yerde, s. 13-15.

Trieste'nin %31,5'ini (25.000) ve İstria'nın %14'ünü (32.000) oluşturmaktaydılar. Buna ek olarak 45.000 Sloven monarşinin Macaristan bölümünde ve 27.000 Sloven de 1866'dan sonra İtalya'nın bir parçası olan Venedik'in sınırları içerisinde yaşıyordu. Bu durum Habsburg Monarşisi yıkılincaya kadar değişmedi.²³ Milli hareketlerin ortaya çıktığı bu dönemde Sloven entelektüeller açısından güçlük yaratan önemli bir diğer konu da Slovenlerin “tarihi olmayan milletler” kategorisinde değerlendirilmeleriydi. Çünkü Habsburg idaresi altındaki uluslar arasında ortaya çıkan milli hareketler genellikle ortaçağda kuruldukları kabul edilen devletlerini referans göstererek, onları yeniden canlandırmak amacıyla, siyasi taleplerine “meşru” bir gerekçe oluşturmuşlardır. Örneğin Hırvatlar X. yüzyılda kurulan Hırvat devleti, Çekler de IX. yüzyılda Přemysl hanedanı tarafından kurulan Çek devleti üzerinden tarihsel süreklilik iddiasında bulunarak kendi milliyetçi taleplerine siyasi bir nitelik kazandırmışlardı. Bu bakımdan geçmişte bir devlete sahip olmadıkları düşünülen Slovenler “tarihi olmayan millet” olarak tanımlandılar. Ancak bu noktada Sloven entelektüeller VII. yüzyılda kurulan *Karantanija Prensligi*ni ilk “Sloven” devleti olarak kabul ederek Sloven milli hareketine tarihsel bir meşruiyet kazandırmaya çalıştılar. Batı Avrupa’da ortaya çıkan Aydınlanma düşüncesinin etkisiyle birlikte Sloven entelektüeller arasında dil, tarih ve kültür çalışmalarına karşı bir ilgi başladı. Böylece Miroslav Hroch’un sınıflandırmasına göre Sloven milli hareketi “A Evresi”ne de geçmiş oldu. Hem tarih hem dil ve kültür alanında entelektüeller tarafından başlatılan çalışmalar geçmişteki tarihsel mirasın sahiplenilmesiyle birlikte canlandı. Bu çalışmaları yapan entelektüellerden birisi aynı zamanda bir keşiş olan Marko Pohlin’di. Pohlin’in 1768 yılında basılan “*Kranjska Gramatika*” adlı eseri Sloven edebiyat dilinin gelişimine katkıda bulunmuştu. Viyana yönetimi tarafından sürdürülen Almanlaştırma sürecinin karşısında savunmasız kalan ve yaşadıkları bölgelerde azınlık durumunda kalan Sloven entelektüeller ve kentli gruplar açısından Pohlin’in çalışması önemli bir referans kaynağı haline geldi. Sloven edebiyat dilinin geliştirilmesi süreci; Marko Pohlin’den sonra Ljubljana’daki *Zois çevresi* tarafından sürdürüldü. Bu çevre; annesi Sloven babası İtalyan kökenli bir aristokrat olan Baron Žiga Zois tarafından maddi olarak desteklenmekteydi. Zois çevresinin hedefi Sloven dilini kendi yetersizliğinden kurtarıp onu entelektüellerin kullanabileceği bir düzeye taşımak ve Almancanın seviyesine ulaştırmaktı. Bu nedenle tarih yazımında ve edebiyat alanında Slovincenin kullanımı desteklendi. Žiga Zois’in çevresinde din adamlarından çok şair Valentin

²³ Fran Zwitter, *The Slovenes and the Habsburg Monarchy*, University of Ljubljana, Ljubljana 1966, s. 1-2.

SLOVENYA'DA XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA MİLLİ HAREKET

Vodnik, tarihçi ve hukukçu Anton Tomaž Linhart ve doktor ve botanikçi olan Fransız kökenli Baltazar Hacquet gibi kişiler bulunmaktaydı.²⁴

Bu çevre içinde en önemli eserlerden birisini tarih alanında Anton Tomaž Linhart (1756-1795) verdi. Linhart, Sloven tarihi ile ilgili çalışmasında Habsburg İmparatorluğu'nun farklı bölgelerinde yaşasalar da Slovenleri tek bir ulus olarak tanımladı ve böylece “*Slovenya*” kavramını geliştirmiş oldu. 1786 yılında *Laibacher Zeitung* adlı gazetede kendi eserini tanıtmak için yazdığı makalesinde Linhart; *Kranjskalılar kimdir?* sorusuna Avusturya'nın güney kısmında Drava Nehri ile Adriyatik Denizi arasında yaşayan ve konuştukları dile ve kökenlerine göre Slavların bir kolu olan insanlar şeklinde yanıt vermektedir. Linhart daha önce Primož Trubar'ın yaptığı gibi *Windisch-Winden* kavramını kullanmadı ve bunun yerine *Kranjci* (Carniolans) ve *Karantanci* adlarını kullandı. Linhart, Karantanci adını Slovenlerin ilk devleti olarak kabul ettiği Karantanija Prenslığı'nden türetmiş ve böylece Slovenlerin Karantanija ile bağlantısını kurarak onların “*tarihsiz bir millet*” olmadıklarını ispatlamaya çalışmıştır.²⁵ Aslında hem Karantanija hem de Kranjska erken ortaçağ döneminde daha çok Bavyera'nın kontrolünde olan feodal siyasi birimlerdi. Ancak Linhart'ın bu formülasyonundan itibaren “*Karantanija Prenslığı*”, Sloven ulusal bilincinde bir mit haline dönüştürüldü ve Sırp milli düşüncesinde 1389 Kosova Savaşı'nın oynadığı role benzer bir biçimde Slovenler açısından geçmişte kaybedilmiş bir devleti simgelemeye başladı. Karantanija başında “Sloven” bir prensin bulunduğu ilk “Sloven devleti” olarak kurgulandı ve bu durum modern Sloven milli hareketi programının önemli bir unsurunu oluşturdu.

Anton Linhart'ın Sloven edebiyatının gelişimine olan katkısı da oldukça önemlidir. Slovence iki oyun yazarı Linhart'ın oyunlarından birisi “*Županova Micka*” 1789'da ve bir diğeri “*Matiček se ženi*” ya da “*Ta veselidan*” ise 1790'da basılmıştır. Bu oyunların oynanması anti-feodal içerikleri nedeniyle 1848 Devrimleri dönemine kadar yasaklanmıştır. Linhart'ın dışında Sloven edebiyatının gelişmesine en büyük katkılardan birisini şair Valentin Vodnik yapmıştır. Vodnik, 1797'de *Lublanske Novice*'yi (Ljubljana Haberleri) kurmuş ve editörlüğünü üstlenmiştir. Bu

²⁴ Rogel, *a.g.e.*, s. 11-13.

²⁵ Bernard Piotrowski, “Ruch Narodowy Słoweńców (OK. 1770-1848) Mechanizmy Kształtowania Się Tożsamości Etnicznej”, *Balcanica Posnaniensia VI Uniwersytet Adama Mickiewicza*, Poznań 1993, s. 49-50.

gazete 1797-1800 yılları arasında haftada bir kez yayınlandı. Ancak abone sayısının yetersiz olması nedeniyle gazetenin basımı durdu.²⁶

Bu sırada Avrupa’da başlayan Napolyon Savaşları sonucunda Fransız ordusu 1797 yılında Sloven topraklarına girdi. Napolyon, “Kranjskalılar” adını verdiği Slovenlerden Viyana ve Londra hükümetleriyle olan mücadelesinde tarafsız bir tutum almalarını istedi. Tarafsızlıkları karşılığında da geleneklerine ve arazilerine dokunulmayacağını söyledi. Fransızlar 1805 yılında Avusturya ve Rusya’yı Slavkovo yakınlarında yenilgiye uğrattıktan sonra neredeyse tüm Sloven topraklarını işgal ettiler. 1805’de Bratislava’da (*Pressburg*) imzalanan barış anlaşmasının ardından İstria bölgesi de dâhil olmak üzere tüm Venedik’i eline geçirmiş olan Napolyon, 1809’da Wagram’da Avusturya karşısındaki üçüncü zaferini kazandı ve Sloven ve Hırvat topraklarını birleştirerek oluşturduğu “İlirya Bölgeleri”yle Avusturya’nın Adriyatik Denizi ile bağlantısını kopardı.²⁷ Antik çağdaki İlir kavminden dolayı bu bölgelere *İlirya* adı verilmişti. Sloven topraklarından olan Batı Koroška, Kranjska, Gorica, Trieste ve İstria bölgesi ile Sava nehrinin güneyinden itibaren tüm Hırvat toprakları ve Dalmaçya bölgesi İlirya Bölgeleri adı altında oluşturulan bu idari birime bağlandı. Bu idari birimin başkenti Ljubljana’ydı. Böylece Sloven toprakların üçte ikisinden fazlası 4 yıllık bir süre için Fransız yönetimi altına girmiş oldu. Fransızlar kendi anayasalarını İlirya bölgesinde uygulamadılar. Ancak feodal yönetim yerine Fransız yönetimi hiyerarşisinde altta yer alan idare sistemini ve Napolyon Kanunlarını (*Code Napoléon*) uyguladılar.²⁸ Bu şekilde feodal sistem büyük bir darbe aldı ancak Fransızlar bu sistemi tamamen ortadan kaldıramadılar. Sloven köylüler ödenen yüksek tazminatlar nedeniyle Fransız yönetiminden memnun değillerdi. Sloven bölgeleri ayrıca Fransız yönetiminin karasal blokajından dolayı sıkıntı yaşadı. Çünkü Avusturya sınırının kapanması demir üretimini düşürmüştü ve Trieste üzerinden Rijeka liman kenti ile yapılan ticaret %90 oranında azalmıştı.²⁹

1809-1813 yılları arasında Fransa adına *Mareşal Auguste de Marmont* İlirya Bölgeleri’nin valiliğini yaptı. Onun yönetiminde eğitim sistemi modernleştirilirken adli yapı da merkezi bir yapı kazandı. Marmont’un talimatıyla hem kadınlara hem de erkeklere kendi ulusal

²⁶ Aynı yerde, s. 50-52.

²⁷ Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata 1526-1918*, Slobodna Dalmacija Marjan Tisak, Split 2004, s. 406-408.

²⁸ Prunk, *a.g.e.*, s. 64.

²⁹ Aynı yerde, s. 65-66.

dillerinde eğitim görmeleri olanağı tanındı. Fransızlar eğitimde Almanca yerine yerel dillerin kullanılmasını tercih ediyorlardı. Ancak bu yerel ya da ulusal diller terminolojik olarak hala yetersiz bir düzeydeydi ve çoğunlukla da köylü lehçelerine dayanmaktaydı. Fransızların yaptığı reformlar halkın tepkisini çekmişti. Özellikle vergi ve askere alma işlemleri halk arasında huzursuzluk yaratıyordu. Ancak yine de Güney Slavların (Sloven ve Hırvatlar) İlirya Bölgeleri adı altında siyasi bir birim etrafında toplanmış olmaları önemliydi. Çünkü Fransız idaresi dönemi bölgede hem milli duyguların ortaya çıkmasına hem de tarihi antik İlirya adının canlandırılmasına neden oldu. Fransızların yerel dillerde eğitimi desteklemesi de dil temelli milliyetçilik çalışmalarının hızlanması için uygun bir zemin yarattı. Fransızların denetimindeki İlirya Bölgeleri yönetimine atfen Sloven şair Valentin Vodnik, Napolyon'un onuruna, "*Ilirija Oživljena*" (*Dirilen İllirya*) adında uzun bir şiir yazdı. Vodnik ayrıca Sloven ilkokullarında okutulan ders kitaplarını hazırladı.³⁰ 1813 Ekiminde Napolyon'un Leipzig'de yenilgiye uğratılmasından sonra Fransızlar İlirya Bölgeleri'ni terkettiler ve Avusturya bu bölgelerin yönetimini tekrar ele geçirdi. İmparator II. Franz, Fransız Devrimi'nden nefret ediyordu ve amcası II. Joseph (1780-1790) ve babası II. Leopold'tan (1790-1792) farklı olarak reformları desteklemedi. Bu nedenle Viyana yönetimi Fransızların yaptığı reformları ortadan kaldırdı ve eski sistemi restore etti. Gerçi Habsburglar İlirya ismini kâğıt üstünde kullanmaya devam ettiler ve 1816-1849 yılları arasında bu bölgeler İlirya Krallığı adı altında yönetildi.³¹

1848 Devrimleri döneminden önce Slovenler arasında dil ve kültür alanında yapılan çalışmaların sayısı artarak devam etti. Štajerskalı (Styria) muhafazakâr bir rahip olan Anton Marin Slomšek bu çalışmalara katkı yapan isimlerden birisiydi. Slomšek, köylü bir aileden geliyordu. Köylüleri hem Katoliklik üzerinden anlamaya çalışıyor hem de onları Slovenceye bağlanmaya çağırıyordu. Slomšek, Slovence ve Almancanın eşit olduğunu düşünüyordu. Ayrıca Sloven çocuklar için birçok kitap yazmıştı. Onun çalışmaları Sloven ulusal kimliğinin Štajerska bölgesindeki gelişimine büyük bir katkı yaptı. Öte yandan Tarım Topluluğu'nun sekreteri Janez Bleiweis de Kranjska bölgesinde *Kmetijske in rokodelske novice* adlı gazeteyi çıkarmaya başlamış ve zamanla Slovenler arasında önemli bir figür haline gelmişti.³² Bu

³⁰ Marko Zajc, *Gdje Slovensko Prestaje, A Hrvatsko Počinje*, (çev.) Anita Peti-Stantić, Sanja Slukan ve Miroslav Gradečak, Srednja Europa, Zagreb 2008, s. 30-31.

³¹ Šišić, *a.g.e.*, s. 408-409.

³² Prunk, *a.g.e.*, s. 66-67.

şekilde birçok entelektüel kültürel alanda yaptıkları çalışmalarla Sloven milli hareketinin gelişimine katkıda bulundu.

Bu dönemde Habsburg Monarşisi'ndeki diğer Slavlar arasında da milli hareketler geliyor ve bu konuda birçok çalışmalar yapıyordu. Bu noktada Slav entelektüelleri en fazla etkileyen kişi Alman yazar Johann Gottfried Herder'di. Herder'in "*Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*" adlı eserinin bir bölümünde Slavlar hakkında övgü dolu cümleler kurarak onları barışsever, çalışkan ve alçakgönüllü gibi ifadelerle övmesi ve geleceklerinin parlak olacağını söylemesi Slav entelektüelleri etkilemiş ve dili millet olmanın önemli bir kriteri olarak kabul etmesi de Slavistik çalışmaların gelişimine büyük bir katkıda bulunmuştur. Herder'in etkisiyle birlikte XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ve XIX. yüzyılın ilk yarısında Slav dilleri ve tarihi üzerine çalışmalar yapıldı. Slavistik alanda çalışmalar yapan entelektüellerin uğraş alanlarından birisi de Güney Slav/Yugoslav dillerinin tanımlanması üzerineydi. 1848'den önce Slovenler arasında bu konuda önemli katkılar yapmış isimlerden birisi Jernej Kopitar'dır. Kopitar daha 1808 yılında Sloven dili grameri hakkında kapsamlı bir çalışma ortaya koymuş ve düşüncelerini oluştururken diğer Slavistiklerin çalışmalarından yararlanmıştı. Kopitar'ın amacı Slovence ve diğer Güney Slav dilleri (özellikle Hırvatça) arasında bir ayırım yaratarak Sloven dilinin özgünlüğünü ortaya koyabilmektir. Slavistik çalışmaların önemli bir ismi olan Çek tarihçi ve filolog Josef Dobrovský 1806 yılında yayınlanan *Slavin* adlı derleme çalışmasında; Sloven dilinin Hırvat dilinin bir varyantı olduğunu ve Sloven ve Hırvatların birlikte kullandığı kaykavca lehçesini de Hırvat dilinin temeli olarak kabul ettiğini belirtmiş ve bu şekilde kaykavca lehçesiyle konuşan Slovenleri Hırvat olarak tanımlamıştır. Öte yandan stokavca lehçesiyle konuşan Hıvatları da stokavcanın bir Sırp lehçesi olduğu varsayımından hareketle Sırp olarak adlandırmıştır. Bu noktada Hırvatçanın stokavca, kaykavca ve cakavca lehçelerine sahip olduğunu ve bunlardan stokavca lehçesini Sırp'ların kaykavca lehçesini de Slovenlerin kullandığını belirtmek gerekir. Dobrovský'nin Slovincenin aslında Hırvatçanın bir varyantı olduğu yönündeki tezleri Jernej Kopitar tarafından tartışmaya açılmıştır. Bu noktada Kopitar için mantıksız olan nokta sayıları 700.000 olan Slovenlerin Dobrovský tarafından sayıları 600.000 civarında olan kaykavca konuşan Hıvatlara dâhil edilmesiydi. Kopitar'a göre Slovincenin yazım kuralları da zaten oldukça erken bir dönemde (1584 yılında) belirlenmişti. Kopitar, Güney Slav (Yugoslav) dilleri ile ilgili olarak ikili bir gruplandırma yaptı. Ona göre *Güney lehçesi* adını verdiği birinci gruba İstrialılar, Dalmaçyalılar, Boşnaklar, Sırp'lar ve sınırdaki Hıvatlar dâhilken; ikinci grup olan *Panonya grubuna* da

SLOVENYA'DA XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA MİLLİ HAREKET

Slovenler ve kaykavca lehçesiyle konuşan Hırvatlar (merkezi Hırvatistan'da) girmektedir. Hırvatistan'ın Dalmaçya bölgesinde ağırlıklı olarak cakavca; Slavonya bölgesinde ise stokavca lehçesi kullanılmaktaydı. Kopitar, Hırvatların Sırpçadan çok fazla kelime alarak Sloven kaykavca lehçesinden uzaklaştıklarını düşünmekteydi. Böylece Kopitar Hırvatçanın ayrı bir dil olduğu yolundaki görüşleri kabul etmeyerek kaykavca konuşan Hırvatların aslında Sloven olduğunu savunmaktaydı. Ona göre Güney lehçesi adını verdiği birinci grup Sırpça adı altında toplanabilirdi. 1811 yılında Sloven şair Valentin Vodnik İliya Bölgelerinde konuşulan dili Slovence ve Sırpça olarak ikiye ayırmış ve ayrı bir Hırvat dilinden bahsetmemiştir. Diğer taraftan Sırp dil bilimci Vuk Karadžić de stokavca konuşan Hırvatları ve Boşnakları Sırp olarak kabul ettiğini bildiren tezini ortaya atmış ve bu şekilde Sloven Kopitar kaykavca lehçesiyle konuşan Hırvatları Sloven; Sırp Karadžić de stokavca lehçesiyle konuşan Hırvatları Sırp olarak kabul etmiş ve her ikisi birden Hırvat adını ortadan kaldırmışlardı.³³

Kopitar'ın Hırvatça adı altında bir dilin varlığını kabul etmemesi ve Güney Slavların konuştuğu dili Slovence, Sırpça ve Bulgarca olarak sınıflandırması 1836 yılında Hırvatistan'da ortaya çıkan Hırvat İlizm hareketinin programıyla uyumuyordu. Çünkü Hırvat dil bilimci ve politikacı Ljudevit Gaj, Güney Slavların İliir adı altında birleştirilmesi ve kaykavca, stokavca ve cakavca lehçelerinin ayrı ayrı kullanılması yerine tüm İliirlerin/Güney Slavların ortak bir lehçede yani stokavcada birleşmesini önermişti. Aslında Gaj'ın hedefi öncelikle üç lehçeye bölünmüş olan Hırvat diline stokavca lehçesi üzerinden bir dil birliği getirmek ve böylece hem Hırvat ulusal entegrasyonunu hem de İliir/Güney Slav birliğini sağlamaktı.³⁴ Ljudevit Gaj, Hırvat dil birliğinin sağlanabilmesi için kaykavca lehçesiyle konuşan Hırvatların bu lehçeyi bırakarak stokavca lehçesini kullanmalarını istiyor ve aynı zamanda stokavca lehçesini de tüm İliirlerin/Güney Slavların ortak lehçesi olarak kabul ediyordu. Gaj, bu şekilde hem kaykavca konuşan Hırvatların Jernej Kopitar tarafından Sloven olarak sayılmasını engelliyor hem de stokavca konuşan Hırvatların Vuk Karadžić tarafından Sırp adı altında etiketlenmesinin önüne geçmeye çalışıyordu. Kopitar'ın kaykavca konuşan Hırvatları Sloven olarak kabul etmesi Kopitar ve Gaj arasında kaykavca konuşanların Sloven mi Hırvat mı oldukları konusunda bir polemik ortaya çıkmasına neden oldu. Aslında aynı polemik stokavca konuşan Hırvatları Sırp olarak kabul eden Karadžić ve Gaj arasında da bulunmaktaydı. Çünkü Gaj

³³ Zajc, *a.g.e.*, s. 33-36.

³⁴ Demir, *a.g.m.*, s. 224-225.

stokavcayı Hırvatların ana lehçesi haline getirmiş ve aynı zamanda da stokavca konuşanları İilir/Güney Slav (Yugoslav) olarak kabul etmiştir. Zaten kaykavca konuşan Hırvatlar Kopitar tarafından Sloven; stokavca konuşan Hırvatlar da Karadžić tarafından Sırp olarak kabul edilince sadece Dalmaçya bölgesinde cakavca konuşanlar Hırvat olarak kalmışlardı. Dolayısıyla Sloven, Hırvat ve Sırp dil bilimcileri arasında stokavca ve kaykavca konuşanların aslında kim olarak kabul edileceği konusunda bir polemik yaşandı. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, Hırvat milliyetçi düşüncesinde dil unsuru dışında Hırvatistan'ın tarihi devlet geleneğine yapan önemli bir argüman daha vardı. Bu da ortaçağ Hırvat devletinin hiçbir zaman yitirilmediği ve Hırvatların önce 1102'de Macarlarla ve daha sonra 1527'de Habsburglarla sözleşme yaparak kendi devlet geleneklerini korudukları düşüncesine dayanan bir argümandı.³⁵

Sloven dil bilimci Jernej Kopitar Zagreb'in de bulunduğu merkezi Hırvatistan bölgesinde yaşayan Hırvatların Hırvat adını sadece son 200 seneden beri kullandıklarını ve bu adı etnografik olarak değil coğrafi nedenlerden dolayı aldıklarını da ileri sürmekteydi. Kopitar, merkezi Hırvatistan'da yaşayanları “*unteren Winden*” olarak kabul ederken Kranjska, Štajerska ve Koroška'da bulunanları ise “*oberen Winden*” olarak kabul etmektedir. Ona göre bu yukarı ve aşağı Slovenler (*Windenler*) aynı dili konuşmaktadırlar. Kopitar, gerçek Hırvatların yukarı Dalmaçya ile sınır bölgelerinde yaşadıklarını; Kupa ve Zagreb'in yukarısında bulunanların ise Hırvatlarla hiçbir ilgisi olmadığını ve bunların genetik olarak *Veneti* yani Sloven olduklarını iddia etmekteydi. *Veneti (Winden)* kavramını kullanmasının nedeni de Slavların bugünkü Slovenya topraklarında daha İ.Ö. 1000 yılları civarında yaşadıkları ve Kelt kökenli bir kavim olan *Venetlerin (Winden)* soyundan geldiklerine dair bir varsayımı kabul etmesinden kaynaklanmaktaydı. Ancak bu varsayım bilimsel olarak yeterli derecede kanıtlanmamıştır. Kopitar'a göre Hırvatistan'daki Slavonyalılar da aslında Slavonya bölgesine Osmanlı fetihleri döneminde yerleşmiş olan Sırp kolonistlerdi.³⁶

Bu noktada Jernej Kopitar'ın “*Karantanzizm*” düşüncesinden de bahsetmek gerekir. Geçmişteki Karantaniya Prenslığı'ni Sloven tarihinin merkezine koyan ilk kişi yukarıda da bahsedildiği gibi Anton Tomaž Linhart'dı. Çünkü Linhart bu prensliği Sloven devleti olarak kabul etmişti. Karantanzizm düşüncesi yardımıyla tarihi hak kavramına ulaşıldı ve

³⁵ Aynı yerde, s. 225-226.

³⁶ Zajc, *a.g.e.*, s. 33-35.

SLOVENYA'DA XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA MİLLİ HAREKET

Slovenlerin kendi devletlerine sahip olma yönündeki talepleri için “meşru” bir argüman oluşturuldu. Bütün Slovenlerin tek bir ulus adı altında toplanmasının kökeni Kopitar’ın programında da Karantanizm düşüncesine dayanmaktadır. Kopitar, ayrıca Güney Slav/Yugoslav birliğinin ancak Avusturya devleti çatısı altında gerçekleşebileceğini düşünmekteydi. Ona göre Avusturya, Güney Slavları Napolyonizm ve İslamizmden koruyacak bir devletti. Kopitar yaptığı çalışmalar sonucunda eski kilise Slavcasının Panonya kaynaklı olduğu sonucuna varmış ve bu düşüncesini geliştirerek Slav Panonya’nın aslında Avusturya’nın özünü oluşturduğunu ve bu nedenle Avusturya’nın temelde Slav bir devlet olduğunu ileri sürmüştür. Kopitar, Avusturya’nın öncelikle kendi sınırları içerisindeki Slavlara önderlik etmesi gerektiğini söyledi. Ona göre bir *Austroslav* birliği oluşturulmalı ve bu birlik Katoliklikle güçlendirilmeliydi. Kopitar’ın kendisi Rus karşıtıydı ve Rusların eski kilise Slavcasını bozduklarını düşünüyordu. Kopitar *Austroslav Katolikliği*’nin Ortodoks temelli Rus Panslavizmi ve Alman Protestantizmine karşı mücadelede önemli bir dayanak noktası olabileceğini ileri sürüyordu. Kısacası Kopitar küçük Slav milletlerinin Katolik Habsburgların liderliğinde birleşmesi gerektiğini savunuyordu.³⁷

Kopitar, görüşlerini temelde Karantanya-Panonya teorisine dayandırmıştı. Onun teorisine göre Güney Slavlar arasındaki en eski yerleşimciler Karantanyalı Slavlardı. Bu nedenle Karantanya-Sloven dili eski kilise Slavcasına en yakın dildi ve bu açıdan Slovence de köklü bir geçmişe sahipti. Karantanyalıları Slovenlerle aynılaştıran Kopitar bir zamanların (“Sloven”) Prens Kocelj’in Panonyasını da Slovenya ile özdeşleştirmektedir. Kopitar’a göre eski kilise Slavcası Kiril ve Metod kardeşler tarafından bir edebiyat dili haline getirilmiş ve Sloven dili eski kilise Slavcasının bir mirasçısı durumuna gelmişti. Kopitar bu düşüncesiyle Slovenya’nın aslında tüm Güney Slavların/Yugoslavların kültürel merkezi olabileceğini ortaya koymaya çalıştı. Zaten ona göre bir Slav devleti olarak Avusturya’nın merkezinde Slovenlerin önemli bir rol oynaması gerekiyordu. Kopitar bir muhafazakârdı ve Habsburg Monarşisi’nin meşru kurumlarının korunması gerektiğini düşünüyordu. Onun nihai hedefi tüm Habsburg Yugoslavlarının Orta Avrupa kültür çevresi etrafında birleştirmektir.³⁸

Kopitar’ın görüşlerine katılmayan ve onunla sıklıkla çatışmaya giren bir başka isim Romantik dönemin en önemli Sloven şairi olarak kabul edilen

³⁷ Aynı yerde, s. 35-36.

³⁸ Aynı yerde, s. 63-65.

France Prešeren (1800-1848) idi. Prešeren ve çalışma arkadaşı Matija Čop kendilerini Sloven edebiyat dilinin yaratılmasına adanmışlardı. Onların hedefi çoğunlukla köylülerin konuştuğu Slovenceyi XIX. yüzyılda Almanca ile yarışabilecek bir dil haline dönüştürmek ve Almancanın etkisinde kalan şehrli Sloven nüfusunu Slovenceyi kullanmaya teşvik etmekte. Diğer bir deyişle Prešeren ve Čop, yeni yeni ortaya çıkmakta olan Sloven orta sınıfını Almancaya olan bağımlılığından kurtarmak istiyorlardı. Prešeren, bazı din adamlarıyla da anlaşmazlık içerisindeydi. Çünkü Sloven din adamları din dışı konuları içeren yayınların basılmasına karşı çıkıyor ve Prešeren'in ahlaksız olduğunu ileri sürüyorlardı. Bu nedenle muhafazakârlar olarak hem Kopitar hem de din adamları Avusturya'nın dini ve idari kurumlarının tehdit altında olduklarını düşündükleri için Prešeren ve Čop'a karşı çıktılar. Böylece Slovenya'da birisi muhafazakâr diğeri yenilikçi olan iki grup ortaya çıktı ve bu iki grup 1830'lar boyunca birbirlerine karşıt oldu. 1830'ların ortasında Prešeren ve çalışma arkadaşları Sloven dilinin birliğini sağlamada başarılı oldular ve her bölgede farklı lehçelerin kullanılmasını engellediler. Hatta Slovincenin Hırvatçayla karışımından oluşacak yeni bir dilin yaratılmasını hedefleyen çalışmalara karşı önemli bir mücadele de verdiler. Zaten Prešeren'in kendisi Güney Slav (Hırvat, Sloven, Sırp) birliğini dil temelinde sağlamayı hedefleyen Hırvat İlizm hareketine karşıydı. Prešeren'in Sloven Kranjska bölgesinde kullanılan lehçeyi temel alarak oluşturduğu "*Kranjska Čbelica*" adındaki *Almanah* bugünkü Sloven edebiyat dilinin temelini oluşturdu. Şunu vurgulamak gerekir ki; Kranjska (Carniola) bölgesi Slovenlerin çoğunlukta olduğu (%92'si) bir bölgedir. Bu nedenle bu bölgede kullanılan lehçenin Sloven edebiyat dili olarak seçilmesi anlamlıdır. Prešeren yaratıcılığı sayesinde Slovenceyi sanat ve bilim alanında kullanılabilir bir düzeye çıkardı ve Sloven orta sınıfının Sloven dili çevresinde entegre olabilmesi için gerekli koşulları yaratmış oldu. Prešeren ve çevresi Sloven milli hareketi konusunda politik bir bilinç de sahipti. Onun "*Zdravljica*" adlı şiiri günümüzde Slovenya devletinin milli marşı olarak kullanılmaktadır.³⁹

Slovenya'da konuşulan farklı lehçelerin Kranjska bölgesi lehçesi temelinde birleştirilmesi konusunda diğeri Sloven bölgelerinden gelen bir tepki oluştu ve bu nedenle örneğin Štajerska bölgesi lehçesini konuşanların neden Kranjska lehçesini kabul etmeleri gerektiği konusunda bir soru işareti ortaya çıktı. Ayrıca Sloven dili için bir takım kurallar oluşturmak yerine Hırvatistan'da zaten bu kuralların oluşturulduğu Hırvat İlizm hareketinin kabul edilmesi yönünde Štajerska bölgesindeki bazı gençler arasında genel

³⁹ Prunk, *a.g.e.*, s. 68-70.

bir kabul de vardı. Bunlar Avusturya'nın Graz kentinde sürdürdükleri eğitim hayatları boyunca diğer Slavlarla ve Herder'in fikirleriyle etkileşim halinde oldular. Bu gençlerin en önemlilerinden birisi Stanko Vraz (gerçek adı Jakob Fras) idi. Stanko Vraz, Ljubljana'ya geldiğinde Prešeren ve Čop'a Kranjska lehçesi ile kendi bölgesi olan Štajerska lehçesi arasındaki yazım farklılıklarını açıkladı. Daha sonra Zagreb'e giden Vraz burada Ljudevit Gaj ile görüştü. Sloven ve Hırvatlar arasındaki birliğin dil alanında yapılacak ortak çalışmalarla sağlanabileceğini düşünüyordu. Ona göre Hırvatlar kaykavca lehçesini bırakıp stokavcaya geçtiklerine göre Štajerskalılar, Kranjskalılar ve Koruškallılar da aynısını yapabilirlerdi. Vraz, İilir dilinin oluşum halinde olduğunu ve stokavca lehçesinin diğer Güney Slav lehçeleri üzerinde baskın olacağını düşünüyordu. Vraz ayrıca Slovenlerin bir tarihi olmadığını ve sayılarının az olduğunu söylüyordu. 1837 yılındaki Ljubljana ziyaretinde France Prešeren ile yeniden görüşen Stanko Vraz onu İilirizm çevresine katılmayı ikna edeceğini düşündü. Ancak ikisi arasında Sloven dili konusundaki düşünceleri birbirinden farklıydı. Prešeren; Kranjska lehçesi temelinde Sloven edebiyat dilinin oluşturulması gerektiği yönünde bir programa sahipti ve Hırvat İilirist Ljudevit Gaj'ın Sloven dilini ortadan kaldırmak istediğini düşünüyordu. Vraz ise kendi kullandığı Štajerska lehçesinin görmezden gelinmesini istemiyordu. Ancak Sloven edebiyat dilinin oluşturulması France Prešeren'in yön verdiği gibi Ljubljana kentinin de içinde bulunduğu Kranjska bölgesi lehçesi üzerinden gelişti. Çünkü Slovenler Kranjska bölgesinin %92'sini oluşturuyorlardı. Buna karşılık Štajerska bölgesindeki Slovenlerin oranı ise %36 civarındaydı. Buna nedenle Sloven edebiyat dili Slovenlerin çoğunlukta olduğu Kranjska bölgesinin lehçesi temelinde geliştirilmiş oldu. Ancak yine de Stanko Vraz'ın Hırvat İilirizm programını benimsemesi ve bu konuda zamanla Slovenya'da kendi izleyicilerinin oluşması gelecekte İilirizm/Yugoslavizm düşüncesi temelinde Sloven ve Hırvat işbirliğinin siyasal alanda da kurulabilmesinin önünü açtı. Hatta Yugoslavya Krallığı ve Sosyalist Yugoslavya'nın siyasal yaşamlarında Sırpların merkezîyetçi politikasına karşı Sloven ve Hırvatlar çoğu zaman işbirliği yaparak Yugoslav devletinin siyasi yapısını kendi federalist programlarına göre dönüştürmeye çalıştılar. 1990 yılında Sosyalist Yugoslavya'nın dağılma sürecine girmesinden sonra bile Slovenya ve Hırvatistan'ın Yugoslavya'dan ayrı bir Sloven-Hırvat federal devleti kurmaları yönünde siyasal bir program dahi dile getirildi.⁴⁰

⁴⁰ Zajc, *a.g.e.*, s. 63-66.

Buraya kadar Miroslav Hroch'un sınıflandırmasına göre Sloven milli hareketinin "A Evresi" incelenmiş oldu. Bu evrede ortaya çıkan dil, tarih ve kültür alanında yapılan çalışmalar Slovenlerin kim olduğu ve konuştukları dilin nasıl tanımlanması gerektiği üzerine yoğunlaşmıştı. Sloven milli hareketi 1848 Devrimleri döneminde "B Evresi"ne geçmiş ve Sloven milliyetçileri "Birleşik Slovenya" (Zedinjena Slovenija) adı altında siyasi bir program oluşturarak Habsburg Monarşisi içerisinde otonom bir Sloven idari bölgesinin oluşturulmasını talep etmişlerdir. Böylece Sloven milliyetçileri arasında siyasi bir faaliyet başlamış ve Sloven kitleler "Birleşik Slovenya" siyasi programı çevresinde mobilize edilmeye çalışılarak Sloven milli hareketinin "B Evresi" başlatılmıştır. Bundan sonraki bölümde tarihi olaylarla birlikte Sloven milli hareketinin "B Evresi" anlatılacaktır.

3. 1848 Devrimleri Döneminde Sloven Milliyetçi Hareketi

1848 yılında Fransa'dan Almanya'ya yayılan devrim kısa bir süre sonra Avusturya'ya ulaştı. 3 Mart 1848'de Macar politikacı Lajos Kossuth Macar meclisinde Klemens von Metternich rejimini eleştiren sert bir konuşma yaparak imparatorluğun tüm bölgelerinde anayasal bir rejimin kurulmasını istedi. 13 Mart'ta Viyana'da başlayan hareketlilik sonrasında Metternich iktidardan düşünce Viyana yönetimi yeni bir anayasanın getirileceği sözünü vermek durumunda kaldı. Macarlar bağımsız Macar devletinin kurulması yolunda bir tutum izlediler. 31 Mart'ta da Almanlar kendi genel meclislerini oluşturmak için Frankfurt'ta toplandılar ve yapılacak seçimlerin genel ilkelerini tartıştılar. Self-determinasyon ilkesi adına hareket eden Alman liberalleri *Alman Konfederasyonu* adı altında Avusturya topraklarını da içine alan büyük bir Alman imparatorluğu kurmak istiyorlardı. Avusturya'da bu konuda iki düşünce ortaya çıkmıştı. İlki büyük bir Alman devletinin kurulmasını ikinci ise merkezîyetçi olmayan bir Alman devletinin oluşturularak Avusturya'nın bu devlet içerisinde kendi egemenliğine sahip olması gerektiğini savunuyordu. İkinci düşünceyi savunanların parolası "*Yaşasın Almanya ama her şeyden önce Avusturya*" şeklindeydi.⁴¹

"Büyük Almanyacılar" olarak bilinen grup Sloven topraklarının da kurulacak büyük Almanya'ya dâhil edilmesi ve Trieste üzerinden Alman İmparatorluğu'nun denize çıkışının sağlanmasını istiyordu. 1848 Devrimleri döneminde büyük bir Almanya'nın kurulabilmesi ihtimalinin ortaya çıkması Slovenler arasındaki siyasi hareketliliği artırdı ve onların bu konuda bazı

⁴¹ Prunk, *a.g.e.*, s. 73-76.

adımlar atmasına neden oldu. Bu bağlamda önce bazı Sloven siyasi toplulukları oluşturuldu. Örneğin bir gazete editörü olan Janez Bleiweis Ljubljana'daki “*Slovensko Društvo*” adlı kuruluşun başına geçti. Graz kentindeki “*Slovenija*” adını taşıyan kuruluşun başkanlığını da Dr. Josip Muršec üstlendi. Filolog Fran Miklošič ise aynı isim altında Viyana'da bir başka kuruluş oluşturdu. Bu kuruluşun üyelerinin çoğunluğunu Sloven öğrenciler oluşturmaktaydı. Bu üç kuruluş 1848 Devrimleri döneminde Slovenler arasındaki siyasi faaliyetlerin merkezi haline geldi. Bu siyasi kuruluşlara ilave olarak küçük kentlerde de kültürel nitelikte bazı topluluklar oluşturuldu. Bu kuruluşlar zamanla Slovenler arasında Büyük Almanya programına karşı gelişen muhalefetin simgesi haline geldi. Viyana'daki “*Slovenija*” adlı kuruluş “*Birleşik Slovenya*” (*Zedinjena Slovenija*) programını ortaya koyarak etnik Slovenlerin yaşadığı idari bölgelerin otonom siyasi bir birim altında birleştirilmesini ve bu birimin “*Slovenya*” adını taşımasını talep etti. Bu kuruluşun diğer talepleri arasında Birleşik Slovenya'nın Ljubljana'da kendi meclisine sahip olması, Slovincenin okullarda ve idarede kullanılması ve bir Sloven üniversitesinin kurulması da bulunmaktaydı. Ayrıca Avusturya'nın Büyük Almanyacı Frankfurt Parlamentosu'na katılmaması ve Frankfurt'tan bağımsız olması talep edilmişti. Birleşik Slovenya programı için toplanan imzalar 1848 sonbaharında parlamentonun Viyana yerine Kromeriž'de (Kremsier) toplanması nedeniyle Kromeriž parlamentosuna gönderildi. Bu bağlamda Graz kentindeki Slovenler de İmparatora gönderilmek üzere hazırladıkları dilekçeyi *Grazer Zeitung*'da yayınladılar. Bu dilekçede Birleşik Slovenya'nın kurulmasının talebiyle birlikte Hırvatlarla da bir birliğin oluşturulması istenmişti. Graz'dakilerin Hırvatlarla Slovenlerin birliğine değinmesi aslında Sloven İlliristlerin bu bölgedeki etkisine bağlanabilir. Viyanalı Slovenler Graz'dakilerden farklı olarak kendi dilekçelerinde Hırvatlarla birleşme konusuna değinmemişlerdir. İllirizm/Güney Slavcılık hareketine karşı çıkan Franc Miklošič'in Viyana'da bulunması Hırvatlarla birlik konusuna değinilmemesinde belirleyici olmuştur. Hırvatlarla birlik konusu çoğu zaman belirsiz olsa da bu ortak birlik fikrinin “*Birleşik Slovenya*” programının tamamlayıcısı olarak görüldüğü de düşünülmektedir. Genel olarak 1848 Devrimleri döneminde Avusturya'nın büyük Alman birliğine katılmaması ve böylece küçük Güney Slav uluslarının (Sloven, Hırvat, Sırp) Almanların asimilasyoncu politikalarına direnebilmeleri hedeflenmişti. Bu noktada Avusturya devletinin Güney Slavlar açısından bu direnmeyi sağlayabilecek siyasal bir çerçeve oluşturacağı kabul edilmekteydi.⁴²

⁴² Zajc, a.g.e., s. 88-92.

1848 Devrimleri döneminde Avusturya-Alman burjuvazisi ve muhafazakâr elitler, Macar, İtalyan ve Polonyalı-Galiçyalı yöneticilerle bir uzlaşmaya varmaya niyetli olduklarından özellikle Çek ve Slovenlerden gelen otonomi taleplerini reddettiler. Çünkü Sloven ve Çek toprakları Alman-Avusturya'nın parçası olarak kabul edilmekteydi. Ünlü Çek tarihçi František Palacký tarafından hazırlanan bir yazıda Çeklerin Frankfurt merkezli Büyük Almanya'ya katılmayı reddettikleri bildirildi. Aynısını Slovenler de yaptı ve Frankfurt Parlamentosu için yapılan Mayıs seçimlerine karşı siyasi bir propaganda başlattılar. Bunun sonucunda bazı seçim bölgelerinde oylamalar dahi yapılamadı. Sloven Matija Majer-Ziljski "*Biz Slovenler Alman Birliği'nin (Deutscher Bund) içinde ne pahasına olursa olsun yer almak istemiyoruz ve şanlı İmparatorumuza (Habsburg İmparatoru) ve anayasal hükümetimize bağlı olmak ve İmparatorluktaki tüm uluslar ile Almanlar da dâhil olmak üzere iyi ilişkiler içinde olmak istiyoruz*" diye yazmıştı.⁴³ Matija Majar doğal hukuk temelinde Birleşik Slovenya programını savunmaktaydı. Ancak Majar; Slavistik Jan Kollár'ın Slavcılık düşüncesine de bağlı olduğu için Sloven, Hırvat ve Sırp lehçelerinin birbirlerine yakınlaştırılması gerektiğini düşünmekteydi. Bu noktada Sloven İlirist Stanko Vraz ile Matija Majar arasındaki en önemli fark; Vraz'ın az ya da çok Hırvat stokavca lehçesine dayanan varyantı kabul etmesi buna karşılık Majar'ın ise İlirizm yapısı içinde Slovincenin kendine özgü yapısının korunması gerektiği yönünde bir düşünceye sahip olmasıydı. Bunun dışında Sloven yazar Peter Hicinger-Podliski de Slovenlerin önce kendi aralarında birleşmeleri ve daha sonra İlirlerle/Güney Slavlarla birleşebilecekleri yönündeki görüşlerini içeren makalesini 1 Aralık 1848'de *Slovenija*'da yayınladı. Hicinger, Slovenlerin bir tarihi olmadığı yolundaki argümanlara karşı çıkmaktaydı.

1848 Haziranın ilk günlerinde Prag'da Avusturya Slavlarının temsilcilerinin katıldığı bir kongre düzenlendi. Bu kongreye Mihail Bakunin de katılmıştı. Kongrede Çek tarihçi ve politikacı František Palacký ulusların eşitliği temelinde monarşinin yapısının yeniden düzenlenmesi gerektiğini ilan etti. Palacký'nın bu konuda önerdiği siyasi program *Austroslavizm* olarak adlandırılmaktadır. 1848 Devrimleri döneminde monarşideki Hırvat, Sloven, Çek, Polonyalı gibi Slav milliyetçi hareketler monarşinin bütünlüğünü korumayı ve bu bütünlük içinde Slav ulusların daha fazla otonomi elde etmesini amaçlamışlardı. Hırvatistan'da da Austroslavizm temelinde Hırvat, Sloven ve Voyvodinalı Sırpaların monarşi içinde birlik oluşturmaları ve bu konuda Hırvatların öncü rolü oynaması gerektiği belirtilmişti. Austroslavizm

⁴³ Melik ve Gestrin, *a.g.e.*, s. 72-76.

SLOVENYA'DA XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA MİLLİ HAREKET

programının küçük Slav milletleri tarafından desteklenmesinin en önemli nedeni federal bir biçimde düzenlenecek Habsburg İmparatorluğunun Büyük Almanyacı yayılcılığa karşı siyasi bir koranak olabileceğinin düşünülmesiydi. Ancak Slovenler açısından Austroslavizm çerçevesinde sağlanacak Güney Slav birlikteliğinde de Sloven ayrıcalığının korunması önemliydi. Bu süreçte Kromeriž parlamentosunda, Alman solundan, milletvekili Ludwig Löhner Avusturya'nın ulusal birimlere ayrılmış bir federasyon haline getirilmesini önerdi. Ona göre bu ulusal birimlerin etnik sınırlara göre belirlenmesi gerekiyordu. Bu birimlerden birisinin adının “*Sloven Avusturyası*” şeklinde olması öngörülmüştü. Ancak Löhner'in bu düşüncesi sadece bir öneri olarak kaldı. 1848 yılında Slovenler siyasi programlarını gerçekleştirebilmek için yeterli bir güce sahip değillerdi ve askeri birlikleri yoktu. Buna rağmen 1848 Devrimleri döneminde Slovenler kendi etnik aidiyetlerinin ve isimlerinin tanınmasını sağladılar.⁴⁴

Aralarındaki küçük farklılıklara rağmen tüm Sloven siyasi programlarında Sloven bölgelerinin “Birleşik Slovenya” adı altındaki otonom-idari bir yapı içerisinde birleştirilmesi isteniyordu. Bu temel program benzer şekillerde Graz, Ljubljana ve Trieste'deki diğer Sloven gruplar tarafından da savunulmuştu. Bu bağlamda “Birleşik Slovenya” programı Slovenlerin bundan sonraki yüz yıl boyunca temel siyasi programı haline geldi. Bu nedenle 1848 yılı Sloven milli hareketinin politikleşmesinde önemli bir noktadır. Özellikle Yugoslavya döneminde izlenen Sloven siyaseti 1848 Devrimleri döneminde ortaya çıkan “Birleşik Slovenya” siyasi talebini referans almıştır.

Sonuç

XIX. yüzyılın ilk yarısında Sloven milli hareketinin anlatıldığı bu çalışmada Çek tarihçi Miroslav Hroch'un XIX. yüzyılda özellikle Orta Avrupa ortaya çıkan milli hareketleri açıklamak için oluşturduğu kuram kullanılarak Sloven milli hareketinin çeşitli aşamaları değerlendirilmiştir. Hroch'un kuramına göre milli hareketlerin ortaya çıkmaya başladığı “A Evresi”nde bir takım entelektüeller dil ve tarih konusunda çalışmalar yaparak milli kimliğin tanımını vermeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda XIX. yüzyılın ilk yarısında Sloven entelektüeller de Sloven dili ve tarihi konusunda yaptıkları çalışmalarla Slovenlerin kim olduğunu ortaya koymuşlardır. Daha sonra Hroch'un “B Evresi” adını verdiği ikinci aşamada bir takım

⁴⁴ Aynı yerde, s. 75-78.

HAKAN DEMİR

milliyetçiler milli harekete kitlesel bir nitelik kazandırmakta ve hareketi çoğunlukla siyasi bir aşamaya geçirmektedirler. Bu noktada Sloven milli hareketinde 1848 Devrimleri süreci önemli bir dönüm noktasıdır. Çünkü bu süreçte Sloven milliyetçiler farklı idari bölgelerde yaşayan ve Habsburglar tarafından yönetilen Slovenlerin tek bir otonom idari birim altında birleşmesini talep etmişler ve bu taleplerini oluşturdukları kuruluşlar ve imzaladıkları dilekçeler aracılığıyla Habsburg İmparatoru'na iletmişlerdir. Böylece Sloven milli hareketi hem siyasi bir nitelik kazanmış hem de kitleselleşmeye başlamıştır. Ancak Viyana Sarayı'nın 1848 Devrimlerini bastırmasından ve Habsburg Monarşisi'nde mutlakiyetçi bir rejimin kurulmasından sonra Sloven milli hareketinin "B Evresi"nden "C Evresi"ne geçiş süreci sekteye uğramış ve üçüncü evre ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısının sonlarında başlayabilmiştir. Bu evrede Slovenlerin Habsburg İmparatorluğu içerisinde özerk bir birim kurmaları yönünde bir talepte bulunmaları Sloven milli hareketinin siyasallaşmasında belirleyici olmuş ve bu durum "C Evresi"ne geçiş sürecini de başlatmıştır. Ancak Habsburg Monarşisi'nde yaşanan siyasi gelişmeler "C Evresi"nin gelişimini engelleyerek Slovenlerin Habsburgların merkezîyetçi yönetimine yeniden girmesine neden olmuştur. Miroslav Hroch'un kuramı çerçevesinde Sloven milli hareketinin görece erken bir dönemde ortaya çıktığını ve geliştiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

CETNAROWICZ, Antoni, "Zjednoczna Slovenia z Problematyki Słoweńskiego Ruchu Narodowego w Połowie XIX. Wieku", *Balcanica Posnaniensia VI Uniwersytet Adama Mickiewicza*, Poznań, Poznań1993, s. 63-77.

DEMİR, Hakan, "XIX. Yüzyılda Hırvat İlerizm Hareketi", *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, I/I, İstanbul 2012, s. 209-239.

_____, Hakan, "Hırvat Politikacı Stjepan Radić'in (Kon)federal Orta Avrupa Programı", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, Temmuz 2015, s. 19-40.

SLOVENYA'DA XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA MİLLİ HAREKET

Enciklopedija Leksikografskog Zavoda VII, Izdanje i Naklada Jugoslavenskog Leksikografskog Zavoda, Zagreb MCMLXIV.

FULBROOK, Mary, *Almanya'nın Kısa Tarihi*, (çev.) Sabri Gürses, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2011.

MELIK, Vasilj, GESTRIN, Ferdo, *Povijest Slovenaca 1813-1914*. (çev.) T. Wittasek ve R. F. Poljanec, Naklada Školske Knjige, Zagreb 1952.

ÖZKIRIMLI, Umut, *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1999.

PIOTROWSKI, Bernard, "Ruch Narodowy Słoweńców (OK. 1770-1848) Mechanizmy Kształtowania Się Tożsamości Etnicznej", *Balcanica Posnaniensia VI Uniwersytet Adama Mickiewicza*, Poznań 1993, s. 43-61.

PRUNK, Janko, *A Brief History of Slovenia*, (çev.) Wayne Tuttle, Špela Kok ve Nina Gorenc, Založba Grada, Ljubljana 2008.

ROGEL, Carole, *The Slovenes and Yugoslavism*, East European Quarterly, New York 1977.

ZAJC, Marko, *Gdje Slovensko Prestaje, A Hrvatsko Počinje*, (çev.) Anita Peti-Stantić, Sanja Slukan ve Miroslav Gradečak, Srednja Europa, Zagreb 2008.

ZWITTER, Fran, *The Slovenes and the Habsburg Monarchy*, University of Ljubljana, Ljubljana 1966.

KONYA VE HAVALİSİ MÜLKİYE MÜFETTİŞİ NUSRET BEY'İN MUHACİRLERE DAİR İNCELEMELERİ*

Kürşat KURTULGAN** - Aydın EFE***

ÖZ

Türklerin Avrupa'ya ayak bastığı andan itibaren hoşgörüyü baktığı gayrimüslimler ile Müslümanların araları, 19. yüzyıl başlarından itibaren bozulmaya başlamış ve Balkan Savaşları'ndan sonra ise tamamen hasmane bir hal almıştır. Bu durum Bulgarlar, Yunanlılar ve Sırlar başta olmak üzere diğer etnik ve dinî gruplar arasında da gelişmiş, yoğun savaşların yaşanmasına sebep olmuştur. Savaşların öncesi ve sonrasında ise güvenli bölgelere doğru göçler meydana gelmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti, Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra muhacirler konusuna eğilme imkânı bulmuştur. Araştırmamız Konya örneğinde, Balkan savaşları esnasında ve sonrasında Türkiye'ye gelen, fakat iskânları gerçekleştirilememiş muhacirler ile yapılan birebir görüşmelerde tanzim edilen tutanaklara ve arşiv belgelerine dayanmaktadır. Mülkiye müfettişi Nusret Bey tarafından hazırlanan bu tutanaklar sayesinde, muhacirlere ve yaşanan sıkıntılara dair ayrıntılı bilgilere ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Balkan Savaşları, Muhaceret, Muhacir, Konya, Rapor.

OBSERVATIONS OF IMMIGRANTS BY NUSRET BEY, CIVIL INSPECTOR OF KONYA AND ITS VICINITY

ABSTRACT

The relationships between non-Muslims, who have been treated with tolerance since Turks stepped into Europe and Muslims, started to deteriorate at the

* Bu çalışma, TODAİE tarafından 2016'da düzenlenen “Anadolu'ya Göç” adlı sempozyumda sunulan bildiri metninin genişletilerek düzenlenmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Artvin, E-mektup: kursatkurtulgan@hotmail.com.

*** Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Çankırı, E-mektup: yorturk33@gmail.com.

beginning of the 19th century, and took a completely hostile status after the Balkan wars. This situation also arose among other ethnic and religious groups, especially Bulgarians, Greeks and Serbians, and led to massive wars. Migrations to safe zones took place before and after the wars.

The Republic of Turkey found the opportunity to deal with the issue of emigrants after the Lausanne Peace Treaty. Our study on the example of Konya is based on records of one on one interviews conducted with immigrants who arrived in Turkey during and after the Balkan wars but were not resettled; and archived documents. Detailed information about emigrants and the problems they had experienced is reached through these records kept by Civil Inspector Nusret Bey.

Key words: Balkan Wars, Immigration, Emigrant, Konya, Report

Giriş

Balkanlardan ve Kafkaslardan yapılan göçlerde Anadolu şehirlerinin “Göç, Muhacir ve İskân” gibi kavramlarla tanışması XIX. yüzyıla kadar inmektedir. Özellikle 93 Harbi ile başlayan Balkanlarda ulus devlet kurma süreci sonrasında Balkan uluslarının bağımsızlıklarına kavuşmak için giriştikleri yoğun mücadeleler ve bu çerçevede düşman olarak gördükleri Müslümanlara yönelik uygulanan şiddet politikaları, Rumeli’den Anadolu’ya muhacereti başlatan sebepler olarak görülmektedir. Çoğu zaman tek taraflı olan göç olgusu bazı zamanlarda karşılıklı olarak da yaşanmıştır. Göçler; Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve nihayet Millî Mücadele döneminde başta Türkler ve Boşnaklar olmak üzere Müslümanların Balkanlar’dan Anadolu’ya; Anadolu’da yaşayan Rum ve Ermeni gayrimüslimlerin de Balkanlar’a doğru göç etmeleri ile beraber yeni bir şekil almıştır. Bu durum Anadolu’da ekonomik açıdan bir boşluk yaratmışsa da, gelen muhacirlerin tarıma dayalı bir toplumda ihtiyaç duyulan insan gücünü karşılamasıyla kısmen kapatılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin temellerinin atıldığı Lozan Barış Antlaşması, düzensiz olarak devam eden göçleri uluslararası zemine taşımıştır. Böylelikle geçmişte yaşanan düzensiz göçler nedeniyle acılar çeken ve maddî kayıplara uğrayan göçmenlerin hakları ilgili devletlerin güvencesi altına alınmıştır. Lozan Barış Antlaşması’nda alınan mübadele kararı ve akabinde diğer Balkan devletleri ile imzalanan “*Tabiiyet Antlaşmaları*”nın Türkiye açısından başka bir anlamı daha bulunmaktaydı. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’ni tanımlayan “*Ulus Devlet*” anlayışına uygun olarak gayrimüslimlerden boşalan-boşalacak bölgelere Türk ve

KONYA VE HAVALİSİ MÜLKİYE MÜFETTİŞİ NUSRET BEY'İN
MUHACİRLERE DAİR İNCELEMELERİ

Müslüman muhacirlerin yerleştirilmesi ve böylelikle homojen bir yapının oluşması sağlanacaktı.

Osmanlı döneminde gayrimüslimler nedeniyle yaşanan sıkıntılara bakıldığında, yaşanan göçleri ve mübadeleyi Türkiye'nin sağlam temeller üzerine inşa edilmesini amaçlayan düzenlemeler olarak görebiliriz. Zira Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu üzerinde uyguladıkları yıkım politikalarında ve içişlerine karışmalarında azınlıklar en fazla kullanılan araçlar olmuşlardır. Bu yönü ile özellikle Osmanlı Devleti'nin son döneminde, en fazla başını ağrıtan konulardan birisi azınlıklar meselesidir.

Avrupa devletlerinin bu politikasının ne kadar uzun soluklu olduğunu göstermesi açısından 28 Temmuz 1860 tarihinde İzmir İngiliz Konsolosu Charles Blunt'un: "*Vilayetin genel durumu günden güne iyiye gitmektedir. Ancak bu iyileşme genellikle Hıristiyanların yararına oluyor. Hıristiyanlar, Türklerin varını yoğunu satın alıyorlar. Elden çıkarılan Türk topraklarının alıcıları her zaman ya Ermenilerdir ya da Rumlardır.*" ifadesi son derece manidardır. Zira bu durum, I. Dünya Savaşı'ndan sonra azınlıkların demografik açıdan sayısal çoğunluğu ele geçirmek için ortaya koydukları maddî ve manevî çabalarının, daha o günlerde belirlenmiş ve uygulamaya konmuş olduğunu göstermektedir.¹ Bu yönü itibariyle Türkiye sınırları içerisinde azınlıkların varlığı güvenlik açısından tehlike arz etmiş olabilir.

Oysa Türkler açısından durum böyle midir? Dünyada yaşanan göç olaylarını incelediğimizde egemen olan unsurun gücünü kaybetmesiyle geride kalanların hâkim oldukları bölgeye doğru geri çekildikleri görülür. Türkler ise egemen unsur olmadıkları bölgelerde bile halkla iç içe huzur içinde yaşayabilmişlerdir. Gösterilen inanılmaz uyum sayesinde bu bölgeleri de yurt olarak kabullenmiş ve mecbur kalmadıkları sürece geri çekilmemişlerdir.

Balkan Savaşları ile başlayan göçler sürecinde yaşanan zararların telafisi ve iskânları Cumhuriyet döneminde konunun muhatabı olan devletler ile yapılan antlaşmalar çerçevesinde imzalanan antlaşmalarla sağlanmıştır. İskân faaliyetleri sonucunda da gelen muhacirlerin sosyal hayata intibakları gerçekleştirilmiştir.

¹ Bilal N. Şimşir, "Ermeni Gaillesinin Tarihsel Kökeni Üzerine", *Ermeni Araştırmaları*, ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Sayı 1, Ankara Mart-Nisan-Mayıs 2001, s. 110.

1. Antlaşmalar

Mübadeleye dair Osmanlı döneminde de bazı çalışmalar ve antlaşmalar imzalanmışsa da I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla uygulanamamıştır. Bu durum Cumhuriyet döneminde tekrar gündeme gelmiş ve göç süreci, 30 Ocak 1923 tarihinde Yunanistan ile imzalanan antlaşma ile başlamış; 1925 Bulgaristan, Yugoslavya ve 1933 yılında Romanya ile imzalanan antlaşmalar ile devam etmiştir.²

Türkiye Cumhuriyeti, bu antlaşmalar ile mevcut sınırları dışında kalan soydaşlarına değil, aynı zamanda farklı etnik unsurlardan Müslümanlara da yardım elini uzatmış oluyordu. Buhara'dan Türkistan'a, Orta Doğu'dan Balkanlara birçok coğrafyadan gelen Arap, Afgan muhacirleri örnek olarak verilebilir. Bu fikir bir anda oluşmamıştır. Alınan her türlü kararda olduğu gibi önce mecliste tartışılmış ve alınan ortak karar ile uygulamaya konulmuştur. Nitekim Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kalan insanlarla alâkalı kanun görüşmelerinde Biga Mebusu Samih Rifat Bey; *“Biz Türk lisanı söyleyen Türklüğü ve Türk şiarını terennüm eden, Türklük ruhunu gösteren, Türk olan ve ‘Ben Türküm’ diyen insanları da içimize almamız. Türk birçok aksamın babasıdır. Boşnaklar, Macarlar, Arnavutlar Türk'tür”* demektedir.³

Söz konusu dönemde Türkiye Cumhuriyeti yöneticileri, bu konuya son derece büyük bir önem vermiş, sorunun çözümü için ince ve duyarlı bir politika izlemiştir. Halen bu politikalar çerçevesinde mücadele vermeye devam etmekte ve güvenli bir liman olarak görülmektedir. Bunun en somut örneği can güvenliklerini sağlamak için hem Kafkaslardan ve hem de güneyden gelen muhacirlere yönelik izlenen politikalar gösterilebilir.

2. Göç Yolları

Göçmenlerin güzergâhları ve nakil araçlarına bakıldığında, geldikleri yerlere göre farklılıklar görülmektedir. Yunanistan'dan gelen muhacirlerin büyük bir kısmı İzmir, İstanbul ve Mersin limanlarına deniz yolu ile

² İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, I, TTK Yay., Ankara 2000, s. 185, 256, 265.

³ TBMM. G.C.Z.C. (1985), *IV., 2 Mart 1339 (1923) - 25 Teşrinievvel 1934*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, Sanem Matbaası, Ankara, s. 276.

**KONYA VE HAVALİSİ MÜLKİYE MÜFETTİŞİ NUSRET BEY'İN
MUHACİRLERE DAİR İNCELEMELERİ**

taşınmışlardır. Bu limanlardan karaya çıkanlar, demiryolu veya kendilerine ayrılan askerî ve sivil araçlarla daimî iskân bölgelerine nakledilmişlerdir.⁴

Bulgaristan, Romanya, Arnavutluk, Makedonya, Sırbistan, Karadağ ve Bosna Hersek gibi bölgelerden gelenler ise deniz yolunun yanı sıra söz konusu dönemde önemli bir yere sahip olan demiryollarını ve diğer karayolu ulaşım araçlarını kullanarak Anadolu'ya gelmişlerdir.⁵

Göç sürecinde izlenen yollar ülkelere göre farklılık gösterse de genel olarak muhacirlerin büyük bir kısmının karayolu ile Edirne sınırından ülkeye giriş yaptıkları ve buradan İstanbul'a, oradan da yerleştirilecekleri bölgelere sevk edildikleri bilinmektedir.

3. Geçici Barınma Yerleri

Muhacir kayıt defterlerinden elde edilen bilgiler ışığında muhacirlerin ilk geldikleri zamanlarda geçici olarak çevrede bulunan bazı binalar ve devlet kurumlarında kaldıklarını görülmektedir. Bir süre burada kaldıktan sonra imkânlar dâhilinde başka meskenlere daimî iskânları gerçekleştirilmiştir. Özellikle Balkan Savaşları esnasında ve sonrasında yaşanan göçlerle gelenler, yaşanan yönetim zafiyetinden ve imkânsızlıklardan dolayı bir süre kendi başlarına bırakılmışlardır. Bazı aileler ise kendi imkânları ile kiraladıkları veya satın aldıkları meskenlere yerleşmişlerdir. Bazıları ise çevrede bulunan akrabalarının yanına sığınmak suretiyle yaşamlarını idame ettirmeye çalışmışlardır. İncelediğimiz muhacir kayıt defterlerinden elde edilen bilgiler çerçevesinde belirlenen geçici iskân yerleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1 - Geçici İskân Yerleri

Geçici İskân Yerleri	Hane	Nüfus
1- Alâeddin Tepesindeki Mektep	1	57
2- Hacı Hafız Medresesi		3
3-İrfaniye Medresesi		10

⁴ BCA. 272.11.13.44.6; 272.12.40.41.9; 272.12.41.46.2.

⁵ Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yay., Trabzon 2006, s. 119.

KÜRŞAT KURTULGAN – AYDIN EFE

4- Karatay Medresesi	6	53
5- Larende Medresesi		34
6- Molla Efendi Medresesi		33
7- Nakip Oğlu Medresesi		6
8- Süleymaniye Medresesi		32
9- Yusuf Ağa Medresesi		9
10- Ziyâeddin Medresesi		13
Toplam	2	248

Kaynak: BCA. 15 ve 16 numaralı defterler.

Buralarda yaşayan insanlar bir süre halkın yardımlarıyla yaşamlarını sürdürmüşlerse de bu yardımların da kesilmesiyle büyük bir sıkıntı içine düşmüşlerdir. Bunun doğal sonucu olarak da buldukları bölgelerde asayişsizlikler giderek artmıştır. Bu sebeple bir süre sonra geçici iskân yerlerini terk etmek zorunda kalmışlar ve başka yerlere taşınmışlardır. Bunlara ek olarak daha önce Adana, Mersin, İstanbul ve Niğde gibi şehirlere yerleştirilmiş olanların da işgallerin başlamasıyla güvenli olarak görülen Konya'ya geldikleri bilinmektedir. Bu insanlar da kısa bir süre bu geçici barınma yerlerinde kaldıktan sonra meskenlere çıkmışlardır.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti yöneticileri, geçmişte yaşanan göç olaylarından edinilen tecrübeler doğrultusunda ve ülke imkânları çerçevesinde bir dizi tedbirler almışlardır. Örneğin Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan mağduriyetlerin tekrarlanmaması için ülkeye giriş noktalarında misafirhaneler açılmıştır. Bu misafirhanelerde geçici olarak her türlü ihtiyaçlar giderilmiş ve daimi iskânlar yapılmaya kadar geçen süre zarfında yaşanacak mağduriyetlerin önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁶ Zaman içerisinde bu misafirhanelerin sayısı ve kontenjanları artırılmıştır. Misafirhaneler, mübadele kapsamında gelenlerin nakillerinin tamamlanmasıyla birlikte önemlerini yitirmişler ve ihtiyaç kalmadığı için zaman içerisinde kapatılmıştır.

4. Müfettiş Raporlarının Muhteviyatına Dair Bilgiler

Araştırmamıza konu olan Kasım 1924 tarihli, Konya ve Havalisi Mülkiye Müfettişi Nusret Bey tarafından tutulan tutanaklar, daha sonra rapor

⁶ BCA. 272.12.41.46.21. L.9.

KONYA VE HAVALİSİ MÜLKİYE MÜFETTİŞİ NUSRET BEY'İN
MUHACİRLERE DAİR İNCELEMELERİ

haline getirilerek Dâhiliye Vekâleti'ne sunulmuştur. Raporda Balkan Harbi esnasında gelenler, başka yerlerde iskânları kararlaştırılmışken buraları terk ile gelenler ve iskân hakkı olmasına rağmen sıkıntı içerisine düşenlerin durumları yer almaktadır. Ayrıca bu insanların karşılaştıkları problemlere dair bilgiler, çözüm önerileri ve gerçekleştirilen faaliyetler de yer almaktadır.

Rapor, eklerde sunulan örnek metinlerden oluşmakta ve toplam 24 leften ibarettir. Raporda, bilgisine başvurulmuş muhacirlerin toplam sayısı ise 14 hanede 52 nüfustur. Müfettişlerin görevlendirilmesi ve sonrasında bunun gibi raporların düzenlenmesinde muhacirlerin mağduriyetlerini dile getiren başvuru dilekçelerin etkisi büyüktür. Gönderilen müfettişler bu olayı oldukça dikkatli incelemiş, çözüm önerilerini veya gerçekleştirilen çözümleri ayrıntılı bir şekilde raporlarına yazmışlardır. 4-5 Kasım 1924 (4-5 Teşrinisânî 1340) tarihli, Konya ve Havalisi Mülkiye Müfettişi Nusret Bey imzalı bu raporlar, 8 Kasım 1924 (8 Teşrinisânî 1340) tarihinde Dâhiliye Vekâleti'ne sunulmuştur.⁷ Raporun muhtevasından;

- 1- Öncelikle iskânları yapılmayanların nerelerde yaşadıkları, kimlerin yanında kaldıkları gibi konular,
- 2- İskân mntıklarını terk edenlere yapılan muameleler ve karşılaştıkları sorunlara dair bilgiler,
- 3- Hangi dönemde geldiklerine dair bilgiler (Burada göze çarpan ayırım Balkan Harpleri esnasında gelenler ve mübadele kapsamında gelenler şeklindedir),
- 4- Kişi bazında yaşanan sorunlara dair ayrıntılı malumatlar,
- 5- Muhacirlere verilmiş fakat devlet memurları tarafından işgal altında tutulan meskenlere dair bilgi cetvelleri,
- 6- Söz konusu dönemde iskânları yapılmayan ve zor durumda olan muhacirlerle yapılan görüşmelerde tutulan notların içeriklerine dair bilgiler edinilebilmektedir.

Bu süreçte 413.922'si Rumeli'den ve 96.000'i Adalardan olmak üzere toplam 509.922 nüfusun bu şekilde geldiği⁸ ve Konya merkez ve ilçelerine yerleştirilen muhacir sayılarının fazlalığı, yaklaşık 11 bin civarında olduğu düşünülürse, aslında iskân faaliyetlerinin dönemin şartlarına göre oldukça başarılı geçtiği söylenebilir.

⁷ BCA. 272.12.43.62.17. L.1-24; 272.12.44.65.23. L.1-6.

⁸ BCA. 272.14.75.24.6

Gönderilen müfettişlerin soracakları konulara dair bir matbu anket formu hazırladıkları görülmektedir. “*Hangi tarihte hicret ettiniz ve şu an nerede ikamet ediyorsunuz? İskân edildiniz mi?*” soruları herkese aynı şekilde sorulmaktadır. Hemen hemen herkese aynı şekilde soru yönelten bu müfettişler, daha çok muhacirlerin ifadelerini birebir yazmışlardır.

Temmuz ayından başlayıp 8 Kasım 1924 (8 Teşrîn-i sâni 1340) tarihine kadar süren zaman aralığında yapılan görüşmelerde tutulan tutanaklar oldukça ilginç olup ayrıntılı bilgiler içermektedir.⁹

Raporda meskenlerde yapılan incelemelere rastlanılmaktadır. Tespit edilen meskenlerde o an için kimlerin oturmakta olduğu ve oturmaya haklarının olup olmadığına kadar ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Burada göze çarpan ilginç notlardan bir tanesi söz konusu evlerde sadece Balkanlardan değil; İslam dünyasının dört bir tarafından gelip Anadolu’ya sığınan insanların varlığıdır. Örneğin 732 numaralı binaya Buhara’dan kalkıp gelmiş olan ve dört nüfustan ibaret ailesiyle Konya’ya yerleşmiş olan Buharalı Ömer oğlu Hacı İshak ve ailesinin iskân edildiği görülmektedir.¹⁰ Bu durum Türkiye’nin Müslümanlar açısından ne kadar önemli olduğunu gösteren somut bir örnektir.

Konya gerek bulunduğu coğrafi konum, gerek güvenliği ve gerekse uçsuz bucaksız tarım arazilerine sahip olması nedeniyle tercih edilen bir şehir olmuştur. Bu olumlu özelliklerinin yanı sıra tercih edilmesinin altında yatan diğer bir sebep daha önce buralara yerleşmiş olan akrabaları ile bir araya gelmek istemeleridir. Gelenlerin bir kısmı öncelikle İstanbul, Adana, Mersin, Niğde, Kayseri vb. şehirlere de yerleşmişlerdir. Fakat bu şehirlerin de Mondros Mütarekesi sonrası işgal edilmeye başlanmasıyla bazı aileler, buraları da terk ederek güvenli bir yer olarak görülen Konya’ya doğru hareket etmişlerdir. Bazı aileler ise yerleştirildikleri Kayseri ve Niğde gibi yerlere uyum sağlayamadıklarını belirterek aldıkları izinle Konya’ya gelmişlerdir.

5. Balkan Harbi’nden Sonra Gelenlere Dair Tutanaklar

Araştırmanın birinci kısmında Balkan Harbi’nden sonra gelmiş fakat daimî iskânları yapılamamış muhacirlerin verdikleri ifadelerle dair tutulan tutanaklar yer almaktadır. İncelenen arşiv belgesinde gelenlerin ve örnek

⁹ BCA. 272.12.43.62.17. L.10.

¹⁰ BCA. 272.12.43.62.17. L.19.

KONYA VE HAVALİSİ MÜLKİYE MÜFETTİŞİ NUSRET BEY'İN
MUHACİRLERE DAİR İNCELEMELERİ

olarak değerlendirilen muhacir ailelerinin sayısı beş hanede 21 nüfustur. Üç ila altı nüfus arasında değişen sayılardan oluşan bu ailelerin ortak özellikleri aynı bölgenin insanları olmaları ve Anadolu'da birlikte hareket etmeleridir. Memleketlerine bakıldığında Lankaza'dan iki aile, Siroz'dan iki aile ve Selânik Demirhisar'dan bir ailenin geldiği görülmektedir. Bu ailelerin hepsi 27 Temmuz ile 28 Ağustos 1924 (Temmuz-Ağustos 1340) tarihleri arasında daimî iskânlarının yapılması için başvuruda bulunmuştur.¹¹ Bu ayırıştırma, geldikleri yer ve geliş tarihlerine bakarak yapılmıştır. Öncelikle bu beş ailenin ortak özellikleri aynı yörenin insanları ve 1912-1913 (1328-1329) yıllarında ilk olarak Adana, Tarsus ve Mersin hattına yerleşmiş olmalarıdır. Mondros Mütarekesi sonrası buraların da Fransızlar tarafından işgal edilmesiyle daha güvenli bir bölge olarak görülen İç Anadolu'ya doğru harekete geçtikleri ve Konya'yı tercih ettikleri anlaşılmaktadır.

Örnek alınan ifade tutanaklarından birincisi, Lankaza muhacirlerinden Halil oğlu Celâl'in ifadesidir. Aile reisi, üç nüfustan ibaret ailesinin can güvenliğini korumak üzere Konya'ya gelmiş ve Sedirler olarak bilinen yerdeki Yanık Cami Mahallesinde bir ev kiralayarak burada yaşamaya başlamıştır. Arabacılık yaparak geçimini sağlayan bu aile, *Mübadele Antlaşması*'nın imzalanmasından sonra yanlarında bulundurdıkları evraklar ile mübadele kapsamına alınmalarını ve kendilerine yardım edilmesini istemişlerdir. 14 Ağustos tarihinde yaptıkları başvuru kabul edilmişse de sonuç alınmadığı için 21 Eylül tarihinde aile tarafından yeni bir dilekçe verilmiştir. Dilekçesi üzerine *kendisinden beyanname bedeli olarak 12,5 lira istenmişse de fakir olduklarından bu parayı veremeyeceklerini* söylemiştir. Ayrıca istenen tapuları da *fırar etmek suretiyle geldikleri için* ibraz edememişlerdir.¹²

İkincisi, yine Lankaza kazası muhacirlerinden 60 yaşındaki Mustafa oğlu Hasan ve üç nüfustan oluşan ailesine ait tutanaktır. Tutanaktan anlaşılan Mustafa oğlu Hasan, Halil oğlu Celâl adlı diğer muhacirin kayınpederidir. İki aile birlikte Sedirler'de kiraladıkları evlerde oturmaktadırlar. Damadı arabacılık yaparak, kendisi de bakkalcılık ile geçimlerini sağlamaktadırlar. 27 Temmuz 1924 (24 Temmuz 1340) tarihinde iskân talebinde bulunmuşlar ve kendilerine mesken verilmesi kararı çıkmasına rağmen, 4 Eylül itibarıyla bu kararın gerçekleştirilmediği ve evlerine kavuşamadıkları görülmektedir. Daha sonra bir mesken verilmişse de bu meskeni harap olduğu için kabul

¹¹ BCA. 272.12.43.62.17. L.20-21;272.12.44.65.23.

¹² BCA. 272.12.43.62.17. L.21.

etmemişlerdir. *Bu meskenin harap bir halde olduğu için oturamadığını İskân Müdürü'ne aktarmışsa da, talebi İmar İskân Müdürü Abdullah Niyazi Bey¹³ tarafından başka ev yoktur denilerek reddedilmiştir.*¹⁴ Üçüncüsü, Siroz muhacirlerinden olan Attar Yaşar oğlu Şevket Efendi'nin kayıt edilen ifadesidir. Bu aile de ilk olarak Adana'ya yerleşmiş ve can güvenliği kalmadığı için Konya'ya gelmiştir. Sedirler'de Sarnıç mahallesinde kiraladıkları evlerinde kalan bu muhacirler de 2 Ağustos 1924 (2 Ağustos 1340) tarihinde iskân talebinde bulunmuşlardır. Bu talep çerçevesinde kendilerine bir mesken verilmiş ise de harap bir halde olmasından dolayı kabul görmediği anlaşılmaktadır. Şevket Efendi ifadesinde *aynı dönemde mübadeleye tabi olmayan Kaşgarlı Hasan Efendi'ye verilen 596 numaralı ev gibi bir ev talep etmiştir.* Bu talebine iskân dairesince verilen cevapta; *“Eğer elinizde Kaşgarlı Hasan Efendi'de olduğu gibi bir tapu var ise size de bu tip bir ev verebilecektir.”* denmektedir. Şevket Efendi, yine aynı şekilde *Vanlı ailelere de ev verildiğinden bahis ederek haksızlığa uğradığını ifade etmeye çalışmışsa da tapusu olmadığı için bu isteğinde ısrar edememiştir.* Ama mesken konusunda şikâyet dilekçelerini yazmaya devam etmiş ve başta Atatürk ve İsmet Paşa olmak üzere hepsine 20 Ekim 1924 (20 Teşrinievvel 1340) tarihinde telgrafla müracaat ve şikâyette bulunmuştur.¹⁵

Bir başka kayıt, Siroz muhacirlerinden olan Boyacı Hasan oğlu Mehmet adına düzenlenmiştir. Ağabeyi, annesi, kız kardeşi ve aileleriyle birlikte Konya'ya göç ederek gelmişlerdir. *Ailece akrabalık bağı olmayan bir başka ailenin yanında kaldıklarını ve arabacılık ile geçimlerini sağladıklarını beyan etmişlerdir.* Söz konusu süreçte İskân Dairesi'ne başvurmuşlarsa da kendilerinden kurallar gereği tapu kayıtları istenmiştir. *Yanlarında bulunan tapuların Rumca olması nedeniyle kabul etmeyen iskân memurları Türkçeye çevirmelerini istemiştir.* Fakat imkânları olmadığı için çevirtemediklerinden belgeleri Ankara'ya gönderilmiştir. İskân dairesinde kendilerine *Ankara emir versin size o zaman mesken verebiliriz* denilerek sıkıntıları çözülmemiştir. Raporda geçen bir diğer ayrıntı ise, o ana kadar neden iskân talebinde bulunmadıklarıyla alakalı bir soruya verilen cevaptır. Zira bu muhacir ailesinin reisi ameliyat olmak için İstanbul'a gitmiş ve orada vefat ettiğinden dolayı başvuramamış oldukları ifade edilmektedir.¹⁶ İncelenen bu beş ailenin son ifade tutanağı oldukça ayrıntılı bilgiler vermekte ve memurların haksız uygulamalarının nasıl bir mağduriyete sebep olduğunu gözler önüne

¹³ BCA. 272.71.32.40.7.L.7.

¹⁴ BCA. 272.12.43.62.17. L.21.

¹⁵ BCA. 272.12.43.62.17. L.20.

¹⁶ BCA. 272.12.43.62.17. L.20.

KONYA VE HAVALİSİ MÜLKİYE MÜFETTİŞİ NUSRET BEY'İN
MUHACİRLERE DAİR İNCELEMELERİ

sermektedir. Söz konusu olay Konya Darülrifan Mektebi muallimlerinden Siroz'un Demirhisar muhacirlerinden Muallim Ahmet Hamdi oğlu Hafız Ali Hayri Efendi'nin 290 numaralı tutturduğu ifade tutanağı ile ortaya çıkmıştır. 4 Kasım 1924 (4 Teşrîn-i sâni 1340) tarihli bu ifadede hakkını arayan tahsilli bir insanın feryatları bulunmaktadır. Özellikle İskân Müdürü Nusret Bey tarafından haksızlığa uğratıldığını ve mağdur edildiğini iddia etmektedir.

Göç ettiği yerde Demirhisar'da İptidai Muallimi olan Ali Hayri Efendi 29 Mart 1923 (16 Mart 1329) tarihinde kendisine verilen 129 numaralı evrak ile Konya Vilâyeti İptidai Mektebine atanmıştır. Bu atama sonrası Konya Çumra Nahiyesi Alibeyhüyüğü Köyü'nde muallim olarak göreve başlamıştır.

O günlerde altı nüfuslu ailesi ile Pazarcı Rahim Ağa'nın evinde kirada otururken, Mübadele sözleşmesinin imzalanması üzerine 24 Şubat 1924 (24 Şubat 1340) tarihinde iskân talebinde bulunmuştur. Bu talebi üzerine kendisine, 18 Haziran 1924 (18 Haziran 1340) tarihinde, 700 numaralı bina verilmiştir. Fakat bu evin İhtiyat Zabitanından Niğdeli Mustafa tarafından işgal edildiğinden bahisle, problemin çözülmesi için defalarca dilekçe verdiğini, fakat çözülmediğinden bahisle İskân Müdürü Nusret Bey hakkında da şikâyette bulunmuştur. Bu şikâyete sinirlenen müdür, iskân komisyonunda; *ellerinde muhacir olduğunu ispat edecek belgeleri olmasına rağmen, muallim olduğu ve maaşıyla ailesine bakabilecek durumda bulunduğunu beyan ederek vesikası olsa bile kendisine mesken verilemeyeceği yönünde bir karar çıkartmıştır*. Hâlbuki aynı dönemde gelmiş olan ve lisede muallimlik yapan Karaferyeli Hüseyin Avni Efendi'ye; Rupçoğlu Faik ve Elçi Hasan Beylere ev verildiğinden hareketle emsal göstermiş ve onlara verilip de kendisine neden verilmediğini sormuştur. Ayrıca Demirhisarlı Ganiye Hanım'a da tapusu olmadığı halde ev verildiğini, yine aynı şekilde mübadeleye tabi olmadığı halde Rupçoğlu (Dövlent) Faik ve Kaşgarlı Elçi Hasan Efendi'ye de birer ev verildiğinden bahisle kendisine haksızlık edildiğini dile getirmiş ve hakkını istemiştir.

Müfettiş bu olayda, *memurların maddî bir karşılıkla bu binaları verip vermediğine* dair sorular sormuş ve şüphelenmiştir. Fakat muhacir “bilemem efendim işitmedim” diyerek dürüstlük yapmıştır.

Sorunun çözümü için içerisinde oturan İhtiyat zabitanından Mustafa'ya tahliye etmesi yönünde kolordu tarafından 5 Kasım 1924 (5 Teşrînisâni 1340) tarihinde yazı yazılmışsa da tahliye işi gerçekleşmemiştir.

Bunun sebebi ise *zabit Mustafa ve eşinin aynı zamanda harikzede*¹⁷ *olmalarıdır*. Harikzede olanlar, vekâletin yazısına istinaden oturdukları binaları boşaltmayacaklardır. İçeriğine iyice bakıldığında asıl sorunun usulsüz şekilde yerleşen muhacirlerin, mülteci ve harikzede olduklarını söyleyenlerin bu meskenlere oturmalarından kaynaklanmıştır. Zira Başvekâlet'ten gelen yazılarda bu gibi kimselere dokunulmaması önemle bildirilmektedir.¹⁸

Yapılan araştırmada dikkat çeken bir başka konu da Buhara, Türkistan ve Kaşgar gibi yerlerden gelen mültecilerin de iskânlarının yapılmış olmasıdır. Bunların *iskânları hangi antlaşmalar çerçevesinde ve hangi haklar dairesinde yapılmıştır?* gibi sorulara ne yazık ki tam bir cevap verilememektedir.

6. İskân Mahallerini Terkle Konya'ya Gelenlerin Tutanakları

İkinci kısımda ise Karaman, Niğde ve Kayseri gibi yerlerde iskânları planlanmışken çeşitli bahanelerle buraları terk ederek Konya'ya gelmiş ve burada iskân talebinde bulunan muhacirlere dair tutulan tutanaklar bulunmaktadır. Serfiçeli, Kozanalı ve Selânikli bu muhacir ailelerinin sayısı altı hanede 18 nüfustan ibarettir. Bunlar da kız kardeşleri, eniştelere veya uzak akrabalarının yanında olma isteğinden yola çıkmışlardır. Söz konusu muhacirler aslında iskân haklarını böylelikle kaybetmiş olmalarına rağmen, dönem dönem verdikleri dilekçelerle Konya'da ev, dükkân ve tarla talep ettikleri ve yapılan planlamanın sekteye uğramasına sebep oldukları anlaşılmaktadır. Bu tip aileler daha çok akrabalarının yanında ikamet etmekte veya kendi imkânları ile kiradıkları evlerde yaşamaktadırlar.¹⁹

Bu çerçevede kendilerine verilen meskenleri terk ettikleri için söz konusu yerler, yapılan kontroller sonrası boş farz edilmiştir. Zira bu evlerin kontrolleri tevzi edildikten sonra da devam etmiş ve kullanılmadıkları anlaşıldığında yeniden bir başka muhacire verilmesi cihetine gidilmiştir.

Bu durum Kozana muhacirlerinden Ruşen oğlu Salih'in ifadesinde de geçmektedir. 40 yaşında olan Salih, oldukça kalabalık bir aileye sahiptir. Toplam nüfusuna baktığımızda kardeşleri ve amcası Osman oğlu Demir Ali

¹⁷ Yangında zarar görenler.

¹⁸ BCA. 272.12.43.62.17. L.7;15;17-18.

¹⁹ BCA. 272.12.43.62.17. L.6.

KONYA VE HAVALİSİ MÜLKİYE MÜFETTİŞİ NUSRET BEY'İN
MUHACİRLERE DAİR İNCELEMELERİ

birlikte 13 kişinin birlikte hareket ettikleri görülmektedir. Öncelikle Niğde'nin Gölcük Köyüne sevk edilen bu aile, *burada yaşayan ahali ile uyum sağlayamadıklarını söyleyerek* burayı terk ile Konya'ya gelmişlerdir. Burada bulunan enişterisi Aziz Dursun'un yanına misafir olarak yerleşmişlerdir. Pek kalabalık oldukları için mecburen 923 numaralı harap bir binaya yerleşmek zorunda kaldıklarını ve İskân Müdüründen yardım talep ettiklerini dile getirmektedirler. Bu taleplerinin *bugün yarın halledeceğiz diyerek çözümsüz bırakıldığından* hayıflanmaktadır [4 Kasım 1924 (4 Teşrin-i sâni 1340)].²⁰

İklimle uyum sağlayamadıklarını ve sağlık durumlarının bozulduğunu belgeleyenlere ellerindeki evrak mukabilinde mal mülk verilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat bu muhacirlerin birçoğu kendi istekleri ile hareket ettikleri için iskân haklarını kaybetmişlerdir. Bunun gibi muhacirlere iskân sürecinin sona erdiği günlerde imkân dâhilinde mal ve mülk verileceği bildirilmiştir.

Bir başka ilginç tutanak ise daha önce Kayseri İncesu'da iskân edilmiş olan Serfiçeli Sofu İbrahim oğlu Ömer Efendi'nin verdiği ifadedir. Ömer Efendi ifadesinde, kız kardeşi olan Hatice Hanım'ın kızı ile evli olan Hacı Hafız Derviş'in evine gelerek burada geçici olarak kalmaya başladıklarını belirtmiştir. Beş nüfustan ibaret olan bu aileye yanlarında getirdikleri evraklara mukabil 572 numaralı bina verilmiştir. Fakat bu bina normal meskenlere göre biraz değişik bir özelliğe sahiptir. Zira kendilerine verilen bu ev on odalı ve oldukça büyük bir yapı olmasından dolayı hastahane olarak kullanılmaktaydı. Ömer Efendi, yapılan yanlışın farkına varılması üzerine bu tevzi kararının iptal edildiğini ve henüz yerine bir ev verilmediğini söylemiştir. Kız kardeşi de kendisi gibi muhacir olduğu için bir meskene sahip olmuş ise de bu binanın askeri ahırlarla bitişik olmasından dolayı kendilerine kira bedeli ödenmiştir. Karşılığında aldıkları ücrete mukabil başka bir yerde kirada oturdukları anlaşılmaktadır.²¹

7. İskân Hakkı Olmasına Rağmen Sıkıntı Yaşayanlara Dair Tutanaklar

Üçüncü kısımda ise mübadele kapsamında gelen fakat iskân çalışmalarında sıkıntıya düşenlerin oluşturduğu muhacirler bulunmaktadır.

²⁰ BCA. 272.12.43.62.17. L.13.13A.

²¹ BCA. 272.12.43.62.17. L.19;22A.

Bu ailelerin de üç hanede 15 nüfusu Lankaza, bir hanede bir nüfusu ise Kozana muhacirlerindedir.

Raporda bu konuyla ilgili ilk göze çarpan olay ise beş aileden oluşan Lankazalı Osman oğlu Ali Çavuş ve biraderi Hasan'a, 30 Ocak 1924 (30 Kânûnusânî 1340) tarihinde, tevzi edilen 732 numaralı binanın Bursa'ya firar ettikleri düşünülerek Türkistanlı Hacı İshak Efendi'ye verilmesidir. Oysa yaz aylarında Bursa'da bulunan akrabalarını ziyarete gitmişlerdir. Yaklaşık bir ay kadar halaoğlu olan Lankaza muhacirlerinden Ahmet oğlu Recep'in evinde kalmışlardır. Bu süre sonunda Hacı İshak Efendi'nin Ermenilerden kalma 892 numaralı bir başka eve nakledildiği görülmektedir. İşin ilginç yanı ise 892 numaralı binadaki Şaban oğlu Mustafa'nın da 959 numaralı bir başka binaya yerleştirilmesi, yaşanan olayın birçok aileyi etkilediğinin göstergesidir. 959 numaralı binada da sorun çıkmıştır. Zira bu meskende *kâtiplik* yapan İsmail Hakkı isimli bir devlet memuru oturmaktadır.²² Yapılan yazışmalar neticesinde bu memur evden çıkarılmıştır.

Bir başka tutanak ise Lankaza Kazası Sarova Köyü muhacirlerinden Hüseyin oğlu Mehmet'in ifadesidir. 40 yaşlarında olan Mehmet ve beraberinde karısı, kız kardeşi ve annesi bulunmaktadır. İfadelerde düşülen bir not önemlidir. Zira birçok muhacirde bu kayıt yok iken Mehmet de *Okuryazar* olduğuna dair not düşüldüğü görülmektedir. Mehmet'in yaşadığı sıkıntı ise diğerlerine nazaran daha komik görüldüğü için çalışmaya dâhil edilmiştir. Zira 1923 (1339) yılı kışında gelen bu aileye, 770 numaralı binanın verilmesine rağmen, yaşanan sıkıntıdan dolayı hiçbir akrabalığı bulunmayan Lankaza kazası Sarova Köyü muhacirlerinden Eyüp Recep ve beş nüfustan ibaret olan ailesinin de geçici olarak buraya yerleştirilmeleridir. Bir süre sonra Eyüp Recep'e bir başka ev verilmesine rağmen, yeni evine çıkmadığı ve Mehmet'in evinde kalmaya devam ettiği görülmektedir. Mehmet, Eyüp Recep'in Konya'nın bir köyünde çobanlık yaptığını ailesinin ise kendisine ait evde kaldığını söyleyerek sorunun çözümünü ve tahliyelerini talep etmektedir.²³

Muhacirlerin sıkıntıları ile ilgili bir örnek de şöyledir: Kozana'nın Sofular Köyü muhacirlerinden 32 yaşındaki Veli oğlu Şevket'in ifadesi farklı bir sıkıntıyı gündeme getirmektedir. Daha önce Tarsus'a gelen ve orada bir süre amelelik yaparak yaşadıkdan sonra Konya'ya gelen bu muhacir, amcası

²² BCA. 272.12.43.62.17. L.2;15;10A.

²³ BCA. 272.12.43.62.17. L.15;10B.

KONYA VE HAVALİSİ MÜLKİYE MÜFETTİŞİ NUSRET BEY'İN
MUHACİRLERE DAİR İNCELEMELERİ

Yusuf'un yanına sığınmıştır. Yaptığı başvurulara *bekâr olması ve bir nüfustan ibaret olanlara mesken verilemez* hükmünden dolayı ret cevabı verilmiştir.²⁴

8. Değerlendirme

Rapordan edinilen bilgiler ışığında yaşanan sorunların ana sebebi konut sıkıntısıdır. Sıkıntının ortaya çıkmasında en belirgin sebep gayrimüslimlerden kalan evlere, söz konusu tarihlerde, Konya'da çalışmakta olan devlet memurlarının gayri resmî bir şekilde yerleşmeleridir. Ayrıca kendisine ev tevzi edilen muhacirlerin, şahıslarına verilen evlerden bu şahısları çıkaramadıkları için evsiz kalmaları ve mağdur olmalarıdır. Bu gibi binaların sayısı 11 olarak belirlenmiştir. Tablo 2'te bu meskenler ve işgal edenler hakkında bilgiler bulunmaktadır.

Tablo 2 - İşgal Altında Bulunan Meskenler

Mesken	İşgal Edenler	Çözüm Yolu
422	Orman Müdürü	Yeni bir ev verileceği için şimdilik beklemede
485	Muhabere Bölüğü Kâtibi Nizameddin	Kolorduya yazılan yazı ile tahliyesi sağlanmıştır.
293	Şimendifer Memuru Erzurumlu Dursun Efendi	Polis tarafından zorla tahliye ettirilmiştir.
439	Binbaşı Hamdi Beğ	Tahliye kararına uyarak çıkmıştır.
447	Beşinci Kolorduya yakınlığı	Muhacire Kira Bedeli Ödenme kararı verilmiştir.
519	Halk Fırkası Merkezi	Muhacire Kira Bedeli Ödenme kararı verilmiştir.
568	Askeri Depolara Yakınlığı	Muhacire Kira Bedeli Ödenme kararı verilmiştir.
576	Levazım Mutemedi Mustafa	Kolorduya yazılan yazı ile tahliyesi sağlanmıştır.
577	Aksaray İmar İskân Müdürlüğü Kâtibi Nesip Efendi	Yeni bir ev verileceği için şimdilik beklemede
764	Yolcu Memuru Vanlı Sıtkı ve Biraderi Ali Efendiler	Polis tarafından zorla tahliye ettirilmiştir.
592	Müstahdem Abdullah	Polis tarafından zorla tahliye ettirilmiştir.

²⁴ BCA. 272.12.43.62.17. L.14;14D.

KÜRŞAT KURTULGAN – AYDIN EFE

Abdullah, aslında Selânik'in Demirhisar muhacirlerindedir. Söz konusu dönemde Konya'da bulunan Müskirat Fabrikasında* Müstahdem olarak çalışmaktadır. Bu eve usulsüz olarak kendi kendine yerleşmiş ve uzunca bir süre sıkıntı yaşanmasına sebep olmuştur.

Kaynak: BCA. 272.12.43.62.17. L.10-24.

Raporlara yansıyan aksaklıklardan bir diğeri de aynı evin birkaç aileye verilmesidir. Yaşanan sorunların ana sebebi iletişimsizliktir. Yaşanan bu sorunda adeta ilk fırsatta eve giren ev sahibi olabilmiş, diğerleri ise uzunca bir süre prosedürler ile uğraşmak durumunda kalmışlardır. Yapılan yazışmalardan anlaşıldığına göre eğer tevzi edilen binalarda birileri kalıyor ise polis nezaretinde boşaltılmasının temini istenmektedir. Fakat içerisinde aynı şartları taşıyan bir muhacir var ise ona dokunulmamakta ve diğerlerine çareler aranmaktadır. Nitekim benzeri bir olayda binada kalan ve kadın olan kişiden evrakları istenmiş ve Yunanistan mümessilliğinden onaylı belgesine istinaden dokunulmamıştır.²⁵

Yaşanan aksaklıklardan bir diğeri ise yanlarında sahip oldukları emlakê dair belgelere rağmen yeterli Emval-i Metruke olmamasından dolayı muhacirlere karşılığında mal ve mülkün tevzi edilememesidir. Bu durumun yaşanmasında en büyük sebep hiç kuşkusuz muhacir göçlerinde yaşanan yoğunluktur.

Bir diğere sebep ise belirlenen kurallar çerçevesinde bekâr olanlara önceliğın verilmemesidir. Halen bekâr ve boşanmış olanlara olumsuz yönde uygulamaların geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam ettiği rahatlıkla söylenebilir. Bunların yanı sıra daha birçok sorunun yaşandığı ifade edilebilir.

Genel itibariyle en büyük sorun mesken sıkıntısı olarak gösterilebilir. Yaşanan bu sıkıntının birçok sebebi olabilir. Ama raporda belirtilen sebeplerin dışında dikkat çeken en önemli sebep, *emval-i metrukelerin nasıl bu kadar kullanılamaz ve harap hale geldiğidir*. Balkan Harbi'nden 1923 yılına kadar geçen süre içerisinde bu kadar çok binanın harap ve kullanılamaz halde olması garip bir durumdur. En büyük göçün de 1923'lü yıllarda olduğu düşünülürse durum daha da ilginç bir hale gelmektedir. Bunun en büyük sebebi, gayrimüslimlerin buldukları yerleri terk ederken geride

* Müskirat Fabrikası: Sarhoşluk veren, şuurı kaybettiren, kullanılması ve içilmesi Allah (c.c.) tarafından men edilmiş içeceklerin üretildiği yerlere verilen addır.

²⁵ BCA. 272.12.43.62.17. L.8.

KONYA VE HAVALİSİ MÜLKİYE MÜFETTİŞİ NUSRET BEY'İN
MUHACİRLERE DAİR İNCELEMELERİ

bıaktıklarını yakıp yıkmalarıdır. Özellikle Millî Mücadele sürecinde Anadolu'nun en ücra köşesinde bile var olan Rumların evlerini yıkarak büyük bir hızla İstanbul, İzmir, Trabzon cihetlerine doğru hareketlenmesi üzerine Dâhiliye Nezareti Edirne, Ankara, Konya, Trabzon, Kastamonu, Hüdavendigar Vilâyetleriyle, Antalya, Bolu, İzmit, Karesi, Kayseri, Karahisar-ı Sahip, Eskişehir, Kütahya ve Niğde mutasarrıflıklarına çektiği şifre telgraflarla durumun vahametini anlatmış ve göçleri engellemek için valiliklerden ve mutasarrıflıklardan gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir.²⁶

Bunun yanı sıra saha araştırması yapılan günlerde muhacirler tarafından anlatılan bir hikâye oldukça ilginçtir. Malum olduğu üzere eski tip evlerde *Ocaklık* bir evin dengesidir. Eğer ocaklık yıkılırsa ev de yıkılır. Giden Rum ve Ermeniler yerli halka *ocaklığımın altında altınım var, benim onları çıkaracak gücüm ve zamanım yok. Biz gittikten sonra o altınları çıkarın sizin olsun* yalanını ortaya atmışlar ve halk da bu yalana inanarak birçok evde altın var diye hasara neden olmuştur. Giderayak Rumların ve Yunan işgalcilerinin de oluşturdukları yangın taburları ile yaptıkları şey adeta *“Bana yar olmayanın kimseye olmaması”* mantığının sonucudur. Üstüne üstlük tasfiye taleplerinin araştırıldığı süreçte ellerinde bulunan tapular ile geride bıraktıkları mallarının da bedellerini almışlardır.

Savaşın beraberinde getirdiği yıkımı tahmin etmek güç değildir. Özellikle evlere ve çevreye verilen zararın maddî ve manevî karşılığı çok fazladır. Yeni kurulan devlet bir taraftan kurumlarını oluşturmaya çalışırken, diğer taraftan da halkının yaralarını sarmaya girişmiştir. Öncelikle emval-i metruke adı verilen ve gayrimüslimlerden kalanları dağıtmış. Sonrasında ise ihtiyaçları belirleyerek bunları sağlama yoluna gitmiştir. Özellikle harap evlerin tamir edilebilir olanları süratle yenilenmiş; tamir edilemeyenlerin ise yıkılarak elde edilen yapı malzemeleri ile yeni evler yaptırılmıştır. El ele verilerek gerçekleştirilen faaliyetleri takdir etmek lazımdır.

Bunların yanı sıra yeni evler ve yeni köyler kurma faaliyetlerine de girişilmiştir. Böylelikle uzun yıllardır süren savaşlar nedeniyle ekilip dikilemeyen tarlalar süratle ekonomiye kazandırılmıştır. Bu süreçte çözüm yolları araştırılmış ve uygun bulunan öneriler süratle hayata geçirilmiştir. Bunlardan bir tanesi Konya Valisi tarafından 10 Ağustos 1925 (10 Ağustos 1341) tarihinde hazırlanmış ve çözüm önerileri madde madde yazılmıştır. Buna göre:

²⁶ BOA. DH. ŞFR.104/90;104/265;104/287;105/35;105/93; BOA. DH. İ.UM. 50/25.

1- Akşehir'in Yunak ve Hatırlı nahiyelerini teşkil eden Cihanbeyli mıntıkasındaki Kürtlerle meskûn Sahra ve Seyit'te yeniden meskenler inşası şartıyla dört bin nüfusun,

2- Ilgın kazası dâhilindeki Nazar köyü ile Ağalar köyü dâhilindeki bataklıkın kurutulmasından elde edilecek on on iki bin dönüm arazide beş altı yüz nüfusun,

3- Su bulunduğu veya artezyenle su temin edildiği takdirde Saideli* kazasının dört muhtelif tarafında seksen kadar meskenden ve üç yüz yirmi haneden dört köy teşkil olunabileceği,

4- Karaman kazasının muhtelif mahallerinde mevcut tahminen sekiz bin dönüm miktardaki arazide mesken inşa olduğu takdirde seksen kadar hane halkı ve hayvanlarının,

5- Sultaniye²⁷ kazasındaki bin beş yüz kilometre karedeki sahrada mesken inşa olduğu takdirde dört bin nüfusun ve elli bin hayvanatın,

6- Ereğli kazasında mevcut olan yirmi bin dönüm kadar arazide iki bin nüfusu ve beş bin hayvanatın,

7- Merkeze bağlı Çumra nahiyesinde üç bin dönüme yakın arazide yeniden mesken inşası halinde otuz, otuz beş hane kadar aile iskân ve hayvanatın barındırılmasının, mümkün bulunduğu bildirilmiştir.²⁸

Konya ve havalisine iskân edilen Balkan muhacirlerinin zaman içerisinde sorunlarının çözülmesiyle ekonomik hayata katkıları başlamış ve bu gün çalışkanlıkları ile nam salmışlardır. Mübadele kapsamında 1923'ten itibaren Konya ilinden 583 erkek ve 2.719 kadın olmak üzere toplamda 3.302 gayrimüslim Rum gönderilmiştir. Buna karşılık toplamda 10.995 nüfus Balkan muhaciri, Konya'ya iskân edilmiştir. Ayrıca Konya'ya 156 Karahacılı, 1.400 Honaklı ve 7.100 Ali Aşireti'nden olmak üzere toplam 8.656 Şark mülteciyi yerleştirilmiştir. Söz konusu dönemde mübadele kapsamında Konya iline sevk edilen ve gelen muhacirlere 1.021 ev, 156 dükkân, 33.858 dönüm tarla, 32 dönüm bağ ve 492 dönüm bahçe verilmiştir. Muhacir ve mülteci olarak gelen ve Konya'ya iskân edilen muhacirlere ise, 466 ev, 42 dükkân, 17.982 dönüm tarla, 741 dönüm bağ dağıtılmıştır.²⁹

* Bugün Konya İline bağlı Kadınhamı ilçesidir (Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2006, s. 427).

²⁷ Bugün Karapınar /Konya (Sezen, *a.g.e.*, s. 282).

²⁸ BCA.272.12.45.78.6.

²⁹ Geniş bilgi için bkn. Kürşat Kurtulgan, *Balkan Muhacirlerinin Konya Vilayetine İskânı*, Çizgi Kitabevi, Konya 2010.

KONYA VE HAVALİSİ MÜLKİYE MÜFETTİŞİ NUSRET BEY'İN
MUHACİRLERE DAİR İNCELEMELERİ

Sonuç

Mecburiyetin hâsıl olduğu Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ve kuruluşun günümüze kadar Türkiye, göç ve mülteci akınına uğramış bir ülkedir. Bu özelliği mazlum ve mağdurlar için son derece güvenilir bir ülke haline gelmesini sağlamıştır. Kazanılan deneyimler dünyanın hiçbir ülkesinin sahip olamadığı kadar insani meziyetlerimizi arttırmıştır. Türk ve Müslüman herkese yardım elini uzatan Türkiye, sonraki yıllarda şartlar gereği vatandaşlık bağı olan gayrimüslimlere de elini uzatmaktan geri durmamıştır.

Bu süreçte Konya ve çevresi başta olmak üzere, günümüzde İç Anadolu Bölgesi olarak belirlenen sınırlar içerisindeki birçok şehir önemli rol oynamıştır. Özellikle Balkan Savaşları öncesi ve sonrasında Anadolu'ya gelen ve başta Trakya olmak üzere İstanbul, Mersin, Adana gibi şehirlere yerleştirilen birçok Balkan muhaciri buralarda bir süre yaşamlarını devam ettirmişlerdir. Bu süreç Mondros Mütarekesi sonrasında başlayan işgaller ile son bulmuş ve yeniden göç etmek mecburiyeti hâsıl olmuştur. Göç sürecinde doğal olarak devlet otoritesi ve kurumlarının içinde bulunduğu şartlar göz önüne alındığında bir takım sıkıntıların yaşanması doğaldır.

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla başlayan barış sürecinde devlet hem kurumlarını oluşturmaya ve hem de vatandaşlarının sorunlarını çözmeye çalışmıştır. Yapılan inceleme ve teftişler ile sorunların önce tespiti yapılmış ve sonrasında ise bunlara çözüm yolları belirlenmiştir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin bu konuda oldukça başarılı olduğu söylenebilir. Zira usulsüzlükler ve mağduriyetlere dair başvurulara baktığımızda daha çok yetkililerin yaptığı kişisel hatalardan kaynaklanan sorunların yaşandığı görülmektedir.

Yaşanan sıkıntıların başında gelen barınma sorunu sadece Balkanlar'dan değil Kafkaslar, Ortadoğu ve Anadolu'nun büyük bir kısmında yaşanan göç olaylarında da temel sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşanan sıkıntıların büyüklüğü karşısında devri yaşayan insanlar arasında geride bıraktıkları topraklara ve evlerine dair özlemlerini her geçen gün daha da ağır bir şekilde hissetmiş ve dile getirmişlerdir.³⁰ Türkiye Cumhuriyeti idarecileri imkânları dâhilinde gerekli uyarılar ve düzenlemeler ile bu

³⁰ Sedat Bahadır, *Büyük Reyhanlı Aşireti ve Reyhanlılar*, Sonçağ Yay., Ankara 2017, s. 131.

sorunların birçoğunu kısa sürede çözümlenmiş ve dört bir taraftan gelen insanlar mübadil, muhacir, mülteci vb. adlar ile yerleştirmişlerdir. Bu insanların, sağlanan imkânlar ve sosyal çalışmalar ile çok kısa bir sürede buldukları yerlere intibakları sağlanmıştır. Bu faaliyetler bölgede ihtiyaç duyulan işgücüne ve nüfus yoğunluğuna olumlu yönde katkı sağlamıştır. Demografik yapıda ki kadın-erkek eşitsizliğine dikkat edilerek³¹ gönderilen göçmenlerin iskânları ile kısmen de olsa bu olumsuzluklar giderilmiştir.

Son günlerde yaşananlar ve Avrupa’da mültecilere yönelik gerçekleştirilen hakaretler ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da gerçekleştirilen terör operasyonları sebebiyle yaşanan göçlere bakıldığında Türkiye’nin güvenlik ve de insanî açıdan görevini başarı ile yerine getirdiği söylenebilir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de yaşanan sorunların başında barınma gelmekte ve geçerliliğini korumaktadır. Başlarını sokacakları bir yeri olan insanlar çok daha çabuk intibak sürecini tamamlamakta ve toplumun bir ferdi olarak yaşadıkları devletlere faydalı ve sadık bireyler haline gelmektedirler. Aksi durumda bırakın uyumu ve de faydayı, tamamen suç makineleri haline gelmektedirler. Bu durumun yaşanmaması için iskân faaliyetleri çerçevesinde sosyal intibak çalışmalarına önem verilmelidir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). DH. ŞFR. (Dâhiliye Nezareti Şifre Evrakı) 104/90; 104/265; 104/287; 105/35; 105/93.

BOA. DH.İ.UM. (Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı) 50/25.

BCA (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi). 272.11.13.44.6; 272.12.40.41.9; 272.12.41.46.2; 272.12.41.46.21; 272.12.43.62.17; 272. 12. 44.65.23; 272.12.45.78.6;272.14.75.24.6;272.71.32.40.7; 030.10.26.149.9.

³¹ Dr. Nazmi, *Türkiye'nin Sıhhi-i İçtimai Coğrafyası, Konya Vilayeti*, Öğüt Matbaası, Ankara 1922.

KONYA VE HAVALİSİ MÜLKİYE MÜFETTİŞİ NUSRET BEY'İN
MUHACİRLERE DAİR İNCELEMELERİ

BCA. Kod:271, Defter No: 15, Muhacir Esas Kayıt Defteri, İl: Konya, İlçe: Merkez, Tarih: 1924–1935.

BCA. Kod:271, Defter No: 16, Muhacir Esas Kayıt ve Sevk Defteri, İl: Konya, İlçe: Merkez, Tarih: 1920.

Kitaplar ve Makaleler

BAHADIR, Sedat, *Büyük Reyhanlı Aşireti ve Bahadırlar*, Sonçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2017.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 1993.

KURTULGAN, Kürşat, *Balkan Muhacirlerinin Konya Vilayetine İskânı*, Çizgi Kitabevi, Konya 2010.

İPEK, Nedim, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yay., Trabzon 2006.

Dr. Nazmi, *Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası, Konya Vilayeti*, Öğüt Matbaası, Ankara 1922.

SEZEN, Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2006.

SOYSAL, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, I., TTK Yay., Ankara 2000.

Şemsettin Sami, *Kamûs-i Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul 1987.

ŞİMŞİR, Bilal N., “Ermeni Gailisinin Tarihsel Kökeni Üzerine”, *Ermeni Araştırmaları, ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü*, Sayı 1, Ankara Mart-Nisan-Mayıs 2001, s. 108-128.

TBMM. G.C.Z.C. (1985), IV., 2 Mart 1339 (1923) - 25 Teşrinievvel 1934, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, Sanem Matbaası, Ankara.

EKLER

EK-1. 16 numarada tespit edilen bir gayri mübadil resmi

EK-2. Müfettiş raporlarından örnek metin

Handwritten text in Arabic script, likely a report or document. The text is dense and covers most of the page. There are some markings and stamps visible, including a small rectangular stamp with the text "MÜHÜR" and "TARİHİ". At the bottom right, there is a small table with numbers: 272, 12, 6, 7, 7.

272	12	6	7	7
-----	----	---	---	---

**İSTANBUL’DA İLAN EDİLİR, SARAYBOSNA’DA
KUTLANIR:
18. VE 19. YÜZYIL OSMANLI RESMÎ TÖRENLERİNİN
BOSNA EYALETİNDEKİ YANSIMALARI***

Fatma SEL TURHAN**

ÖZ

Osmanlı İmparatorluğu’nda saraya dair törenler Sultan ile halk arasındaki bağı pekiştirmeyi ve Sultanın gücünü tebaası kadar yabancılara da göstermeyi amaçlamaktaydı. Bu sebeple saraya dair tören ve şenlikler sadece sarayın duvarları arasında gerçekleşmemekte, görkemli kutlamalar bütün başkente, hatta bazen büyük taşra kentlerine kadar yayılmaktaydı. Bosna eyaleti 18. ve 19. yüzyılda padişahı ve onun ailesini ilgilendiren çok sayıdaki törene şahitlik etmiştir. Bosna eyaletinde Ramazan ve Kurban Bayramları da İstanbul’da olduğu gibi toplar atılarak halka ilan edilmekte ve resmi bir törenle icra edilmekteydi. Bir savaşın kazanıldığına dair ferman ve haber Bosna’ya ulaştıktan sonra şenlikler düzenlendiği gibi yeni bir valinin veya özel bir görevlinin bölgeye atanmasından ve gelişinden sonra da Bosna’da resmi törenler yapılmaktaydı. Bu makalede Osmanlı gündelik hayatının bir parçası olan resmi tören ve şenliklerin Bosna’daki örneklerine odaklanılmakta ve bunların merkez-taşra ilişkisini düzenleme ve pekiştirmede nasıl kullanıldıklarının izi sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bosna, tören, şenlikler, cülus, viladet-i hümayun.

* Bu çalışma 28-30 Eylül 2017 tarihleri arasında Slovenya-Bled’de gerçekleştirilen Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu’nda sunulan “İstanbul’da İlan Edilir, Saraybosna’da Kutlanır: 18. ve 19. Yüzyıl Osmanlı Resmi Törenlerinin Saraybosna’daki Yansımaları” isimli bildirinin genişletilerek makaleleştirilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, İstanbul, E-mektup: turhanfa@itu.edu.tr.

FATMA SEL TURHAN

**ANNOUNCED IN ISTANBUL, CELEBRATED IN SARAJEVO:
REPERCUSSIONS OF 18th AND 19th CENTURY OTTOMAN
CEREMONIES IN BOSNIA**

ABSTRACT

In the Ottoman Empire, the ceremonies connected to the Sultanate were used to strengthen ties between the Sultan and his subjects as well as to show the Sultan's power to foreigners. For this reason, the ceremonies and festivals of the palace were not only kept within its borders, but also spread all over the capital city and even the big provinces. The Bosnian province has witnessed numerous rituals related to the Sultan and his family during the 18th and 19th centuries. Ramadan Feast and the Feast of Sacrifice in Bosnia were also declared to the public by firing guns and celebrating it with official ceremonies, as they were in Istanbul. In addition, after the news and the *ferman* about the victory of a war were reached to Bosnia, the inhabitants were celebrating it with public ceremonies. After the appointment and arrival of a new governor or a special officer to the region, official ceremonies were being held. This article focuses on the examples of official ceremonies and festivals, which are a part of the Ottoman daily life, in Bosnia and examines how they are used to organize and consolidate the central-provincial relationship.

Key Words: Bosnia, ceremonies, festivities, accession to the throne, birth.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahların tahta çıkışları, hanım sultanların evliliği, şehzadelerin sünnetleri veya aile bireylerinin doğumu gibi saraya dair törenler, Sultan ile uyrukları arasındaki bağı pekiştirmeyi ve Sultanın gücünü tebaası kadar yabancılara da göstermeyi amaçlamaktaydı. Bu sebeple saraya dair tören ve şenlikler sadece sarayın sınırları içerisinde kalmamakta, bütün başkente, hatta bazen büyük taşra kentlerine kadar yayılmakta ve görkemli kutlamalar yapılmaktaydı.¹ Osmanlı'daki tören geleneği "Teşrifat Müessesesi" olarak kurumsal yapısını kazandığı 16. yüzyıldan itibaren imparatorluğun son dönemine kadar varlığını devam ettirmiş ve bu kurumun idarî işlerinden sorumlu Teşrifatî, başlangıçta Defterdarlığa bağlı bir görevli iken 17. yüzyıl sonlarından itibaren Sadrazama bağlı Babîâli görevlisi haline gelmiştir.² Osmanlı'da Teşrifat Kalemî'nin

¹ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997, s. 185.

² Filiz Çalışkan Karaca, *Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesesi*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet İpşirli,

İSTANBUL'DA İLAN EDİLİR, SARAYBOSNA'DA KUTLANIR: 18. VE 19. YÜZYIL
OSMANLI RESMİ TÖRENLERİNİN BOSNA EYALETİNDEKİ YANSIMALARI

kontrolünde türlü vesilelerle gerçekleştirilen bu törenler, çoğu zaman donanma adı verilen halkın katıldığı eğlence ve şenliklerle kutlanıyordu. Donanma şenlikleri top ve tüfek atışlarını, deniz ve kara fener alayları ile oyun ve yarışmalar gibi seyirlik gösterileri içeriyordu.³

Sur-i hümayun veya sur-i cihaz olarak adlandırılan hanım sultanların düğünleri ile sur-i hitan olarak adlandırılan şehzadelerin sünnet törenleri kutlamalarına diğer eyaletlerde rastlamamaktayız. Ancak bu törenlere taşrada bulunan önde gelen resmi görevlilerin ve erkânın davet edildiği belgelerden anlaşılmaktadır. Mesela Bosna Valisi Mehmet Vecihi Paşa, kendisine gönderilen tahrirat üzerine 25 Zilkade 1251/13 Mart 1836 tarihiyle İstanbul'a gönderdiği cevapta, Muharrem ayı başında Dolmabahçe'de yapılacak sur-i hümayun törenine ve bu ayın sonuna doğru Şehzade Abdülmecid ile Şehzade Abdülaziz'in Sadabad'da gerçekleştirilecek sur-i hitan törenlerine her ne kadar bütün taşra görevlileri ve ileri gelenleri gibi davet edildiyse de, Bosna'nın içerisinden geçtiği sıkıntılı dönemden dolayı yine merkezce kendisinin Bosna'dan ayrılmasına cevaz verilmediğinden üzülen katılamayacağını bildirmiştir.⁴ Öyle anlaşılmaktadır ki, tahtın devamıyla doğrudan ilişkili törenler olmaları hasebiyle cülus törenleri ve viladet-i hümayunlar, bu yönüyle geniş Osmanlı coğrafyasını da ilgilendirdikleri için, önde gelen Osmanlı eyaletlerince de kutlanan resmi törenlerin başını çekmiştir.

İstanbul 1997, s. 26. Osmanlı'da merasim geleneği ve teşrifat müessesesine dair Zeynep Tarım Ertuğ'un önemli çalışmaları mevcuttur. Söz konusu çalışmalar için bkz. "Osmanlı Devletinde Resmî Törenler ve Birkaç Örnek," *Osmanlı*, C. IX, Kültür ve Sanat, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 133-142, "18. YY Osmanlı Sarayında Bayram Törenleri," *Prof. Dr. Mübahat Küçükkoğlu'na Armağan*, Ed. Zeynep Tarım Ertuğ, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 573-594; "Osmanlı İstanbul'unda Merasim ve Teşrifata Dair Kaynaklar," *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 8, Sayı 16, 2010, s. 131-148; "The Depiction of Ceremonies in Ottoman Miniatures: Historical Record or A Matter of Protocol?," *Muqarnas An Annual on the Visual Cultures of the Islamic World*, 27, Editor Gülru Necipoğlu, Managing Editor Karen A. Leal, Brill, Leiden-Boston 2010, s. 251-275; "Osmanlı Sarayı'nda Yapılan Merasimler," *Kültürler Başkenti İstanbul*, Editör Fahamettin Başar, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 336-339; "Saray Teşkilatı ve Teşrifatı" / "Palace Organization and Protocol," *Fatih ve Dönemi/Mehmed II and His Period*, Editör Necat Birinci, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 212-220, pp. 564-566.

³ Jean Antoine Guer, *Moeurs et Usages des Turcs, leur Religion, leur Gouvernement Civil, Militaire et Politique, avec un Abregé de l'Histoire Ottomane*, Chez Pierre Mortier, Paris 1747, s. 398.

⁴ BOA, HAT 486/23828 A, (25 Zilkade 1251/13 Mart 1836).

1. Cülus Törenleri

Padişahların tahta çıkması vesilesiyle düzenlenen cülus törenleri, İstanbul dışında diğer eyaletlerde, dolayısıyla Bosna bölgesinde de kutlanılan resmi törenlerin başında gelmekteydi. Sultanın ölümünden sonra tahta kimin çıkacağı kanunla belirtilmediği için bu durum zaman zaman şehzadeler arasında ciddi saltanat mücadelelerine sebep olmaktadır. Saltanat mücadelesini kazanan ve tahta geçen yeni Sultan bunu tüm Osmanlı topraklarına ilan etmek için cülus-ı hümayun merasimi tertip eder ve kendi kadrolarını oluşturmak için hilat vermek suretiyle bir kısım görevlileri yerinde bırakırken bir kısmını da azlederdi.⁵ Yeni padişahın cülusu İstanbul'da tellallar ve top atışlarıyla ilan edilir; ayrıca eyaletlere fermanlar gönderilmek suretiyle bütün tebaaya duyurulurdu. Böylece cülusu kutlamak üzere şenliklerin yapılması ve cami ve mescitlerde hutbenin yeni padişah adına okunması emredilirdi. Osmanlı Devletine dağılmış il darphanelerine gönderilen bir başka hüküm ile de sikkenin yeni padişah adına kestirilmesi bildirilirdi.⁶

I. Abdülhamid'in 7 Nisan 1789'da vefatı üzerine III. Selim'in cülus-ı hümayunu gerçekleşmiş ve buna dair ferman Rumeli'deki diğer idari görevlilerle birlikte dönemin Bosna Valisi Ebubekir Paşa'ya ve Saraybosna kadısına da gönderilmiştir. Fermana Bosna'ya bağlı kazaların kadı, naip, kapudan ve zabitlerinin de durumdan haberdar edilmesi istenmiştir.⁷ Dönemin müelliflerinden Molla Mustafa Saraybosna'ya bu haberin 25 Nisan 1789'da ulaştığını ve kutlamaların yapıldığını bildirmiştir.⁸ Eyaletlerde cülus-ı hümayunun ne şekilde kutlandığına dair bilgiler valiler tarafından hazırlanmakta ve merkeze gönderilmekteydi. Mesela 1 Temmuz 1839'da Sultan Abdülmecid'in cülusu üzerine Bosna'da ne şekilde kutlamalar yapıldığına dair dönemin valisi Mehmed Vecihi Paşa tarafından bir tahrirat hazırlanmış ve İstanbul'a gönderilmişti. Uygulamanın Bosna'yla sınırlı olmadığını, Trabzon, İşkodra, Prizren, Rodos, Niş, Ankara ve Eflak

⁵ Osmanlı'da cülus törenleri için bkz. Zeynep Tarım Ertuğ, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Cülus ve Cenaze Törenleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

⁶ Abdülkadir Özcan, "Cülus", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 8, 1992, s. 112.

⁷ BOA, C.SM 167/8396, (29 Receb 1203/25 Nisan 1789), BOA, C.DH 319/15949, (29 Receb 1203/25 Nisan 1789).

⁸ Kerima Filan, *XVIII. Yüzyıl Günlük Hayatına Dair Saraybosnalı Molla Mustafa'nın Mecmuası*, Connectum Yayınevi, Saraybosna 2011. (Esere dair alıntılar, orijinal metnin varak numaraları ve Kerima Filan'ın adı geçen transkripsiyonlu baskısının sayfaları zikredilerek verilecektir.), *Mecmua*, Varak 118a, Filan s. 199.

İSTANBUL'DA İLAN EDİLİR, SARAYBOSNA'DA KUTLANIR: 18. VE 19. YÜZYIL
OSMANLI RESMÎ TÖRENLERİNİN BOSNA EYALETİNDEKİ YANSIMALARI

yöneticilerinin merkeze gönderdikleri benzer tahriratlardan anlamaktayız.⁹ Sultan Abdülaziz'in 25 Haziran 1861'de gerçekleşen cülus haberi Bosna'nın Travnik sancağına ulaştıktan sonra, şehrin önde gelenleri ve gayrimüslim halkın temsilcileri hükümet konağına davet edilmiştir. Askerî ve mülkî memurların resmî kıyafetleriyle hazır buldukları divanda cülus fermanı okunup herkese ilan edildikten sonra katılımcıların duaları ve “padişahım çok yaşa” nidalarıyla ve 21 pare top atışıyla şenlikler icra edilmiştir. Buna dair hazırlanan mazbatada şehrin önde gelen memur, ulema, meşayih ve hutaba sınıfı temsilcileri ile gayrimüslim temsilcilerin isim ve mühürleri mevcuttur.¹⁰ Burada olduğu gibi Osmanlı törenlerinde karşımıza çıkan “padişahım çok yaşa” sözleri asker-sivil tüm halkın padişaha bağlılıklarını dile getirmenin çok eskiden beri uygulanan, alışlageldik bir yoluydu.¹¹

Bosna Valisi Osman Paşa'nın eyalette Sultan Abdülaziz'in cülus merasiminin ne şekilde gerçekleştiğini anlattığı tahriratlarda Travnik'ten başka İzvornik, Bihke ve Banaluka'da da benzer merasimlerin yapıldığı görülmektedir.¹² Keza Sultan Abdülaziz'in cülusunu müteakip Saray şehrine ulaşan ferman akabinde, fetihten elli sene sonrasına kadar bayram namazlarının kılındığı bölge olup uzun bir süredir metruk haldeki “Namazgâh” olarak tabir olunan bölgede Cuma günü bütün devlet görevlilerinin ve ileri gelenlerin katılımıyla bir tören düzenlenmiştir. Törende ferman okunup müftü tarafından dualar edildikten sonra top atışları gerçekleştirilmiş, akabinde Cuma namazı kılınmıştır. Cülus sebebiyle üç gece boyunca bütün evler ve dükkânlar kandiller ile donatılıp evler, dükkânlar, bedesten ve mağazalar kumaşlar ile süslenmiş, hatta bedestenin kemerleri boydan boya çeşitli kumaşlarla tefriş olunmuştur.¹³

Cülus sonrası gerçekleştirilen mutat uygulamalardan biri de “umumen tecdid-i berat” olarak anılan,¹⁴ bütün görevlilerin beratlarının yenilenmesi işlemleri idi. Osmanlı tahtında her iktidar değiştiğinde bütün görevler feshedilmiş sayılır ve yeniden görevlendirme için tecdid-i beratların hazırlanması gerekirdi. Her ne kadar yeni bir cülus bir mansıbın bittiği anlamına gelse de, üst kadrolar dışındaki memuriyetlerde, yeni padişah

⁹ BOA, HAT 1621/66, (26 Cemaziyelevvel 1255/7 Ağustos 1839).

¹⁰ BOA, İ.DH 477/32075, (5 Muharrem 1278/13 Temmuz 1861)

¹¹ Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Çev. Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 33.

¹² BOA, İ.DH 477/32075, (5 Muharrem 1278/13 Temmuz 1861).

¹³ BOA, A.MKT.MVL 129/61, (8 Muharrem 1278/16 Temmuz 1861).

¹⁴ Mesela bkz. BOA, C.AS 444/18478, (10 Cemaziyelahir 1191/16 Temmuz 1777).

çoğunlukla eski mansıp sahiplerini görevlerinde bırakarak beratlarını yenilemeyi tercih ederdi.¹⁵ Bu uygulamaya valilerin de dâhil olduğuna bir örnek, 1 Temmuz 1839'da Abdülmecid'in tahta çıkmasının akabinde Bosna Valisi olan Mehmed Vecihi Paşa'ya gönderilen fermanıdır. Yeni padişah fermanında sadece valinin görevine devam ettiğini belirtmekle kalmamış, aynı zamanda ondan beklediklerini de sıralamıştır: Müslüman ve gayrimüslim tüm bölge halkına kesinlikle zulmedilmemesi, bölgenin sınır olduğu Avusturya devleti ile sulh şartlarına riayet edilmesi, sulha zarar verecek her türlü hareketin engellenmesi ve önceden olduğu gibi Osmanlı sınırının korunması için azami gayret gösterilmesi.¹⁶

Beratların yenilenmesi işlemleri sırasında görevlilerin isimleri ile birlikte maaşları da yevmiye hesabıyla kayıt altına alınmaktaydı. III. Mustafa'nın 29 Ekim 1757'de gerçekleşen cülusu sonrasında Bosna'nın Ostroşçe Kapudanlığına bağlı Bozıvard? Kalesi,¹⁷ Ostroşçe-i Atik Kapudanlığı'na bağlı Hvale? Kalesi¹⁸ ve Cısr-i Kebir Kalesi¹⁹ muhafazasında olan askerlerin beratlarını yenilemek için isim ve yevmiyeleri ile toplam yevmiye miktarlarını içeren defter hazırlanarak İstanbul'a gönderilmiştir. Abdülhamid'in cülusunu müteakip Bosna'nın Klis Sancağı dâhilinde bulunan Petroçer Kalesi'nin muhafazasında görevli yerli askerlerin yevmiyeleri tek tek belirtildikten sonra toplam 4329 akçe veya 2692 guruş olarak hesaplanan yevmiye bedellerinin önceden olduğu gibi Üsküb cizye mallarından ödenmesi için 29 Ocak 1777'de beratlarının yenilendiği belirtilmiştir.²⁰ IV. Mustafa'nın 29 Mayıs 1807'de gerçekleşen cülusu akabinde Bosna'nın Teşne Kalesi muhafazasında görevli askerlerin isimleri ve yevmiyeleri bir defterde toplanarak teccid-i berat için İstanbul'a sunulmuştur.²¹ Keza II. Mahmud'un 28 Temmuz 1808'de gerçekleşen cülusunu müteakip Bosna'nın Ostroşçe Kapudanlığı'na tâbi kale muhafazasında görevli tüm yerli piyade ve süvari askerinin isimleri ve yevmiyeleri bir deftere kaydedilerek beratlarının yenilenmesi için İstanbul'a gönderilmiştir.²²

¹⁵ Dündar Alikılıç, *XVII. Yüzyıl Saray Teşrifatı ve Törenleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Enver Konukçu, Erzurum 2002, s. 37.

¹⁶ BOA, C.DH 88/4387, (Evahir-i Rebiülahir 1255/3-12 Temmuz 1839).

¹⁷ BOA, D.BKL.d 32560, (25 Zilhicce 1171/30 Ağustos 1758).

¹⁸ BOA, D.BKL.d 32563, (21 Şaban 1172/19 Nisan 1759).

¹⁹ BOA, D.BKL.d 32564, (21 Şaban 1172/19 Nisan 1759).

²⁰ BOA, C.AS 318/13138, (18 Rebiülevvel 1192/16 Nisan 1778).

²¹ BOA, D.BKL.d 32736, (Gurre-i Zilhicce 1223/18-27 Ocak 1809).

²² BOA, C.AS 336/13912, (5 Cemaziyelevvel 1224/18 Haziran 1809).

İSTANBUL'DA İLAN EDİLİR, SARAYBOSNA'DA KUTLANIR: 18. VE 19. YÜZYIL
OSMANLI RESMİ TÖRENLERİNİN BOSNA EYALETİNDEKİ YANSIMALARI

Zikredilen örneklerde görüldüğü üzere, cülus sonrası beratların yenilenmesi işlemleri aynı görevde çalışanların topluca kaydedilmesi şeklinde olduğu gibi, bazen kişiye özel yeni beratlar da hazırlanabilmekteydi. Mesela III. Ahmed'in 1703'teki cülusunu müteakip Bosna'nın serhad bölgesinde yer alan Gradaşçe-i Atik Kalesi'nde azaban-ı evvel cemaatinin ikinci odasında günlük dokuz akçe yevmiye ile görevli olan Hasan Mustafa'nın beratı müstakilen yenilenmiştir.²³ Keza 21 Ocak 1774'te I. Abdülhamid'in cülusundan sonra Bosna eyaletine bağlı Bihke Sancağı'ndaki kalenin kulesinde, günlük 13 akçe yevmiye ile görevli, yerli topçular cemaatinin ikinci odasında odabaşı olan Ahmed'in eski beratı 21 Kasım 1774'te müstakilen yenilenecek ilgili kaleme kaydedilmiştir.²⁴ Yine I. Abdülhamid'in cülusu akabinde Bosna-Hersek Sancağı'na bağlı Unogoşte Kapudanlığı'nda kale muhafazasında görevli yedinci azaban cemaatinin ağası Ali Osman Ağa'nın kırk akçe yevmiye ile beratı yenilenmiştir.²⁵

Beratların tecdidi işlemlerinin zamana yayılabildiği, padişahların cülusundan birkaç yıl sonrasında karşımıza çıkan berat yenileme örneklerinden anlaşılmaktadır. Mesela I. Mahmud'un 2 Ekim 1730'daki cülusundan yaklaşık dört yıl sonra, Bosna'nın Kozerçe Kalesi muhafazasında görevli askerlerin isim ve yevmiyelerini havi bir defter hazırlanarak tecdid-i berat için İstanbul'a gönderilmiştir.²⁶ 1746 yılına ait bir kayıta, 2 Ekim 1730'da gerçekleşen cülustan sonra Bosna eyaleti Bihke Kalesi Kapudanlığı'na bağlı olan kale, palanka ve kulelerdeki piyade ve süvari cemaatlerinin beratlarının hâlâ yenilenmediği belirtilerek, bu bölgedeki askerlerin isim ve yevmiyeleri ile toplam ödenen yevmiye miktarını içeren bir defter sunulmuş ve bu bilgiler esas alınarak askerlerin yeni beratlarının hazırlanması emredilmiştir.²⁷ Keza 8 Zilkade 1187/21 Ocak 1774'te tahta çıkan I. Abdülmecid'in cülusundan iki yılı aşkın bir süre sonra, 1776 Ağustos'unda Bosna'ya gönderdiği fermanda padişah mutat olduğu üzere beratların yenilenmesini istemiştir. Bu fermanla Bosna'nın Ostroşçe Kapudanlığı'na bağlı İstazin Kalesi muhafazasında bulunan 28 nefer mustahfiz askerinin 364 akçe, 9 nefer yerli cebecinin 146 akçe, 9 nefer yerli topçu askerinin 130 akçe, 27 nefer azaban-ı evvelin 340 akçe, 38 nefer farisan-ı evvelin 606 akçe, 19 nefer martolos-ı evvelin 248 akçe, 20 nefer martolos-ı sâninin 258 akçe ve 21 nefer palanka azabanının 285 akçe yevmiye

²³ BOA, AE.SAMD.III 113/11176, (20 Receb 1115/29 Kasım 1703).

²⁴ BOA, AE.SABH.I 266/17941, (17 Ramazan 1188/21 Kasım 1774).

²⁵ BOA, C.AS 955/41486, (21 Receb 1188/27 Eylül 1774).

²⁶ BOA, D.BKL.d 32466, (21 Rebiülevvel 1147/21 Ağustos 1734).

²⁷ BOA, D.BKL.d 32468, (5 Ramazan 1159/21 Eylül 1746).

ile önceden olduğu gibi beratlarının yenilenmesi emredilmekte ve kalede görevli 171 nefer yerli askerine toplam 2377 akçe yevmiye hesabıyla, kendilerine tahsis kılınan mukataa malından önceden olduğu gibi ödemelerin gerçekleştirilmesi ve eski beratlarının deftere kaydedilerek yeni beratlarının kendilerine teslim edilmesi emredilmektedir.²⁸ Bu fermanın üzerinden üç yılı aşkın bir süre geçmişken, 1779 Ekim'inde Bosna Valisi Mustafa Paşa'ya gönderilen bir başka fermanla Bosna'nın Serhad bölgesindeki kaleleri korumakla görevli yerli askerlerin çoğunun cülus sebebiyle eski beratlarını usul üzere yenilettikleri halde başta Nova, Maden Atik, Kozarçe, Trebin, İslanye ve Soko olmak üzere yirmi dört adet kale, palanka ve kulede görevli yerli askerlerin beratlarını yenileme hususuna riayet etmedikleri ve eski beratlarıyla maaşlarını aldıkları belirtilmektedir. Söz konusu bölgelerdeki askerlerin beratlarının bir an önce yenilenmesi ve beratların yenilenmemesi durumunda maaş ödemelerine son verilmesi valiye bildirilen emirlerdendir.²⁹ Keza Bosna'nın Kamengrad Kalesi muhafazasında olan iki yüz doksan akçe yevmiyeli 29 nefer askerlerin beratlarının yenilenmesi için eski beratlarının İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir.³⁰

II. Mahmud'un 28 Temmuz 1808'de gerçekleşen cülusunu müteakip Bosna Valisi İbrahim Halil Paşa'dan eyalet dâhilindeki kale, palanka ve kulelerde görevli yerli neferatın eski beratlarının toplanarak, yenilerinin hazırlanabilmesi için İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir. Beratlar yenilenmedikçe kimseye ödeme yapılmaması da uyarılar arasındadır. Yerli neferatın maaşlarının Bosna bölgesinden toplanan cizye vergileri ve mukaata mallarından karşılandığı, dolayısıyla ödemelerin yerel hazineden gerçekleştiği belirtilmekte ve İstanbul'da bunlara dair kayıtların tutulduğu defterlerin düzensiz ve zarar görmüş olmaları sebebiyle karşılaştırmaların güçlüklerinden bahsedilmektedir. Bölgede beratların toplanmasıyla yetkili yerel görevliler olan kapudanlar, ağalar ve dizdarların İstanbul'a gönderdikleri beratlarla yeni beratlar da ilave ettikleri ve böylelikle sayılarının arttığı fark edilmekle, bunun önüne geçmek için eski beratların toplanılarak güvenilir bir şahısla İstanbul'a gönderilmesi emredilmekte ve eskiden beratı olmayanlara yeni beratlar hazırlanıp bunların İstanbul'a eskilerle birlikte sunulmaması noktasında gerekli uyarıların yapılması istenmektedir.³¹ Anlaşılmaktadır ki, beratların takibinde görevli bazı yetkililer cülus vesilesiyle beratların tecdidi gündeme geldiğinde, yerli neferatın sayısını

²⁸ BOA, C.AS 1144/50855, (6 Receb 1190/21 Ağustos 1776).

²⁹ BOA, C.AS 1185/52899, (7 Şevval 1193/18 Ekim 1779).

³⁰ BOA, C.AS 444/18478, (10 Cemaziyelahir 1191/16 Temmuz 1777).

³¹ BOA, C.AS 758/31993, (5 Receb 1223/27 Ağustos 1808).

İSTANBUL'DA İLAN EDİLİR, SARAYBOSNA'DA KUTLANIR: 18. VE 19. YÜZYIL
OSMANLI RESMİ TÖRENLERİNİN BOSNA EYALETİNDEKİ YANSIMALARI

artıracak ve yeni maaş ödemelerini gerektirecek şekilde bölge halkına beratlar hazırlayarak bunları eski beratlanmış gibi İstanbul'a sunmuşlardır. II: Mahmud'un cülusunun üzerinden uzun bir süre geçtiği halde beratların yenilenmesi işlemlerinin devam ettiğine dair bir örnek, Ostroşçe-i Atik Kapudanlığı'na bağlı Cısr-i Kebir Kalesi'ne aittir. Bu kalenin muhafazasında görevli askerlerin isimleri ve yevmiyeleri Mart 1811'de bir defterde toplanarak tecdid-i berat için merkeze sunulmuştur.³²

Cülusu müteakip uygulamalardan biri de suçlular arasından cezalarını çekmekte olup da sürelerinin dolmasına az bir zaman kalan mahkûmların affedilmesi idi. Bosna Valisi Şerif Osman Paşa'ya gönderilen bir fermanda, dört sene önce Bosna'daki bir fesat hareketine iştirak edenlerden yakalanıp İstanbul'a gönderilen kırk beş kişinin akıbeti hakkında bilgi verilmektedir. Mahkûmlardan çoğu beş sene süreyle zindan veya kürek cezasına çarptırılmış olup beş şahıs bu süre zarfında ölmüş, iki mahkûm da işledikleri suçların büyüklüğü sebebiyle on beş ve yedi seneye cezalandırılmıştır. Söz konusu iki mahkûm dışında, bu gruptan sağ olup da beş seneye cezalandırılmış olan ve cezalarının bitmesine bir yıl kalan otuz sekiz mahkûmun I. Abdülaziz'in cülusu vesilesiyle aflarına karar verilmiştir.³³ Ayrıca en azından 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, her yıl padişahların cüluslarına tesadüf eden günde İstanbul ve diğer eyaletlerde resmi tören gerçekleştirildiğini belgelerden öğrenmekteyiz.³⁴ Mesela Sultan Abdülaziz'in cülusuna tekabül eden 25 Haziran 1865'te bütün eyaletlerde sabah beş adet top atışıyla başlayan törenler akşama kadar devam etmiş, camiler, mescitler, evler, dükkânlar ve sokaklar kandillerle süslenmiştir. Vali tarafından şehrin devlet erkânı ve ileri gelenlerinin hükümet konağına davet edilip bir ziyafet verildiği eyaletler arasında Bosna da vardır.³⁵

2. Viladet Şenlikleri

Viladet-i hümayun olarak anılan saraydaki doğumlar üzerine gerçekleşen merasimler sadece sarayla sınırlı kalmamakta, doğumun ilanı ve şenliklerin yapılması için imparatorluğun birçok yerine fermanlar gönderilmekteydi. Viladet-i hümayunlar üzerine yapılan şenliklerin süresi ve çeşitliliği, doğan çocuğun sırasına ve cinsiyetine göre değişebilmekteydi. 18. yüzyıldan önce Anadolu ve Rumeli halkına doğumun haber verildiğine dair

³² BOA, D.BKL.d 32737, (13 Safer 1226/9 Mart 1811).

³³ BOA, A.MKT.MVL 135/51, (10 Cemaziyelevvel 1278/13 Kasım 1861).

³⁴ BOA, İ.DH 1094/85788, (19 Zilhicce 1305/27 Ağustos 1888).

³⁵ BOA, İ.DH 539/37432, (29 Safer 1282/24 Temmuz 1865).

bir kayda rastlanmaz. Fakat bu yüzyıldan itibaren doğumlar, ülke halkına düzenli olarak bildirilmiş, büyük taşra kentlerinde tıpkı Osmanlı merkezinde olduğu gibi, top ve tüfek atışları ile donanma şenlikleri düzenlenmiştir. Doğum için düzenlenen merasimler bazen üç, bazen beş, bazen de yedi gün devam etmekteydi.³⁶ Doğumun eyalet valilerine ve mahalli kadılara bildirilmesi, hazırlanan hükmün o bölgeye gönderilmesiyle gerçekleşir ve bölge mahkemesinde hüküm okunduktan sonra bölge kadısı tarafından mahkeme siciline kaydedilirirdi.³⁷

İncelediğimiz dönemde III. Mustafa'nın ilk çocuğu olan kızı Hibetullah Sultan'ın 13 Mart 1759'da doğumu ile 24 Aralık 1761'de ilk oğlunun doğumlarında İstanbul ve taşrada büyük şenlikler yapıldığı bilinmektedir. Hibetullah Sultan'ın doğumuna ayrı bir önem verildiğini, *Viladetname-i Hibetullah Sultan* adlı surnamenin yazarı Haşmet'in aktardıklarından biliyoruz.³⁸ I. Mahmud ve III. Osman'ın çocukları olmadığı için İstanbul'da yirmi yediyıldır viladet şenlikleri yapılamamıştır. Bu yüzden III. Mustafa'nın doğacak ilk çocuğunun viladet şenliğine büyük önem atfedilmiştir. Surname yazarı Haşmet İstanbul'daki viladet törenleri için yapılan masrafın 550 kese akçeden fazla olduğunu bildirir.³⁹ Molla Mustafa, Sultan III. Mustafa'nın kızı Hibetullah Sultan için Saraybosna'da bir donanma şenliği tertip edildiğinden bahsetmektedir.⁴⁰ Molla Mustafa doğrudan söylemese de 1189/1775-1776 senesinde Sultan Abdülhamid'in bir oğlu olduğu anlaşılmaktadır. Bunun için Saraybosna'da donanma hazırlıkları yapıp dükkânlar süslenmeye başlanmışken şehzadenin öldüğü haberi gelmiştir.⁴¹ I. Abdülhamid'in bir yıl sonra 1777 Ocak'ında bu sefer Hatice isimli bir kızı dünyaya gelmiştir. Padişahın cülusunu müteakip gerçekleşen bu ilk doğumun haberinin Anadolu ve Rumeli'nin üç kolu ile Akdeniz adaları, Cezayir, Trablusgarb ve Tunus'a bildirilmesi emredilmiştir.⁴² Ayrıca dönemin sadrazamı Derviş Mehmed Paşa da eyaletlerde yedi gün, yedi gece

³⁶ Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, Hazırlayan: Niyazi Ahmet Banoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, Kervan Kitapçılık, İstanbul (tarihsiz), s. 20-23.

³⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s. 171.

³⁸ Eserin ilk neşri için bkz. Haşmet, *Viladetname (Üçüncü Mustafa'nın Kızı Hibetullah Sultan'ın Doğum Donanması)*, Yayıncı Hazırlayan Reşat Ekrem Koçu, Çığır Kitabevi, İstanbul 1940.

³⁹ Mehmet Arslan, *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri*, Sarayburnu Kitaplığı, Cilt 6-7, İstanbul 2011, s. 31-34.

⁴⁰ Molla Mustafa, *Mecmua*, Varak 7b, Filan s. 75.

⁴¹ Molla Mustafa, *a.g.e.*, Varak 26b, Filan s. 123.

⁴² BOA, C.SM 86/4317, (29 Zilhicce 1223/15 Şubat 1809).

İSTANBUL'DA İLAN EDİLİR, SARAYBOSNA'DA KUTLANIR: 18. VE 19. YÜZYIL
OSMANLI RESMİ TÖRENLERİNİN BOSNA EYALETİNDEKİ YANSIMALARI

şenlik yapılması için bütün valilere ferman göndermiştir.⁴³ Hatice Sultan'ın viladet haberinin ve donanma emrinin Saraybosna'ya ulaşmasından sonra, tellallar çıkıp halka haberi duyurmuşlar; akabinde Saraybosna çarşısının süslenmesine başlanmış ve viladet duası yapılmıştır.⁴⁴

Şenliklerde halkın ilgisini çekecek buluşların yapılması, şenliği zenginleştirmek için başvurulan yöntemler arasındaydı. Bunun kayıtlı ilk örneklerinden biri olarak 1582'de İstanbul'da gerçekleştirilen şenliği verebiliriz. Bu şenlikte eski çulların arasına gizlenmiş dört kişi, kimi baş, kimi kol, kimi gövde ve kimi de ayak olarak bir hayvan temsili gerçekleştirmiş; bu temsil insanların hayli ilgisini çekmişti.⁴⁵ 1777'de Hatice Sultan'ın doğumu üzerine Saraybosna'da hazırlanan donanmada yüzü yün kumaştan yapılan, gövdesini temsilen bir sepet yerleştirilip, sepetin içine giren iki kişi sayesinde yürüyen bir ata dönüştürülen temsil de çok ilgi görmüş, beğeni üzerine temsil bir kasabaya dokuz kuruşa satılmıştı. Saraybosna'daki bu viladet şenliğinde salıncakçılar ve dilencilerin gece boyunca davullarla dolaşıp çokça para topladıklarını Molla Mustafa bize aktarmaktadır. Şenlikte Molla Mustafa da bir yerde bulduğu, yeniçeri ağasının sefer alayını temsil eden bir resim ile insan suretleri olan bir başka resmi kendi dükkânına asmak suretiyle donanma şenliklerine katılmış ve astığı her iki resim de halktan büyük ilgi görmüştü.⁴⁶ Keza 1193/1779'da Sultan Abdülhamid'in oğlu şehzade Süleyman'ın doğum haberi gelmiş, kutlamalar kapsamında Saraybosna'da üç gün boyunca top ve tüfekler atılmıştı.⁴⁷ Aynı yıl, 8 Eylül 1779 tarihinde doğan Şehzade Mustafa'nın haberi tatar vasıtasıyla Saraybosna mahkemesine getirildikten ve mahkemede hazır bulunanlar önünde ilan edildikten sonra şehirdeki bütün cami ve mescitlerde viladet duası yapılmış ve mutat olduğu üzere top şenlikleriyle kutlanmıştır.⁴⁸ Keza 1197/1782-1783'te yine bir şehzadenin doğumu şerefine Saraybosna'da üç gün şenlik topları atılmıştır.⁴⁹ Viladet haberinin Bosna'ya ulaşmasından ve sicile kaydettirilmesinden sonra haberin

⁴³ BOA, TS.MA.e 451/29, (24 Zilkade 1189/15 Şubat 1776).

⁴⁴ Molla Mustafa, *Mecmua*, Varak 26b, Filan s. 123.

⁴⁵ Metin And, *Kırk Gün Kırk Gece, Eski Donanma ve Şenliklerde Seyirlik Oyunları*, Taç Yayınları, İstanbul 1959, s. 22. Sur-i hümayunlar ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Nurhan Atasoy, *1582 Surname-i Hümayun: Düğün Kitabı*, Koç Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2002.

⁴⁶ Molla Mustafa, *Mecmua*, Varak 27a, Filan s. 124.

⁴⁷ Molla Mustafa, *a.g.e.*, Varak 34a, Filan s. 140.

⁴⁸ BOA, C.SM 135/6788, (23 Zilkade 1193/2 Aralık 1779). Şehzade Mustafa'nın viladet haberinin günümüzde Kosova sınırları içerisinde yer alan Likofça'da da top atışları ve dualarla kutlandığı anlaşılmaktadır. BOA, C.SM 144/7244, (Evahir-i Zilhicce 1193/29 Aralık 1779-7 Ocak 1780).

⁴⁹ Molla Mustafa, *Mecmua*, Varak 41b, Filan s. 165.

birer nüshasının hazırlanarak eyalete bağlı kazalara gönderildiğini ve kaza halkına ilan edilip sicile kaydının yapıldığını, Bosna'nın Prodi kazasından İstanbul'a gelen ilamdan öğrenmekteyiz. Prodi Kadısı Mehmed Said Efendi 21 Temmuz 1785'te doğan Şehzade Mahmud'un viladetinden sonra İstanbul'da üç gün top ve tüfek şenlikleri yapıldığını, dönemin Bosna Valisi Ahmed Paşa tarafından eyalet divanında viladet emri okunduktan ve herkese ilan edildikten sonra top ve tüfek şenlikleriyle ve dualarla halkın törenlere iştirak ettiğini belirtmiştir.⁵⁰

Uzun bir dönem padişahların çocukları olmayıp da 5 Şubat 1809'da II. Mahmud'un kızı Fatıma Sultan doğunca bu tevellüd büyük bir sevinçle karşılanmış ve İstanbul'da yedi gün şenlik düzenlenmiştir. Haberin tüm eyaletlere bildirilmesine dair bir buyuruldu da hazırlanmıştır. Bu tevellüdün Saraybosna'da ne şekilde kutlandığını ne yazık ki bilmiyoruz; ancak Rodos'ta haberin şenliklerle kutlandığını bölge kadısının gönderdiği ilamdan öğrenmekteyiz.⁵¹ Keza 1810 ve 1812 yılında Sultan II. Mahmud'un doğan çocukları için viladet-i hümayun haberinin Anadolu ve Rumeli'nin üç kolu ile Şam, Mısır gibi uzak eyaletlere ve Kıbrıs, Girit, Midilli gibi adalara tararlar vasıtasıyla ulaştırılması için takrirler hazırlanmıştır.⁵² II. Mahmud'un 20 Nisan 1811'de doğan bir diğer kızı Fatıma Sultan için de üç gün top ve tüfek atışları yapıldığını, Anadolu'ya haberi götürmekle görevli tatarın aktardıklarından öğrenmekteyiz. Tatar Mustafa, yakın zamanda şehzadeler viladeti için tüm mescid ve mahfillerde dualar edildiğini de belirtmektedir.⁵³ Bundan kısa bir süre sonra, 25 Kasım 1811'de Şehzade Murad'ın viladet haberi, kalelerde yedi gün top ve tüfek şenlikleri icrası emriyle Anadolu ve Rumeli'ye gönderilmiştir.⁵⁴ Sultan II. Mahmud'un 6 Mart 1813'te doğan şehzadesi Abdülhamid için yedi gün boyunca hisar ve kalelerden top ve tüfekler atılmak suretiyle şenliklerin yapılmasına dair ferman da geniş Osmanlı coğrafyasına ulaştırılmıştır.⁵⁵ Keza Temmuz 1813'te doğan şehzade Osman'ın viladet-i hümayun merasiminin tıpkı dini bayramlarda olduğu gibi yedi gün şenliklerle kutlanması bir fermanla İstanbul kadılarına ve diğer şehirlere bildirilmiştir. Bu haberin bugün Bulgaristan sınırları içerisinde olan Ahyolu ve Lofça'da sevinçle karşılandığını ve dualar edildiğini, bölge

⁵⁰ BOA, AE.SABH.I 250/16774, (14 Muharrem 1200/17 Kasım 1785).

⁵¹ BOA, C.SM 9 A/458, (25 Safer 1224/11 Nisan 1809).

⁵² BOA, HAT 276/16215, (29 Zilhicce 1225/25 Ocak 1811), BOA HAT 250/14208, (5 Rebiülahir 1227/18 Haziran 1812).

⁵³ BOA, C.SM 148/7419, (2 Cemaziyelevvel 1226/25 Mayıs 1811).

⁵⁴ BOA, C.SM 47/2384, (15 Zilhicce 1216/18 Nisan 1802).

⁵⁵ BOA, C.SM 33/1673, (13 Cemaziyelevvel 1228/14 Mayıs 1813).

İSTANBUL'DA İLAN EDİLİR, SARAYBOSNA'DA KUTLANIR: 18. VE 19. YÜZYIL
OSMANLI RESMİ TÖRENLERİNİN BOSNA EYALETİNDEKİ YANSIMALARI

kadılarının merkeze gönderdiği ilamlardan öğrenmekteyiz.⁵⁶ 25 Temmuz 1814'te doğan şehzade Ahmed'in viladet merasiminin de bayram törenleri gibi kutlandığı ve İstanbul'da beş gün boyunca top atışlarıyla halka ilan edildikten sonra eyaletlere haber gönderildiği, bugün Arnavutluk sınırları dâhilinde olan Ergili Kasrı kazasından İstanbul'a gönderilen ilamdan anlaşılmaktadır.⁵⁷ II. Mahmud'un 19 Şubat 1822'de doğan şehzadesi Mehmed için ise yedi gün top ve tüfek şenlikleri düzenlenmiştir.⁵⁸

3. Vali ve Özel Görevli Atamaları

Yeni bir valinin veya bölgeye özel görevlerle gönderilmiş şahsiyetlerin gelişini kutlamak için yapılan törenler, Bosna'daki resmi törenlerin diğer bir boyutunu oluşturmaktadır. Bosna'nın 1463 yılındaki fethinin ardından Saray şehri sancak merkezi olarak düzenlenmiş⁵⁹ ve 1552 yılına kadar Saray sancak merkezliğini üstlenmişken, bu tarihten itibaren Bosna sancak beylerinin askeri maksatlarla Banaluka'da oturmayı tercih etmeleri üzerine merkez Banaluka'ya taşınmıştır. Bosna, 1580'de stratejik ve askeri önemi haiz olması sebebiyle bir eyalet haline getirildikten sonra da 1640'a kadar Banaluka eyalet merkezi olmaya devam etmiş; ⁶⁰ ancak Habsburg baskılarının arttığı bu dönemde idare merkezi yeniden Saray'a taşınmıştır. 1698'de eyalet merkezi Saray'dan, daha küçük bir şehir olan Travnik'e taşınmış; bu tarihten sonra eyalet merkezi daha ziyade Travnik olmakla birlikte zaman zaman Saraybosna şehrine de geçmiştir.⁶¹ Mesela 1826-1828 yılları arasında valilik yapan Abdurrahim Paşa döneminde eyalet merkezi Saray şehrine taşınmış, ancak paşanın azlinden sonra yeni vali yine Travnik'e geçmiştir. Keza 1832'de bölgeye vali olarak atanan Mahmud Hamdi Paşa döneminde eyalet merkezi yine Saraybosna'ya taşınmış ve Saray bu yeni konumunu 1836'ya kadar devam ettirmiştir. Tanzimat reformlarına göre Saray eyalet merkezi olarak kabul edilmiştir; ancak Travnik 1850'lere kadar *de facto* merkez olmaya devam etmiştir.⁶² Vezir unvanına sahip

⁵⁶ BOA, C.SM 19/979, (7 Şaban 1228/5 Ağustos 1813).

⁵⁷ BOA, C.SM 138/6944, (22 Zilkade 1229/5 Kasım 1814).

⁵⁸ BOA, C.SM 1/10, (Evahir-i Receb 1237/12-21 Nisan 1822).

⁵⁹ Avdo Sućeska, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bosna", *Prilozi za Orijentalnu Filologiju*, Sayı 37, 1987, s. 434.

⁶⁰ Feridun Emecen, "Bosna Eyaleti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6, 1992, s. 296.

⁶¹ Robert Donia ve John V. A. Fine, *Bosnia and Herzegovina: A Tradition Betrayed*, Columbia University Press, New York 1994, s. 52-59.

⁶² Fatma Sel Turhan, *Eski Düzen Adına Osmanlı Bosna'sında İsyân (1826-1836)*, Küre Yayınları, İstanbul 2013, s.63.

oldukları için üç tuğ taşıyan Bosna valileri valilik merkezi Travnik'e gitmeden önce mutlaka Saray'a gelmekte ve burada törenlerle karşılanmaktaydılar. 1193/1779-1780'de Silahtar Mehmed Paşa azledilip yerine Nişancı Paşa atanınca, paşa Saray'a geldiğinde bir törenle karşılanmış; kırk kişi Keçi Köprüsü'nden nehrin sularına atlamış, paşa onlara ödül olarak beşer kuruş vermiştir. Paşa iki gün sonra valilik merkezi olan Travnik'e geçmiş; devlet erkânına hilatlar, kaputlar, biniş takımları ve giysilik kumaşlar hediye etmiştir.⁶³ 1199/1784-1785'te Moralı Ahmed Paşa Saray'da iken azil haberi gelmiş ve Selanik paşası Selim Paşa Bosna'ya atanmıştır. Selim Paşa adet olduğu üzere önce Saray'a gelmiş, Saray'da törenlerle karşılanıp yaklaşık bir hafta burada kalmış ve daha sonra valilik merkezi Travnik'e geçmiştir.⁶⁴ Keza Ağustos 1828'de Bosna Valisi olarak atanan Ali Namık Paşa da âdet olduğu üzere önce Saray şehrine gitmiş ve burada törenlerle karşılanıp üç gün kaldıktan sonra Travnik'e geçmiştir.⁶⁵

Olağanüstü yetkilerle donatılmış görevlilerin teftiş göreviyle eyaletlere gönderilmesi, hem mülkî idareye yeni bir şekil verilmesi hem de halkın ikna edilmesi maksadıyla Osmanlı idaresinin Abdülmecid döneminden itibaren belirli bir takvim olmaksızın uygulamaya koyduğu âdetlerdendir ve Ahmed Cevdet Paşa bu kapsamda 1864 yılında olağanüstü yetkilerle teftiş için Bosna ve Hersek bölgesine gönderilmiştir.⁶⁶ Ahmed Cevdet Paşa Bosna'ya gittiğinde, öncelikle "kürsi-i eyalet" olarak adlandırdığı Saraybosna'yı teşrif ettiğini merkeze gönderdiği raporda belirtmiştir. Cevdet Paşa Saraybosna'da yanında getirdiği fermanı okuttuktan ve Türkçe ve Boşnakça olarak emirleri herkese açıkladıktan sonra ahalinin "Padişahım çok yaşa!" nidalarıyla cevap verdiğini ve Saraybosna Kalesi'nden 21 pare top atışıyla fermanın herkese duyurulduğunu belirtmiştir.⁶⁷ Keza Ahmed Cevdet Paşa'nın Bosna'da olduğu sırada, bölgeden asker toplamak ile ilgili fermanı Bosna'ya ulaştırmakla görevlendirilen Giritli Mustafa Paşazade Mirliya Salih Paşa'nın ferman ile Saraybosna'ya yaklaştığı haber alınca, 13 Rebiülevvel 1281/16 Ağustos 1864 tarihinde şehrin girişine yakın bir bölgede çadırlar kurulmuş ve şehrin önde gelenleri ile halktan binlerce kişinin katıldığı bir tören düzenlenmiştir. Atlas kese içerisindeki fermanı göğsünde tuttuğu halde Salih Paşa, Bosna Valisi ve diğer eyalet erkânı Cevdet Paşa'nın yanında

⁶³ Molla Mustafa, *Mecmua*, Varak 35b, Filan s. 144.

⁶⁴ Molla Mustafa, *a.g.e.*, Varak 45b, Filan s. 176.

⁶⁵ BOA, HAT 437/22087 E, (21 Receb 1245/16 Ocak 1830).

⁶⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 7, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 161-163.

⁶⁷ BOA, TŞRBNM 28/132, (21 Ramazan 1280/29 Şubat 1864).

İSTANBUL'DA İLAN EDİLİR, SARAYBOSNA'DA KUTLANIR: 18. VE 19. YÜZYIL
OSMANLI RESMİ TÖRENLERİNİN BOSNA EYALETİNDEKİ YANSIMALARI

sıralanmış ve Cevdet Paşa burada halka bir konuşma yapmıştır.⁶⁸ Salih Paşa'nın karşılama töreninden dört gün sonra Saraybosna'daki kışlanın girişinde yer alan At Meydanı'nda bir merasim daha düzenlenmiş; binlerce kişinin huzurunda Vali Paşa halka fermanı okumuş, Cevdet Paşa da yine bir konuşma yapmıştır. Travnik ve Saraybosna müftülerinin dualarından sonra meydandan "Padişahım çok yaşa!" nidaları yükselmiştir.⁶⁹

4. Bayram Törenleri

Osmanlı sarayının merasim kültüründe Ramazan ve Kurban Bayramı törenleri, cülustan sonra en önemli görülen kutlamalardı.⁷⁰ Devlet kademelerinde bayramlaşmalar, Ramazan ve Kurban Bayramlarından beş gün önce başlar ve süreç bütün İstanbul için seyirlik bir meşguliyet haline dönüşürdü.⁷¹ İstanbul'da Bayram Alayı'na arife günü ikindi ezanı sonrası okunan fatiha ile başlanır, mehterlerin çalmasının ardından duacı çavuşun duasıyla ve tekrar fatiha ile merasim sona ererdi. Padişah rahatsızlanıp Arife tebriğine çıkamazsa taht üzerine konan sarıgının karşısında divan kurularak tören yapılır ve Ağa Camii'nde aşir okuyanlara atıyyeleri verilirdi.⁷² Muayede törenleri ile Osmanlı ricali arasındaki hiyerarşi pekişmekte ve sultana biat yenilenmekteydi. 18. yüzyılda rical ve memurların muayedesini bayramdan 5 gün önce başlardı.⁷³ Bayram törenleri ise bayram sabahı camilerde kılınan namaz sonrası başlar, padişah sabah namazını sarayda Hırka-i Saadet Dairesinde kılarken, bayram namazı için Ayasofya, Sultan Ahmed ya da Süleymaniye camilerinden birini tercih ederdi. Osmanlı'da bayram töreni programları, kabul merasimi, ziyafet, kahve sohbeti, dinlenme, gösteriler, akşam yemeği ve donanma programları şeklinde bir sırayla icra edilir, bazı bayramlar halka açık büyük şenliklerin düzenlenmesiyle kutlanırdı. El öpme ve hediyeleşme kültürünü haiz olan bayram ziyaretleri, memur ve amir ilişkisinde masrafları arttırınca, bu resmi bayram ziyaretleri 1845'ten sonra kaldırılmıştır.⁷⁴ Saraybosna'da ise Ramazan ayının başlangıcı toplar atılarak halka ilan edilmekteydi. Eğer hilal görülmemişse şahitlerin Şaban ayının

⁶⁸ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir*, Yayınlayan: Cavid Baysun, 21-39, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986, s.67-69.

⁶⁹ *A.g.e.*, s. 71-72.

⁷⁰ Osmanlı sarayında bayram törenleri için bkz. Zeynep Tarım Ertuğ, "18. YY Osmanlı Sarayında Bayram Törenleri," *Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu'na Armağan*, s. 573-594.

⁷¹ Zeynep Tarım Ertuğ, "Osmanlı İstanbul'unda Merasim ve Teşrifata Dair Kaynaklar," s. 132.

⁷² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 201-202.

⁷³ Hakan T. Karateke, *Padişahım Çok Yaşa*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 76-78.

⁷⁴ Özdemir Nutku, "Bayram", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 5, 1992, s. 263-264.

otuza tamamlandığına şahitlik etmesiyle Ramazan'ın başladığına delalet edilmekteydi.⁷⁵ Bayram günlerinde de top ve tüfek atışları devam etmekteydi. Saraybosna'da Mart 1773'teki Kurban Bayramı şenliklerinde bir çocuğun tüfekte mermi atarken bir kadını yaraladığını, ancak kadının davacı olmadığını dönemin eserlerinden öğrenmekteyiz.⁷⁶

5. Zafer Kutlamaları

İster Bosna sınırları dâhilinde, isterse geniş Osmanlı coğrafyasında gerçekleşsin bir savaşın kazanıldığı haberi, Bosna eyaleti ve kazalarında kutlanan şenliklerin sebeplerinden olmaktadır. 1736-1739 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı-Habsburg Savaşı sırasında, Temmuz 1737'de Avusturya güçlerinin Ostroviçe-i Atik Kalesi'ni onbeş gün muhasaradan sonra geri çekilmeye mecbur bırakılması ve akabinde Bilay'da gerçekleştirilen savaşta yenilmesi, başta dönemin Bosna Valisi Hekimoğlu Ali Paşa olmak üzere halkta büyük bir sevinç yaratmış; dua ve şenliklerle karşılanan haberden sonra vali savaşa katılanlara rütbelerine göre ikramlarda bulunup onları taltif etmiştir.⁷⁷ Aynı savaş sırasında Banaluka kuşatması da, Osmanlı tarafının Avusturya birliklerine karşı büyük bir mücadele sergileyip zafer kazanmasıyla neticelenmiştir. Vali Hekimoğlu Ali Paşa Banaluka zaferi üzerine askerlerin komutanlarına törenle hilatler giydirmiş ve pek çok askere çelenkler takıp atıyyeler vermiştir.⁷⁸ En büyük kutlamalar ise, bir dizi savaşın sonunda zafer kazanan orduyu tebrik etmek üzere gerçekleşmiştir. Savaşın sonunda valinin otağında büyük bir divan kurulmuş ve katılanlarla dualar edilmiştir. Akabinde rütbe sırasıyla kale muhafızları, ağalar, komutanlar, ayan, iş erleri, kadı, imam, şeyh ve hatipler Vali Hekimoğlu Ali Paşa'yı tebrik etmiş; vali de her birine rütbelerine göre hilatler giydirip atıyyeler vermiştir.⁷⁹

1183/1769-1770'te Hotin Kalesi yetmiş bin kadar Rus ve Leh güçleri ile kuşatılınca Abaza Paşa ve Kahraman Paşa komutasındaki güçlerin düşman güçlerini yenmeyi başardığına dair bir ferman Saraybosna'ya ulaşmıştır. Bu haber üzerine üç gün top ve tüfekler atılarak şenlikler yapılmıştır. Ancak bu fermanın doğruyu yansıtmayan, düzmece bir ferman olduğu, bir kısım kapudan tarafından hazırlandığı ve aslında ortada bir zaferin olmadığı daha

⁷⁵ Molla Mustafa, *Mecmua*, Varak 16a, Filan s. 98.

⁷⁶ Molla Mustafa, *a.g.e.*, Varak 21a, Filan s. 113-114.

⁷⁷ Novili Ömer Efendi, *Tarih-i Bosna, Osmanlı-Habsburg Savaşları 1736-1739*, Varak 11b-13a, Hazırlayan: Fatma Sel Turhan, Küre Yayınları, İstanbul 2016, s. 60-62.

⁷⁸ Novili Ömer Efendi, *a.g.e.*, Varak 17a, Fatma Sel Turhan, s. 67.

⁷⁹ Novili Ömer Efendi, Varak 31a, Fatma Sel Turhan, s. 84.

İSTANBUL'DA İLAN EDİLİR, SARAYBOSNA'DA KUTLANIR: 18. VE 19. YÜZYIL
OSMANLI RESMİ TÖRENLERİNİN BOSNA EYALETİNDEKİ YANSIMALARI

sonra anlaşılmıştır.⁸⁰ 1798'de Mısır'ın Fransızlarca işgal edilmesi üzerine Osmanlı ordusunun karadan ve denizden gerçekleştirdiği akınlar, Fransızların Kahire ve İskenderiye'yi terk etmesiyle neticelenmiştir. İstanbul'da büyük bir sevinçle karşılanan bu zafere bağlı olarak dönemin padişahı III. Selim'in Gazi unvanı ile anılmasına karar verilmiş ve gerek İstanbul'da gerekse diğer eyaletlerde zaferin ve gazilik unvanının bütün cami ve mescidlerde halka bildirilmesi için fermanlar gönderilmiştir. Bu zaferin haberi Bosna'ya tatar ağası Ali Ağa kullarıyla ulaştırılmıştır. Bosna'nın Foça kazasından İstanbul'a gönderilen cevabî yazıda hükmün mahkemeye ulaşmasından ve okunmasından sonra halka ilan edildiği ve yedi gün top ve tüfek şenlikleriyle kutlamaların yapıldığı belirtilmektedir.⁸¹

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nda resmi tören ve şenlikler, merkezden uzak eyaletlere kadar devletin fiziksel ve idari nüfuzunu hissettirme ve merkez ile taşra arasındaki bağı pekiştirme yolu olarak kullanılmıştır. Bu kapsamda Bosna, İstanbul'dan uzak bir eyalet olarak payitahtta kutlanan çok sayıda resmi tören ve şenliğin benzerlerine ev sahipliği yapmıştır. Saltanatın intikalini ve devamını halka doğrudan hissettirecek cülus-ı hümayun ve viladet-i hümayun törenleri 18. ve 19. yüzyıl boyunca diğer büyük eyaletlerde olduğu gibi Bosna'da da coşkuyla kutlanmış; 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu kutlamalara her yıl padişahların cüluslarına tesadüf eden günde gerçekleştirilen resmi törenler de eklenmiştir. Öte yandan saltanatın intikali ve devamıyla doğrudan ilişkili olmayan sur-i hümayun ve sur-i hitan gibi saraya ait törenlerde ise yöntem, başta vali olmak üzere eyaletin önde gelenlerinin törene davet edilerek katılımlarının sağlanması şeklinde olmuştur.

Bosna eyaletinde Osmanlı'nın gücünü sembollerle sergilediği bir diğer merasim alanı, bölgeye gönderilen vali ve özel görevlilerin teşrifinden sonra Bosna'da gerçekleştirilen törenlerdir. Bu törenlerin nasıl gerçekleştiğinin ve bölge halkının teveccühünün hangi boyutta olduğunun ilgili görevlilerce detaylarıyla merkeze rapor edilmesi, Osmanlı saltanatının görünür boyutunu sergilemeleri hasebiyle taşradaki merasim kutlamalarının

⁸⁰ Molla Mustafa, *Mecmua*, Varak 12b, Filan s. 85-86.

⁸¹ BOA, C.AS 128/5684, (27 Şevval 1216/2 Mart 1802). Söz konusu zafer sonrası Erzurum'da gerçekleştirilen kutlamalar için bkz. BOA, C.HR 106/5263, (8 Cemaziyelahir 1216/16 Ekim 1801) ve Kavala'daki kutlamalar için bkz. BOA, C.SM 17/861, (17 Cemaziyelahir 1216/25 Ekim 1801).

merkezce ne kadar ciddiye alındığını gösterir bir örnektir. İmparatorluğun geniş coğrafyasında ortak bir kültürel kimlik oluşturma ve etkileşimi artırma yöntemleri, dini bayramlar ve imparatorluğa dair zafer kutlamalarını da içermekte, tıpkı payitahtta olduğu gibi Bosna'da da teşrifat geleneği dâhilinde bayram ve zafer kutlamaları gerçekleşmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri:

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

BOA Ali Emiri Abdülhamid I, BOA AE.SABH.I
BOA Ali Emiri Ahmed III, BOA AE.SAMD.III
BOA Bab-ı Defteri Büyükkale Kalemî Defterleri, BOA D.BKL.d
BOA Bosna Müfettişliği, BOA TŞRBNM
BOA Cevdet Askeriye, BOA C.AS
BOA Cevdet Dâhiliye, BOA C.DH
BOA Cevdet Hariciye, BOA C.HR
BOA Cevdet Saray, BOA C.SM
BOA Hatt-ı Hümayun, BOA HAT
BOA İrade Dâhiliye, BOA İ.DH
BOA Sadaret Mektubi Kalemî Meclis-i Vala Evrakı, BOA A.MKT.MVL
BOA Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, BOA TS.MA.e

Kitap, Makale ve Tezler:

AHMED Cevdet Paşa, *Tezâkir*, Yayınlayan: Cavid Baysun, 21-39, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986.

ALİ Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, (Haz.) Niyazi Ahmet Banoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, Kervan Kitapçılık, İstanbul (tarihsiz).

ALİKILIÇ, Dünder, *XVII. Yüzyıl Saray Teşrifatı ve Törenleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Enver Konukçu, Erzurum 2002.

AND, Metin, *Kırk Gün Kırk Gece, Eski Donanma ve Şenliklerde Seyirlik Oyunları*, Taç Yayınları, İstanbul 1959.

İSTANBUL'DA İLAN EDİLİR, SARAYBOSNA'DA KUTLANIR: 18. VE 19. YÜZYIL
OSMANLI RESMİ TÖRENLERİNİN BOSNA EYALETİNDEKİ YANSIMALARI

ARSLAN, Mehmet, *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri*, Sarayburnu Kitaplığı, Cilt 6-7, İstanbul 2011.

ATASOY, Nurhan, *1582 Surname-i Hümayun: Düğün Kitabı*, Koç Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2002.

DERİNGİL, Selim, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Çev. Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

DONIA, Robert ve FINE, John V. A., *Bosnia and Herzegovina: A Tradition Betrayed*, Columbia University Press, New York 1994.

EMECEN, Feridun, "Bosna Eyaleti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6, 1992, s. 296-297.

ERTUĞ, Zeynep Tarım, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Cülus ve Cenaze Törenleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

_____, "Saray Teşkilatı ve Teşrifatı" / "Palace Organization and Protocol," *Fatih ve Dönemi / Mehmed II and His Period*, Editör Necat Birinci, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 212-220, pp. 564-566.

_____, "18. YY Osmanlı Sarayında Bayram Törenleri," *Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu'na Armağan*, Ed. Zeynep Tarım Ertuğ, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 573-594.

_____, "Osmanlı İstanbul'unda Merasim ve Teşrifata Dair Kaynaklar," *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 8, Sayı 16, 2010, s. 131-148.

_____, "The Depiction of Ceremonies in Ottoman Miniatures: Historical Record or A Matter of Protocol?," *Muqarnas An Annual on the Visual Cultures of the Islamic World*, 27, Editor Gülru Necipoğlu, Managing Editor Karen A. Leal, Brill, Leiden-Boston 2010, s. 251-275.

_____, "Osmanlı Sarayı'nda Yapılan Merasimler," *Kültürler Başkenti İstanbul*, Editör Fahmettin Başar, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 336- 339.

FAROQHI, Suraiya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997.

FİLAN, Kerima, *XVIII. Yüzyıl Günlük Hayatına Dair Saraybosnalı Molla Mustafa'nın Mecmuası*, Connectum Yayınevi, Saraybosna 2011.

GUER, Jean Antoine, *Moeurs et Usages des Turcs, leur Religion, leur Gouvernement Civil, Militaire et Politique, avec un Abregé de l'Histoire Ottomane*, Chez Pierre Mortier, Paris 1747.

KARACA, Filiz Çalışkan, *Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesesi*, İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet İpşirli, İstanbul, 1997.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 7, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

KARATEKE, Hakan T., *Padişahım Çok Yaşa*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.

KOÇU, Reşat Ekrem, (Yayına Hazırlayan), Haşmet, *Viladetname (Üçüncü Mustafa'nın Kızı Hibetullah Sultan'ın Doğum Donanması)*, Çığır Kitabevi, İstanbul 1940.

NUTKU, Özdemir, "Bayram", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 5, 1992, s. 263-265.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Cülus", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 8, 1992, s. 108-114.

SUĆESKA, Avdo, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bosna", *Prilozi za Orijentalnu Filologiju*, Sayı 37, 1987, s. 431-447.

TURHAN, Fatma Sel, *Eski Düzen Adına Osmanlı Bosna'sında İsyân (1826-1836)*, Küre Yayınları, İstanbul 2013.

_____, (Haz.) Novili Ömer Efendi, *Tarih-i Bosna, Osmanlı-Habsburg Savaşları 1736-1739*, Küre Yayınları, İstanbul 2016.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.

V. M. GARŞİN'İN SANAT DÜNYASINDA OSMANLI-RUS SAVAŞI (1877-1878)

Zeynep ZAFER*

ÖZ

Osmanlı-Rus Savaşı'na gönüllü olarak katılmış olan Vsevolod Mihayloviç Garşin, ilk savaş öyküsünden birkaç ay sonra adından söz ettirmeyi başarır. Cephelerdeki Osmanlı askerlerine dair izlenimleri sayesinde yazdığı öykülerinde samimi ve insancıl bir anlatım kullandı. V. M. Garşin, konuya bu şekilde yaklaşan birkaç Rus yazarından biridir.

Anahtar Kelimeler: V. M. Garşin, Osmanlı-Rus Savaşı, askerler, öykü.

THE OTTOMAN-RUSSIAN WAR (1877-1878) IN THE ART OF V. M. GARSHIN

ABSTRACT

Vsevolod Mihailovic Garshin, who had attended the Ottoman-Russian War as a volunteer, managed to make a name for himself a couple of months after his first story about the war. He used a sincere and humanistic way of narration in his stories which he wrote by the help of his impressions about the Ottoman soldiers at the fronts. With this attitude he is one of the few Russian writers who have this kind of approach to the subject.

Keywords: V. M. Garshin, Otoman-Russian War, soldiers, story.

Giriş

Türkiye'de hemen hemen bilinmeyen nesir yazarı ve eleştirmen Vsevolod Mihayloviç Garşin'in (1855-1888) eserlerinde ve mektuplarında

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Bulgar Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Ankara, E-mektup: zkelesh@gmail.com; zzafer@ankara.edu.tr.

ele aldığı kadarıyla savaş, dünyaya hâkim olan topyekûn felaketin bir göstergesi, sağlıklı mantığa ve düşünceye ters düşen korkunç bir olgudur. Trajik gerçeklerle dolu olan hayatın kötü tarafları her zaman galip gelmektedir. Sanatçı, dünyanın ve insanoğlunun mükemmel olmamasından üzüntü duymakta, insanların acılarını ve sıkıntılarını içtenlikle paylaşmaktadır.

Birçok öyküsünde olduğu gibi Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) ile ilgili olanlarda da sanatçının hayatından alınmış pek çok ayrıntı yer almaktadır. V. M. Garşin'in savaşa katılmadan önce Osmanlılara/Türklere¹ olan yaklaşımı genel olarak Rus halkınıninkine yakın ve Rus edebiyatında yer aldığı şekilde olumsuzdur. Yazarın Osmanlı-Rus Savaşı'na katılmış olmasının, onun Osmanlılarla ilgili olumsuz imajının belirgin bir ölçüde değişmesini sağladığı çok açıktır. İvanov gibi genç karakterleri de savaşın gerçek yüzünü görünce, bu felaketin suçsuz insanların öldürülmesinden, yaralanmasından ve acı çekmesinden başka bir işe yaramadığını anlamaya başlar. Savaş, birilerinin ölmesi ve bunun karşılığında birilerinin kurtulmasından ibarettir, bu nedenle de anlamsızdır.

1. Otuz Üç Yıllık Ömre Kuşbakışı

V. M. Garşin'in aristokrat ataları, Çar III. İvan döneminde Hıristiyanlığı kabul eden Altın Ordu mensubu Mirza² Garşa'nın soyundandır.³ Çocukluk dönemi zorluklar içinde geçer. Annesinin isteği doğrultusunda başlatılan hukukî mücadele sonucu henüz beş yaşındayken ailesi parçalandığı için sevdiği iki kişinin kavgaları arasında kalır. Önce annesiyle, sonra babasıyla ve son olarak yine annesiyle yaşayan küçük çocuğun ilk anımsadıkları, tüm mevsimlerde kupalarla yapılan o uzun yolculuklardır. *Özgeçmiş* (Avtobiografiya) adlı kısa yazısında kendisinin de işaret ettiği gibi, bu olayların karakterine yansımaları kaçınılmazdır.⁴ Beş yaşından sekiz yaşına kadar babasıyla yaşayan Garşin'in üzerinde herhangi

¹ V. M. Garşin Osmanlı ve Osmanlı Devleti yerine Rusya'da yaygın olduğu şekilde Türk ve Türkiye kullanmaktadır.

² Bazı Türk topluluklarında ve İran'da kullanılan bir soyluluk sıvanı (Güncel Türkçe Sözlük).

³ Pyotr Aleksandroviç Nikolayev, *Russkiye pisateli 1800-1917. Biografiçeskiy Slovar* - 1, Bolşaya russkaya entsiklopediya, Moskva 1992, s. 527; Vsevolod Mihayloviç Garşin, *İzbrannoe. Rasskazı, oçerki, stati*. Sred.-ural. kn. izd-vo, Sverdlovsk 1985, s. 3.

⁴ Garşin, *İzbrannoe. Rasskazı, oçerki, stati*. s. 4; Semyon Yosifoviç Maşinskiy, "Talantçeloveçeskiy", içinde: *Garşin V. M. İzbrannoe, Rasskazı, oçerki, stati*. Sred.-ural. kn. izd-vo, Sverdlovsk 1985, s. 335.

bir kontrol söz konusu değildir. Bu nedenle de Garşin, hiçbir zaman okumadığı kadar dergi ve yaşına uygun olmadığından anlaması imkânsız olduğu için daha sonra zararlı olarak değerlendirdiği V. Hugo, N. G. Çernişevskiy, N. V. Gogol, A. S. Puşkin, M. Yu. Lermontov'un vb. yazarların birçok eserini okur.⁵ 1863 yılında eski kocasıyla yıllarca sürdürdüğü hukuk savaşını kazanan annesi V. M. Garşin'i son olarak babasından aldığımda Petersburg'a götürür ve bundan sonra bazı aralıklar dışında yazar yaşamını başkentte sürdürür.

Lise yıllarında da çok fazla kitap okuyan V. M. Garşin'in hayatının sonuna kadar belirli aralıklarla etkisini gösteren psikolojik rahatsızlığı ilk defa bu dönemde ortaya çıkar. Gördüğü psikolojik tedavi nedeniyle lise öğrenimi uzar. Eğitim süresince çok iyi kompozisyon yazar ve matematik dışındaki fen bilimlerine büyük ilgi gösterir.⁶ Öğrenciler tarafından çıkartılan lise gazetesinde edebiyat alanında yaptığı ilk denemelerini yayımlar. Mezun olduğu lisenin statüsü değiştirildiği için sosyal ve fen bilimlerinin öğretildiği üniversitelere ve tıp akademilerine kaydını yaptırmaması mümkün değildir. Yalnız teknik eğitim veren fakültelelere devam etme hakkına sahip olan genç Garşin, mühendis olmayı hiç düşünmediği halde 1874'te kaydını Maden Mühendisliği Fakültesine yaptırır.⁷

V. M. Garşin, edebiyata olan ilgisini üniversitede de sürdürür. 1876 yılında *Molva* dergisinde *Enskiy Belediye Meclisinde Gerçek Bir Hadise* (Podlinnaya istoriya Enskogo zemskogo sobraniya) başlıklı belgesel nitelikli mizahi öyküsünü R. A. takma adıyla yayımlar. Ancak yapılan hata sonucu bu denemesi R. A. yerine L. A. imzasıyla çıkmıştır.⁸ Aynı zamanda bazı genç ressamlarla tanışıp arkadaşlık kuran V. M. Garşin, *Novosti* gazetesinde bu sanatçıların resim sergileriyle ilgili yazılar da yayımlamaya başlar.⁹

Nisan-Ağustos 1877 döneminde Osmanlı-Rus Savaşı'na katılan V. M. Garşin'in cephede yazmaya başladığı ve tedavi gördüğü hastanede

⁵ Garşin, *İzbrannoe. Rasskazı, oçerki, stati.* s. 5; Vladimir İliç Porudominskiy, *Grustniy soldat, ili jizn Vsevoloda Garşina*, Kniga, Moskva 1986, s. 138, 144-147.

⁶ Garşin, *İzbrannoe. Rasskazı, oçerki, stati.* s. 5-6; Maşinskiy, *a.g.m.*, s. 335.

⁷ Garşin, *İzbrannoe. Rasskazı, oçerki, stati.* s. 4; Maşinskiy, *a.g.m.*, s. 335; Nikolaev, *a.g.e.*, s. 527.

⁸ Vsevolod Mihayloviç Garşin, *Soçineniya. Rasskazı, oçerki, stati, pisma*, Sovetskaya Rossiya, Moskva 1984, s. 368; Porudominskiy, *a.g.e.*, s. 138, 141.

⁹ Maşinskiy, *a.g.m.*, s. 336; Nikolaev, *a.g.e.*, s. 527.

tamamladığı¹⁰ *Dört Gün* (Çetire dnya-1877) adlı öyküsü, büyük yazar M. E. Saltıkov-Şçedrin'in yönetiminde çıkan ünlü *Oteçestvenniye zapiski* dergisinde yayımlanır. Eser, o zamana kadar kimsenin tanımadığı genç yazara büyük ün kazandırır. Kısa bir süre için katıldığı savaş V. M. Garşin'i öylesine etkiler ki, yalnızca *Dört Gün*'de değil bundan sonraki eserlerinde de insanoğluna zarar veren bir unsur olarak sık sık yer alacaktır. Ülkesinin çağdaş sorunlarını ortaya koyan *Vaka* (Proişşestvie-1878) öyküsünden sonra *Korkak* (Trus-1879) adlı eserinde yeniden savaş konusuna döner. Bunun dışında yazmayı planladığı *İnsanlar ve Savaş* (Lyudi i vojna) öykü dizisinin ilk ve tek bölümünü oluşturan *Emir Eri ve Subay* (Denşçik i ofitser - 1880) ve *Er İvanov'un Hatıralarından* (İz vospominaniy ryadovogo İvanova-1882) eserleri de Osmanlı-Rus Savaşı ile ilgilidir.

Bu arada, 1879 yılında yeniden alevlenen hastalığı¹¹ kontrol edilemez hale gelince, 1880 yılında yine psikiyatride tedavi görür.¹² Tedaviden sonra 1882 yılına kadar yakın bir akrabasının yanında Herson kazasının bir köyünde yaşar ve doktorların tavsiyesi üzerine yazarlıktan kendini uzak tutmaya çalışır.¹³ Genç sanatçı bu dönemde artık Rusya'nın en ünlü yazarları arasında yerini almıştır. Bunun sonucunda L. N. Tolstoy'la tanışma imkânı bulur¹⁴ ve İ. S. Turgenyev tarafından da bir yaz boyunca malikânesinde kalması için davet edilir.¹⁵ 1883 yılı, V. M. Garşin'in hem özel hayatı hem de sanatı açısından büyük önem taşır. Bu yılda evlenir ve sanatına büyük önem verdiği İ. S. Turgenyev'in anısına ithaf ettiği en ünlü öyküsü olan *Kırmızı Çiçek* (Krasny tsvetok) adlı eserini yayımlar.¹⁶

Ancak sağlık durumu gittikçe kötüleşen V. M. Garşin, bir türlü iç huzuru bulamamakta ve büyük bir ümitsizliğe kapılmaktadır. Çok duygusal olan sanatçı yaşarken de, yazarken de öylesine büyük acılar çekmektedir ki hassas yapısının daha fazla dayanması mümkün değildir. Yeniden bunalımda olduğu 1888 yılında intihar ederek hayatına son verir.

¹⁰ Garşin, *Soçineniya. Rasskazı, oçerki, stati, pisma*, s. 370-374. Garşin, birliğine katılmak için 4 Mayıs'ta Kişinev'e (bugünkü Moldova'nın başkenti) ulaşır. Sonra birlikle Romanya toprakları üzerinden Tuna Nehri'nin güneyindeki bölgeye doğru yola çıkar. 11 Ağustos'ta bacağında yaralanınca cepheden ayrılır.

¹¹ Aynı yerde, s. 383-387.

¹² Maşinskiy, *a.g.m.*, s. 342, 344; Nikolaev, *a.g.e.*, s. 528.

¹³ Garşin, *Soçineniya. Rasskazı, oçerki, stati, pisma*, s. 383.

¹⁴ Aynı yerde, s. 391, 405.

¹⁵ Aynı yerde, s. 397-399.

¹⁶ Garşin, *İzbrannoe. Rasskazı, oçerki, stati*. s. 7; Maşinskiy, *a.g.m.*, s. 344.

2. Dönemin Sosyokültürel Yapısı

V. M. Garşin'in hastalığı hem hassas yapısına hem küçük yaşlarda yaşadığı ailevi sorunlara hem de Rusya'nın sosyal ve siyasî şartlarına bağlıdır. Sanatçının bilinçli yılları ve yazarlığı, Rusya'nın tarihinin en karanlık dönemlerinden biri olan 19. yüzyılın 70'li ve 80'li yıllarına denk gelmektedir. Sanatçının da sempatiyle yaklaştığı halkçıların sıradan insanlara yakın olma konusundaki hayalî teorileri başarısızlıkla sonuçlanmış, halkçı temsilcileri ümitsizliğe ve hayal kırıklığına uğramıştır.¹⁷ Kendilerine karşı alınan sert önlemlere karşılık terörizme başvuran bazı halkçılar, Rus hükümetinin baskısını daha da arttırmasına ve birçok vatandaşın tepkisine yol açmıştır. Özellikle de 1 Mart 1881 yılında Çar II. Aleksandr'a karşı düzenlenen suikasttan sonra halkçı çevrelerde sürdürülen terörün yararlı olduğu fikrine dair güven azalmış ve ümitsizlik daha da artmıştır. Rusya'nın genç nesli, çıkış yolu bulamamaktadır. Genç sanatçı V. M. Garşin de aynı ümitsizliğe kapılmakta ve yaşadığı ruhsal bunalım gittikçe yoğunlaşmaktadır.

V. M. Garşin terörü desteklemez ancak, halkçı çevrelerin halka yakın olma ve halk için kendini feda etme düşüncelerini benimser. Bu nedenle de halkçılıkla ilgili fikirlerini sık sık öykülerinde işler. Bir yazar olarak halkçı çevrelere sempati duyan V. M. Garşin, zamanla onların izlediği yolun bir çıkmazdan başka bir şey olmadığını, yani çözüm getiremeyeceği fikrini kabul etmek zorunda kalır. Ayrıca eserlerinde onların Rusya'nın ve halkın daha iyi bir geleceğe ulaşması adına yaptıkları fedakârlıklarından çok fazla etkilendiği açıkça görülmektedir.

N. A. Troitskiy'e göre Halk İradesi (Narodnaya volya) adlı partinin 1878'de başlattığı "kızıl terörü", Çarlığın onlara karşı yürüttüğü "beyaz terör"den ileri gelmektedir. Hükümet, 1874-1878 yılları arasında barışçıl bir propaganda yürüten halkçılara karşı sert önlemler almış ve yalnızca 1874'te 8000 kişi tutuklanmıştır. Rusya'nın tarihinde bu en kapsamlı siyasî dava sonucunda 193 kişi ceza alırken bunun yanı sıra soruşturmalar süresince 94 kişi intihar etmiştir.¹⁸

Çar II. Aleksandr, Rus köylülerin isyanlarını (1861) da kanlı bir biçimde bastırmıştır. Bununla birlikte Rusya'nın sınırları içinde yer alan

¹⁷ Maşinskiy, *a.g.m.*, s. 334.

¹⁸ Nikolay Alekseyeviç Troitskiy, "Narodnaya volya" i yeyo "Krasniy terror, <http://www.memo.ru/history/terror/troickij.htm> (02. 09. 2017).

Polonya, Litvanya ve Beyaz Rusya’da meydana gelen halk isyanları daha da sert bir biçimde bastırılmış ve yalnızca Polonya’dan 18000 kişi yerlerinden alınarak başka yerlere sürülmüştür. Birçok vatandaşını astıran Çar II. Aleksandr halk tarafından “Veşatel” (“Astıran” ya da “Asan”) lakabıyla “ödüllendirilmiştir”. Halk İradesi üyeleri halka karşı yapılan baskılardan sorumlu tuttuğu çara karşı 8 suikast düzenler ve sonucunda amaçlarına ulaşır.¹⁹

İç sorunlarını çözemeyen Çar II. Aleksandr önderliğindeki Rusya hükümeti halkın dikkatini, yaşanan kargaşadan uzaklaştırabilmek ve İstanbul Boğazı’na sahip olabilmek için ülkedeki Panslavist çevrelerin ve çoğu aydının desteğini alarak Osmanlı Devleti’ne karşı yoğun bir faaliyet yürütür. Propaganda araçları olarak resim sanatı ve edebiyat devreye sokulur, Osmanlıların acımasızlığı, gaddarlığı konusunda mitoslar yaratılır. Osmanlı yönetiminin ve Osmanlıların/Türklerin/Müslümanların kötü imajını içeren eski ve yeni birçok gerçek dışı resim ve tablonun önemi ve halk üzerindeki olumsuz etkisi 19. yüzyılın ikinci yarısında hiç olmadığı kadar artar. Halkı düşmanlığa sevk eden propaganda yazıların sayısındaki büyük artış dikkat çeker. Rusya’da bireye aşılana yoğun nefret, sadece Osmanlı Devleti veya Osmanlı yönetimini değil Müslüman olan herkesi kapsamaktadır.

Rusya sınırları içinde yaşayan diğer Slav halklarının özgürlüklerini kısıtlayan, isyan edenleri de yok etmeye çalışan Çar II. Aleksandr, Balkanlar’daki Slavları Osmanlılardan kurtarmak için bu savaşa gerek duyulduğu yolunda temelsiz gerekçeler öne sürer ve vatandaşlarının desteğini almayı başarır. Rus aydınları da genel olarak Osmanlı Devleti’ne karşı hazırlanan savaşı büyük bir heyecanla takip eder. Bu nedenle savaş açılır açılmaz cepheye gönüllü olarak giden Rus aydınlarının sayısı az değildir.

V. M. Garşin’in Osmanlı-Rus Savaşı’na bizzat katılmış olmasının, onun Osmanlılarla ilgili olumsuz yaklaşımının belirgin bir ölçüde değişmesini sağladığı çok açıktır. İ. S. Turgenyev²⁰ ve F. M. Dostoyevski²¹ gibi yazarlardan farklı olarak genç kalemin, öncesinde de Türklerle ilgili çok

¹⁹ Aynı yerde.

²⁰ Zeynep Zafer, “Nekotoriye istoričeskiye zametki po povodu romana İ. S. Turgenyeva “Nakanune”, *Dil ve Edebiyat / Yazık i literatura*, 3 (28), 2000, s. 126-129.

²¹ Dostoyevski’nin bu konudaki görüşleri ile ilgili bkz.: Hüseyin Kandemir, “Dostoyevski Düşüncesinde Türk-İslam Olgusu ve Osmanlı Rus Savaşı Çerçevesinde Doğu Sorunu”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt 4, Sayı 8, Ocak 2016, s. 18-20.

çarpıcı şoven görüşleri olmadığı bir gerçektir.²² Ancak V. M. Garşin o dönemde Osmanlı Devleti'ne ve Osmanlılara karşı sempati de duymuyordu. V. M. Garşin'in, savaşa katılmadan önce Osmanlılara yaklaşımı genel olarak Rus halkınıninkine yakın ve Rus edebiyatında yer aldığı şekilde olumsuzdur. Mektuplarından ve öykülerinden anlaşıldığı gibi, savaşa katılmayı arzu eden üniversite öğrencisinin yaklaşımı, yaygın olan geleneksel Rus yaklaşımından çok farklı değildir. Bilindiği gibi Rus kültüründeki Türk imajı olumsuzdur ve ne yazık ki bu imaj günümüzde de yaygındır.²³ Yöneticiler kadar birçok Rus yazar da bu olumsuz imajın oluşmasında büyük rol oynamıştır. Örneğin F. M. Dostoyevski²⁴ gibi bazı yazarlar Osmanlı-Rus Savaşı'nı desteklediği, Osmanlıları düşman olarak gördüğü konusundaki fikirlerini çok açık biçimde toplumla paylaşmaktadırlar. İ. S. Turgenyev,²⁵ İ. İlf ve E. Petrov gibi başka bir grup Rus yazar sansürden ve devletin baskısından çekindiği için ülkelerindeki sosyal durumu eleştirebilmek için Osmanlı Devleti'ni ve Osmanlıları zemin olarak kullanma ihtiyacını duymuştur. Bunun sonucunda birçok yazar edebi eserlerinde son derece kötü özelliklere sahip karakterlere yer vermiş, Osmanlı Devleti'ni oldukça taraflı ve hicvi bir tutumla betimlemiştir. A. S. Puşkin, L. N. Tolstoy gibi çok az sayıda Rus yazar, eserlerinde Osmanlılara sempatiyle yaklaşmıştır.²⁶ V. M. Garşin'in ise cephede yaşadıklarından ve de karşılaştığı Osmanlı askerlerinden olumlu etkilendiği aşikârdır.

3. Toplumsal Gelişmeler ve V. M. Garşin

Üniversite öğrencisi olduğu için savaştan muaf olan V. M. Garşin, birçok Rus genç gibi Osmanlı Devleti'ni ve Osmanlıları gerçek dışı biçimde betimleyen, yıllarca süren bu propagandadan etkilenmiştir.²⁷ Ancak önceden beslediği kin ve düşmanlık duyguları savaşa katılma nedenlerinden sadece bir tanesidir. Kararını nasıl aldığı konusu, V. M. Garşin'in 12-13 Nisan 1877 tarihinde annesine yazdığı mektubunda bir ölçüde aydınlanmaktadır. Henüz 22 yaşında olan genç, şöyle der: “*Anneciğim, yaşıtılarım alınları ve göğüsleri*

²² Garşin, *Soçineniya. Rasskazı, oçerki, stati, pisma*, s. 368-369; *İzbranno. Rasskazı, oçerki, stati*, s. 13-15.

²³ Ataol Behramoğlu, “Obraz turka v russkoj literatüre”, *Bolgarskaya rusistika*, 1-2, 2006, s. 66-75; Maşinskiy, *a.g.m.*, s. 336.

²⁴ Kandemir, *a.g.m.*, s. 17-18.

²⁵ Zafer, *a.g.m.*, s. 126-129.

²⁶ Behramoğlu, *a.g.m.*, s. 66-75; Bu konuda bkz.: Emine İnanır, “Türk ve Rus Yazarlarının Osmanlı-Rus Savaşlarına Yaklaşımları”, *ICANAS XVIII. 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi 10-15 Eylül, 2007*, Ankara 2007.

²⁷ Garşin, *Soçineniya. Rasskazı, oçerki, stati, pisma*, s. 368-369.

ile mermiler karşısındayken ben okulun duvarları arkasına saklanamam. Beni kutsayın".²⁸ V. M. Garşin'in savaşa katılma kararı, hükümetin ve Panslavist çevrelerin ülke çapında yürüttüğü propagandaya bağlıdır şüphesiz. Fakat mektubunda ifade ettiği gibi bu kararının temelinde bir vatandaş olarak duyduğu sorumluluk ve vatan görevini yerine getirme arzusu da yatmaktadır. Daha sonra genç yazar, bu yöndeki düşüncelerini *Korkak* ve *Er İvanov'un Hatıralarından* adlı savaş öykülerinde çok açık bir biçimde ortaya koyacaktır.²⁹

V. M. Garşin, 1884 yılında kaleme aldığı dört sayfalık kısa *Özgeçmiş*'inde ise, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı açtığı savaşa katılma kararını üniversite öğrencisiyken arkadaşıyla birlikte nasıl aldıklarını çok çarpıcı bir şekilde dile getirmektedir: "12 Nisan 1877 yılında arkadaşım (Afanasyev) birlikte kimya sınavına hazırlanıyorduk. Savaşla ilgili Manifestoyu getirdiler. Çalıştığımız defterlerimiz olduğu gibi kaldı. Fakülteden ayrılmak için dilekçe verdik ve Kışinev'e doğru yola çıktık".³⁰ Görüldüğü gibi V. M. Garşin zaman geçtikçe ve olgunlaştıkça, savaşa gönüllü olarak katılma kararını artık eleştirel bir tutumla anlatmaktadır. Burada herhangi bir sorumluluktan veya birilerini kurtarma arzusundan kaynaklanan bir yaklaşım değil de, ders çalışmaktan bıkmış ve değişiklik arzu eden iki üniversite gencinin yaklaşımı sezilmektedir. Olgunluğa ulaşmış V. M. Garşin, yedi yıl öncesinde olduğu gibi propagandanın ve romantik düşüncelerin etkisinde değildir. Bu nedenle savaşa katılma sebebini gerçekçi bir anlatımla kaleme almıştır.

Cepheden annesine gönderdiği mektuplarında, sorumluluk duygusunun yanı sıra, savaş sırasında kişiliğini olgunlaştıracığı ve edineceği zengin izlenimler sayesinde bir yazar olarak başarı elde edeceği yönündeki görüşleri de yer almaktadır.³¹ V. M. Garşin, Mayıs 1878'de subay rütbesini alır ve artık Rus silahlı kuvvetleri mensubu sayılır. Ancak bu durumdan da pek hoşnut olmadığı anlaşılmaktadır. Birlikte savaşa katıldığı üniversite arkadaşı V. N. Afanasyev'e yazdığı mektubunda, ordu mensuplarının edebiyatla uğraşmalarının yasak olduğunu dile getirir.³² Bunun yanı sıra V. M. Garşin, maddi sıkıntılar içindedir. Yazarlıktan geçinemeyeceğini bildiği için, subay olarak çalışmak zorunda olduğunun da farkındadır. Mayıs 1878

²⁸ Aynı yerde, s. 368.

²⁹ Garşin, *İzbranno. Rasskazi, oçerki, stati*. s. 8-18, 127-170.

³⁰ Aynı yerde, s. 7.

³¹ Garşin, *Soçineniya. Rasskazi, oçerki, stati, pisma*, s. 371-372.

³² Aynı yerde, s. 374.

tarihinde iş ile ilgili sıkıntılarını dile getirirken, askeriyeden ayrılma nedenlerini şöyle açıklar: “*İkimiz de ordumuzun kötü durumu konusunda yeterince ikna olduk. Biz, ordudan tiksinti duyduğumuz ve orada nefes alamadığımız için ayrılmak istiyoruz!*”³³ Genç yazar Rus ordusu içerisinde tespit ettiği birçok olumsuz olguya da konumuz dışındaki bazı eserlerinde de yer verir.

Sanatçının en çok arzuladığı şey yazmak ve eğitimine yeniden devam edebilmektir. Bu nedenle 18 Eylül 1878 tarihli mektubunda yaralı asker olarak Çariçeden aldığı 200 Rubleyle okul harcını yatırıp derslerine devam edeceği konusunda annesine bilgi verir.³⁴ Bunun yanı sıra sağlık sorunlarını da öne sürerek emekliliğe ayrılmak için büyük çaba gösterir. Belli bir süre hastanede kalan V. M. Garşin durumuyla ilgili sağlık raporu alır. Bundan sonra müracaatı kabul edilir ve yedek subaylığa geçirilir. Ordudan ayrılmayı ne kadar çok istediğini ve büyük bir heyecanla beklediğini, annesine yazdığı 22 Kasım 1878 tarihli mektubundan ve başka kaynaklardan da öğrenmek mümkündür.³⁵

Psikolojik rahatsızlıkları sırasında genelde kaleminden uzak kalmaya mecbur olan³⁶ V. M. Garşin'in kısa hayatı süresince yazdığı toplam 17 öyküsünden 3'ü, Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Osmanlılarla ilgili edindiği izlenimlerini kapsar. Bu eserleri gönüllü olarak katıldığı savaşa karşı hissettiği insanî duygularla doludur. Genç yazarın iç dünyası çok hassas ve kırılığandır. Bu nedenle yalnız birkaç aylık savaş deneyimi, benliğinde derin iz bırakmıştır. Annesine yazdığı bir mektubunda (14 Mart 1879) “*Ölen arkadaşlarım hayattaymışlar gibi şimdi de gözlerimin önündeler, özellikle de kucağımda kanlar içinde can veren Fyodorov!*” şeklindeki sözleri bunu kanıtlar.³⁷

O zamana kadar kimsenin tanımadığı genç yazarın *Dört Gün* adlı kısa öyküsü, kendisine büyük şans getirmiş ve hızlı bir biçimde Rus edebiyatına girmesini sağlamıştır. Çünkü eser yalnızca ülkesinde değil, yurt dışında da büyük ilgi ve beğeniyle karşılanmıştır. Öykü yayımlanır yayımlanmaz birkaç Batı diline çevrilmiştir. V. M. Garşin, 19 Şubat 1878 tarihli mektubunda

³³ Aynı yerde, s. 380.

³⁴ Aynı yerde.

³⁵ Aynı yerde, s. 381, 383-384; Garşin, *İzbrannoe. Rasskazı, oçerki, stati*. s. 7; Nikolaev, *a.g.e.*, s. 527.

³⁶ Garşin, *Soçineniya. Rasskazı, oçerki, stati, pisma*, s. 383.

³⁷ Aynı yerde, s. 382.

bundan dolayı hissettiklerini ve şaşkınlığını annesiyle paylaşmıştır: “*Lise arkadaşlarımdan Grubert, dün bana ‘Dört Gün’ adlı öykümün Fransızca, İtalyanca ve İngilizceye çevrildiğini söyledi! Kendin için birçok şey hayal edebilirsin, ancak on sayfalık öykünün bütün Avrupa’nın okumasının mümkün olabileceğini asla hayal edemezsin*”.³⁸

4. Dört Gün Öyküsüyle Başlayan Eleştiri

Genç yazarın ünlü olmasını sağlayan bu öyküsü, içerdiği derin insancıl ruhuyla okuyucuların dikkatini çekmiştir. Daha cephede yazmaya başladığı ve 11 Ağustosta bacağından yaralandığı için bulunduğu hastanede tamamladığı bu eserin konusu, cephede yaşanan gerçek bir olaydan alınmıştır. Bu nedenle konumuz açısından önemlidir. V. M. Garşin, 21 Temmuz 1877 tarihli mektubunda şahit olduğu bir olayı annesiyle paylaşmıştır. O tarihte, bu etkileyici olayın kendi sanatı açısından çok büyük önem kazanacağını henüz bilmiyordu:

“*Bizim taburumuz bulunduğu mevkiden ölüleri toplamak için çarpışmaların olduğu yere (20-22 versta³⁹ ileri) gitti ve orada ben güzel olmayan bir tabloyla karşılaştım (...) Ancak, biz bütün bunlar için ödüllendirildik. Yaralı birini bulduk. Beş gün beş gece çalılarda kırık bacağıyla yatmış. Türkler birkaç kez yanından geçmiş, ancak onu fark edememişler. Sonunda 19 Temmuzda, yani çarpışmalardan beş gün sonra bizim 6. Bölüğümüz bu talihsiz askeri buldu (...). Hayatı tehlikede değildi. İşte buna mucizevî kurtuluş denir!*”⁴⁰

V. M. Garşin’in bu mektubunda aktarılan olay şu andaki Kuzey Bulgaristan topraklarında, Tuna Nehri’nin güneyinde meydana gelmiştir. Büyük ihtimalle 19 Temmuz’dan sonra hadiseyle ilgili bir öykü yazmaya karar veren V. M. Garşin’in ana karakteri İvanov, yaşadıklarını kısa ancak etkileyici bir biçimde aktarmaktadır. Olayın kahramanı, yaralı olarak dört gün boyunca tek başına, acılar içinde, öldürdüğü Osmanlı askerine yakın bir yerde kâh bilincini kaybederek, kâh kendine gelerek hayatta kalma mücadelesi vermektedir. *Dört Gün* öyküsünde Rus askerinin bu zor şartlardaki düşünceleri ve hisleri mükemmel bir şekilde ortaya konulmaktadır. İvanov, yaralanmasından sonra ilk defa kendine geldiğinde bilincini kaybetmeden önceki olanları yavaş yavaş hatırlamaya başlar: “*Bunun yanı sıra ben, orman*

³⁸ Aynı yerde, s. 378.

³⁹ Versta - 1066 metrelik eski bir Rus uzunluk ölçüsü.

⁴⁰ Aynı yerde, s. 383.

*kenarına yakın, güir çalılar arasında onu nasıl fark ettiğimi hatırlıyorum. Devasa, şişman bir Türk idi, güçsüz ve zayıf olan ben ise tam üzerine koşuyordum”.*⁴¹

Öykünün ana karakteri İvanov da yaralanmıştır, kalkması mümkün değildir. Tekrar şuuru açıldığında daha ayrıntılı bir biçimde etrafı inceler: “Gözlerimi açıyorum, aynı çalıları, aynı gökyüzünü görüyorum, ancak bu seferinde gündüzün aydınlığıyla. Benim komşum da burada. Evet, bu bir Türk, bir Türkün cesedi. Ne kadar da iri yapılıdır. Onu tanıdım, bu odur...”⁴² O andan sonra Rus askeri İvanov, yalnız yaralarından değil, suçluluk duygusundan dolayı da büyük acı duymaya başlar.

Yazarın Osmanlılara dair bu düşünme aşamasına nasıl bir süreç sonunda geldiği *Dört Gün* öyküsünde yavaş yavaş aydınlatılmaktadır. Vicdaniyla baş başa kalan İvanov için Osmanlı Ordusuna ait olan bu asker, kesinlikle bir düşman değildir artık. Osmanlı askeri kendisi tarafından öldürülmüş bir annenin oğlu, bir insandır. İvanov, kendi yakınlarını hatırlayınca öldürdüğü gencin de kendisinin gibi ailesi için büyük değer taşıdığını düşünmeden edemez. Özellikle de Osmanlı Ordusu mensubu askerin annesi İvanov’un en çok düşündüğü kişidir. Daha önce bahsettiğimiz gibi savaşta bulunduğu sürede çok büyük değer verdiği ve sevdiği annesiyle sürekli mektuplaşan V. M. Garşin, oğlunu bekleyen Osmanlı askerinin yaşlı annesiyle ilgili olağanüstü güzel, duygusal ve çok etkileyici bir betimleme ortaya koymaktadır: “Önümde benim tarafımdan öldürülen bir insan yatıyor. Onu neden öldürdüm ki? Ölü, kanlar içinde burada yatıyor. Kader onu neden buralara getirdi? Kim o? Belki de onun da benim gibi yaşlı bir annesi vardır. Akşamları yoksul kerpiç evin önünde uzun uzadıya oturup güzelinin, ailenin ekmeğini kazananın, aile reisinin gelip gelmediğini görmek için gözlerini sık sık kuzeye doğru çevirmektedir...”⁴³

Ana karakter İvanov, hareket edemediği için kurtulabileceğinden ümidini kesmiştir. Ölü olan Osmanlı askerinden daha şanslı olmadığını da farkındadır. Çaresiz bir biçimde, kendi durumunun daha feci olduğuna karar verir. Gündüzleri yakıcı güneşin altında kalmaya mecbur ve büyük ağrılar içinde olan ana karakter İvanov’un suçluluk duygusu kendini gösterir ve bundan sonra ruhsal durumu daha da çökmez bir hal almaya başlar: “Ya ben?

⁴¹ Garşin, *İzbrannoe. Rasskazi, oçerki, stati*, s. 8.

⁴² Aynı yerde, s. 11.

⁴³ Aynı yerde, s. 11-12.

*Benim durumum da farklı değil ki... Hatta şimdi onun yerinde olmak isterdim. Ne mutlu ona! Hiçbir şey duymuyor, ne yaralarından acı, ne yok edici bir keder duyuyor, ne de susuzluk hissediyor... Süngü tam kalbine ulaşmış... İşte askerin ceketinde büyük, kara bir delik var, etrafı da kanla kaplı. Bunu ben yaptım”.*⁴⁴

Birçok öyküsünde olduğu gibi Osmanlı-Rus Savaşı ile ilgili olanlarda da sanatçının hayatıyla ilgili pek çok ayrıntı vardır. V. M. Garşin’in yazma tarzı bu şekildedir, genelde ilgi alanı hayatın içindeki olgulardır. Rus yazarın “(...) aslında şimdiye kadar ressamdan hayat kadınına kadar farklı isimler altında hep kendi şahsımı anlattım”⁴⁵ şeklindeki görüşleri bu konudaki düşüncemizi güçlendirmektedir. Alıntından da yola çıkarak *Dört Gün* öyküsünün genç karakterinin V. M. Garşin’e birçok açıdan benzediğini anlayabiliyoruz. Örneğin, genç yazar gönüllü olarak savaşa katılırken nelere mecbur kalacağıının, acımasız savaşın kendisine neler yaptıracağıının farkında değildir. Tıpkı İvanov’un farkında olmadığı gibi: “Böyle olmasını istemezdim. Savaşmaya giderken ben hiç kimsenin kötülüğünü düşünmüyordum. Benim de insanları öldürmek zorunda kalacağım ile ilgili düşünce, nedense çok uzaktaymış gibi geliyordu. Ben, yalnızca kendi göğsümü mermilerin karşısına bırakacağımı düşünüyordum. Bu nedenle savaşa katıldım ve göğsümü bıraktım”.⁴⁶

V. M. Garşin’in öykü karakterinin vatan borcu, vatan uğruna kendini feda etme gibi eski düşünceleri savaşın gerçek ortamında tamamıyla altüst olur, geçerliliğini ve anlamını yitirir. İvanov, artık sadece cephede olan bitenleri değil, geçmişini de farklı bir açıdan görmeye başlar, daha önce üzerinde durmadığı bazı hadiseleri zihninde yeniden canlandırır. Eskiden hiç önemsemediği birçok gerçeği bir filozof gibi yorumlar ve ilk defa hayatın en önemli taraflarını fark etmeye başlar. Ana karakter İvanov’un ölümle yüzleşmesi, dünya görüşünü oldukça değiştirir.

İvanov, savaşın gerçek yüzünü gördükten sonra korkunç olan bu felaketin, suçsuz insanların öldürülmesi, yaralanması ve acı çekmesi dışında başka bir işe yaramadığını anlamaya başlar: “Sonuçta ne oldu? Aptal, aptal! Ya bu zavallı Mısır köylüsü (üzerinde Mısır üniforma ceketi var), o daha da suçsuzdur”.⁴⁷ (...) Onun suçu ne olabilir ki? Birini öldürmüş olmama rağmen

⁴⁴ Aynı yerde, s. 12.

⁴⁵ Garşin, *Soçineniya. Rasskazı, oçerki, stati, pisma*, s. 383.

⁴⁶ Garşin, *İzbranno. Rasskazı, oçerki, stati*, s. 12.

⁴⁷ Aynı yerde, s. 12.

*benim suçum ne? Benim suçum ne? Neden susuzluktan acı çekiyorum! Susuzluk mu? Bu sözcüğün anlamı ne, kim bilir!'*⁴⁸ Yaralı Rus askerinin kafasında, gittikçe ruhsal dengesini bozan suç ve sorumluluk gibi kavramlar ön plana çıkmaya başlar.

Susuzluktan ölme tehlikesiyle karşı karşıya olan İvanov, askerinin yakınındaki matarasını fark edince büyük acılar içinde sürüklenir ve oraya kadar ulaşmayı başarır. Öyle bir şey olur ki, öldürdüğü kişinin suyu sayesinde hayatta kalma ihtimali doğar: *"İşte matara..., içinde su var, hem de ne kadar çok! Sanırım yarısından fazla. Vay be! Su beni uzun süre idare eder... Ölene kadar! Kurbanım, beni kurtaran sensin!.. Dirseğime dayayıp matarayı açmaya çalışınca, birden dengemi kaybettim ve kurtarıcımın göğsüne yüzüstü düştüm. Ondan artık ağır ceset kokusu geliyordu"*⁴⁹

Dört Gün'ün ana karakteri İvanov, ilk önce kendisinden çok daha güçlü olan Osmanlı askerini öldürmüş, sonra ise ancak o askerinin matarasındaki suyu içerek yakıcı yaz sıcağında hayatta kalmayı başarmıştır. Bunun yanı sıra askerinin silahı ve mermileri kendisine başka bir imkân sağlamaktadır. Bu silah sayesinde, büyük acılardan ve Osmanlıların eline geçerse kötü muameleyle karşılaşacağı korkularından istediği an kurtulabilirdi.⁵⁰ M. V. Garşin, burada okuyucuya çok önemli bir mesaj vermeye çalışır. Kendisi tarafından öldürülen asker, İvanov'un düşmanı değil onun kurtarıcısıdır. Savaş, birilerinin ölmesi ve bunun karşılığında birilerinin kurtulmasından başka bir şey değildir, bu nedenle de anlamsız ve aynı zamanda dehşet vericidir.

Ara sıra Ruslar tarafından bulunabileceği, yakınlarıyla karşılaşabileceği, vatanına yeniden kavuşabileceği ümidi yaralı İvanov'un bilincinde belirir. Bu ışık öykü karakterini yaşadığı korkulardan uzaklaştırır ve içindeki dayanma gücünü arttırır. Ancak çaresizlikten gözyaşlarına hâkim olamadığı anlar da yaşar.⁵¹ Kendine yönelttiği suçlamalar, hissettiği acılar sürekli devam etmektedir. Sonunda Rusya Çarlığı'nın açmış olduğu bu savaşın ne kadar anlamsız olduğunu anlar. Çünkü kendisi gibi bu savaşa katılanlar cinayet işlemekten başka hiçbir şey yapmamaktadır. Onlar katildir:

⁴⁸ Aynı yerde.

⁴⁹ Aynı yerde, s. 13.

⁵⁰ Aynı yerde, s. 13-15.

⁵¹ Aynı yerde, s. 13, 15-16.

ZEYNEP ZAFER

“Hiçbir şey değişmedi, yaralarımın ağrı hissediyorum, komşum da hep öyle kocaman ve hareketsiz yatıyor. Onu düşünmeden yapamıyorum. Değer verdiği herkesi ve her şeyi bırakıp buraya gelmek için binlerce kilometre yürüyen, açlık çeken, üşüyen, sıcaktan mahvolan kişi ben miyim? Sonuçta bu zavallının ölmesi için mi bu acılar içinde kıvraniyorum? Yani ben bu cinayeti işlemekten başka silahlı kuvvetlerimiz için yararlı herhangi bir şey yaptım mı ki? Katilsin, katil!.. Katil olan kim? Ben!”⁵².

V. M. Garşin’in *Dört Gün* adlı kısa öyküsünde, sürekli olarak karakterin geçmişi ve o anı arasındaki büyük fark üzerinde durulmaktadır. Geçmişte İvanov kendi hayatını feda etme hayaliyle savaşa katılmıştır, ancak şimdi başka birinin hayatına son vermiştir. Geçmiş adeta bir hayalden ibarettir, oysa şu an fazlasıyla gerçek ve korkunçtur. İvanov’un geçmişte attığı yanlış adım, şimdi katil olmasına sebep olmuştur.⁵³ Hiçbir zaman üzerinden atamayacağı bir insanlık suçu işlemiştir. Bu nedenle asla huzur bulamayacaktır.

Tıpkı yazar V. M. Garşin gibi Osmanlı-Rus Savaşı’na gönüllü olarak katılan öykü karakteri İvanov da Kışinev’de toplanan binlerce asker arasında, kendisi gibi gönüllü olarak savaşa giden sadece birkaç kişinin olduğunu şimdi hatırlamaktadır. Diğer askerlerinin ise evlerinde kalmayı tercih ettikleri halde, mecbur oldukları için harbe katıldıklarını, görev icabıyla savaştıklarını düşünmektedir.⁵⁴ Bu düşünceleri İvanov’u pişmanlık aşamasına kadar götürmektedir. İvanov, hem acılar içinde kıvranmakta hem katil olduğu düşüncesinden kurtulamamakta hem de öldürdüğü kişinin cesedinin sıcak havanın etkisinden nasıl değiştiğini ve çürüdüğünü sürekli olarak izlemek zorunda kalmaktadır. Kurbanından gelen ceset kokusundan fazlasıyla rahatsız olsa da, ondan uzaklaşmak mümkün değildir.⁵⁵ Yakınındaki ceset hayatın anlamsızlığını, savaşın acımasızlığını hatırlatır, kendisinden utanç duymasına sebep olur.

Annesine yazdığı mektuptan, yazarın söz ettiği ve bu öykünün prototipini oluşturduğu askerin kurtulduğunu anlıyoruz. Ancak bacağına kesilip kesilmediği ile ilgili herhangi bir bilgi verilmez. Öykünün ana

⁵² Aynı yerde, s. 14.

⁵³ Vsevolod Grigoryeviç Averin, *İstoriya russkoy literaturı*, Cilt 4, Nauka, Leningrad, 1974, s. 129.

⁵⁴ Garşin, *İzbrannoe. Rasskazi, oçerki, stati*, s. 14.

⁵⁵ Aynı yerde, s. 15.

karakteri İvanov ise, Rus askerleri tarafından bulunduktan sonra hastaneye gönderilir ve burada bir bacağını kaybeder. Bunun gerçekte bir ilgisinin olup olmadığı bilinmez. V. M. Garşin'in İvanov'u bu olay sonucunda sakatlanmış olarak vermeyi tercih etmesi bizim açımızdan önemli bir ayrıntıdır. Yazarın, işlenmiş olduğu cinayetin bir sonucu olarak ana karakterini cezalandırdığını düşünebiliriz.

5. Hümanist Duruşla Klişeleri Kırmak

V. M. Garşin'in Osmanlı-Rus Savaşı ile ilgili *Korkak* adlı ikinci öyküsünün ana karakteri, çevresindekilerden farklı olarak Rus askerlerinin verdiği kayıplardan, bir başka deyişle savaştan gelen kötü haberlerden aşırı etkilenmektedir. Öykü karakteri buna anlam verememektedir. İnsanlar, bir tren kazasında veya bir cinayet sonucunda ölenlere karşı derin bir acıma duygusu hissederken savaşta ölenlerle ilgili haberlere karşı neden soğukkanlı yaklaşarak kayıtsız kalmaktadırlar?⁵⁶

V. M. Garşin'in *Korkak* adlı eserindeki ana karakter de yazar gibi bir üniversite öğrencisidir. Gönüllü Polis Kuvvetlerinde kayıtlı olduğu için reddettiği savaşa alınmayacağını, dolayısıyla kimseyi öldürmek zorunda kalmayacağını düşünmektedir. Ancak tıp öğrencisi olan arkadaşı, olayları daha gerçekçi değerlendirmekte ve savaştan kaçmasının mümkün olamayacağı konusunda kendisini şöyle uyarmaktadır: “*Sen tüm benliğininle savaşa karşı çıkıyorsun ama savaş, silahı omzuna atarak ölmeye ve öldürmeye gitmen için seni zorlayacaktır*”.⁵⁷

Tüm savaşlara karşı olan, kendisinin başka birini öldürmek zorunda kalacağından büyük kaygı duyan barışsever genç çevresinde “korkak” olarak adlandırılmaktadır. Oysa öykü karakteri ölmekten korkmamakta ancak, Rus halkının savaşta verdiği kayıplardan dolayı bir türlü iç huzuru bulamamaktadır. Halkın yaşamak zorunda olduğu bu ıstıraplarının nedenini bilmek istemektedir. Kendisi için değil insanoğlu adına savaşa karşıdır ve bunu dile getirme hakkına sahip olduğunu düşünmektedir. Üniversite arkadaşının söylediği gibi, fazla zaman geçmeden Gönüllü Polis Kuvvetlerine kayıtlı olanlar da savaşa çağrılmaktadır. Korkak, torpil kullanıp Petersburg'ta

⁵⁶ Aynı yerde, s. 34-35.

⁵⁷ Aynı yerde, s. 35.

bir görevde kalabileceğini bilmekte fakat böyle bir girişimde bulunmak da istememektedir.⁵⁸

Osmanlı-Rus Savaşı'na katıldıktan sonra çok değişen V. M. Garşin *Dört Gün*'de olduğu gibi *Korkak* adlı öyküsünde de, savaşa gidenlerin çoğunun tam olarak nelerle karşılaşacakları konusunda bilgiye sahip olmadıklarını, gerçekleri konuşmaktan kaçındıklarını özellikle belirtmek ister: “*Konuşmalar yalnızca geçmişle ilgiliydi. Gelecek, bizi bekleyen zorluklar, tehlikeler ve acılar hakkında hiç kimse konuşmuyordu. Hiç kimse Türklerle, Bulgarlarla veya ölümle sonuçlanacağı askerlik göreviyle ilgilenmiyordu*”.⁵⁹

Sonuçta yalnızca kitaplar arasında, yakınların yanında olmayı, eğitimini tamamlayıp topluma bu şekilde yararlı olmayı hayal eden genç üniversite öğrencisi, savaşa katılmaya karar verir ve vicdanen rahatlar. Çünkü katılmazsa yerine başka biri askere alınacaktır. Sonuçta Osmanlı-Rus Savaşı'na gitmek zorunda kalan ana karakter Korkak, hiç kimseyi öldürmeden, birinci çarpışmada hayatını kaybeder ve bu şekilde katil olmaktan kurtulur.⁶⁰ Aslında yazar *Korkak* öyküsünde *Dört Gün* öyküsündeki konuyu daha ileri bir aşamaya taşımaktadır. *Dört Gün* öyküsünün ana karakteri İvanov katil olmaktadır ve bu acıyla yaşamını sürdürecektir. Oysa Korkak, daha ilk çarpışmada bilinçli olarak ölümü tercih etmekte ve suç işlemeyen hayata veda etmektedir. V. M. Garşin barışsever gencin bu trajik ölümünü ele alan eseriyle Osmanlı-Rus Savaşı'ndan (dar anlamda) ve tüm savaşlardan (geniş anlamda) sorumlu olanlara doğrudan eleştiri yöneltmektedir.

V. M. Garşin'in, Osmanlı-Rus Savaşı ile ilgili 1882'de kaleme aldığı *Er İvanov'un Hatıralarından* adlı üçüncü öyküsünde de yazarın hayatından alınmış bazı ayrıntıları bulmak mümkündür. Daha öykünün başında verilen bilgilere göre Er İvanov V. M. Garşin gibi Kışinev'e 4 Mayıs 1877 tarihinde varmaktadır, bir üniversite öğrencisidir ve gönüllü olarak savaşa katılmaktadır. Sözü edilen diğer iki eserinde olduğu gibi bu öyküsünde savaşa karşı büyük bir eleştiri söz konusu olmasa da, *Er İvanov'un Hatıralarından* eserinde de değerli fikirler bulmak mümkündür. Bu öyküde Osmanlılara çok az yer verilmektedir. Fakat V. M. Garşin Osmanlı-Rus Savaşı'na katılan Rus

⁵⁸ Aynı yerde, s. 39-40, 46.

⁵⁹ Aynı yerde, s. 50.

⁶⁰ Aynı yerde, s. 52-53.

askerlerinin içinde bulunduğu kitle psikolojisi konusundaki en gerçekçi ve etkileyici sözlerinden birine yer vermektedir: “Askerlerden her biri, tek başına olsaydı evine dönerdi. Ancak bu kitle, disipline boyun eğerek ve görevin haklılığını anlamadan, tanımadığı düşmana kin duymadan ve cezadan korkmadan, insanoğlunu daha uzun bir süre kanlı savaflara götürecektir, insanların tüm felaketlerinden ve ıstıraplarından sorumlu o bilgisizlik ve bilinçsizlikle gidiyordu”.⁶¹

V. M. Garşin *Er İvanov'un Hatıralarından* öyküsünde halkçı düşüncelerini savaş temelinde ele almaktadır. Ana karakterin (soyadı *Dört Gün*'de olduğu gibi İvanov'dur) savaşa katılma nedeni, Rusya Çarlığının her yerinden gelen genç askerlere karışıp onları tanımaktır.⁶² Dar anlamda asker ve subay, geniş anlamda ise aydın ve halk arasındaki ilişkiler, Osmanlı-Rus Savaşı ortamı çerçevesinde güzel bir biçimde ortaya konmaktadır.

Rus yazar mektuplarında olduğu gibi, öykülerinde de Osmanlı-Rus Savaşı'na katılan Osmanlı askerlerinin gücü ve Osmanlı Ordusunun genel durumuyla ilgili düşüncelerine yer vermektedir. 21 Temmuz 1877 tarihinde annesine “*Burada olağanüstü silahlanmış (Pobodi ve Martini) çok iyi Türk askeri vardı. Mermilere hiç acımazlardı, öyle ki buldukları yerde mermi dolu çinko sandıklar vardı*” şeklinde yazmaktadır.⁶³ Buna benzer bir düşünce de *Dört Gün* öyküsünün kahramanı İvanov'a aittir: “*Benim komşumun etrafında İngiliz yapımı mükemmel silahlar yayılmış durumdadır*”.⁶⁴ Sanatçının *Korkak* adlı öyküsünde de Osmanlı Ordusu ile ilgili bir değerlendirme yer almaktadır. Ordumuzun gücü genel olarak savaş öykülerinde betimlenen Rus askerleri tarafından küçümsenmektedir. V. M. Garşin bunun doğru bir değerlendirme olmadığını kahramanı aracılığıyla ve ifadelerini özellikle seçerek ortaya koymaktadır: “*Bizim askerlerimiz her zaman olduğu gibi olağanüstüdür, ancak düşmanımız da düşündüğümüz gibi zayıf çıkmadı ve savaşın ilanından bu yana dört ay geçmesine rağmen tarafımız hala kesin bir başarı elde etmiş değildir*”.⁶⁵ Bu değerlendirme genç yazarın olgunluğunu, gerçekçi yaklaşımını kanıtlamaktadır. Dönemde uygulanan sansüre⁶⁶ ve Panslavistlerin tepkisine rağmen bazı gerçekleri ortaya koymuş olması yazarın objektif bakış açısını göstermektedir.

⁶¹ Aynı yerde, s. 128.

⁶² Aynı yerde, s. 136.

⁶³ Garşin, *Soçineniya. Rasskazı, oçerki, stati, pisma*, s. 373.

⁶⁴ Garşin, *İzbranno. Rasskazı, oçerki, stati*, s. 13.

⁶⁵ Garşin, *a.g.e.*, s. 34.

⁶⁶ Garşin, *Soçineniya. Rasskazı, oçerki, stati, pisma*, s. 381.

Sonuç

Osmanlı-Rus Savaşı'nın karakterlerinin iç dünyalarında yaratılan tahribat *Dört Gün*, *Korkak* ve *Er İvanov'un Hatıralarından* adlı üç eserde büyük bir ustalıkla ele alınmaktadır. Savaş, bazı ana karakterlerin düşüncelerini tamamıyla değiştirmektedir. İlk başta savaşı, hayatı ve ölümü hiç sorgulamayan öykü karakterleri cephede olgunluğa ulaşmakta, kitle psikolojisinden kurtulmakta ve bilinçli bireyler olarak birçok gerçeği sorgulamaya başlamaktadır.

Türkiye'de hemen hemen hiç bilinmeyen Rus yazar V. M. Garşin'in çoğu karakteri, sözde değil gerçek olarak herkes tarafından kabul gören davaya, göreve, vatana, sanata sadık kalma gibi yüce fikir ve ahlaki normların peşindedir. Ancak söz konusu değerleri hayata geçirmeye çalışırken dünyadaki kötülüğün azalmasına değil, artmasına neden olduklarının farkına varmaktadır. Narin ve duygusal öykü karakterleri hayati önem taşıyan kararlarını genelde iyi duygular içinde verir fakat ortaya çıkan sonuçlar dünya görüşlerini, hayatlarını altüst eder. Yazar sanat aracılığıyla, yaşadığı toplumdaki zıt olguların nedenlerini araştırırken, bunlara bağlı karakterlerin vicdanî uyanışlarını ve ıstıraplarını ortaya koymayı amaçlar ve bunu başarıyla gerçekleştirir. Böylelikle sanatını evrensel boyutlara ulaştırmayı başarır.

KAYNAKÇA

AVERİN, Vsevolod Grigoryeviç, *İstoriya russkoy literaturı*, Cilt. 4, Nauka, Leningrad, 1974.

BEHRAMOĞLU, Ataol, "Obraz turka v russkoy literature", *Bolgarskaya rusistika*. Sayı 1-2, s. 66-75.

GARŞİN, Vsevolod Mihayloviç, *İzbrannoe. Rasskazı, oçerki, stati*. Sred.-ural. kn. izd-vo, Sverdlovsk 1985.

_____, *Soçineniya. Rasskazı, oçerki, stati, pisma*, Sovetskaya Rossiya, Moskva 1984.

V. M. GARŞIN'IN SANAT DÜNYASINDA OSMANLI-RUS SAVAŞI (1877-1878)

İNANIR, Emine, “Türk ve Rus Yazarlarının Osmanlı-Rus Savaşlarına Yaklaşımları”, *ICANAS XVIII*. 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi 10-15 Eylül 2007*, Ankara 2007.

KANDEMİR, Hüseyin, “Dostoyevski Düşüncesinde Türk-İslam Olgusu ve Osmanlı Rus Savaşı Çerçevesinde Doğu Sorunu”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt 4, Sayı 8, Ocak 2016, s. 13-21.

MAŞİNSKİY, Semyon Yosifoviç, “Talant-çeloveçeskiy”. İçinde: Garşin V. M., *İzbrannoje. Rasskazi, oçerki, stati*. Sred.-ural. Kn. İzd-vo. Sverdlovsk, 1985.

NİKOLAYEV, Pyotr Aleksandroviç, “Russkiye pisateli 1800-1917. Biografiçeskiy Slovar”, Cilt 1, *Bolşaya Russkaya Entsiklopediya*, Moskva 1992.

PORUDOMİNSKİY, Vladımır İliç, *Grustnyy soldat, ili jizn Vsevoloda Garşina*, Kniga, Moskva 1986.

TROİTSKİY, Nikolay Alekseyeviç “Narodnaya volya” i yeyo “Krasnyy terror, [http:// www.memo.ru/history/terror/troickij.htm](http://www.memo.ru/history/terror/troickij.htm), (02.09.2017).

ZAFER, Zeynep, “Nekotoriye istoriçeskiye zametki po povodu romana İ. S. Turgenyeva “Nakanune”, *Dil ve Edebiyat / Yazık i literatura*, 3 (28), Bakı 2000, s. 126-129.

SULTAN IV. MURAD'IN ERDEL PRENSİ I. GEORGE RAKOÇI'YE YAZDIĞI BERÂT*

Adem HANDŽIĆ

Sırpça-Hırvatçadan Çeviren: Aykut AYDOĞDU**

Ljubljana Devlet Arşivi'nde yalnızca bir Türkçe belge bulunmaktadır, bu da oldukça ilgi çekici, ender rastlanan bir belgedir.¹ Bu belge, Sultan IV. Murad'ın Erdel Prensi George Rakoçi'ye (I. György Rákóczi) yazdığı görkemli, gerçek bir berât, yani Sultan'ın George Rakoçi'yi Erdel Prensi olarak tasdik ettiğini gösteren bir beyandır. Ayrıca bu berâta, Osmanlı İmparatorluğu ve onun haraçgüzâr (vasal) devleti Erdel Prensiği arasındaki ilişkiler netleştirilmektedir.

Bilindiği üzere, Erdel prenslerine önceden de Bâbiâlî'den bu tarz berâtlar gönderilmiştir. St. Katon, o berâtların çoğunun kısa Latince çevirilerini yapmıştır.² Bunlardan bazılarının orijinalleri Viyana Devlet Arşivi'nde tutulmaktadır. Ancak bunların ve diğer berâtların hiçbirinin orijinali (tıpkıbasımı) yayımlanmamıştır. St. Katon, bu belgenin yanı sıra diğer tüm belgelerin de Latince kısa çevirilerini vermiştir³ fakat Osmanlı Devleti'nin vasalı (haraçgüzâr) olan diğer ülkelerle ilgili ve onlarla olan ilişkilerine ışık tutan orijinal Türkçe belgeleri bugüne kadar yayımlanmadığı için, bu kısa çeviriler, bu belgenin orijinalinin yayımlanma ihtiyacını ortadan kaldırmamıştır.

* Bu makale Adem Handžić tarafından “Diploma sultana Murada IV erdeljskom knezu Đorđu Rakociju” orijinal başlığıyla berâtin Osmanlıcası ve Sırpça-Hırvatçadan çevrilmiş şekli ile beraber Saraybosna Şarkiyat Enstitüsü'nün *Prilozi za orijentalnu filologiju i jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom* (Şarkiyat Filolojisi ve Türk Hakimiyetinin Altında Yugoslavya Halklarının Tarihi) dergisinde (Sayı: VI-VII, Yıl: 1958, s. 175-191) yayımlanmıştır. 1991 yılına kadar Boşnakçanın, Hırvatçanın, Sırpçanın ve Karadağ dilinin Sırpça-Hırvatça olarak adlandırılması sebebiyle ve bu metin Eski Yugoslavya (SFYC) döneminde yayımlandığı için yaptığımız çevirinin dili olarak Sırpça-Hırvatça ifadesi kullanılmıştır.

** E- mektup: aykutaydogdu1@gmail.com

¹ Listina: (“dokument [belge]” yerine de kullanılabilir bu ifadenin Türkçesi; tüzük, padişah berâti veya fermanı).

² *Historia critica regnum Hungarie*, Tom. I- XII, Budae, 1788-93.

³ Aynı yerde, Tom. XII, ord. XXXI, s. 468-73.

Erdel (Sedmogradka, Transilvanya)'in Türklerle vasallık ilişkisi daha 1528 yılında Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan'da fethettiği bölgelere Ivan Zapolya (I. John Zapolya)'yı Macar kralı olarak getirdiği sırada başlamıştır. Zapolya, Türk vasalı olarak Macaristan ve Erdel'in önemli bölgelerini 1540'taki ölümüne kadar yönetmiş ve ardından yerine yeni doğan oğlu Ivan Sigismund Zapolya (II. John Zapolya) geçmiştir, bu sebeple dul kalan annesi Izabela oğlunun yerine ülkeyi yönetmiştir. Sultan Süleyman Budin'i kesin olarak ele geçirdikten sonra (Ağustos 1541) Tisa'ya kadar Tuna Nehri'nin her iki yakasındaki Macaristan'ı da almış ve Budin Paşalığı'nı kurmuş, Ivan Sigismund'a da Erdel'i ve Tisa Nehri'nin sol tarafında kalan Macaristan topraklarını 10.000 dukalık yıllık vergi karşılığında bırakmıştır.

Ancak, Izabela 19.07.1551'de, Erdel Belgradı'ndaki anlaşmada (Alba Iulia) Ferdinand'ın çıkarları lehine oğlu adına Erdel'deki ve Tisa Nehri'nin doğusundaki Macaristan egemenliğinden vazgeçmiştir. Ivan ve Izabela'nın ayrılışıyla Ferdinand, Erdel prensliğine daha önce de burada söz sahibi olan Juraj Utišenić (György Martinuzzi)'i atamıştır. Utišenić'in Türklerin lehine çalıştığı öğrenilince kendisine suikast düzenlenerek hayatına son verilmiş (17.12.1551) ve yerine Andrew Batori prensliğe getirilmiştir. Bu olaylar üzerine Rumeli Beylerbeyi Sokollu Mehmed Paşa 1551 yılının Eylül ayında Erdel'e sefer düzenlemiş ve 1552 yılında Temeşvar'ı alarak Erdel, Maroş, Tisa ve Tuna nehirleri arasında kalan bölgeyi Temeşvar eyaletine dönüştürmüştür. Erdel konusunda bu şartlar altında Prens Batori'nin vergi ödeme taahhüdü Sokollu Mehmet Paşa tarafından yeterli bulundu. Erdel halkı baştan beri Ferdinand yönetiminden memnun olmamasına rağmen, durum ancak 1556 yılında Izabela ve oğlu Ivan Sigismund'un ülkeye geri dönüp Erdel'in yeniden vasal bir Osmanlı prensliği haline gelmesiyle değişmiştir. Ivan Sigismund Zapolja'nın 1571'de ölmesiyle prenslik makamına Sultan'ın da isteğiyle Stefan Batori getirilmiştir. Sultan onun seçilmesini kendi fermanı ile onaylamış, Batori ise vergi ödeme yükümlülüğünü kabul etmiş, ancak II. Maximilian'a da sadık kalacağına gizlice söz vermiştir.

Batori, bu arada yenildiği ve Avusturya'nın desteklediği rakibi Gaspar Bekeş ile silahlı mücadeleye girmek zorunda kalmıştır. Bekeş'in Bâbiâli'de de Batori'ye karşı olan adamları vardı. II. Selim'in 1574'teki ölümünden sonra Batori III. Murad'tan görev fermanının yenilenmesini talep etmiş, III. Murad da Erdel'deki bu güç durumdan faydalanarak Batori'nin

ödemekte olduğu verginin 15.000 dukata çıkarılmasını istemiştir.⁴ Bâbîâlî'nin onay ve himayesini alabilmenin başka yolu olmadığı için Batori, rakibini mağlup ettikten sonra bunu kabul etmiştir.

Batori soyundan birçok prens çıkmıştır, fakat bunların arasından en çok öne çıkan isim belgimizde de adı geçen Sigismund Batori olmuştur. O, onüç yıllık savaş döneminde Türklere karşı isyan bayrağını açmıştır. Sigismund Batori, Türkleri kendi topraklarından çıkarmak için 1594'ün Ağustos ayında Boğdan Prensi Aron ile anlaşmıştır. Aron ve Mihai, 23 Kasım 1594'te Bükreş ve Yaş'ta bulunan bütün Türkleri öldürmek için elden gelen her şeyi yaptılar. Akabinde bu ikisi, Erdel çetelerinin de yardımıyla neredeyse bütün bölgelerini geri alarak kurtarınca Türkler bütün bu topraklardan çekildiler, Erdel ise, daha önce Erdel Prensiği'ne tabi olan Eflak ve Boğdan prensliği ile birlikte tamamen Çar Rudolf'un tarafına geçti. O dönemde Erdel'den kaçan bazı mültecilerin Bosna'ya güçlkle vardıkları tahmin edilmektedir.⁵

Sigismund Batori 1594'ten 1602'ye kadar Erdel'i üç kez yönetmiştir. Nisan 1598'de Rudolf'un yararına ilk kez iktidardan feragat etti, ancak dört ay sonra fikrini değiştirip yönetimi tekrar geri aldı. Yedi ay sonra (Mart 1599), bu kez de akrabası Andrew Batori'nin yararına iktidardan feragat ederek Lehistan'a gitti. Bu olayın hemen ardından (Ekim 1599) Eflak Voyvodası Mihai Viteazul (Cesur Mihai ya da Büyük Mihai) Erdel'e saldırarak burayı ele geçirmiş, Andrea ise çarpışma esnasında hayatını kaybetmiştir. Ertesi yıl Mihai, Boğdan'ı da egemenliğine kattı.

Erdel'de şartlar zorlaşınca, halkın huzurunun kaçması Osmanlı Devleti'nin yararına oldu. Halk prensliğe tekrar Sigismund Batori'yi tercih etti. Sigismund Batori, Lehistan'ın yardımıyla Erdel'e geri döndü (Mart 1601) ve Türklerle iyi ilişkiler kurmayı başardı. Türklerin ve Tatar çetelerinin yardımıyla Erdel'de tutundu. Ancak General Giorgio Basta 2 Temmuz 1602'de, Batori'nin kaptanı Moses Szekely'i mağlup etmesi üzerine, sonunda Batori Erdel'i terk etmiş ve Erdel yeniden Rudolf'un hâkimiyetine girmiştir.

⁴ J. W. Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, III, Gotha, 1855, s. 545.

⁵ Vinograd'da (Saraybosna'nın kuzeydoğusunda) Rogo-zade Cami'nin sofası yanında XVII. yüzyıldan kalma tipik üç mezar taşlı (sarıksız sekizgen mezar taşları) ahşap bir türbe yer alıyor. Bu mezar taşlarının Erdelli muhacirlere ve birinin de bir müftüye ait olduğu söyleniyor. - Bu türbenin yakınına da Saraybosnalı tarihçi (Muvekit) Salih Sıdkı Hadžihuseinović defnedilmiştir.

Erdel, böylece Sigismund Batori'nin son iktidar yılları hariç, 1594'ten 1604'e kadar geçen sürede, Avusturya'nın hâkimiyetinde kalmıştır.

Osmanlı Devleti bu savaşta kendi prestijinden kaybetse de, Macaristan'daki eski sınırlarına hâkim olarak Erdel'in güçlü komşusu olarak kalmaya devam etti. Ayrıca halk Basta'nın baskıcı yönetiminden usandığı için Avusturya'ya karşı çıktı. O yüzden 1605 yılının Şubat ayında Erdel asilzadeleri ve Sekeller, Osmanlıların himayesinde bulunan Stephan Boçkay'ı prensleri olarak seçtiler ve böylece Erdel yeniden Osmanlı İmparatorluğu'nun vasal prensliği haline geldi. Boçkay, böylece yalnızca Erdel'in değil, Tuna Nehri'nin kuzeyinde kalan Macaristan topraklarının da hükümdarı oldu. Sultan I. Ahmed, Temmuz 1605'te Macaristan'ı ve Erdel'i Osmanlı İmparatorluğu'nun zeameti olarak Boçkay'a ve torunlarına paylaştırdı.⁶ Büyük vezir Sokullu Mehmed Paşa Budin'deki karargâhında Stephan Boçkay'a kılıç kuşandırıp taç giydirerek, sancağını ve kraliyet esasını ona teslim etti (11-XI-1605). Boçkay ise bu sırada, daha önceden Sigismund Batori'nin Temeşvar eyaletinde ele geçirmiş olduğu bazı yerleri Türklere geri vereceğine dair söz verdi. Bu yüzden büyük vezir, Boçkay'ın Macaristanı'nı ve Erdel'i 10 yıllık vergiden muaf tuttu, on yıl sonra ise Erdel, Osmanlı Devleti'ne yalnızca 10.000 dukat ödeyecekti.⁷

23 Haziran 1606'da Rudolf ve Boçkay arasında Viyana'da yapılan antlaşmayla, Boçkay'a sadece Sigismund Batori'nin yönetimi altındaki Erdel ve Macaristan vilayetleri değil, erkek veliahtlarına bırakmadığı takdirde, hepsinin Macaristan Krallığı'na ait olması şartıyla, Kuzey Macaristan'ın bazı bölgeleri ve Tokay şehri de bırakılmıştır. Bu anlaşma, 11 Kasım 1606'da Jitva Nehri'nin ağzında imzalanan barış antlaşmasında da (Zitvatorok Antlaşması) geçerli sayılmıştır.

Boçkay'ın 29 Aralık 1606'da erkek bir veliaht bırakmadan kısa bir süre içinde ölmesinin ardından, yeni bir karışıklık meydana geldi. Çoğunluğu Erdel asilzadelerinden oluşan Avusturya taraftarları, prensliğe yeni prens adayı olarak George Rakoçi'nin babası Sigismund Rakoçi'yi gösterirken, Osmanlı taraftarları, Boçkay'ın ölmeden önce -muhtemelen Bâbiâli'nin teşvikiyle- kendi veliahdı olarak belirlediği tek aday olan Valentin Homonna'yı yeni prens adayı olarak önermiştir.⁸ Bu yüzden kısa bir süre önce

⁶ Viyana Devlet Arşivi'ndeki 5 Ağustos 1606 tarihli Ahidname. V. Klaić, *Hrvat Tarihi*, V, Zagreb, 1911, s. 457.

⁷ Klaić, *a.g.e.*, s. 451.

⁸ Katona, *a.g.e.*, ord., XXVIII, s. 685; Zinkeisen, *a.g.e.*, III, 674.

SULTAN IV. MURAD'IN ERDEL PRENSİ I. GEORGE RAKOÇI'YE YAZDIĞI BERÂT

barış antlaşması imzalayan Osmanlı ve Avusturya arasında uyuşmazlık ortaya çıktı. Büyük vezir Kuyucu Murad Paşa, Kral Matthias'a 29 Mart 1607'de, Erdel'de prens tayin etme hakkının yalnızca Bâbiâli'ye ait olduğunu, Bâbiâli'nin de Valentin Homonna'yı Erdel Krallığı'na getirerek ona kraliyet berâtını, sancağını, tacını ve asasını verdiğini ve bu prenslik alametlerinin Saray'ın asla tasvip etmediği Sigismund Rakoçi'nin eline geçmesine müsaade edemeyeceğini yazmıştır.⁹

Çar Rudolf ve arşidükü, yani Macaristan Kralı Matthias'ın, 1606 tarihli barış antlaşmasına göre, Bâbiâli'nin Erdel'in meselelerine karışmaması için uğraşılsa da başarısız olmuşlardır. Buna rağmen Sigismund Rakoçi prensliğe seçilmiştir. Fakat bir yıl sonra 3 Mart 1608'de prenslik hakkı Gabriel Batori'ye geçince, Sultan yeniden hamilik hakkını kullandı ve içinde Osmanlı İmparatorluğu ve Erdel arasındaki bütün hak ve yükümlülüklerin düzenlendiği ve onayladığı heybetli berâtını yeni prene gönderdi. Bu berâtle Batori'ye ve Erdel halkına, düşman tarafından bir saldırı durumunda himaye ve yardım garantisi verildi, aynı zamanda bütün Osmanlı komutanlarının ise Erdel'in içişlerine müdahalesi yasaklandı. Erdel'de yaşayan Macar soyluların ise Batori'ye sadık kalmaları şartıyla üç yıllık vergiden muaf tutulacakları bildirildi. Söz konusu berata göre, Erdel prenslerinin, Kırım Tatar hanları ile olduğu gibi Eflak ve Boğdan prensleri ile de dostluk içinde yaşamaları gerekiyordu. Eflak ve Boğdan prensleri Erdel'de saray satın alamayacaklar, eğer isyan çıkarıp Erdel'e kaçacak olurlarsa, yakalanmaları ve İstanbul'a gönderilmeleri gerekecektir.¹⁰

Gabriel Batori, Bâbiâli'nin himayesinde olsa da uzun süre görev yapamadı. Acımasız tutumu nedeniyle halkın tepkisine maruz kaldığı gibi, Kalvinizm mezhebinin güçlü taraftarlarından da Bâbiâli'ye onunla ilgili şikayetler bir hayli fazlaştı. Batori, halka ağır vergiler dayatmış, Türk mültecileri antlaşmaya aykırı olarak kabul etmiş, Türklere teslim etmesi gereken Lipova, Janova ve diğer şehirleri de elinde tutmuştur. Tarafına topladığı haydutlarla Macaristan, Eflak ve Boğdan'a akınlar düzenleyerek oralarda vergi toplayan Batori, Lehistan'da 400'e yakın köyü ateşe vermişti. Bütün bu suçlamalar yüzünden, Bâbiâli önünde kendisini haklı çıkarmak zorunda kalmıştı.¹¹ Ayrıca, kendi hanedanının mirası olarak Erdel'in vergiden 15 yıl süreyle muaf tutulmasını ve sonrasında 10.000 dukatlık vergi ödemeyi

⁹ Zinkeisen, *a.g.e.*, IV, 674-5.

¹⁰ Katona, *a.g.e.*, XXIX, s. 167-76; Zinkeisen, *a.g.e.*, III, 684-5.

¹¹ Zinkeisen, *a.g.e.*, III, 686.

Bâbiâlî'den talep etmişti. Batori, 1612'de Matija'nın intikam için gönderdiği Macar ordusunu mağlup ettiği zaman ise, Erdel'in tamamen vergiden muaf tutulmasını, ayrıca 40.000 dukatlık borçla beraber Eflak ve Boğdan'dan toplanan vergilerinin yarısını talep etmişti.

Bâbiâlî, artık Batori'yi görevden almak istiyordu. 1613'te Matija tarafından tehdit edildiğinde o zamanki arkadaşı, aslında siyasi düşmanı olan Gabriel (Gabor, Gavriilo) Bethlen'i Bâbiâlî'nin himayesini ve tavsiyelerini alması için, 15.000 dukatlık yıllık vergiyle birlikte daha önceki borçlarını da ödeme ve istenen şehirleri Türklere teslim etme sözü vererek Temeşvar Beylerbeyi'ne gönderdi. Gabriel Bethlen her şeyi Batori'nin aleyhine, fakat kendi şahsî menfaatleri doğrultusunda kullanarak prenslik makamına kendisini önerdi. Bâbiâlî'nin onayıyla Beylerbeyi bunu kabul etti ve 1613 sonbaharında Erdel'e giren büyük ordusunun başına geçirdi ve üç halkın da temsilcilerini kendi tarafına çekerek prens olarak seçilmiş, Batori ise (aynı yıl 27 Ekim'de) suikastçılar tarafından öldürülmüştür.¹²

1614 ilkbaharında Gabriel Bethlen Bâbiâlî'ye başında kardeşi Stefan Batori'nin olduğu bir heyet gönderdi ve Bâbiâlî ve Erdel arasındaki ilişkileri netleştirecek yeni bir ahitname çıkarılmasını talep etti. Sultan I. Ahmed bunun üzerine 14 Haziran 1614'te, Gabriel Batori'ye ve George Rakoçi'ye yazdığı berâtlarla benzer içerikteki resmî berâtını Gabriel Bethlen'e teslim etti. Bu berâtle, prensin ve soyluların Bâbiâlî'ye karşı vazifesini harfiyen yerine getirdikleri müddetçe Erdel'in güvenliği garanti altına alındığı gibi, sınır meseleleri, esirler ve Erdel'in komşu vasal prenslikleri ile iyi ilişkileri ele alınıyordu.¹³

Erdel'i, Bâbiâlî'ye bağlılık derecesine göre Eflak ve Boğdan ile birlikte birinci dereceden Türk vasallıkları arasında değerlendirebiliriz. Erdel'de Bâbiâlî'nin arzusu üzerine düzenli bir şekilde prensleri iktidara getiren Türklere yana olan güçlü bir taraf daima olmuştur. Bu ahidnamelerin içeriğinden, Erdel halkının ve prenslerin itaatlerinin ne denli olduklarını görüyoruz. Bu, Bâbiâlî'nin vergiye tabi tuttuğu Dubrovnik Cumhuriyeti ile olan ilişkisinden tamamen farklıdır, fakat Bâbiâlî, ahidnameye göre Dubrovnik'in iç ve dış politikalarına karışamıyordu.

¹² Aynı yerde, 693.

¹³ Katona, *a.g.e.*, XXIX, s. 504-517; Hammer, *GOR*, II, Pest, 1840, s. 749; Naima'ya göre, s. 306; Zinkeisen, *a.g.e.*, III, 694.

SULTAN IV. MURAD'IN ERDEL PRENSİ I. GEORGE RAKOÇI'YE YAZDIĞI BERÂT

Gabriel Bethlen her şeyden önce kendi ülkesinin menfaatlerini gözetmekteydi ve ülkesinin hem Osmanlı İmparatorluğu'ndan hem de Avusturya'dan bağımsız kalmasını istiyordu. Bu arzusu onu Protestanlığın koruyucusu ve Avusturya'nın düşmanı olarak büyük Avrupa devletlerinin politikalarına bulaştırdı. 1626 yılının başlarında Mikulov'da yapılan Avusturya ve Bethlen arasındaki barış, Bethlen'in iktidar hırsına bir sınır koyup Avusturya-Osmanlı ilişkilerini iyileştirdi. Lakin bu ilişkiler kısa bir süre sonra bozuldu. Bethlen, Avusturya'nın Lehistan ve İspanya'yla olan ittifakını, Bâbîâlî'ye Osmanlılar için doğrudan bir tehdit olarak göstermeyi başardı. Bâbîâlî, doğrudan kendisi katılmamıştı, ancak komşu şehirler Kanije'den, Temeşvar'dan, Budin eyaletinden gelen 20.000 süvari ve 10.000 Tatar askeriyle Bethlen'e yardım etmiş ve Bethlen 1623 yılında Macaristan'a saldırarak, birçok yeri ve kaleyi alarak kendilerini sağlama almış Pojun (Bratislava) ve Komarom şehirlerini tehlikeyle karşı karşıya bırakmıştır. Dönüşte 27 Kasım 1623'te Komarom'un kuzeyindeki Nitra'da yenilgiye uğradı.¹⁴ 1626'da ise Bethlen, komşu Osmanlı sancakların ordularıyla birlikte Avusturya'ya karşı savaştı.¹⁵

Avusturya İmparatoru'nun diplomasisi Bethlen'i ve Avusturya'ya karşı çıkan Protestan ittifakını (İngiltere, Danimarka, Hollanda, Fransa, İsveç, Venedik ve Almanya'nın bazı Protestan prenslikleri) karalamak için elinden geleni yapıyordu. Fakat Bethlen'in Bâbîâlî'de iyi bir savunucusu vardı, o da Avusturya'nın büyük düşmanı olan yaşlı Kaymakam Gürcü Hadım Mehmed Paşa idi. Ancak onun halefi Kaptan-ı Derya Topal Recep Paşa Avusturya ile dost olduğu için Bethlen'e pek kulak asmadı.

Osmanlı ve Avusturya ilişkilerinde Erdel, diğer sebeplerin yanı sıra her zaman bir engel teşkil etmiştir. Avusturya ve Osmanlı imparatorlukları arasında kalan Erdel resmen hançerle ikiye ayrılmış gibiydi. Erdel prensleri bir tarafın zaafiyetini diğer tarafın ise müsamahasını sürekli kendi çıkarları için kullanmayı biliyorlardı, bir gün bir tarafı, başka bir gün diğer tarafı tutuyorlardı. Hem Batı hem de Doğu onları hain ve itimatsız olarak görüyordu, fakat bir yandan her iki taraf da bu prensliği kendi tarafına çekmeye çalışıyorlardı, zira onu olduğundan daha güçlü görüyorlardı.

5 Kasım 1629'da Gabriel Bethlen'in ölmesiyle Erdel'in prenslik tahtı ciddi bir mesele oldu. Bethlen'den sonra Erdel'i yönetmesi için onun isteği

¹⁴ Zinkeisen, *a.g.e.*, IV, 389-91.

¹⁵ Aynı yerde, 459.

ile tayin edilen dul Katarina görevini tam olarak yapamadı. Bunun üzerine iki ayrı taraf oluştu, birincisi Katarina'nın başını çektiği Katolik tarafı, ikincisi ise Bethlen'in kardeşi Stefan Bethlen'in başını çektiği Protestan tarafı idi. Temmuz 1630'da Cluj'da, yeni prensin seçimini görüşmek için bir kurul toplandı, o arada ise Protestanların ileri gelenleri Bethlen'in mal varlığının önemli bir kısmını ele geçirmişlerdi. Katarina oradan 40.000 dukat kurtarmayı başarmıştı. O, Bâbiâli'den kurtulup tamamen Avusturya'ya dâhil olma suçlamalarını yalanlayıp kendisini savundu, ama bu savunma ona yardımcı olmadı. O sırada Protestan Meclisi Prens Bethlen'in kardeşi Stefan Bethlen'i seçmişti. O esnada taraflardan biri ona karşı ayaklanınca, o (Stefan Bethlen) bu şerefi Macaristan'da zengin mal varlığına sahip George Rakoçi (György Rákóczi)'ye teklif etti.¹⁶ Rakoçi bu davete icabet ederek güçlü bir haydut koruması eşliğinde Veliki Varadin'e yola çıktı ve orada coşkuyla karşılandı. Orada 1630'un Eylül ayında yapılan seçimin sonucunu bekledi. Sahip olduğu altınları, casuslarının ataklığı, resmen iktidardan vazgeçmek ve ülkeyi terk etmek zorunda kalan Katarina'nın ve Bethlen'in taraflarını yenmesi konusunda kendisine yardımcı oldular.

Rakoçi, seçim bildirgesinde Avusturya ve Osmanlı yönetimi ile dostane ilişkiler içerisinde olacağı taahhüdünde bulunsa da, kendi haydutları seçimin hemen ardından Tisa Nehri kıyılarındaki Avusturya birliklerine saldırıp onları dağıttılar. Bâbiâli ilk başlarda Bethlen'in tarafını tutmuştur, fakat bu taraftan bir çıkar elde edemeyeceğini anlayınca yüzünü, seçilmesinin hemen ardından İstanbul'a değerli hediyelerle bir heyeti göndererek Osmanlı'nın himayesini isteyip kazanmasını bilen Rakoçi'ye döndü.¹⁷ 1631'in Nisan ayının başında Bâbiâli, Rakoçi'ye nişan ve rütbeleriyle birlikte, bilinen koşullar altında onun prensliğe seçilmesini onaylayan bu ahitnameyi gönderdi. Ahidnamede yıllık vergi ödemesi özellikle vurgulanmıştır. Bu şartlar altında Avusturya dahi Rakoçi'ye karşı sesini yükseltmeye yanaşmadı. Rakoçi yine de bu zaferine uzun süre sevinemedi, çünkü Bethlen'in tarafı yönetimin elden gitmesini kolay kolay hazmedememişti. Onu yönetimden almak için ülke içinde çeşitli yollara başvuruyor, Bâbiâli'de ise mülteci olan Stefan ve Petar Bethlen planlı bir şekilde ona karşı çalışıyorlardı. O yüzden 1633 yazında Rakoçi, 21 Ağustos 1633'te Sultan'a yazılı beyanda bulunarak Rakoçi'ye olan sadakatlerini ve memnuniyetlerini bildirecek, ayrıca sözü edilen muhacirlerin geri iade edilmesini isteyecek olan üç halkın soylularını Erdel Belgradı'nda topladı. Bu arzuhali, önceki yıllara

¹⁶ Aynı yerde, 466.

¹⁷ Aynı yerde, 469.

ait borç vergilerin parasıyla ve muazzam hediyeler ile birlikte saygın üyelerden oluşan bir heyet İstanbul'a götürmüştü.¹⁸

Rakoçi, Bâbîâlî'den gereken desteği alır almaz, Avusturya İmparatoru'nun nezdinde de kendisini emniyete almaya çalıştı. 1633 ilkbaharında, tarafların ilgili sorunlarının çözülebilmesi için müzakerelere başlandı, aynı yılın sonbaharında ise karşılıklı dostluğu garantileyen bir sözleşme imzalandı. Düşmanları ise, bütün 1635 yılı boyunca İstanbul'da Rakoçi'nin görevden alınması için müzakerelerde bulunuyordu. Orada Stefan Bethlen'in yanında Moses Szekely İsveç altınlarıyla Bâbîâlî'yi etkilemeye çalışıyordu. Bâbîâlî, Rakoçi'yi ülkesinden sürme teklifini kabul etti ve komşu sancakbeylerine bunu gerçekleştirmelerini emretti. Fakat Rakoçi 3 Ekim 1636'da Temeşvar ve Gule arasındaki Salonta şehrinde Budin, Temeşvar ve Bosna beylerbeylerinin komutasındaki 25.000 kişilik Osmanlı ordusunu mağlup etti. Böylece aleyhine iş yürütmelerinin intikamını ağır bir şekilde almış oldu. Bu bozgunun sonu Budin Beylerbeyi Nesuhzade görevden alınırken, Temeşvar Beylerbeyi Bekir Paşa aldığı bu mağlubiyetten dolayı idam edilmiştir.¹⁹

Bu mağlubiyetten sonra Bâbîâlî kararsız kaldı, ancak yine de şu şartlar dâhilinde barışa razı oldu:

- 1) Rakoçi ömür boyu Erdel prensi kalacak, keza Sultan'ın özel bir ahidnamesiyle oğlunun veliahtlığı ve eski özgürlüğü garanti altına alınacak;
- 2) Stefan Bethlen tamamen affedilecek ve Erdel'deki kardeşi Gabriel Bethlen'in bütün malvarlığını devralacak ve;
- 3) Rakoçi Sultan'a 40.000 dukatlık bir hediye gönderecek.

Rakoçi, Bâbîâlî'nin gözüne girebilmek için Avusturya'nın niyetini daha şüpheli bir şekilde göstermekten daha iyi bir yol olmadığını anladı. Bunu, iki sebepten dolayı yapmalıydı: 1) Erdel'deki prenslik makamını ömür boyu garantilemek istiyordu. Bunun için Bâbîâlî'nin onayı gerekecekti ve bu konuda Divan-ı Hümayun'un iznini alması için 1642 yılında meclisten izin aldıktan sonra İstanbul'a heyet gönderdi. Bâbîâlî'de kendisine karşı iyi bir hava oluşturmak için, akabinde başka bir elçiyle belirlenmiş vergiyi gönderdi.

¹⁸ Aynı yerde, 470.

¹⁹ Aynı yerde, 482.

2) Avusturya'ya karşı, Fransa ve İsveç ile askerî ittifaka girmek için Bâbiâli'den izin istiyordu. Rakoçi bunu da başardı ve söz konusu devletlerle 26 Nisan 1643'te Erdel Belgradı'nda askerî ittifak yaparak bir antlaşma imzaladı.

1644 ilkbaharında Rakoçi Macaristan'ın kuzeyine doğru 20.000 kişilik ordusuyla akın etti ve birkaç yeri ele geçirdi. O ilerledikçe Bâbiâli, Rakoçi'nin taleplerini karşılayıp Viyana idaresinin şikâyetlerini hiç önemsemiyordu. Bozguna uğratılınca, Bâbiâli kendisine karşı olan tutumunu değiştirdi ve onun takviye güç talebini reddetti. Aynı zamanda Bâbiâli ve Avusturya imparatoru arasındaki ilişkiler düzeltildi. Bunun üzerine Avusturya imparatoru, hediyeleriyle birlikte Bâbiâli'ye bir heyet göndermişti. Rakoçi söz konusu askerî ittifaka sırtını dayayıp 1645 ilkbaharında Macaristan'ın kuzeyinde savaşa devam etti, ama kısa süre içinde Bâbiâli'den operasyonlarını durdurması emredildi, aksi halde Osmanlılar Erdel'i elinden alacaktı. Rakoçi 8 Ağustos 1645'te Viyana'da imzalanan, yine Viyana'nın sunduğu barış teklifini kabul etmeye mecbur kaldı. Bu barış antlaşmasına göre Rakoçi, Avusturya'ya karşı Fransa ve İsveç ittifakından vazgeçmek zorunda kaldı. Bütün askerlerini, zamanında Gabriel Bethlen'in tuttuğu, şimdi ise kendisine devredilen yedi Macaristan şehrine ve Erdel sınırına çekmek zorundaydı. Bunun haricinde Rakoçi'ye Tokay şehri ve Macaristan'da birkaç yer daha verildi. Böylece Macaristan'dan ele geçirdiği tüm esirleri ve silahları Ferdinand'a iade edecek, ayrıca Macaristan'ın işlerine karışmayacağına dair söz verecekti.

Bâbiâli söz konusu antlaşmayı veto ederek Rakoçi'nin arzusu üzerine Erdel'in vergisini 15.000'den 10.000 dukata indirdi. Rakoçi ertesi yıl Ferdinand'a karşı savaşa devam etmek için Fransa ve İsveç ile yeni bir ortaklık anlaşması yapınca Bâbiâli Erdel'in vergisini tekrardan 15.000 dukata çıkardı; 20.000 dukat ise Macaristan'ın kuzey kesimleri için istedi.

George Rakoçi 23 Aralık 1648'de Erdel Belgradı'nda öldü.

17. yüzyılın sonlarına kadar Erdel, Osmanlı İmparatorluğu'nun vasal prensliği olarak kaldı. Viyana Savaşı'nı ve Avrupa'daki topraklarını kaybetmesi sonucunda Osmanlı İmparatorluğu, Erdel'i de kaybetmiş oldu. 1686 yılında Erdel Prensi Michael Apafi Avusturya'nın hamiliğini kabul etti, 1691 yılında ise Avusturya, Macaristan Prensligi'nin bağımsız bir üyesi olarak Erdel'in anayasal özgürlüğünü garanti etti. 1697 yılında Avusturya son olarak Mihael Apafi'nin oğlu ile tazminat karşılığında tüm prenslik

SULTAN IV. MURAD'IN ERDEL PRENSİ I. GEORGE RAKOÇI'YE YAZDIĞI BERÂT

haklarından vazgeçmesi konusunda anlaşmaya vardı. Böylece Erdel, resmi olarak da Avusturya hükümetine bağlanmış oldu.

Diplomatik (paleografik) bakış açısıyla bu berât şu unsurları içermektedir:

Boyutları 275x58 cm'dir. Bundan 22 cm fahri yazılı alana düşmektedir, metnin sonundaki boş alan 23 cm'dir. Sağ kenar boşlukları 15 cm'e tekabül ederken, yazılı metin tam olarak 240x43 cm'lik bir alan kaplamaktadır.

Berât siyah mürekkeple, divânî yazısıyla, kumaş kaplı bir kâğıt üzerine yazılmıştır. Dua rüknu ile birlikte 47 satırdan oluşur. Dua rüknu, daha büyük altın harflerle yazılmıştır ve 6 satırdır. Tuğra da altın boya ile çekilmiştir. Aynı boya ile baştan on iki satıra hükümdar sultanın ismi yazılmış, tüm metin boyunca -cümlelerin sonuna- dekoratif noktalar da konmuştur.

Üslup oldukça süslüdür. Arapça ve Farsça kelimeler bolca kullanılmıştır. Tuğranın ardından 12 satırlık elkab (isimler) rüknu takip eder. Burada sultanın heybetli sıfatlarının arkasından ülkeler, eyaletler, sancaklar ve devleti için anlamlı olan şehirler sıralanmaktadır. Daha sonra berâtın muhatabının çok sayıda ve farklı türlerde sıfat ve övgülerle övüldüğü 18 satırlık bir bölüm yer almaktadır. Nakil rüknu 2 satırdır (18-20), belgenin asıl içeriği olan emir rüknu 21. satırdan 42. satıra kadardır. 42. satırdan başlayan ve sonuna kadar devam eden nihaî kısım ise Sultan'ın emrinin tekrarını ve muhataba olan ikazını içermektedir.

46. satırda tarih olarak 1040 yılı Ramazan ayının ilk on günü (3-13 Nisan 1631) ve en sonda berâtın yazıldığı yer olarak İstanbul belirtilmiştir.

Hazret-i rabbü'l-'izzet cellet kudretühü ve 'allet kelimetühünün inâyet-i bî-gâyeti ve mihr-i sipihr-i nübüvvet [ahter-i burc-i semâvât] (1-2) pîşvâ-yı zümre-i enbiyâ ve muktedâ-yı fırka-i asfiyâ iki cihân fahrî Muhammedü'l-Mustafa sallallahü te'âlâ aleyhi vesellemün mu'cizât-ı kesîretü'l-berakâtı (3) ve çihâr-ı yâr-ı güzîn Rıdvânu'llahi te'âlâ aleyhim

ecma'înun ve cemî'i evliyâ-i 'izâm ve etkiyâ-yı kirâmun ervâh-ı mukaddeseleri murâfakâtı ile

(Tuğrâ)

Murâd bin Ahmed Hân Muzaffer-i Dâ'ima

Ben ki sultânü's-salâtîn-i zamân ve burhân-ı havâkîn-i devrân tâc-bahş-ı hüsrevân-i cihân zıllullâhi'l-meliki'l-mennân hâdimü'l-haremeyni'ş-şerifeyn sâni-i İskender-i Zü'l-karneyn eşrefü'l-medâyin ve'l-emsâr akdesü'l-memâlik ve'l-aktâr Mekke-i mükerreme-i müşerrefe ve Medîne-i münevvere-i mu'azzamanın ve Kudüs-i şerîf ve Lahsa ve Katif ve Mısır ve Yemen ve San'â (10) ve 'Aden ve Basra ve Habeş ve Sivâs ve Mar'aş ve Şâm-ı dârü'l-islâm ve Haleb ve Trablûşşâm ve Nihâvend ve Palangan ve Musul ve Diyarbekir ve Van ve Karabağ ve Gürcistan ve Anadolu ve Karaman ve 'umûmen Kürdistan ve Boğdan ve Eflak ve Demurkapu ve Deşt-i Kıpçak ve Akdeniz ve Karadeniz ve diyâr-ı Kulzüm ve diyâr-ı Mağrib ve 'Acem ve ekalîm-i Terek ve Deylem ve Bağdat ve Şehrizol ve hasretü'l-mülûk olan mahmiye-i İstanbul ve dârü'l-cihâdü'l-harb Cezâyir-i Mağrib ve Trablusgarb ve evtân-ı Tunus ve cezîre-i Kıbrıs ve 'umde-i memâlik-i diyâr-ı Rumili ve Temeşvar ve Bosna ve Budun ve Kefe ve Trabzon vilâyetlerinin ve bunların emsâli nice memâlik-i ma'mûre ve mesâlik-i nâ-mahsûrenin ve kılâ'-ı felek-i irtifâ' ve bikâ'-i kesiretü'l-intifâ'ın pâdişâhı ve sultânı ve şehinşâhı ve hâkânı Sultân Murâd Hân ibni Sultân Ahmed Hân ibni Sultân Mehmed Hân ibni Sultân Murâd Han.

Kadîmü'l-eyyâmdan Erdel vilâyetine hâkim olanlar abâ 'an ceddi 'utbe-i 'aliyye-i saltanat-penâh ve behre-i seniyye-i felek-i iştibâha itâ'at ve ihlâsda sâbit kadem ve bünyân-ı hulûs ve rikkiyetleri meşîd ü müstahkem olub anın gibi hulûl-i ecel iktizâ eyledikde veya aher tarîkiyle Erdel hâkimi tecdîd olunmak lâzım geldikde hükkâm-ı Erdel'in silsilesine müntesib olan oğullarından ve karındaşlarından ve akrabalarından hükûmete sezâvâr ve esâs-ı 'ubûdiyyeti üstüvâr olan kimesne rızâ-yı hümâyûnumuzla ve vilâyet-i Erdel'in sâir beyleri ve üç millet a'yânı ve re'âyâsı hükûmetlerine ihtiyâr eylemek kânûn-ı mukarrer olmağın sâbıkân Erdel hâkimi olan Rakoçi Jidmun oğlu olan işbu dârende-i menşûr-ı meymenet-i mestûr u nümâyende tevki'-i

1 ve 2 Parantez içindeki metin hasar görmüştür. Yukarıdaki gibi olduğunu düşünüyorum.

3 kesiret, orijinali kesiret

10 San'â, orijinalindeki yanlışlık San'ân. Arapçada coğrafi isim San'â vardır, doğrudur. Muhtemelen kâtip, nomen relativum [relatif isim] olan San'anî, şeklinde duymuştur. Kısaltılmış hali Arapçada sıkça kullanılırken, Türkçede hemze atılmaktadır.

refî'-i müstevcibü'l-sürûr iftihârü'l-ümerâi'l-i-zâmi'l-milleti'l-Mesîhiyyeti muhtârü'l-küberâi'l-fehâmi't-tâifet-il-Îsevîyyeti muslih-i mesâlih-i cemâhîri't-tâifeti'n-Nasrâniyyeti sâhib-i ezyâli'l-haşmeti ve'l-vakâr sâhib-i delâilü'l-mecd ve'l-iftihâr Rakoçi Görg hatmet-i 'avâkıba bi'l-hayr yarar ve şecâ'at-şî'âr ve il ve memleket zabtuna kâdir kuvâi'l-iktidâr olub âsitane-i sa'âdetimin doğru emekdâr kulu mukaddemâ babası dahi Erdel vilâyetine hâkim olmuş oğlu olduğundan gayri kendüsi dâhi bu ana değın dîn ve devletime lâıyk ve 'ırz ve nâmûs-u saltanatıma muvâfık nice hidmet ü maslahatları bulunmağla Erdel vilâyetinin üç millet a'yânı cedd-i emcedim merhûm ve mağfûrla Sultân Süleymân Hân Gâzî rahmetullahi 'aleyhi rahmeten vâsi'aten zamanından berü mâbeynlerinde olıgelen 'âdet ve âyin üzere mûmâ-ileyh Erdel hükûmetine ihtiyâr ve kabûl etmeleri ile kendülere hâkim nasb olunması bâbında 'ale'l-ittifak ümîdvâr 'inâyet-i şâmilü'l-ümem fâ'ik eyledikleri ecilden hakkında 'inâyât-ı 'aliyye-i mülûkâne ve râfet-i seniyye-i hüsvânım zuhûra getürüb müşârün-ileyh Erdel vilâyetine hâkim nasb idüb iki fahrî ulu peygamberimiz Muhammed Mustafa 'aleyhi mine's-salavât-ı asfâhâ hicret-i şerîfelerinin bin kırk Şa'bânü'l-mu'azzamanın on yedinci gününden ve Hazret-i 'İsâ 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhi's-salavât vet-tahiyyenin bin altı yüz otuz bir senesi Martında vâki' nevrûz-i firûzda bu berât-ı hümâyûn ve 'ahidnâme-i sıdk-ı meşhûnu ihsân idüb

Buyurdum ki: Ba'de'l-yevm müşârün-ileyh Rakoçi Görg Erdel vilâyetine hâkim olub vilâyet-i mezbûrenin beyleri ve kapûdânları ve üç millet a'yânı ve varoş biroları ve re'âya ve berâyâsı ve bi'l-cümle sagîr ü kebîri mûmâ-ileyhi kendülere hâkim bilüb hükûmetine müte'allik umura da mürâca'at idüb sözünden tecâvüz itmeyüb emrine muhâlefet ve mu'anedet göstermiyeler mûmâ-ileyh dahi zıkr olunan vilâyât a'yânıyla hüsn-i mu'âmele ve ittihâd üzere olub her birine hallü hâlince ri'âyet idüb re'âyâ ahvâlin 'adâlet üzere görüb olıgelen muhâlif kimesneye zulm ve te'addî itdirmeye ve mukaddemâ virilen 'ahdnâme-i hümâyûn (43) mücibince Erdel halkı hâkimlerinin mevti ve yahud tecdîdi iktizâ eyledükde fermân-ı celîlü'l-'ünvânım mucibince Erdel silsilesinden içlerinde büyümüş ve dâire-i hükûmette perverde olmuş kimesne cümle Erdel beyleri ve üç millet a'yânı ve ocak sâhibleri kabûl eylediklerinde südde-i sa'âdetime 'arz oluna ki cenâb-ı celâlet-me'âbım tarafından hâkim nasb oluna ve anın gibi a'yân-ı memleket ve sâir râ'ıyyetin talebi yoğiken hâricden hükûmete tâleb olanlarsa (47) virilmiye ve hükûmet sevdâsıyla ecnebîden tagallüben fuzûlî hükûmete mütesaddî olanlar aslâ dahl itdirilmeyüb def' ve izâlesinde sa'y ü ihtimâm oluna ve mâdâm ki mûmâ-ileyh hâkim ve sâir Erdel ümerâsı ve a'yânı ve ra'ıyyeti tarîk-i 'ubûdiyyet ve istikâmetde pâyidâr ve şâh-râh-ı itâ'at ve

‘ubûdiyyetde üstüvâr olub dostuma dost düşmânıma düşman olmaları bâbında ‘ahd-efgen ve peymân-şiken olmiyalar hem-civâr olan beylerbeyilerim ve sancakbeylerim vesâir asâkir-i nusret-me’âsirim sırrân ve ‘alâniyyeten Erdel vilâyeti hudûduna tecâvüz itmeyüb ve re‘âya ve berâyâsı esîr ve malları nehb ü gâret eylemiyeler eğer bir tarikle esîr olurlar ise olmakûle esîrler Müslümân olmayub küfr üzerine bulunanlar redd olunub iki taraftan aman ve amana mugayir fesâd idenlerin cezâsı verile ve Solnuk ve Gule ve Yanova ve Lipova ve Temeşvar serhadlerinde Batori Jidmun ‘isyân idince Solnuğa ve Gule ve Lipova’ya ve Yanova’ya ve Temeşvar’a bu kerre harâc ve virgü virüb cânib-i hümâyûnuma itâ‘at iden köyler ve varoşlar mukaddemâ Erdel ‘isyân idince virgüsün bu tarafa virmekle kemâ-kân cânib-i hümâyûnuma müte‘allik olub mutâd olan virgülerin bu cânibe vireler ol taraftan aslâ dahl ü nizâ‘ olunmaya ve bi’l-fi‘il hükkâm-ı serhaddin zâbtında olan Mehadiye barkânına ve nâhiyesine ve Halmaş nâhiyelerine Erdel taraftan aslâ dahl ü nizâ‘ olunmaya ve iller ki ile’l-ân bu cânibe virgü virmemişlerdir serhadd hâkimleri ve gayriler aslâ dahl eylemiyeler ve kadîmden memâlik-i mahrûsem (61) karyelerinden re‘âyaları kalkub Erdel’e gitmiş re‘âyâ var ise girü yerlerine gönderüb içlerinde saklamıyalar ve Tuna Belgradı’ndan vesâir memâlik-i mahrûsemden (62) tüccâr ve esîrden mâl ve rızıkları ile kimesne Erdel’e kaçarsa kabul itmeyüb gerü redd eyliyeler ve kadîmden mu‘ayyen olub viregeldikleri harâcları kemâ-kân virüb sâl-be-sâl vakti ve zamânı ile irsâl ideler ve eğer ba‘zı müfsidler bir fitne ve ihtilâl bırakmak için Erdel hâkimleri haklarında şikâyet iderler ise ve yâhud adına mühr kazub ta‘lil ile müzevvir mektûb veya aher tarikle kâğıd ibrâz iderler ise vilâyet halkı ittifâkı ile yoklayub şikâyet eyledikleri mâddenin hakikati çıkmayub ol müzevvirlerin tezvîrleri zâhir oldukda fermân-ı hümâyûnumla müstehak oldukları cezâları virile ve Eflak ve Boğdan voyvodaları ile ‘utbe-i ‘ulyâma mütâba‘at ve inkıyâd ve muvâfakat ve ittihâd üzere olub birbiriyle dostluk ve koğuşılık şerâyitin ri‘âyet idüb bir yerden düşman hareket eyleyüb el virürse mu‘âvenet ve müzâheret idüb memleket ve vilâyetlerinden mazarratların zarar-ı kâsında oldukda bizzât kendüsi varmağla mı olur yohsa kifâyet-i mikdârı ‘asker göndermekle mi olur her ne vechle (71) iktizâ iderse ve nice def‘ eyliyeler ammâ Erdel beyleri ve hâkimleri ve a‘yân ve ‘askerî adem gönderüb hîn-i ihtiyâcda mu‘âvenet için ‘asker taleb eylediklerinde levâzımların tedârik ve ihzâr idüb mürûr ü ‘ubûr idecek köprülerin vesâir geçidlerin ve yolların tevsi‘ ve tathîr ve termîm ve ta‘mîr itdükdün sonra ‘asâkir-i mansûremi taleb ideler ki vardıklarında cünûd-i zafer-nümûdum bir

43 hümâyûn, orijinalinde hümâyûyûn 47 olanlarsa, orijinalinde osalanlar

61 mahrûsem, orijinalinde mahrûsem 62 mahrûsemden, orijinalinde mahrûsemden

nesneye müzâyaka çekmiyeler ve kezalik memâlik-i mahrûsemizden serhadde bir hıdmet vâki' olub serhadd beylerbeyileri hâkim-i mûmâ-ileyhe i'lâm eylediklerinde muktezâ-yı sadâkat ü'ubûdiyyet üzere Erdel ve Macar beyleriyle kemâl-i ittifâk ve ittihâd idüb dahi bizzât kalkub varmağla mı olur yohsa asker ve yat u yarak vesâir mühimmât göndermekle mi olur her nice iktizâ iderse mu'âvenet ve hıdmet eyliyeler ve Erdel hâkimleri Nemçe tarafıyla kadîmül-eyyâmdan ne vechle (80) musâlaha ve mu'âhede idegelmişler ise ve ne tarikle aralarında temessükât ve 'ahdnâme alınub virenler gelmiş ise ve sünûd-u hudûdların ne yüzden ta'yîn olunagelmış ise gerü ol-vechle memâlik-i İslâmiyyeden mâ'adâ kendü kal'alarına ve varoşlarına ve sünûdlarına ve kurâ ve nevâhisine dahl-i ta'arruz itmeyüb kemâ-kân Erdel memleketinden ma'dûd ola ve Macar ümerâsından Erdel hâkimlerine tâbi' olanlara bir ferd mâni' olmayub memâlik-i mahrûsemizin hükkâmı ve zâbitleri tarafından bu 'ahde mugâyir kimesne te'addî ve tecâvüz eylemiye kendü halinde olmyanlara südde-i sa'âdetimden muhkem tenbîh oluna ve vilâyet-i mezbûreden kadîmden olıgelenden ziyâde virgü taleb olunmya ve gelen elçilerine ve kapu kedhüdâlarına ta'yîn olunan nafakaları kânûn üzere virile ve Erdel hâkimi olunmalu oldukda pâye-i serîr-i a'lâmıza 'arz olunub ruhsat-ı hümâyûnumuz sudûr itmeyince olunmya ve Leh ve Eflak ve Boğdan hâkimleri taraflarından Erdel kal'alarından kal'a satun almak murâd olunursa rızâ virülmeyüb kemâ-kân sahiblerinde kala ve Eflak ve Boğdan voyvodalarından biri 'âsi olub üzerine'asâkir-i nusret-me'âsirimiz vardıkda Erdel'e giderse sığındırmayub ve aher cânibe varmağa komayub âsitâne-i sa'âdetime göndereler ve Erdel vilâyetinde ve âna tâbi' Macar vilâyetinde ehl-i İslâm'dan ne mikdâr esîr bulunur ise cümlesi akçesiz itlâk oluna.

Ve bi'l-cümle mâdâm ki hâlâ Erdel hâkimi olan müşârün-ileyh Rakoçi Görg ve kendüden sonra gelecek hâkimler ve vilâyet-i Erdel'in sâir beyleri ve a'yânı ve üç millet halkı ve re'âyası bu 'ahd ve şartı ri'âyet idüb 'ahdnâme-i hümâyûnuma mazmûn-ı sadâkat-makrûnundan tecâvüz ü'udül eylemiyeler ben dahi 'ahd ve misâk iderim ve imân-ı şedîd ile yemîn iderim ki yerleri gökleri yoğiken var iden perverdegârimızın hakkıçün ve yerleri ve gökleri yüzü suyuna yaratduğı iki cihân güneşi (98) ve cümle peygamberlerin sürûrî Muhammed Mustafa sallâllahü te'âlâ 'aleyhi vesellem hazretlerinin pâk dîni hürmetiçün bu 'ahd ü emânı mukarrer tutub (97) hilâfına zâhib olmayım gerekdir ki Erdel hâkimleri olanlar bu 'ahdnâme-i hümâyûnumu tasdik idüb

71 ve 80 ne vechle, orijinalinde nuchle

ADEM HANDŽIĆ

itâ'atlerinde sâbit-kadem olub dâimü'l-evkât senâ-i haşmet-i ebediyyü'l-ittisâlime müdavemet göstereler ve kadîmden Erdel hâkimi olanlara yeni oldukda âsitane-i sa'âdetimden virülügelen sancak ve 'alem ve topuz ve hil'at ve kılıç ve at kemâ-kan virile şöyle bileler tahrîren fî evâil-i şehr-i Ramazânü'l-mübârek sene erba'în ve elf mine'l-hicreti'n-nebevviyeti 'aleyhi efdalu's-salavât ve ekmelü't-tahiyyât.

Be-makâm-ı Kostantiniyye el-mahrûse

98 güneşi, orijinalinde geneşi
97 tutub, orijinalindeki yanlışlık tub

İzzet ve kudret sahibi yüce Allah'ın sonsuz yardımıyla ve nübüvvet gökyüzünün güneşi, gök burcunun yıldızı, peygamberler zümresinin önderi, doğrular fıkrasının imamı, iki cihanın övücü Muhammed Mustafa sallallahu teala aleyhi ve sellem bereketlerinin bolluğu, seçkin dört halifenin -Allah onların hepsinden razı olsun- ve cümle büyük evliyalar ile ikram sahibi müttakilerin mukaddes ruhlarının rehberliğinde

(Tuğra)

Daima Muzaffer olan Ahmet Han oğlu Murad

Ben ki, zamanın dünya hükümdarlarına taç giydirmiş sultanlar sultanı, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, Mekke ve Medine'nin hizmetkârı, ikinci Büyük İskender,¹ en mukaddes vilayetlerin ve büyük şehirlerin sahibi, Mekke-i Mükerrerme ve Medine-i Münevvere'nin, Kudüs'ün, Lahsa'nın,² Katif'in,³ Mısır'ın, Yemen'in, Sana'nın,⁴ Aden'in, Basra'nın, Habeş'in, Sivas'ın, Maraş'ın, İslam yurdu Şam'ın, Halep'in, Trablusşam'ın,⁵ Nihavend'in, Palangan'ın,⁶ Musul'un, Diyarbekir'in, Van'ın, Karabağ'ın, Gürcistan'ın, Anadolu'nun, Karaman'ın, bütün Kürdistan'ın, Boğdan'ın, Eflak'ın, Demirkapı'nın,⁷ Deşt-i Kıpçak'ın,⁸ Akdeniz'in, Karadeniz'in,

¹ Zülkarneyn (İki boynuz sahibi): Kur'an'da ve klasik Arap edebiyatında geçen Büyük İskender'in lakabı.

² Lahsa (Ahsa): Arap Yarımadası'nın kuzeydoğu bölgesindeki Basra Körfezi'ne bakan kıyı şehri. Osmanlı Devleti'nin eyaletlerinden birisidir (Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, 497).

³ Katif: Lahsa eyaletinin bir şehri.

⁴ Sana: Yemen eyaletinin yine aynı isimli sancağında bulunan bir şehir. Ali Çavuş, (Hamid Hadžibegić'in Rasprava Ali Čauša "Ali Çavuş'un demeçleri" adlı eserinde, *GZM*, s. 175) Arabistan'daki sadece bu iki salyaneli eyalet, Lahsa ve Yemen'den bahseder.

⁵ Trablusşam: (Trablusgarp'tan "Tripolis" farklı), ayrıca daha sonra Beyrut eyaletinin sancaklarından biri olmuştur (*Kamus-al-a'lam*, IV, 2998).

⁶ Çıkaramadım. Muhtemelen önceleri İran'da bu ismi almış bir şehir.

⁷ Demirkapı: Bağdat eyaletinde bir sancak (Ali Çavuş, *a.g.e.*, s. 183).

⁸ Deşt-i Kıpçak: Ural (Slav) Kazaklarının, Kırgızlarının, Kalmuklarının hanlıkları veya ülkeleri, yani Ural, Volga ve Don nehirleri arasında kalan ülkeler. Bunlar özerk vasal devletlerdir. Burada sadece Deşt-i Kıpçak'ın bölgelerinden Nogay ve Kırım hanlıklarına değinilmektedir. Bu hanlıklar XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Rusya'ya geçmiştir (*Kamus-al-a'lam*, V, 3600).

Kızıldeniz'in, Mağrip'in,⁹ Acem'in,¹⁰ Terek şehirlerinin,¹¹ Deylem'in,¹² Bağdat'in, Şehrizol'un,¹³ hükümdarların hasreti olmuş kutsal savaşların şehri himâyeli İstanbul'un, batıdaki Cezayir'in,¹⁴ Trablusgarp'ın, Tunus'un, Kıbrıs adasının, imparatorluğun eşiği Rumeli topraklarının, Temeşvar'ın, Bosna'nın, Budin'in, Kefe'nin,¹⁵ Trabzon'un, bunlar misali nice memleketlerin, sayısız yolların, yüksek kalelerin, bereketi daim toprakların¹⁶ padişahı, sultanı, şahlar şahı ve hakamı, Sultan Murad Hân ve Sultan Mehmed Hân'ın torunu, Sultan Ahmed Hân'ın oğlu Sultan Murad Hân'ım.

Eski zamanlardan beri Erdel vilayetine hâkim olanlar, ulu saltanatıma ve gök misali yüce makamıma yönelik itaatlerinde daimî, bağlılıklarında samimî, kulluklarında ise müstakim oldular. Hayatının sona ermesinden veya

⁹ Mağrip (Batı): Mısır'ın batısından itibaren Kuzey Afrika sahilinin bütün ülkelerini, yani Bingazi, Trablusgarp, Tunus, Cezayir ve Fas'ı kapsar. Mağrib-i Evsat (Orta Mağrib) Cezayir, Mağrib-i Aksa (Uzak Mağrib) ise Fas olarak daha önceleri de anılırdı (*Kamus-al-a'lam*, VI, 4337-38).

¹⁰ "Acem" ifadesi Araplarda "Arap olmayan halkların tümü" anlamına gelse de, yine de dar anlamıyla en yaygın kullanımı sadece İranlılar için olmuştur. Bu ifadeyi Türkler de sıkça kullanmışlardır (*Kamus-al-a'lam*, IV, 3133).

¹¹ Terek, o zamanlarda Terek Nehri'nin aşağı yakasındaki eyalete verilen isimdi. Burası Dağistan'ın kuzeyinden başlayıp Terek deltasına kadar uzanan bölgedir. Doğu sınırı Hazar Denizi'ne bakar. Güney bölgesi Kafkas Dağları'nın arkasında dağlık bir bölge olup, kalan bölgeleri verimli ovalardan oluşur. Adı geçen Terek eyaletinin aynı isimde olan başkentinin günümüzdeki ismi Aleksandriyskaya'dır (*Cihannüma*, 431-2).

¹² Deylem, İran'ın kuzeyinde dağlık bir bölgedir. Sınırları kuzeyden Gilan, doğudan Taberistan (Mazenderan), batıdan Azerbaycan ve Ran, güneyden Kazvin, Term ve kısmen Rey vilayetleridir (Dailem - Enziklopedie des Islam). Terek ve Deylem, yani Gilan, Osmanlı İmparatorluğu'nun Hazar Denizi'ne çıkan sınır bölgeleridir. Kuzeyden Terek, güneyden ise Deylem Hazar Denizi'ne çıkar.

¹³ Dicle Nehri'nin her iki yakasında, Musul'un kuzeyinde yer alan Mezopotamya bölgesi. Şehrizol, XVII. yüzyılda 19 sancaklı büyük bir eyaletti. Sancaklarından birisi Fırat Nehri'nin iki yakasında kalan, yine kendi ismiyle adlandırılan Şehrizur (Deyrizor) idi (*Cihannüma*, 445-6).

¹⁴ Cezayir, Cezâyir-i Mağrib veya Mağrib-i Evsat: Salyaneli Osmanlı eyaletinin ismi (*Kamus-al-a'lam*, III, 1784 ve IV, 4337-48).

¹⁵ Kefe (Theodosia, Feodosya): Kırım Yarımadası'nın doğu kıyısında bulunan bir şehir ve aynı isimdeki eyaletin merkezi (Ali Çavuş, *a.g.e.*).

¹⁶ Burada Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm ülkeleri herhangi bir sıra gözetilmeden, çoğunlukla eyaletlere göre sayılmaktadır. Kimi yerde sınır şehirleri, kimi yerde sancaklar, kimi yerde ise sadece vilayetler sayılmıştır. Bir kelimeyle Kuzey Afrika'nın batısı ifade edilirken (Mağrib), daha sonra başka bir yerde Afrika'nın kuzeyinde bulunan bütün eyaletlerin isimleri tek tek sayılmaktadır. Aynı şekilde "Acem" kelimesiyle İran'ın geneli ifade edilirken, ardından İran'da bulunan eyaletler, sancaklar ve vilayetler sayılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun ülkeleri arasında Eflak ve Boğdan gibi vasal prensliklerin de sayılması da ilginçtir. Suriye ve İstanbul için karakteristik sıfatlar kullanılmıştır.

SULTAN IV. MURAD'IN ERDEL PRENSİ I. GEORGE RAKOÇI'YE YAZDIĞI BERÂT

başka bir sebepten dolayı yeni Erdel prensi tayin etmek gerektiğinde, Erdel prenslerinin hanedanına ait olan oğullarından, kardeşlerinden ve akrabalarından yönetime uygun, devletine bağlı bir kimse mübarek rızam ile Erdel vilayetinin ve diğer beyliklerinin, üç milletin ve reayasının yönetimine kanunen seçilecektir. Eski Erdel prensi Sigismund Rakoçi'nin oğlu, üzerinde saadet timsali mübarek tuğramın yer aldığı bu berâtın sahibi, Hristiyan halkının ve beylerinin iftiharî, itibarlı Hristiyan tebaasının seçilmiş lideri, Hristiyan halkının devlet işlerinin destekçisi, yüce şeref sahibi, zafer nişanlarının sahibi George Rakoçi -akıbeti hayrola- yöneteceği şehirlerde ve vilayette iktidar olmuştur. Önceden Erdel vilayetini yönetmiş babasının oğlu olmasıyla birlikte, bilhassa kendisinin din ve devlete yaraşır şekilde saltanatına nice hizmet ve vazifeleri olmuştur. Erdel vilayetine mensup üç millet ayanının,¹⁷ şâni en yüce ceddin merhum Sultan Süleyman Han Gazi -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- zamanından beri süregelen söz konusu Erdel hükümetini yönetme geleneği ve kanunlarına göre George Rakoçi'yi yöneticilik makamına seçmesiyle birlikte, yüce merhametim ve himayemle onu Erdel vilayetine prens tayin ettim. Bu sebeple, iki cihan iftiharî ulu peygamberimiz Hazreti Muhammed Mustafa'nın -Allah'ın merhameti üzerine olsun- mübarek hicretlerinin 1040. yılının Şaban ayının 17. gününde ve Hazreti İsa'nın -Allah'ın merhameti üzerine olsun- doğumunun 1631. yılının Mart ayında, nevrusun başlangıcında, bu berâtımı, doğruluğu şüphesiz ahitnamemi kendisine ihsan ettim.

Buyurdum ki, bugünden itibaren mevzubahis George Rakoçi, Erdel vilayetine hâkim olsun. Bundan böyle söz konusu vilayetin beyleri, kaptanları, üç millet ayanı, varoş biroları, reaya ve berayası, küçük büyük herkes, mevzubahsi kendilerine prens olarak bilsin. Her biri yetki alanı dâhilindeki tüm idarî işler için kendisine müracaat etsin, itaatsizlik etmesin, emirlerine karşı gelmesin, direniş göstermesin. Mevzubahis Prens dahi, adı geçen vilayet ayanıyla uzlaşî ve birlik içinde olsun, makam ve mevkilerini dikkate alsın, halkın sorunlarına adilce çözümler bulsun, olabilecek muhalif kimselere zulüm ve haksızlık yapılmasına izin vermesin.

Önceden verilen Padişah ahidnamesine göre, seçilen Erdel prensinin vefatı durumunda veya değişmesi uygun görüldüğünde, bu yüce fermanım

¹⁷ Bu belgede birçok kez geçen üç millet ifadesi Macarları, Sekelleri ve Saksonları temsil eder. Bunlar 1848 yılına kadar Erdel'in üç iktidar milleti oldular. Sonraları bu halklar arasında değişiklikler yaşanmıştır. 1900 yılındaki Erdel nüfusu 2,5 milyondur. Bu nüfusun %56'sı Rumenlerden, %33'ü Macarlardan, %9,5'i Almanlardan, kalanı ise azınlıklardan oluşmaktaydı.

ADEM HANDŽIĆ

gereğince Erdel soyundan içlerinde büyümüş, idare eğitimi almış bir şahsı tüm Erdel beyleri, üç millet ayanı ve ocak sahipleri prensliğe seçtikleri vakit, ulu devlet makamına arz edilsin ve mübarek tarafımdan prensliğe tayin edilsin. Eğer vilayet ayanının ve halkının talebi olmadan dışarıdan yönetime dâhil olmak isteyen birileri olursa izin verilmesin. Eğer bir yabancı zoraki ve fuzuli, kendi arzusuyla yönetime karışmak isterse asla dâhil ettirilmesin, deffi ve imhası konusunda çaba sarf edilsin. Mevzubahis Prens ve diğer Erdel yöneticileri, ayanı ve halkı Padişah'a itaat yolunda istikrarlı, dostuma dost, düşmanıma düşman olsunlar, bu ahdi bozmasınlar ve sözlerinden caymasınlar. Komşusu olan beylerbeylerim, sancak beylerim ve emrimdeki askerlerim gizliden veya alenen Erdel vilayeti sınırlarına saldırmasın, halkı esir almasın ve mallarını ele geçirmesin. Eğer bir şekilde esir alınırlar ise o esirlerden Müslüman olmayıp kendi dinine mensup olanlar geri gönderilsin. İki taraftan da tembihlerime aykırı davranıp bozgunculuk çıkaranların cezası verilsin.

Solnuk, Gule, Yanova, Lipova ve Temeşvar'ın¹⁸ çevre vilayetleri Sigismund Batori isyan edince bu şehirlere haraç ve vergilerini bir seferde ödemişlerdir. Mübarek tarafıma itaat eden köyler ve varoşlar, Erdel isyanından önce olduğu gibi bundan sonra da vergilerini tarafıma ödemekle yükümlü olacaklardır ve Erdel tarafından buna kimse karışmayacaktır. Fiilen sınır beylerinin idaresinde olan Mehadiye kasabasına ve nahiyesine, ayrıca Halmaş nahiyelerine¹⁹ Erdel tarafından asla karışılmasın. Tarafıma vergisini ödemeyenlere sınır beyleri ve diğer beyler katiyen müdahale etmesin. Eski zamanlardan beri himaye altında tutulan memleketlerimin köylerinde isyan edip Erdel'e kaçan reayalar var ise yerlerine gönderilsin, içlerinde tutulmasın. Tüccar veya esir olan kimseler, Belgrad'tan veya devletimin herhangi bir memleketinden malı mülküyle Erdel'e kaçanlar olursa kabul edilmeden geri gönderilsin. Usulen vakti gelip ödenen vergiler bundan sonra da her yıl tam vaktinde irsal edilsin.

¹⁸ Sayılan yerler Osmanlı sancaklarının Batı Erdel sınırına göre merkezleridir. Bu sınır Debrecen'den güneye doğru Tuna kıyısındaki Orşova'ya kadar Tisa Nehri boyunca devam etmiştir. Lipova, Gule ve Yanova sancakları Temeşvar eyaletine, Solnuk ise Budin eyaletine ait olmuştur.

¹⁹ Bu şehirler Erdel sınırına göre Osmanlı ileri karakol komutanlarının koruduğu nahiyelerdir ve sınırları tartışmalı olmuştur. Metinde Mehadiye "barkâni" ifadesinden kasıt kumul, nal şeklinde kumsaldır (Heuser- Şevket, *Türkisch-deutsches Wörterbuch*, Wiesbaden 1953). Buradan anlaşılıyor ki, Zerne (Cerna) Nehri'nin sol tarafında bulunan Mehadiye kasabası bölgeye sınır teşkil etmiş ve bu nahiyenin batı tarafı Osmanlı sınır komutanları tarafından korunmuştur. Halmaş'tan kastedilen yerin, günümüzdeki küçük şehir Almaş mı, yoksa Hălmaşiu mu olduğundan emin değilim.

SULTAN IV. MURAD'IN ERDEL PRENSİ I. GEORGE RAKOÇI'YE YAZDIĞI BERÂT

Bazı fitneciler bir kargaşa yaratmak için Erdel yöneticilerini şikâyet ederler veya adına mühür kazıyıp bir şekilde sahte mektup ve benzeri kâğıt ibraz ederler ise vilayet halkı sorgulansın, eğer şikâyet ettikleri konunun gerçeği çıkmaz, arabozucuların yalanları tespit edilir ise emrim üzere hak ettikleri cezaları verilsin.

Bundan böyle Eflak ve Boğdan voyvodaları ile uyum içinde, yüce makamıma karşı itaatkâr ve başarıyı hedefleyenlerden olunuz. Aranızdaki dostluğu ve komşuluğu gözetiniz. Eğer bir yerden kasten zarar verme amacıyla düşman hareket ederse, bizzat kendiniz hücum ederek mi olur, yoksa yeterli sayıda asker göndererek mi olur, her ne şekilde ihtiyaç olursa yardımlarınızı esirgemeyip, el birliğiyle memleket ve vilayetlerden düşmanı def ediniz. Fakat olur da Erdel beyleri, yöneticileri ve askerleri tarafıma bir elçi gönderip, savunma ihtiyacı için asker talep ederlerse, gerekli hazırlıkların önceden bitirilip, geçişte kullanılacak köprülerin, geçitlerin ve yolların genişletilmesi, bakımı ve onarımı yapıldıktan sonra muzaffer askerlerimi talep etsinler ki vardıklarında bir sıkıntı çekmesinler. Ve aynı şekilde sınırlarından sorumlu olduğunuz memleketlerde böyle bir hizmete gerek duyulursa, sınır beylerbeyi komutanları Prens'e haber versinler, sadakat ve itaatle Erdel ve Macar beyleriyle birlik olduktan sonra şahsen ulaşarak veya asker, silah ve savaş mühimmatı göndererek, her ne şekilde uygun olursa yardım ve hizmette bulunsunlar.

Erdel yöneticileri Avusturya tarafıyla eski zamanlardan beri her ne sebeple barış antlaşması imzalamışlar, birbirlerine yazılı ahitnameler göndermişler ve sınırları o şekilde belirlenmiş ise İslam memleketleri hariç hiç kimse kalelerinize, kasabalarınıza, sınır boylarınıza, köylerinize ve nahiyelerinize karışmasın ve eskiden olduğu gibi bu birimler Erdel memleketi dâhilinde sayılsın. Erdel yöneticileri arasına dâhil olan Macar beylerine hiç kimse mâni olmayıp, sorumlu olduğunuz memleketlerin yöneticileri ve rütbeli askerlerinden bu sözleşmeye karşı çıkan kimseler bir saldırıya yeltenmesin. Aksi bir tutum sergileyenler yüce makamım adına ikaz edilsin. Ayrıca, adı geçen vilayetlerden öncekilerden fazla vergi talep edilmesin. Gelen elçilerine ve kapı kethüdalarına ayrılan nafakaları kanuna göre verilsin. Erdel Prensi'nin evlenmesi söz konusu olursa mübarek makamıma haber verilsin ve Padişah iznini almadan evlenmesin. Leh, Eflak ve Boğdan beyleri Erdel kalelerinden birisini satın almak isterse rıza verilmesin ve aynı sahibinde kalsın. Eflak ve Boğdan voyvodalarından biri isyan eder ve Erdel'e kaçarsa muzaffer askerlerim onu Erdel'e kabul etmesin, başka bir yere

ADEM HANDŽIĆ

gitmesine izin vermesin ve yüce payitahta göndersin. Erdel vilayetinde ve bağlı Macar kesimlerinde her ne kadar esir bulunur ise hepsi bedelsiz serbest bırakılsın.

Özetle, şimdiki Erdel prensi mevzubahis George Rakoçi, ayrıca kendisinden sonra gelecek prensleri, Erdel vilayetinin diğer beyleri, ayamı, üç millet halkı ve reayası bu taahhütlere ve şartlara riayet etsin, bu mübarek ahitnameyi göz ardı etmesin ve itaatlerinden caymasın. Ben de söz verir, kati bir imanla yemin ederim ki, yerleri ve gökleri yokken var eden yaradanımızın hakkı için, yerleri ve gökleri yüzü suyuna yer ettiği iki cihân güneşi ve cümle peygamberlerin lideri Muhammed Mustafa -Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun- hazretlerinin pak dini hürmeti için bu ahitnameyi tasdik ettim ve bu ahitnameye karşı koymamaya söz verdim. Bundan sonraki her Erdel prensi bu mübarek ahitnamemi kabul etsin, itaatlerinde daimî olsun, övgü ve sadakatle şahsıma her zaman minnet gösterecek. Son olarak, yeni Erdel prensi olanlara eskiden olduğu gibi makamımdan sancak,²⁰ alem, topuz, hilat, kılıç ve at verilsin.

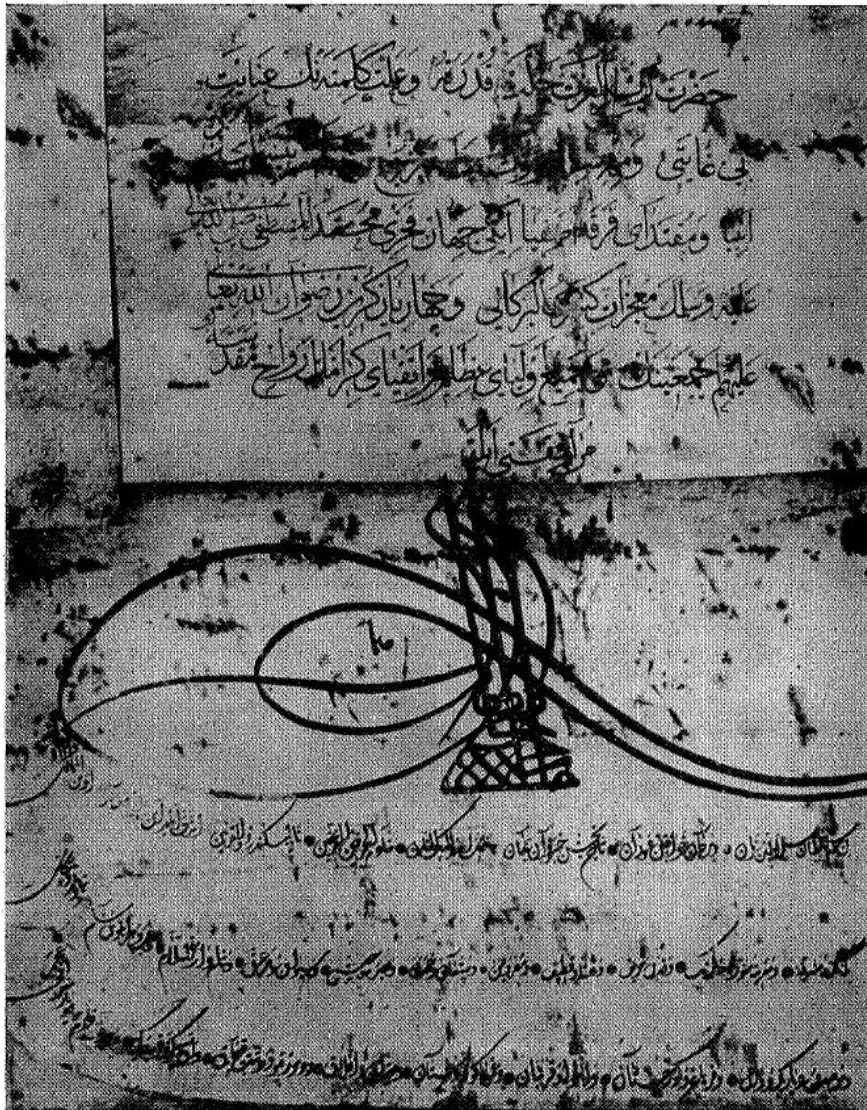
Şöyle bilsinler ki, Hazreti Muhammed'in -selâm ve duaların en güzeli onun üzerine olsun- mübarek hicretlerinin 1040. yılında, mübarek Ramazan ayının başlangıcında yazılmıştır.

İstanbul el-mahrûse

²⁰ Sancak = Tepesinde bir ya da daha fazla tuğu (at kuyruğu) olan mızrak. Buna göre ordu liderinin rütbesi anlaşılmaktadır.

Resim I

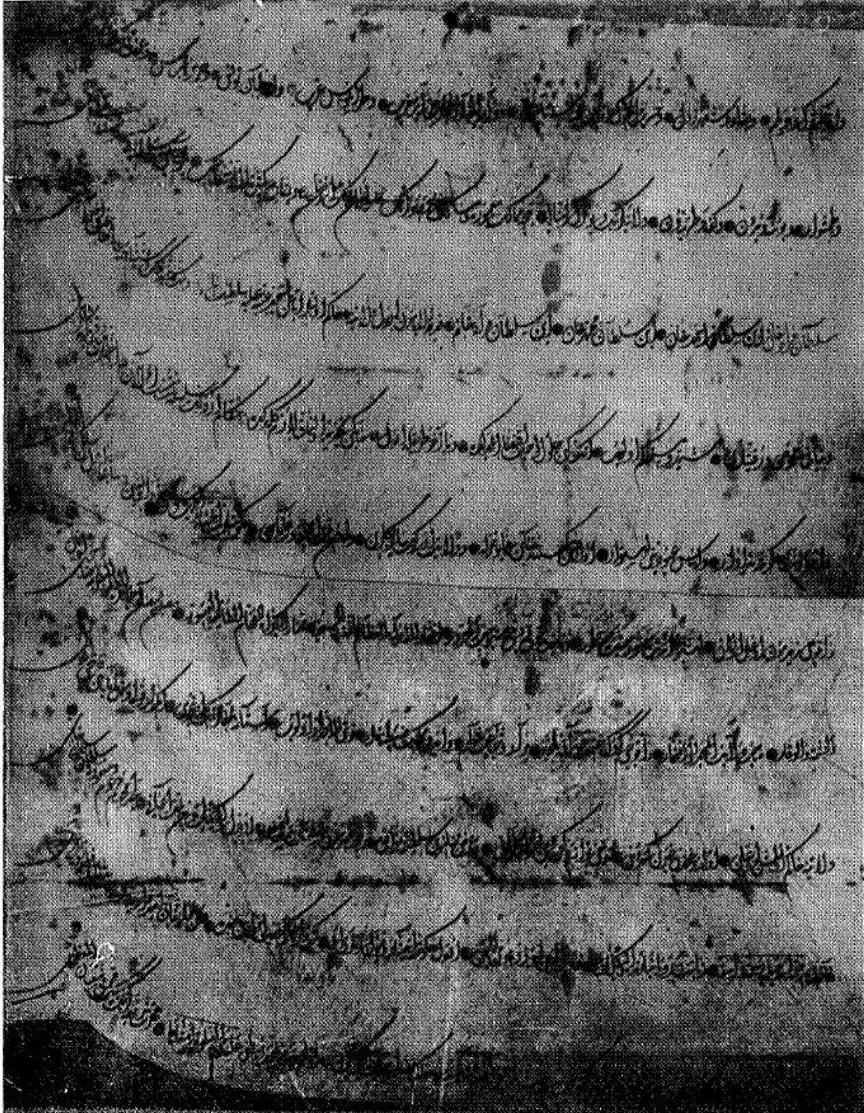
A. Handžić, Sultan IV. Murad'ın Erdel Prensi I. George Rakoçi'ye Yazdığı Berât

ADEM HANDŽIĆ

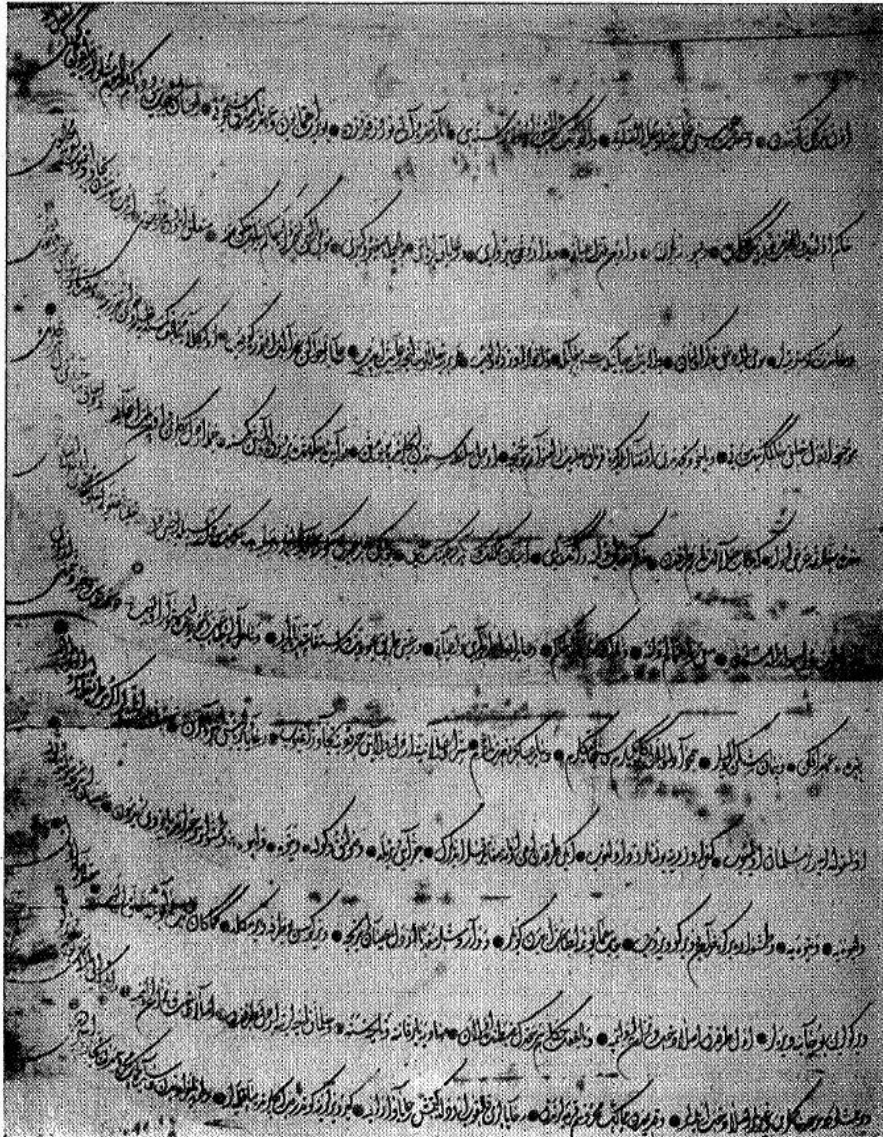
Resim II

A. Handžić, Sultan IV. Murad'ın Erdel Prensi I. George Rakoçi'ye Yazdığı Berât

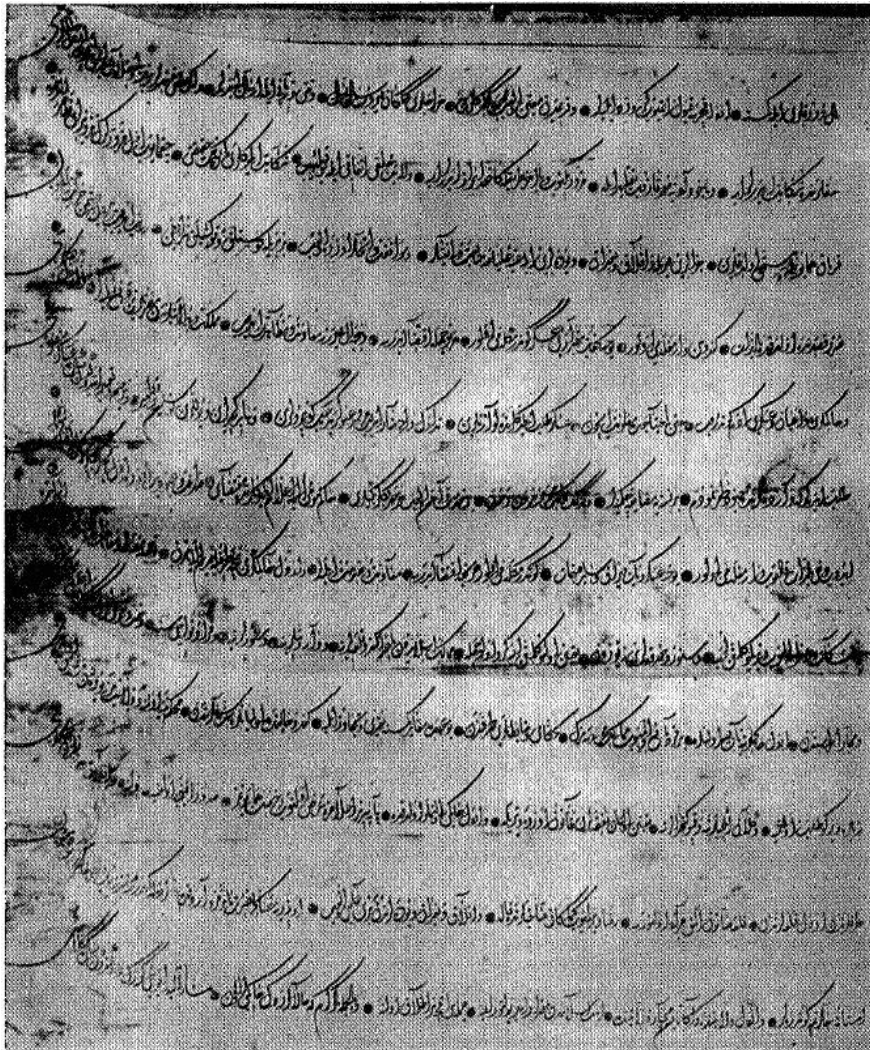
Resim III

A. Handžić, Sultan IV. Murad'ın Erdel Prensi I. George Rakoçi'ye Yazdığı Berât

Resim IV

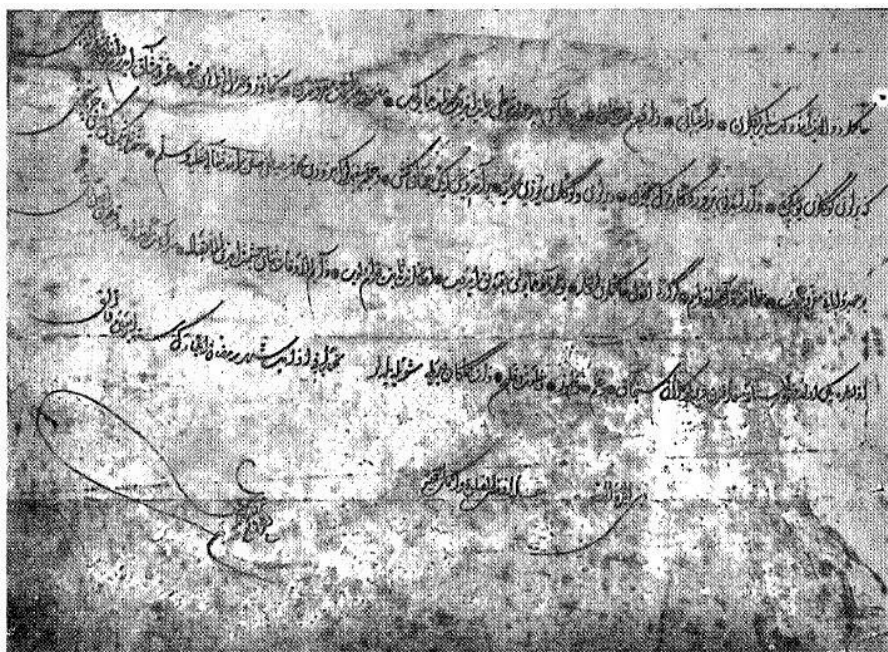
A. Handžić, Sultan IV. Murad'ın Erdel Prensi I. George Rakoçi'ye Yazdığı Berât

SULTAN IV. MURAD'IN ERDEL PRENSİ I. GEORGE RAKOÇI'YE YAZDIĞI BERÂT

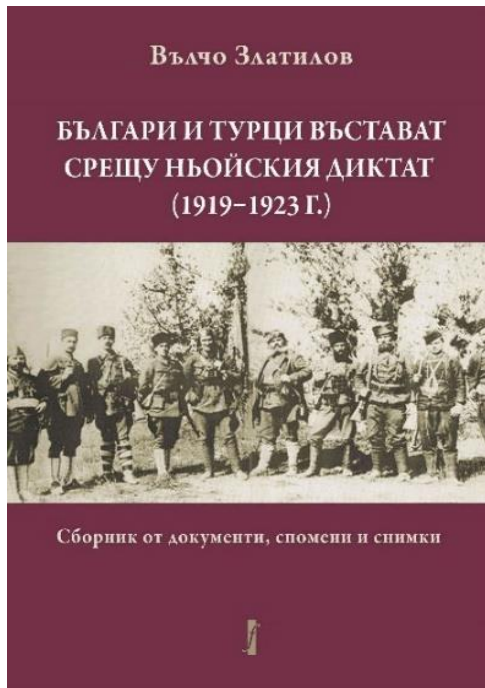
Resim V

A. Handžić, Sultan IV. Murad'ın Erdel Prensi I. George Rakoçi'ye Yazdığı Berât

Vılço Zlatilov, *Bulgarlar ve Türkler Neuilly Diktesi'ne Karşı Ayaklanıyor (1919-1923)*, Faber Yayınevi, V. Tırnovo 2017, 360 sayfa, ISBN: 978-619-00-0582-7.

Serkan CÖMERTEL*

Birinci Dünya Savaşı sonrası Türk ve Bulgar uluslarının geleceği birlikte şekillenecektir. Savaş sonrası iki ulusun karşısına çok ağır şartlar içeren antlaşmalar çıkmıştır. Bu antlaşmalar Sevr ve Neuilly antlaşmalarıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Misak-ı Millî yemini sonrası 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması, Bulgar ulusunun adaletsiz antlaşma olarak nitelendiği Neuilly Antlaşması'nın yeniden incelenmesi umutlarını arttırmıştır. Batı Trakya ve Ege Denizi'ne çıkabilme meseleleri Bulgar Hükümeti'ni Lozan'daki müzakerelerin sonuna kadar Ankara'ya yakınlaştırmıştır. Bu süreci daha dar alanda ele alacak olursak bölgedeki Türk ve Bulgar toplumları da birbirine yakınlaşmıştır.

İki toplumun yakınlaşması bilimsel çalışmalara ve yayınlara da konu olmuştur. Bu ana konunun işlendiği yeni çalışma *Vılço Zlatilov* tarafından gerçekleştirilmiştir. Belgelerden, hatıralardan ve fotoğraflardan oluşan derleme niteliğindeki çalışmanın adı *Bulgarlar ve Türkler Neuilly Diktesi'ne Karşı Ayaklanıyor (1919-1923)*'dur.

* Arş. Gör., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mütercim Tercümanlık Bölümü, Bulgarca Anabilim Dalı, Edirne, E-mektup: serkancomertel@trakya.edu.tr.

Çalışmanın giriş bölümünde belirtildiği gibi, geçtiğimiz yüzyılda Birinci Dünya Savaşı'nın sonundan 1920'li yılların ortasına kadar Batı Trakya ve Doğu Rodopların tarihi, bilimsel araştırmalara ve yayınlara hiç de yadsınamayacak derecede konu olmuştur. Bu yayınlar, savaş sonrası barış antlaşmalarının hazırlanması ve imzalanması, savaş sonrası bu bölgelerdeki sınırların yeniden çizilmesi, Bulgaristan için ağır Neuilly Barış Antlaşması'nın şartları, Batı Trakya'da ortaya çıkan yeni idari yapı, bu bölgelerde yaşayan Bulgarların ulusal kurtuluş faaliyetleri, demografik süreçler ve değişimler, göçmen sorunu ve bu sorunun çözümü ile bağlantılı sorunları uluslararası bakış açısıyla açıklamaya çalışmıştır. Bulgaristan'da daha önce yapılmış derleme çalışmaları olmakla birlikte, bu tarz çalışmalar ideolojiye sıkı sıkıya bağlı kaldığından yetersiz niteliktedir.

Derleyici Zlatilov'a destek olan ve çalışmasında büyük katkıda bulunan danışmanı Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Mümin İsov'dur.

Tanıttığımız çalışmadaki belgeler üç temel bölüme ayrılmıştır: Birinci bölümde, kronolojik olarak düzenlenmiş Merkez Devlet Arşivi (ЦДА-Централният държавен архив), Devlet Askerî Tarih Arşivi (ДВИА-Държавен военноисторически архив), Bulgar Bilimler Akademisi'nin Bilimsel Arşivi (Научния архив на БАН), Kırcalı Devlet Arşivi (ДА-Държавен архив-Кърджали) ve Haskovo Devlet Arşivi'ndeki (ДА-Държавен архив-Хасково) belgelere; ikinci bölümde, alfabetik sıraya göre düzenlenmiş derlemenin konusu kapsamındaki gelişmelere, katılımcıların kişisel hatıralarına; üçüncü bölümde, yine kronolojik olarak düzenlenmiş konu kapsamındaki ilgi çekici fotoğraflara yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü dört konu üzerine takdim edilmektedir. Birinci konu, Birinci Dünya Savaşı sonrası Trakya'da Türk-Bulgar yakınlaşması ve karşılıklı faaliyetler; ikinci konu, Batı Trakya'da 25 Mayıs 1920'de Batı Trakya Hükümeti'nin (Garbi Trakya Müstakil Hükümeti) teşekkülü, yapısı ve bölgenin özerk yönetiminin ilanı; üçüncü konu, Batı Trakya'nın Yunanistan'a verilmesine karşı Türk-Bulgar Trakya Ordusu'nun silahlı mücadelesinin oluşturulması üzerinedir. Son konu ise, iki soruyla gelişmeyi Balkan coğrafyası boyutunda ele alarak sonuç ortaya koymaktadır. Bu iki soru şöyledir: Batı Trakya'nın Yunanistan'a verilmesine karşı Türk-Bulgar silahlı mukavemetinin başarısızlığının altında hangi sebepler yatmaktadır ve Balkanlardaki ulusların ilişkisi açısından bu gelişme nasıl okunmalıdır?

Çalışmanın üçüncü bölümü üç başlık altında karşımıza çıkmakta ve çalışmanın büyük bir bölümünü oluşturmaktadır (294 sayfa). Bu başlıklar: Arşiv belgeleri, hatıralar ve fotoğraflardır. Çalışmadaki üçüncü bölümün ilk başlığı arşiv belgeleridir; bunlar, mektuplar (örneğin, Paris Barış Konferansı'nda Trakya'nın Yunanistan'a teslim edileceği ve Trakya'ya bağımsızlık statüsünün verilmesi için Türkler ve Bulgarlar tarafından ortak faaliyetlere ihtiyaç duyulması üzerine Trakya Komitesi'nden Faik Bey ve Hasan Tahsin'in endişeleri hakkında Sofya'daki Makedonya-Edirne Devrimci İç Örgütü¹'nin temsilciliğine Doktor Georgi Nikolov tarafından 13 Haziran 1919 tarihli İstanbul'da yazılmış mektup; Lüleburgaz'daki Trakya Kongresi ve Trakya'daki Yunan işgaline karşı Edirne Birinci Kolordu Komutanı Albay Cafer Tayyar Bey tarafından başlatılan hazırlık faaliyetleri hakkında Bulgaristan Dışişleri ve Dinişleri Bakanlığı'na Edirne Bulgar Başkonsolosluğu tercümanı tarafından 28 Mart 1920 tarihinde yazılmış gizli mektup), telgraflar (örneğin, Batı Trakya'da Yunan işgalinin başlaması, Batı Trakya Hükümeti'nin oluşturulması için Himitli Köyü'nde gerçekleştirilen Türk-Bulgar Kongresi'nin kararı, 30 taburdan oluşan Türk-Bulgar ordusunun oluşturulması ve askerî faaliyetlerin başlaması hususlarında Bulgar Telgraf Ajansı'na Batı Trakya'daki Trakya Devrimci Komitesi Karargâhı'ndan 26 Mayıs 1920 tarihinde gönderilen telgraf), şifreli telgraflar (örneğin, 1 Nisan 1920'de Trakya Kongresi'nde alınan kararlar ve Trakya meselesine yönelik yapılması öngörülen faaliyetler hakkında Bakan Macarov²'a Gümülcine'den Goşev'in 8 Nisan 1920'de gönderdiği şifreli telgraf), alınan kararlar (örneğin, San Remo'daki Uluslararası Konferans'ta Doğu ve Batı Trakya'nın Yunanistan'a teslim edilmesine karşı konferans kararlarının yeniden incelenmesi, Fransız himayesi altında Batı Trakya'nın özerkliği ve halk oylamasının gerçekleştirilmesi talepleriyle Gümülcine'deki Türk-Bulgar toplumunun binlerce protesto mitinginde alınan kararlar), çağrılar (örneğin, bölgede Yunan işgaline karşı silahlı mücadele için örgütün kutsal sancağı altında toplanma, her bir muktedirin silah taşıma çağrısıyla vatanın bağımsızlığının ve özgürlüğünün korunması amacını taşıyan oluşturulmuş Devrimci Batı Trakya Komitesi'nin bilgileriyle Batı Trakya'da 25 Mayıs 1920'den itibaren Batı Trakya Hükümeti'nin çağrıları), beyannameler (örneğin, 26 Mayıs 1920'de Bulgaristan Dışişleri Bakanı'na gönderilen, 8 Haziran 1920'de Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı'nın yazı işlerine sevk edilen

¹ Вморо: вътрешна македоно-одринска револуционна организација.

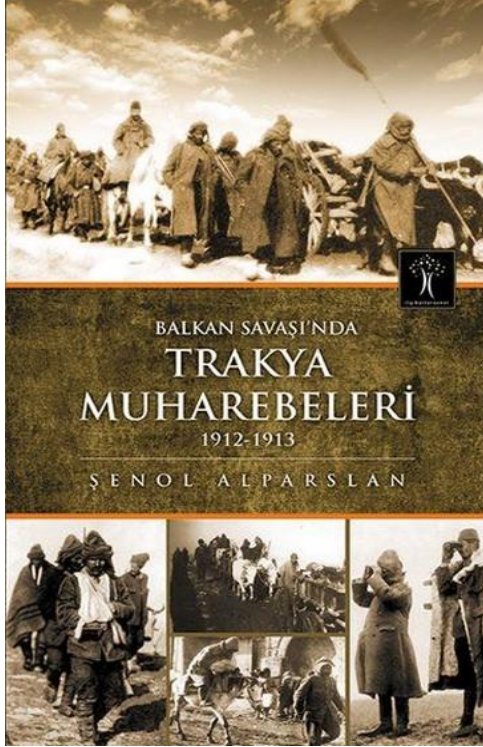
² Mihail İvanov Macarov 7 Mayıs - 6 Ekim 1919 tarihleri arasında Savaş Bakanı, 6 Ekim 1919 - 16 Nisan 1920 tarihleri arasında ise Dışişleri ve Dinişleri Bakanı'dır.

Batı Trakya'nın bağımsızlığının ilan edilmesine dair 25 Mayıs 1920'den itibaren Batı Trakya Hükümeti'nin beyanati), haberler (örneğin, 25 Mayıs 1920'den itibaren Batı Trakya Hükümeti'nin teşekkülü, bölgenin yerleşim yerlerinde Yunan ordusunun sayısı ve yer değişim bilgileriyle, 28 Mayıs 1920'de Yunanistan'ın Batı Trakya işgali, vekillerden ve firar etmiş Yunan askerleri ve Makedonlardan toplanmış haberler), ihbarlar (örneğin, Türk-Bulgar çetesi tarafından Batı Trakya İskeçe şehrindeki demiryolu hattı köprüsünün patlatılmasına ilişkin 7 Temmuz 1920'de Bulgaristan Savaş Bakanlığı'na üçüncü sınır bölgesi amiri tarafından yapılan ihbar), nota ve tezkip (örneğin, Neuilly Antlaşması'nın uygulanmaması ve Aleksandar Stamboliyski'nin batı devletlerine Bulgaristan'ın Sovyet Rusya ve Kemalist Türkiye ile ilişki içinde olduğunu inkâr etmesi), Mart 1923'ten itibaren Bulgaristan'da Bulgar-Türk İç Trakya Devrimci Örgütü'nün tüzük ve kurallarından oluşmaktadır. Belirttiğimiz konular üzerine toplam 75 parça belge sunulmuştur. Hatıralar, çalışmadaki üçüncü bölümün ikinci başlığını oluşturmaktadır. Fuat Bey'in (bu hatıralar, Birinci Dünya Savaşı sonrası Batı Trakya'nın Yunanistan'a bırakılmasına karşı Batı Trakya ve Doğu Rodoplar'dan Türklerin ve Bulgarların silahlı mücadelesi ve Türk-Bulgar ortak faaliyetlerinin organize edilmesi için kendisinin çalışmaları üzerinedir), İç Trakya Devrimci Örgütü'nün faaliyetleri hakkında Voyvoda Dimitir Macarov'un, Mayıs 1920'de gerçekleştirilen Türk-Bulgar Kongresi hakkında Panayot Mutafov'un, Stanimir Popov'un, Stoyan Tonev Terziev'in hatıralarından oluşmaktadır. Belirttiğimiz konular üzerine toplam 12 parça belge sunulmuştur. Bu parçalar içerisinde ayrıca; mevcut duruma ilişkin notlar, bilgiler, biyografik verileri içeren mektup ve otobiyografi de bulunmaktadır. Fotoğraflar, çalışmadaki üçüncü bölümün üçüncü ve son başlığıdır. Toplam 57 fotoğraf sunulmuştur.

Derlemede, önceden yayımlandığı veya korunduğu arşiv her belgenin sonrasında belirtilmiştir. Olması gereken üslup ve içeriğin özellikleri doğrultusunda derleyenin müdahalesinin kaçınılmaz olmasıyla birlikte, derlemedeki arşiv belgelerinin metni bilimsel-eleştirel yöntem gereğince yeniden oluşturulmuştur. Bulgaristan'da Bulgar-Türk işbirliği hakkındaki çalışmalar çok nadirdir. Bu doğrultuda çalışma, iki toplumun ortak hedefleri ve menfaatleri için nasıl işbirliği yaptığını ve birbirine yakınlaştığını somut delillerle ortaya koymakta, okuyucusuna tarihten olumlu mesajlar veren kesitler sunmaktadır.

Şenol Alparslan, *Balkan Savaşı'nda Trakya Muharebeleri (1912-1913)*, İlgî Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2017, 211 sayfa, ISBN: 978-605-4977-77-2.

Oğuzhan YETİŞTİ*

Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihte yaşadığı en büyük felaketlerden birisi Balkan Savaşı'dır. İmparatorluğun uzun yıllar hâkimiyeti altında kalan Rumeli toprakları yaşanan Balkan Savaşı neticesinde elden çıkmış ve bunun sonucunda kitleler halinde Anadolu'ya göç hareketleri başlamıştır. Balkan Savaşı esnasında Trakya bölgesinde Bulgar ordusuna karşı çok çetin mücadeleler içine girilmiş, her iki tarafta önemli kayıplar verilmiştir. Trakya Muharebeleri, Balkan Savaşı'nın stratejik-kilit noktalarından birisini oluşturmuştur.

çıkışını görmekteyiz. İşte bu yeni çalışmalardan birisi Şenol Alparslan tarafından kaleme alınmış *Balkan Savaşı'nda Trakya Muharebeleri (1912-1913)* adlı eserdir.

Eserin yazarı Şenol Alparslan, 1961 yılında Ankara'nın Kızılcahamam ilçesinde dünyaya gelmiştir. 1982'de Kara Harp Okulu'nu ve 1992'de ise Kara Harp Akademisi'ni bitirmiştir. 2004 yılında doktora eğitimini tamamlamıştır. Çeşitli askerî birlik, kurum ve karargâhlarda

* Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Disiplinlerarası Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Edirne, E-mektup: oguzhanyetis@gmail.com.

görevlerde bulunan Alparslan, 2000-2004 yılları arasında Zagreb’de Askerî Ataşe olarak görev yapmıştır. 2006 yılında generalliğe terfi etmiştir. Halen Çorlu’da 5’nci Kolordu Komutanı olarak görev yapmaktadır. Tümgeneral Şenol Alparslan’ın yayınlanan bu eseri dışında “*Bosna’da Türk Kültürünün İzleri*” adlı bir çalışması da bulunmaktadır.

Eser, Yaşar Cihansız’ın sunuş yazısından sonra altı ana bölümden meydana gelmektedir. Bunlar sırasıyla şu şekildedir: *Balkan Savaşı Yaklaşırken*, *Edirne Savunması* (18 Ekim 1912 - 26 Mart 1913), *Kırklareli ve Pınarhisar Muharebeleri* (18-26 Ekim 1912), *Lüleburgaz Muharebeleri* (28 Ekim-02 Kasım 1912), *Çatalca Muharebeleri* (17 Kasım 1912 - 29 Eylül 1913), *Somuç ve Alınan Dersler*. Eserin sonunda *Kaynaklar*, *Dizin* ve *Ekler* kısmı bulunmaktadır.

Balkan Savaşı Yaklaşırken (ss. 19-46) adlı ilk bölümde yazar, Balkan coğrafyasının stratejik konumu ve öneminden bahsederken Osmanlı İmparatorluğu’nun bölge üzerindeki hâkimiyeti üzerinde de durmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, “En Uzun Yüzyıl” olarak ifade edilen döneme girdiğinde Balkanlar üzerindeki hâkimiyetini kaybetmeye başlar ve bu yüzyılda Balkan milletleri bağımsızlıklarını kazanma, devlet olma sürecine girerler. Bunun sonucu olarak başlayacak Balkan Savaşları’nın sebepleri bu bölümde sıralanmıştır. Başta Fransız İhtilali ile yayılan milliyetçilik-hürriyet akımları etkili olurken Makedonya meselesi, Kiliseler ve Okullar kanunu, Arnavutluk’ta başlayan ayaklanmalar, ekonomik sebepler de bunu tetiklemiştir. Balkan Savaşları öncesinde Osmanlı İmparatorluğu’nun bölge üzerindeki durumundan bahsederek Osmanlı ve Bulgar ordularının yığınak oluşturma planları da aktarılmıştır. Muharebelerin cereyan edişinde Bulgar ordusunun Trakya bölgesinde taarruz harekâtına başlayışı ve Osmanlı ordusunun bölgeyi savunma çabaları anlatılmıştır. Ayrıca yazar, bu kısımda yığınak planını ve taarruz istikametini haritalar üzerinde göstermiştir.

Edirne Savunması (ss. 47-95) adlı ikinci bölümde, Rus ordusunun Edirne’ye ulaşmasından önce bölgede önlem alınması için tahkimat hattı oluşturma çalışmaları üzerinde durulmuştur. Muharebe öncesinde Türk ve Bulgar ordularının seferberlik ilan etmesi ve her iki tarafında muharebede savaşacak mevcut asker sayıları hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra tarafların harekât planları aktarılmıştır. Bulgar ordusu her kademedен Edirne’yi kuşatmak, ele geçirmek planını yürürlüğe koyarken; Osmanlı ordusu ise Edirne’yi her şekilde savunmaya, elde tutmaya yönelik çalışmalar

yürütmüştür. Edirne'nin bir harekât bölgesi olarak Trakya'nın merkezi bir konumunda yer alması sebebiyle savunulması gerektiğinden bahsedilmiştir.

Yazar, Edirne'nin kale muharebelerini üç açıdan ele almıştır: 1.) Savaşın ilanından ateşkese kadar olan 47 günlük dönem (18 Ekim 1912-04 Aralık 1912), 2.) İki ay süren ateşkes dönemi, 3.) Ateşkesin bitme zamanı olan 2 Şubat 1913'ten kalenin düşman tarafından ele geçirildiği gün olan 26 Mart 1913 tarihine kadar süren 52 günlük muharebeler. Bu bölümün sonunda ise Edirne Savunması'nın simge ismi olan Şükrü Paşa'ya dikkat çekilmiştir.

Bölümün sonunda Balkan Savaşı sırasında yüzümüzü ağartan örnekler sunan Kırcaali Kolordusunun Harekâtı'ndan ve muharebeler esnasında yapılan hatalardan da bahsedilmiştir. Savaşın Türk ordusu tarafından olumsuz şekilde sonuçlanmasının kaynağı olarak subayların eğitimsiz olmalarının savaşın gidişatını etkilemiş olduğu üzerinde durulmuştur.

Edirne Müstahkem Mevkii Komutanlığı'nın savunma hatları, tabyalar, teşkilat şeması gibi görsel malzemelere bölüm içerisinde yer verilmiştir. Ayrıca Edirne'nin savunulması sırasında Türk ve Bulgar askerî birliklerini gösteren fotoğraflar ile de anlatılanlar somutlaştırılmıştır.

Kırklareli ve Pınarhisar Muharebeleri (ss. 97-126) adlı üçüncü bölümde, 18 Ekim 1912 tarihinde Bulgar Hükümeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaş ilan etmesi üzerine başlayacak muharebe hakkında giriş mahiyetinde bilgiler aktarılmıştır. Muharebeler öncesinde Türk ve Bulgar tarafının elindeki asker sayısı hakkında bilgi verildikten sonra tarafların harekât planlarından bahsedilmiştir. Osmanlı ordusu, savaşta kullanmak üzere 12 sefer planı yaparak orduyu Doğu ve Batı olmak üzere iki kanattan savunmayı planlarken; Bulgar ordusu ise 2'nci ve 3'ncü orduyu öne sürerek hareket etmeyi planlamıştır. Harekât bölgesi olarak Kırklareli'nin coğrafi yapısı üzerinde de durulmuştur.

Kırklareli-Pınarhisar bölgesinde 18-26 Ekim 1912 tarihinde başlayan muharebeler bu bölümün muharebelerin cereyan tarzı başlığı altında incelenmiştir. 24 Ekim günü General Dimitriyef, Kırklareli'yi ele geçirmiş ve 25 Ekim'de Pınarhisar üzerine hareket eden Bulgar kuvvetleri şehri 26 Ekim'de Osmanlı ordusunu mağlup ederek muharebeyi sonlandırmışlardır.

Bölümün sonunda Kırklareli Muharebeleri'nin başarısızlıkla sonuçlanması ve yapılan hatalar hakkında malumatlar verilmiştir.

Lüleburgaz Muharebeleri (ss. 127-160) adlı dördüncü bölümde, Kırklareli Muharebesi sonunda yaşanan başarısızlık üzerine Osmanlı ordusunun Lüleburgaz bölgesinde mevzilenmeye başlamasından söz edilmiştir. Lüleburgaz Muharebesi öncesinde Bulgar ve Osmanlı ordusunun mevcut kuvvetleri hakkında bilgiler aktarılırken orduların kuruluş şeması da gösterilmiştir. Hamdi Paşa ve Abdullah Paşa birliklerinin konuşlandıkları yerlerden de bahsedilmiştir. Daha sonra Bulgar ve Osmanlı ordusunun Lüleburgaz Muharebesi'nde ki harekât planları aktarılmıştır.

Bulgar ordusu, komutan General Dimitriyef komutasında Lüleburgaz'da cephe taarruzuna geçerken; Osmanlı ordusu ise 1'nci ve 2'nci Doğu ordusu ile Bulgar ordusunu kuşatıcı bir manevra taktiği izlemiştir. Tarafların harekât planlarını gösteren haritalara bölüm içerisinde yer ayrılmıştır. 29 Ekim günü başlayan çarpışmalar her iki taraf içinde çok ağır zayıyata mal olarak 2 Kasım günü sona ermiştir. İki tarafta verilen kayıplar bölümün sonunda sayısal olarak belirtilirken muharebeyi kaybetme sebebi ve yapılan hatalarda sıralanarak anlatılmıştır. Bölüm içerisinde anlatılanlar fotoğraflarla desteklenerek yaşanan dram gözler önüne serilmiştir.

Çatalca Muharebeleri (ss. 161-190) adlı beşinci bölümde, muharebeler öncesinde Başkomutan Vekili Nazım Paşa tarafından 1'nci ve 2'nci Doğu ordusuna gönderilen emirlerden bahsedilmiş ve devamında başkomutanlığın aldığı tedbir ve önlemler anlatılmıştır. Daha sonra Türk ve Bulgar kuvvetlerinin mukayese edildiği bir tabloya yer verilmiştir. Türk Doğu Ordusu ve Bulgar Ordular Komutanlığı'nın kuruluşu şemalar üzerinde gösterilerek tarafların kuvvet durumu hakkında bilgiler de aktarılmıştır. Bulgar tarafı İstanbul'a ulaşmayı ve geçici olarak da olsa şehri işgal etmeyi planlarken; Osmanlı ordusu ise Bulgarların bu planlarını engellemeyi, bölgeyi savunmayı vazife bilmıştır.

Kurmay Yarbay Bursalı Mehmet Nihad'ın Çatalca Hattı Müdafaası hakkında öne sürdüğü düşüncelere dikkat çekilerek Çatalca'nın harekât bölgesi olarak coğrafi konumu ve arazi yapısı hakkında da bilgiler verilmiştir. Ayrıca Çatalca müstahkem mevzilerinin üç ana bölgeden ve üç ana kuşaktan oluştuğundan söz edilmiştir.

Çatalca Muharebeleri iki kısımda ele alınmış ve incelenmiştir. 17 Kasım 1912 tarihinde başlayan muharebe, 29 Eylül 1913'te Osmanlı ordusunun başarısıyla sonuçlanmıştır. Osmanlıların lehine sonuçlanan muharebe son kısımda değerlendirilmiş ve Bulgar tarafının muharebe esnasında yaptığı hatalar üzerinde durulmuştur.

Sonuç ve Alınan Dersler (ss. 191-200) adlı son bölümde, Balkan Savaşları'nın 29 Eylül 1913 günü Bulgarlar ile yapılan İstanbul Antlaşması ile sona erişinden bahsedilerek savaş sonucunda Türk ordusunun toplam zayıfatı hakkında bilgiler de verilmiştir. Balkan Savaşı sonucunda Osmanlı tarafının mağlubiyet yaşamasının sebepleri üzerinde de durulmuş, askerî-siyasî pek çok sebebin bu hezimete sebebiyet verdiği belirtilmiştir. Ayrıca savaş sonunda Bulgarların Türk halkına karşı gerçekleştirdiği zulüm ve katliamlara da dikkatler çekilmeye çalışılmıştır.

Eserde birçok basılı kaynağın kullanılmasının yanında Genelkurmay ATASE arşivlerinden elde edilen çeşitli doküman ve belgeler ile de bu çalışma desteklenmiştir. Eserin sonunda *Kaynaklar* (ss. 201-205) kısmında bunlara yer verilmiştir. *Dizin* (ss. 207-208) kısmında eserde geçen özel isimler ve yer adları belirtilmiştir. *Ekler* (ss. 209-211) kısmında ise 16-17-18 Ekim günü Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebeleri'ni gösteren haritalara yer verilerek çalışma sonlandırılmıştır.

Şenol Alparslan'ın ortaya koyduğu bu kıymetli çalışma kuşkusuz iki amaca hizmet edecektir. Balkan Savaşı'nda yaşananlar gelecek nesillere ders çıkarmaları açısından örnek olacaktır. Diğer açıdan ise Balkan savaşlarıyla ilgili yapılacak yeni çalışmalarda araştırmacılara yardımcı bir kaynak olarak katkı sağlayacaktır. Eser, Balkan Savaşları ile ilgili literatüre kazandırılmış yeni bir çalışma olarak yerini almıştır.

BAE-DERGİSİ MAKALE YAZIM KURALLARI

Makaleler, aşağıda belirtilen şekilde hazırlanmalıdır:

1. Başlık; içeriği iyi bir şekilde ifade etmeli, büyük ve koyu harflerle ortalanarak yazılmalıdır. Makale kendi içinde anlamlı alt başlıklara ayrılmalıdır. “Giriş” kelimesi başlık olarak kullanılmalı ve alt başlıklar numaralandırılmalıdır.
2. Yazarın adı küçük, soyadı büyük ve koyu yazılmalı; üzerine yıldız konularak dipnotta yazarın görev yaptığı kurum, haberleşme ve elektronik posta adresi belirtilmelidir.
3. Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde anlatan ve en fazla 150 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır. Ayrıca özetin altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 5 kelimedenden oluşan anahtar kelimeler verilmelidir.
4. Metin A4 boyutunda (29.7x21 cm.) kâğıtlara, Word programında, Times New Roman karakteriyle 11 punto ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında (üst 3,5 cm, alt 2,5 cm, sol 2,5 cm ve sağda 3,0 cm) boşluk bırakılmalıdır. Dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır. Yazılar özetler ve kaynakça dâhil en az 5.000, en fazla 15.000 kelime olmalıdır. Metin içinde koyu ve eğik harflerle vurgulamalar yapılabilir.
5. Her tablo veya grafik aşağıda görüldüğü gibi numaralandırılmalı ve uygun bir başlık seçilmelidir. Tablo veya grafik numarası ve adı tam sola dayalı olarak yazılmalı; tablonun veya grafiğin kaynakçası ise tablonun altında yer almalıdır. Tablolara ve grafiklere metin içinde ait oldukları yerlerde kullanılmalıdır.
6. Alıntılar tırnak içinde verilmeli; beş satırdan az alıntılar satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise ana metnin sağından ve solundan 1 cm içeride, blok hâlinde ve 1 satır aralığı ile 1 punto küçük yani (10 punto) olarak yazılmalıdır.
7. Referanslarda klasik dipnot sistemi benimsenmeli ve dipnotlar sayfa altında yer almalıdır. Referanslar gösterilirken aşağıdaki hususlara azami önem verilmesi gerekmektedir:
 - 7.1. Tek yazarlı kitap ya da makale aşağıdaki şekilde gösterilmelidir:

Andrew Baruch Wachtel, *Dünya Tarihinde Balkanlar*, (çev.) Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 2009, s. 58.

Bülent Akyay, “Yunanistan’da Filortodoks Komplo’nun Ortaya Çıkışı (1839) ve Osmanlı İmparatorluğu”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XXVI, Sayı 2, Aralık 2011, s. 338.

Şayet aynı eserden tekrar alıntı yapılacaksa yazarın soyadı yazıldıktan sonra; Wachtel, *a.g.e.*, s. 13.; makale ise Akyay, *a.g.m.*, s. 339. şeklinde belirtilmelidir.

Şayet aynı yazarın başka bir eseri ikinci kez aynı makalede kullanılıyorsa yazarın soyadından sonra kullanılan eserinin başlığı da yazılmalıdır.

Wachtel, *Southeast Europe: Culture and Connection*, s. 42.

Araya başka bir eser girmeden aynı eserin aynı sayfasından alıntı yapılıyorsa, “Aynı yerde” ibaresi kullanılmalıdır.

Araya başka bir eser girmeden aynı eserin farklı sayfasına gönderme yapılıyorsa, “Aynı yerde, s. 236.” şeklinde belirtilmelidir.

Her dipnotun sonuna nokta konulur.

7.2. İki yazarlı ve ikiden fazla yazarlı kitap ya da makalelerde yazar adları arasına ve bağlacı konulmalıdır.

7.3. Derleme kitaplarda yer alan makaleler aşağıdaki gibi gösterilmelidir:

Ruxandra Ivan, “La politique à l’égard des minorités nationales en Roumanie aux années 1980”, *Minorities in the Balkans: State Policy and Interethnic Relations (1804-2004)*, (ed.) Dušan T. Bataković, Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts, Special Editions 111, Belgrade 2011, s. 260.

7.4. Gazete Yazısı

Yalçın Bayer, “Balkan Tarihi Yeniden Yazılacak”, *Hürriyet*, 6 Aralık 2012, s. 9.

Yazarı belli olmayan gazete yazıları:

“Makedonya’da Türkler İlgi Bekliyor”, *Yeniçağ*, 25 Mayıs 2014, s. 11.

7.5. Yazarı Belli Olmayan Resmî ya da Özel Yayınlar, Raporlar vb. Eserler

Arnavutluk Ülke Raporu, TİKA Yayınları, Ankara 1995, s. 19.

7.6. Arşiv Belgeleri

Arşivin adı, tasnifin adı, defter veya dosya ve gömlek numaraları belirtilmelidir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Hariciye Nezareti Siyasî Kısım Evrakı (HR.SYS) için:

BOA, *HR.SYS*, 1119/64.

7.7. İnternet Kaynakları

Kader Özlem, “Unutulan Balkan Türkleri”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 30 Temmuz 2011, http://www.21yyte.org/tr/yazi6245-Unutulan_Balkan_Turkleri.html (07.08.2012)

Yazarı belli olmayan internet kaynakları:

<http://www.dw-world.de/dw/article/0,2144,1983134,00.html>, (01.12.2007).

7.8. Mülakat

Süleyman Demirel ile İstanbul'da yapılan mülakat, 25 Kasım 2008.

7.9. Yüksek Lisans, Doktora ve Doçentlik Tezleri

Sevim Hacıoğlu, *Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Değişimi (1944-1989)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Saray, İstanbul 2002, s. 78.

8. Kaynaklar makalenin sonunda, yazarların soyadının ilk harfine göre alfabetik olarak ve büyük harflerle aşağıda gösterildiği gibi eklenecektir: Yazarın soyadı, adı, başlık, yayınevi, basım yeri ve basım yılı. Kaynakçada makalelerin sayfa aralıklarının da belirtilmesi gereklidir.

CLAYER, Nathalie, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri: Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, (çev.) Ali Berktaş, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.

KIRLIDÖKME, Utku, "Yunanistan'da Uluslararası İlişkiler Kuramlarının Dış Politika Olaylarına Uygulanması", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, Aralık 2013, ss. 27-50.

Yazıların Gönderilmesi

Yukarıda belirtilen ilkelere uygun olarak hazırlanmış makaleler, aşağıdaki elektronik posta adresine gönderilmelidir:

Yrd. Doç. Dr. Vahit Cemil URHAN; E-posta: baedergisi@trakya.edu.tr

Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi (BAE-Dergisi) makale yazım kurallarına riayet edilmeden hazırlanan makaleler dikkate alınmaz. Yazarlar hakem raporları doğrultusunda istenen düzeltmeleri editörün bildirdiği süre zarfında BAE-Dergisi'ne ulaştırmakla yükümlüdür. Aksi takdirde gönderilen makaleler ya reddedilir ya da yayımlanması düşünülen sayıda yayımlanmaz. Yayın Kurulu makaleler üzerinde esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeler yapabilir.

Dergimizde yayımlanan makalelerin içeriğinden yazarı/yazarları sorumludur.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS
WRITING AND STYLING GUIDELINES

All articles must conform to the following guidelines:

- 1.** Title should reflect the content of the article. It should be in bold capital letters and center ranged. All subheadings should be concise. The first section should be titled as 'Introduction' and the subheadings should be numbered.
- 2.** Use lower case for the name of the author. The surname should be written in bold and capital letters. Put '*' on the surname and include the author's affiliation information (i.e. institution, telephone number, e-mail) as a footnote on the first page.
- 3.** All articles should have an abstract composed of 150 words maximum. It should be in both Turkish and English and include a one line keywords section composed of three to five words.
- 4.** The article should be written in MS Word, A4 paper dimension (29.7x21 cm.), Times New Roman, 11 pt. and single space. Page margins should be defined as 3.5 cm. from above, 2.5 cm. from below and left, and 3.0 cm. from right. Footnotes should be 9 pt. and single spaced. The manuscript (including the abstract and bibliography) should be minimum 5.000 words and maximum 15.000 words. The author is free to highlight words or expressions that should be in bold and italic.
- 5.** Each table and figures should be used inside the text. It should be named, numbered and indented to the left while its source/bibliographic information should be written below of it.
- 6.** Quotation marks - "" - should be used for all quotations. The ones less than five sentences should be given as a part of the sentence while quotations more than five sentences should be given in a separate paragraph, indented 1 cm. from the right, single space and 10 pt.
- 7.** All references must stick to the general reference styling and footnotes should be given below of each page. All manuscripts should abide by the following rules of referencing:

7.1. Books and journals

Andrew Baruch Wachtel, *Dünya Tarihinde Balkanlar*, (transl.) Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 2009, p. 58.

Bülent Akyay, "Yunanistan'da Filortodoks Komplo'nun Ortaya Çıkışı (1839) ve Osmanlı İmparatorluğu", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Volume XXVI, Number 2, December 2011, p. 338.

In case the same source is used in the following footnote then;

Wachtel, *ibid.*, p. 13.

For references to the same source later in the same article

Wachtel, *op.cit.*, p. 15.

In case another source of the same author is used then;

Wachtel, *Southeast Europe: Culture and Connection*, p. 42.

All footnotes should finish with full stop.

7.2 For co-authored books and articles “and” should be used between the names of authors.

7.3. Articles from edited books should be written as follows:

Ruxandra Ivan, “La politique à l’égard des minorités nationales en Roumanie aux années 1980”, *Minorities in the Balkans: State Policy and Interethnic Relations (1804-2004)*, (ed.) Dušan T. Bataković, Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts, Special Editions 111, Belgrade 2011, p. 260.

7.4. Newspapers

Yalçın Bayer, “Balkan Tarihi Yeniden Yazılacak”, *Hürriyet*, 6 December 2012, p. 9.

In case the reporter or columnist is not defined then

“Makedonya’da Türkler İlgi Bekliyor”, *Yeniçağ*, 25 May 2014, p. 11.

7.5. For special reports and official sources with unidentified authors

Arnavutluk Ülke Raporu, TİKA Yayınları, Ankara 1995, p. 19.

7.6. Archival Sources

The name of the archive and the full title of the files should be specified

For an example regarding an archival source belonging to the Ottoman Archives of the Prime Ministry-Republic of Turkey:

BOA, *HR.SYS*, 1119/64.

7.7. Internet Sources

Kader Özlem, “Unutulan Balkan Türkleri”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 30 July 2011, http://www.21yyte.org/tr/yazi6245-Unutulan_Balkan_Turkleri.html (07.08.2012).

If the author is not defined:

<http://www.dw-world.de/dw/article/0,2144,1983134,00.html> (01.12.2007).

7.8. Interviews

Interview with Süleyman Demirel in Istanbul, 25 November 2008.

7.9. Thesis

Sevim Hacıoğlu, *Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Değişimi (1944-1989)*, Istanbul University Institute of Social Sciences, Unpublished Masters Thesis, Supervisor: Prof. Dr. Mehmet Saray, Istanbul 2002, p. 78.

8. Bibliography: All sources should be written in an alphabetical order. Each source starts with the surname of the author written in capital letters and followed by name, title, publisher and date. Also, page numbers of articles should be included.

CLAYER, Nathalie, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri: Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, (transl.) Ali Berkday, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.

KIRLIDÖKME, Utku, “Yunanistan'da Uluslararası İlişkiler Kuramlarının Dış Politika Olaylarına Uygulanması”, *Journal of Balkan Research Institute*, Volume 3, Number 2, December 2013, pp. 27-50.

Submitting the article

All articles that are prepared according to the abovementioned writing guidelines should be sent to Assist. Prof. Dr. Vahit Cemil URHAN: baedergisi@trakya.edu.tr

All articles that contradict with guidelines of the JBRI are not considered for publication. All authors are responsible for making necessary changes based on reports given by reviewers and send the amended version back to the JBRI. Else, articles are either rejected or postponed since it may be included for the next issues of the JBRI. The editorial board may make minor corrections on articles that will not affect the content.

Authors are responsible for the content of their articles.